DTU Bibliotek

Denne fil er downloadet fra

Danmarks Tekniske Kulturarv

www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

Nicolaysen

Kunst og
Haandværk fra
Norges Fortid

INDUSTRI-
FORENINGEN.

3604

3520

7455 (481) Folio

7455(481) Folio

96-6 (B)

KUNST OG HAANDVERK

FRA

NORGES FORTID

UDGIVET

AF

FORENINGEN TIL NORSKE FORTIDSMINDESMERKERS BEVARING

VED

N. NICOLAYSEN

Medfølger Foreningens Aarsberetning for 1881

INDUSTRI-
FORENINGEN.

KRISTIANIA

CARL C. WERNER & CO'S BOGTRYKKERI

1882

I. DØBEFONTER.

Førend kristendommen blev grundlagt i Norge, hengik, som bekjendt, noget over de første tusend aar af vor tidsregning. Men i disse mange aar havde der lidt efter lidt vist sig flere forandringer i de kirkelige skikke og navnlig med hensyn til daaben.

I førstningen var daabshandlingen ikke knyttet til noget bestemt sted. Man døbte, hvor der gaves vand, helst i Jordan, og som forholdene kunde føre det med sig, i privathuse, fængsler eller hvorsomhelst. Senere indrettedes egne bassiner *(piscina)* af sten, omgivne med som oftest runde eller aattekantede bygninger, hvoraf der dog i regelen kun fandtes en i hvert biskopsdømme og nær domkirken. Disse saakaldte baptisterier bleve almindelige i det 5te og 6te hundredaar, og i deres bassiner udførtes da daaben ved neddukning, men kun til visse tider og alene af biskopen. Da senere de bestemte daabstider ikke længer overholdtes og biskopens forret faldt bort, samtidig med at i regelen kun børn døbtes, gik daabshandlingen over til sognekirkerne og deres prester. Selve daaben foretoges nu ikke mere, som tilforn, udelukkende ved neddukning men ogsaa ved overøsning, og saaledes fremkom i det 9de hundredaar en fritstaaende vandbeholder eller døbefont *(fons baptismalis)*. I dennes bækken fik da daabsbarnet sin plads i opreist stilling, saaledes som det kan sees paa en gravplade af messing og i et alterskab, der begge tilhøre vort universitets samling og ere af udenlandsk arbeide, den første fra begyndelsen af det 14de hundredaar, det sidste fra samme hundredaars slutning. Fonten blev i regelen sat paa kirkens nordside eller kvindesiden og altid i den vestre ende nær indgangen, hvorved paa en symbolsk maade betegnedes, at barnet først gjennem daaben blev et lem af menigheden. Ifølge de vedtagne bestemmelser maatte fonten være af sten eller metal (messing eller bronse), og fra bækkenets bund var der en gjennemgaaende aabning med prop øverst, saa at, naar denne toges op, kunde det brugte vand med lethed løbe ned i jorden og karret behørig renses.

Paa dette punkt stod daabsskikken, da kristendommen blev indført hos os. Selvfølgelig døbte *(skíra)* man ogsaa her i førstningen, hvor der fandtes vand, indtil man fik kirkebygninger; men fra den tid af blev daabshandlingen, uden at egne baptisterier kjendes, strax knyttet til sognekirken og udført af dens prest i en døbefont *(funtr, skírnarbrunnr, skírnarsár, vatnsteinn)*. Denne fik udentvil ogsaa hos os altid sin faste plads i kirkens vestende; i hvert fald var dette tilfældet indtil vort hundredaar i Hoperstad og Stiklestad kirker og er det endnu, saavidt vides, i Silgjord kirke; i Vernes kirke synes der endog at have været et eget daabskapel i vestenden under taarnet. Selve fonten var, som det fremgaar af navnet *vatnsteinn*, vistnok altid af sten; der kjendes i alle fald ingen af metal, og heller ikke med sikkerhed nogen af træ fra middelalderen. Fonten var ogsaa her indrettet paa samme maade, som oven bemerket, og ligesom der andensteds i senere tid udgaves bestemmelser om fontens renholdelse og forsyning med laag, saaledes blev det ogsaa hos os i erkebiskop Jørunds statut af 1290 paalagt sognepresterne at holde sine fonter rene, og i erkebiskop Eilifs statut af 1320 tilføjes, at de skulde være tætte og dækkede med laag. Vi have endnu 4 saadanne laag, der ere af træ, kegleformede, øverst afsluttede med en knop eller et hoved og forsynede med to jernringe for at tjene som hanke ved laagets aftløftning. Trende af dem (i Ulnes kirke i Valders, Urnes kirke i Sogn og i Bergens museum fra samme kirke) ere glatte eller belagte med spaan som et tag; det fjerde (i den gamle Hedals kirke i Valders) er derimod prydet med rige udskjæringer i romansk stil og styrket i sine tre sammenføjninger med paalagte lister i form af baandslyngninger, der ende i et dragehoved nede ved laagets rand. Ligesom andensteds, saaledes blev fonten ogsaa hos os udentvil først paa reformationstiden flyttet til østenden af skibet eller op i koret. Omtrent samtidig indskrænkedes overøsningen af daabsbarnet til dets hoved, hvorved fontens store bækken blev overflødigt. Det afløstes derfor af et metalfad, som hvilede paa fontens kanter og saaledes tillige erstattede laaget, hvorfor dette faldt bort. Det ældste fad af det omtalte slags, som nu kjendes, er i Herø kirke paa Søndmøre, hvortil det ifølge indskriften blev skjænket 1572 af raadmand Kort Pil i Bergen.

Indtil for noget over en menneskealder siden fandtes 91 stenfonter bevarede hos os fra middelalderen. Nu er der 89 tilbage. Af disse ere 7 (deraf pl. II no. 2) i privatmænds eje, 6 (deraf pl. I no. 4, II no. 3, III no. 5) i universitetets samling og 9 (deraf pl. V no. 4 og 5) i Bergens museum. Følgelig er der nu kun levnet 67 gamle stenfonter i kirker, alle paa landet undtagen en (pl. IV no. 8). Men da der i middelalderen med et rundt tal engang fandtes mindst 900 kirker med hver sin døbefont, kan der spøres, hvor alle de øvrige fonter ere blevne af. En del er vel forkommet under brugen, en anden del sandsynligvis ved de mange brande, som have overgaaet især bykirkerne; en stor del er formodentlig udfejet paa reformationstiden, fordi de vare brugte under pavedømmet eller fordi kirkerne bleve nedlagte; men en del, og maaske ikke den mindste, er vistnok forsvundet ved den mangel paa sans for god kirkeskik, som har vist sig fra det 18de hundredaar og ind i vore dage. Istedenfor at holde de gamle fonter ved hævd, som ærværdige minder fra kirkens ældre dage, som de, hvori saa mange slegter af landets befolkning havde modtaget daaben, og som interessante vidner om fortidens kunstfærdighed, dens former og forsiringer, passede man ofte leiligheden til at blive dem kvit saa snart som muligt, sandsynligvis fordi de i vedkommendes øjne ikke vare fine nok. Naar kirken undergik en større istandsættelse eller ombyttedes med en ny, blev derfor ikke sjelden den gamle font simpelt hen kastet ud eller solgt som andet skrab for nogle faa skilling. Senere kunde man da træffe disse fonter anvendte paa en med deres oprindelige bestemmelse meget forskjellig maade, i bedste fald som vandkar, men ogsaa som mortere i kjøkkener, ja endog som svinetrug. Og om de ogsaa beholdtes i den nye kirke, fik de ofte kun staa som paa naade, efterat de vare oversmurte med oljemaling eller — forunderligt nok — omgivne med et hylster af hvid kaliko. I de udkastedes sted anskaffedes da nye fonter af træ, sammensatte som andet snedkerarbeide med fyldinger og listverk, næsten i form af vaskerservanter eller syborde paa tynde skjælvende ben, undertiden endog som en gammelromersk trefod, alt i rokokostil med malede og forgyldte snirkler. Trods deres usselhed og fuldstændige mangel paa den haandfasthed, som skulde give fonten dens rette karakter, er der dog i deres form endnu et udtryk for vandbeholderen. Men værst vare de i balanse ophængte kolossale daabsengler, som i slutningen af forrige hundredaar indkom fra Tydskland over Danmark, dog kun til bykirker. Thi selv om hele det med deres brug forbundne gjøgleverk lades ud af betragtning, saa er dog hovedtingen ved en font, den faststaaende vandbeholder, her aldeles forsvunden. Det sidste kan vistnok ogsaa med grund anføres mod de efter Thorvaldsens exempel i nyeste tid fremkomne «daabsfigurer».

Af de bevarede 89 stenfonter ere 44 afbildede paa pl. I—VI (hvorfra dog undtages pl. III no. 6—8) med angivelse af, hvilke kirker de tilhøre eller have tilhørt, og i den orden, som kirkernes beliggenhed tilsiger. Der staar følgelig 41 tilbage, men af disse er endel uden synderlig interesse, og 12 eller flere af dem have typisk lighed med en eller anden af de afbildede. Saaledes ere fonterne i Rakkestad, Skipthvet, Nesodden, Sørum og Skedsmo kirker meget lige den i Aas kirke (pl. I no. 5); Thrykstads ligner Enebaks (pl. I no. 7); Ullensakers minder sterkt om Vaages (pl. II no. 1), Reinlids og Foldebos ligeledes om Garmos og Røens (pl. II no. 3 og 5); Borgunds og flere have samme simple form som Stedjes (pl. VI no. 1), og endelig kan fonten fra Urnes kirke og en anden (i privat mands eje) fra Nes kirke i Lyster stilles ved siden af Fits (pl. V no. 6).

Paa 6 nær (pl. II no. 5, IV no. 6, V no 1 og 4, VI no. 1 og 4), som mangle et eller andet større stykke, ere de øvrige fuldstændig bevarede, ihvorvel forsiringerne paa nogle af dem (pl. I no. 7, II no. 9, V no. 4) have tabt sin tydelighed ved forvitring eller anden skade.

Kun en (pl. II no. 8) er af marmor, flere derimod af granit eller anden haard stenart, men de allerfleste af den let bearbeidelige klebersten.

Naar undtages den fra formens side noget enestaaende font i Stavangers domkirke (pl. IV no. 8), kunne de øvrige hovedsagelig deles i to klasser. Den ene klasse omfatter dem, som bestaa væsentlig af en eneste blok med hovedform som en terning, et prisma eller en cylinder (pl. II no. 9, III no. 3—5, IV no. 5, VI no. 3 og 4) og uden synderlig ledføjning, undtagen at der paa en viser sig dannelsen af en skaal (VI no. 4) og paa en anden et fodstykke (pl. III no. 4). Alle disse maa ansees for de ældste. I den anden klasse staa de øvrige, som paa en mere eller mindre gjennemført maade vise formen af en pokal, undtagelsvis firkantet pl. VI no. 1), eller kalk, saaledes at de bestaa af 3 dele: fod, mellemstykke og skaal.

Efter stilen sees mindretallet (pl. II no. 6, III no. 1, IV no. 1—3 og 8, V no. 5 og 6) at tilhøre den gotiske periode og navnlig tidsrummet fra ca. 1250—1350. Alle de øvrige ere romanske og kunne saaledes vistnok antages for ældre end ca. 1250, medens flere af dem endog maa henføres til det 12te hundredaar. De fleste (pl. I no. 1—9, II no. 1—5 og 7, III no. 2) fra den romanske tid ere forsirede med de for denne stilperiode ejendommelige ornamenter; enkelte (pl. II no. 9, III no. 2, V no. 4) have fremstillinger af mennesker eller, mestendels fantastiske, dyr. Disse grupper kunne neppe antages at sigte til nogen bestemt begivenhed eller fortælling, hvorimod de vistnok have en almindelig symbolsk betydning, saaledes at de menneskelige figurer og navnlig de geistlige staa som beskyttere af fonten og dens øjemed mod de onde magter i skikkelse af vilde skadedyr. Figurernes kostym og navnlig biskopernes lave hovedbedækning eller mitra (pl. II no. 9 *c*, *d*, V no. 4 *d*) og det lange trekantede skjold med afrundede hjørner øverst (pl. II no. 9 *b*) vise hen til det 12te hundredaar, saa at disse fonter ogsaa paa grund deraf maa regnes blandt de ældste.

Det fortjener endnu at tilføjes, at der paa to af fonterne sees indskrifter, som dog neppe have nogen mening. Den ene font (pl. I no. 8) fremviser saaledes to rader med runelignende tegn, og paa den anden (pl. V no 4 *b*) er der i fligen af den højre figurs hovedplag indridset 5 virkelige runer (ᚾᚴᚾᛁᚾ).

En egen interesse knytter sig til de paa pl. III afbildede træfonter fra Thelemarken (no. 6—8). Af disse er dog kun no. 7 (i en privatsamling) fuldstændig bevaret, medens no. 8 skal være forsvunden, og der af no. 6 alene findes levnet det mellemste stykke. Den sidste er derfor tildels og no. 8 i sin helhed her gjengivet efter afdøde professor Chr. Dahl's bekjendte verk. Det interessante ved disse fonter viser sig deri, at de ere udarbeidede eller drejede af en hel blok, og ihvorvel de gamle stenfonter øjensynlig have tjent som deres forbillede, er dog dette paa en skjønsom og fyldig maade omdannet i overensstemmelse med det nye materiales fordringer. Trods laagene, som sees paa de to fonter, tør dog rimeligvis hverken disse eller den tredje henføres til katholsk tid. Paa den anden side kunne de neppe heller være meget yngre, skjønt man rigtignok træffer samme arbeidsmaade og lignende forsiringer paa stabure i Thelemarken endog fra det 18de hundredaar.

II. STUEHUSE.

Der er neppe noget europæisk land, hvori man med større sikkerhed, end i Norge, kan paavise den indretning, beboelseshuset havde før i tiden, og de forandringer, som det senere har undergaaet. Grunden hertil er, foruden enkelte historiske beretninger, væsentlig den, at der paa forskjellige kanter af landet lige til vore dage har været bevaret enkelte meget gamle huse og en hel del yngre fra forskjellige tider. Heraf fremgaar, at der paa det omhandlede felt engang og endnu temmelig langt ned i tiden fandtes en fuldstændig enhed over hele det omraade, som indtoges af den norske befolkning, i modsætning til Lapperne. Vel kunde boligen dengang, ligesom nu, i tilfælde af yderlig fattigdom hos besidderen indskrænkes til det mindst mulige eller til et eneste kot mellem fire vægge og tag. Og vel kunde huset, selv naar det havde flere rum, paa grund af forskjel i ejernes stand og formue, i sin helhed eller i de enkelte rum være større eller mindre, kostbarere eller simplere udstyret. Men i det væsentlige var hovedformen og indretningen den samme hos enhver selvhjulpen mand, hvad enten huset stod paa kongens gaard eller det tilhørte en stormand eller en bonde. Med andre ord: der havde for ethvert ordentligt hus dannet sig en vedtægt eller fællestypus. Denne var saaledes fremgaaet dels af klimatiske hensyn, dels af det anvendte bygningsemnes beskaffenhed og dels endelig af det huslige livs behov, alt efter hver tids forhold og kulturtrin. Som produkt heraf viser typen sig i en aflang firkantet træbygning, sammensat ved laftning af runde stokke uden bordklædning, med gavl i hver ende og dækket af et lavt torvtag. Indvendig var bygningen ved to tvervægge og et gulv delt i 4 rum. Det største eller den egentlige stue var uden loft, med aabent ildsted midt paa gulvet og derover i tagryggen et firkantet hul, der paa engang tjente til udgang for røgen og som den eneste lysaabning, der fandtes. Ved siden af stuen laa to mindre rum med hver sin dør til stuen, nemlig et kammer, med navn af kleve eller kove, og en forstue. Over begge disse fremkom af sig selv det fjerde rum eller loftet, med sin lysglug i væggen ligesom kammeret. Ogsaa med hensyn til husets beliggenhed mod verdenshjørnerne synes der at have været en fast regel. Huset havde retning fra vest til øst, saaledes at den egent. lige stue dannede den østre del, medens koven og forstuen laa mod vest, den første vistnok i regelen paa samme side som stuens højsæde, og i saa fald forstuen med husets eneste indgang mod syd. Til forskjel fra de andre bygninger paa gaarden gik huset under navn af sætstuen (*setstofa*) eller blot *stofa*. Dette ord er, som sprogforskningen har vist, ikke oprundet i Norden eller overhovedet hos de germanske folk, men er laant fra den romanske sprogkreds. Oprindelig betyder det et ildsted, saaledes som det endnu er bibeholdt i det engelske *stove* (ovn), men dernæst et rum, som er bestemt til at opvarmes. Om derimod den ovenfor paapegede inddeling af beboelseshuset udelukkende tilhørte den nordiske gren af de germanske folk eller den var fælles for hele stammen, lader sig af mangel paa gamle historiske beretninger neppe med nogen sikkerhed afgjøre, dog synes det første at have mest rimelighed for sig.

Hvad ovenfor er sagt i almindelighed, vil nærmere vise sig af de enkelte huse, som fremstilles paa medfølgende plader. Disse ere ordnede efter tidsfølgen i de forandringer, som beboelseshuset har undergaaet.

Her møder os først stuen paa RAUDLAND **(pl. VII).** Som det vil sees af grundplanen (fig. 2), er husets inddeling den samme som ovenomtalt, ligeledes konstruktionen af dets vægge, dog saaledes, at skillevæggen mellen forstuen og koven, som ellers overalt, kun bestaar af planker, der ikke ere laftede sammen med de modstaaende vægge. Til tætning mellem stokkene har der efter en beretning været anvendt rødt uldtøj istedenfor mose, hvorpaa vi ogsaa have flere andre exempler. Huset har nu 4 sedvanlige vinduer, 1 i smalenden af kammeret og 3 i den store stue; af de sidste staar det ene, som sedvanligt fra den tid, da vinduer kom i brug, paa langvæggen lige for enden af bordet eller bag højsædet, medens de to øvrige have sin plads i gavlvæggen; endelig har stuen fladt loft og peis med skorstenspibe i det ene hjørne nærmest døren til koven. Men baade peisen, loftet og vinduerne hidrøre, som man sikkert ved, først fra 1734, og de ere derfor ikke angivne paa tegningen. Denne fremstiller saaledes selve stuen som den var indtil 1734 eller som den efter endnu tydelige spor maa have været oprindelig, altsaa uden lysaabninger, med ildsted eller are midt paa gulvet, derover ljore i taget, 2 tvertræer eller slinder øverst i væggene og en fast bænk langt stuens tre sider. Ogsaa langbordet ved gavlbænken er ældre end 1734, men tilhører neppe stuen oprindelig, da man dengang vistnok endnu ej havde faaet faste borde. Det samme tør maaske være tilfældet med de to langaase, hvorpaa sperrerne hvile, da de sidste ellers i et ljoretag pleje at udgjøre de eneste bærende led. Ved koven er kun at merke, at dens oprindelige lysglug som noget enestaaende endnu er bevaret (se fig. 5 og 6, i oprids og snit) paa sin plads højt oppe paa væggen. I det ene hjørne af forstuen gaar der en trappe op til loftet. Dette er dog ikke her, som ellers sedvanligt, aabent over hele husets brede, men har væg paa hver side, saa at der i midten dannes et eget rum med en liden højtstaaende lysglug (se fig. 3 og 4). Naar man kommer op ad trappen, har man følgelig døren til loftsrummet midt for sig (se fig. 4), og til venstre er der i gavlvæggen en anden dør, der gaar ud til et gulv mellem tagets fremspring eller et slags dækket balkon (se fig. 3). Efter fortællingen skal nysomtalte loftsrum have været

«fængsel» eller «arrestrum», noget, som endnu siges paa stedet, skjønt man ikke kan faa forklaring paa, hvad dette sigter til. I den anførte beretning heder det endvidere, at der fra huset «fordum gik en bred bedækket gang til et nærved staaende bur, men tilintetgjordes ved en opkommen ildsvaade; heraf sees ogsaa tydelige spor. Siden er buret flyttet fra sit forrige sted.» Heri viser der sig noget eget, da staburet ellers, som bekjendt, staar for sig selv et stykke fra stuehuset. Ligeledes er det en egen indretning, at man fra det saakaldte fængsel ikke kan komme til rummet i hjørnet, men kun gjennem en aabning i loftet over den underliggende kove, hvorfor det nævnte rum siges at have været «skatkammer» eller gjemmested for bondens kostbareste sager. Paa det slags fortællinger kan der dog neppe lægges nogen vægt, og det er endog muligt, at den hele indretning med trappen til «fængselet» og den omtalte balkon udenfor dette ikke tilhører bygningens ældste tid.

Af det oprindelige tag og hvad dertil hørte, er nu kun levnet sperrerne, der have lister som i stavkirkerne, medens de ovennævnte to langaaser ere, som jeg ved et gjentaget besøg paa gaarden i 1883 har forvisset mig om, fra nyere tid. Det samme er tilfældet overalt ellers, men disse aaser have undertiden et eget navn, saaledes paa Sandeid i Ryfylke, hvor de kaldes bjørnerygger.

Huset fremviser to forskjellige slags konstruktioner. Medens dets vægge, undtagen som anført den korte skillevæg mellem forstuen og koven, ere laftede sammen af runde stokke, hugne gjennem ring eller hank, er der, som tegningen viser, anvendt stavverk paa den tilbyggede omgang, der forresten i den forrige fattige ejers tid blev borttagen og brugt til brænde. Denne omgang, der i senere tid var afstængt ved en dør, gik, som det vil sees (fig. 4 *a*, jfr. fig. 2), om hjørnet og afsluttedes i enden med et lidet kloset. I sit materiale havde omgangen neppe nogen høj alder, men dens indretning og hovedform vare vistnok oprindelige, dog saaledes, at omgangen fra først af, ligesom det vil sees nedenfor ved flere andre stuebygninger, maatte have fortsat sig lige til enden af gavlvæggen *(b)*; senere var den da bleven afskaaren og klosetet flyttet. Rimeligvis skede dette samtidig med og paa grund af, at den store stue fik vinduer, da sol og lys gjennem disse ellers vilde udestænges. Den hele indretning svarer aldeles til, hvad der i sagaerne og endnu tildels betegnes med navnet skot, medens ordet sval i det gamle sprog egentlig, som det synes, knytter sig til udvendige gange om et øvre stokverk. Hensigten med skottet var, som det kan sees baade i sagaerne og i nyere tid navnlig paa vestlandet, at tjene som oplagssted for ved og andet brændsel og tillige som et tørt arbeidsrum. Hvordan skottets tag oprindelig var i forhold til hovedbygningen, viser sig ikke i vore kildeskrifter, men det kan neppe være tvil underkastet, at det samme fandt sted i den tid som i det her omhandlede hus og andre gamle stuebygninger, nemlig at hustaget paa langsiden fortsatte sig ud over skottet, og følgelig ej som i stavkirkerne, hvor omgangene, som bekjendt, have sine egne lavere tage.

Indgangsdøren (fig. 1), der er forsynet med jernring, viser den gamle sammensætning med kant i kant satte planker, som paa bagsiden forbindes med tverstykker (oker), fæstede ved trænagler. Døren hviler som i stavkirkerne ikke i nogen fals, men ligger, som de tilføjede snit vise, udenpaa de omgivende flader. Døraabningen er, som sædvanligt i alle ældre husebygninger, meget lav, kun 1.26 m., dørstokken derimod meget høj og med en bueform i nedadgaaende retning. Denne fordybning er dog ikke, som det ved første øjekast kunde synes, fremkaldt af slid, da tærskelen ej berøres af foden, naar man gaar ind ad en saa lav aabning; den maa derfor have til hensigt at gjøre indgangen lidt bekvemmere uden at borttage formeget af svillen. Ogsaa de indre døraabninger og tærskler fremvise de samme forhold, vistnok for at tilvejebringe en større lunhed i det store rum. Denne bestræbelse for at gjøre huset saa tørt og solid og navnlig den egentlige stue saa tæt, som muligt, viser sig ogsaa i flere andre stykker. Saaledes se vi (fig. 1 snittet til venstre) for det første, at undersiden af vægstokkene er tildannet paa den maade, at de ved sammenlaftningen ikke frembyde horisontale fuger, hvorigjennem vandet da vilde trække sig indad og bevirke forraadnelse, men at fugerne derimod ere opadgaaende, saa at vandet kan løbe frit ned over alle stokkenes skraaninger, og desuden er der i sammenfældingerne lagt uldtøj. Ligeledes se vi, at varmerummet eller den egentlige stue her, som ellers overalt, var uden vinduer. Rigtignok har man ikke sjelden villet forklare dette af den omstændighed, at glas i gammel tid og meget senere var ukjendt eller i hvert fald i meget høj pris og vanskeligt at opdrive; men der var dog intet til hinder for, hvis man endelig vilde havt vindusaabninger, at udfylde dem ligesom i kovens og loftets glugger med skjaa eller blæreskind, som dog ogsaa gav lysning. Men sagen var, at man maatte have tætte vægge baade for at holde paa varmen og for at røgen fra ildstedet kunde trække samlet og saaledes hurtigere op igjennem ljoren. Det samme hensyn har da gjort sig gjeldende ved valget af torv fremfor andre kjendte tækningsmidler navnlig spaan, fordi jordtaget er det varmeste og i alle fald kunde vare flere menneskealdere, naar det blev ordentligt paalagt. Dette skede saaledes, at man tvers over sperrerne først lagde bord (*tróð*) tæt i tæt ved siden af hinanden, derover plader af næver med kanten over hinanden eller «skarede», og endelig derover igjen jord; for at hindre denne fra at glide ned, fæstedes da som støtte ved nederste kant af tagets langsider en stok eller torvvol *(torfvölr)*, der bares af kroge *(krókraptr)*, og ved gavlerne anbragtes enten vindskier af bord eller stokke, som krydsede hinanden over mønen og i det mindste paa enkelte steder i Bergens stift navnlig i Etne kaldtes verlæsinger, af laas, fordi de lukke for veir og vind og hindre disse fra at rive torven op. Endelig gjorde de ovennævnte hensyn sig gjeldende ogsaa inde i stuen derved, at bænkene, som tidligere bemerket, bleve fyldte med muld. Der er endnu to punkter, hvori disse hensyn vise sig fremtrædende i røgstuerne nemlig dels ved indretningen af grundvolden og dels paa det sted, hvor væggene støde sammen med taget. Men i disse henseender mangler der en tilknytning til Raulandsstuen, ikke fordi denne jo engang rimeligvis har fremvist det samme, men fordi dette paa grund af forandringer navnlig af taget og ved indretningen af en kjelder er forsvundet. En nærmere omtale af disse punkter vil derfor bedst udsættes til senere.

Huset er orienteret, men saaledes, at hovedindgangen er anbragt i den østre ende og paa nordsiden. Højsædet indtager øverste ende af den langbænk, som er til venstre, naar man kommer ind i stuen, eller med andre ord den søndre bænk. Det sidste er dog kun en tilfældighed, medens den første betegning af højsædets plads maa fastholdes som det væsentlige, hvilket ogsaa falder sammen med den over hele landet vedtagne skik. Men naar man igjen spørger, hvad der egentlig ligger til grund for denne vedtægt, saa kan dette kun besvares ved at se hen til sagaerne og navnlig til den almindelige bemerkning, som er indskudt i trende bearbeidelser af Olaf kyrres saga, nemlig Hrokkin-, Morkin-, og Fagrskinna. Heri siges, at det i de tre nordiske lande var en ældgammel skik, følgelig meget ældre end Olaf kyrres regjeringstiltrædelse (1066), at hvor der fandtes «kongsgaarde og gjæstebudsstuer» (*veizlustofur*), altsaa med andre ord i saadanne stuer paa kongsgaardene, var der to højsæder med forskjellig rang, det fornemste midt paa nordre langbænk, det andet paa det tilsvarende sted af den modsatte bænk; foran hver af disse langbænke blev desuden fremsat et bord, naar der skulde spises. Alt dette forudsætter saaledes, at huset var orienteret, og naar det derhos viser sig overalt i sagaerne, at den, som sad i det fornemste eller nordre højsæde, havde stuens bagre gavlvæg til venstre, medens det omvendte var tilfældet med den, som indtog det ringere eller søndre højsæde, saa fremgaar deraf, at stuens hovedindgang var i vestenden. At baade orientering, to højsæder, to langbænke og to borde fandt sted ogsaa i private gjæstebudsstuer eller skaaler, viser sig paa mange steder i sagaerne. Af disse kan det derimod ikke sees, hvordan forholdet var i de almindelige stuehuse eller sætstuer navnlig her i Norge. Det er dog i sig selv sandsynligt, at det samme for en del var tilfældet i disse som i de førstnævnte huse. De to langbænke have jo vedligeholdt sig indtil vor tid, og baade orientering og to højsæder træffes i et diplom af 1522, hvori nævnes det «søndre højsæde» i sætstuen paa Kolnes ved Stavanger, hvilket saaledes forudsætter ogsaa et nordre højsæde. Dertil kommer, at man i bondestuer paa flere kanter af landet og paa enkelte mere afsides liggende steder endog lige til vore dage har havt to højsæder, skjønt det ringere sæde i alle fald i senere tider egentlig kun fik nogen betydning ved brylluper, idet brudgomen og bruden før vielsen ikke skulde sidde sammen men i hver sit højsæde lige overfor hinanden. Hvad derimod bordene angaar, findes der selv dengang, da disse vare løse og kun bleve fremsat, naar spisetiden nærmede sig, i sætstuen ikke spor af mere end ét langbord. Skulde det altsaa blive muligt for dem, som indehavde højsæderne, at benytte bordet, kunde disse sæder ikke ligesom i skaalen anbringes paa

midten af hver sin langbænk, men maatte faa plads paa bænkenes øverste ender foran hver sin smalside af bordet. Derimod var forholdet mellem højsædets plads og gavlvæggen det samme i begge slags huse, saa at den, som indtog det fornemste højsæde, ogsaa i sætsuen følgelig havde nysnævnte væg til venstre, og det er dette, som er vedblevet lige til vore dage, uanseet at husets orientering i tidens løb faldt bort, udentvil efter hvert som man byggede stuer med vinduer. Med andre ord kun det højsæde, der i sin tid var det anseligste, blev bibeholdt, medens det andet indtoges af en seng, eller snarere omvendt saaledes, at sengen just blev sat paa det sted, fordi man ikke mere havde brug for noget ringere højsæde. Ogsaa med hensyn til højsædets udstyr fandt der vistnok nogen forskjel sted mellem begge slags bygninger. I skaalen, hvor hvert højsæde i sagatiden foruden med dette navn ogsaa kaldtes *and-* eller *ǿndvegi*, var der ved forsiden af dette to støtter, de saakaldte *ǿndvegissúlur*, og rimeligvis var der i forbindelse med disse ogsaa, ligesom paa lænestole, to sidestykker, der skillede mellem højsædet og de andre sæder paa hver side. Til alt dette fandtes der neppe noget tilsvarende i sætsuen, og det vilde heller ikke passe her, naar højsædet ogsaa oprindelig havde den plads, som ovenfor antaget. Men forresten var indretningen af højsædet udentvil den samme paa begge steder. Saaledes hørte der sandsynligvis, som antydet i en saga, til skaalens højsæde en løs pude, og det samme har været tilfældet i bondestuer lige ind i vort hundredaar. Ligeledes laa vistnok højsædets bund i skaalen i samme plan som den øvrige bænk ligesom endnu i stuebygningen. Vel kunde det synes, at en forhøjelse maatte fremgaa af selve sædets navn, men rimeligvis har man snarere taget ordet i dets figurlige betydning som udtryk for, at dette sæde var anseligere end de andre. Der kan nemlig ikke skjønnes andet, end at højsædet i skaalen, hvis dets bund var meget højere end de øvrige sæder, vilde komme i et forkjert forhold til bordet. Dettes overkant laa jo utvilsomt overalt i samme plan, og følgen maatte saaledes under hin forudsætning blive, enten at bordet fik en altfor stor højde i forhold til bænkens øvrige sæder, eller, hvis bordet skulde rette sig efter disse, blev altfor lavt for højsædet. Hertil kan endnu føjes en bemerkning om det ovennævnte ord *andvegi*. Dette forudsætter efter sit begreb altid noget modsvarende, men det træffes fra først af og gjennem hele sagatiden kun brugt om højsæderne. Derimod anvendes det i en fortegnelse af 1421 (uddrag i Schønings utrykte reise) over inventariet paa Faaberg prestegaard saaledes, at det ikke vel kan betyde andet end stuens bagre gavlvæg eller tverbænken, og denne betydning har ordet havt paa flere kanter af landet navnlig i Bergens stift lige til vor tid. Som bestyrkelse baade paa dette og andet, som ovenfor er berørt, kan her gjengives endel af nogle optegnelser (i Bergens museum), indsendte højst sandsynlig i aarene 1820—1830 og rimeligvis efter stiftamtmand Christie's anmodning fra en mand (kaptein Weltzin?) i Etne i Søndhordland, mulig sammen med den model af en røgstue, som findes i det nævnte museum. I disse optegnelser heder det blandt andet: «Fra briken [den korte bænk ved røgovnens bredside mod stuen] langs den langvæg førte højsædesbænken. Paa denne havde husbonden sin plads, og konen paa en krak eller kubbestol ved hans side. Bænken i gavlen lige over for døren kaldtes andvegen. Langs forsiden af langbordet stod en lang bænk, kaldet forsædet [oldn. *forsæti*]. I højsædet fik fremmede plads. I de ældste stuer gik andvegen langs hele væggen, og sengens inderste ende [d. v. s. sengens øverste smalende] hvilede paa den. Langs den anden langvæg [d. v. s. modsat den, hvor højsædesbænken var] gik og en bænk, langbænken, hvorpaa indsiden af sengen hvilede, saa at sengen kun havde ét ben. Samtlige bænke undtagen forsædet vare fyldte med muld.» Sengens stilling viser saaledes, at den var senere tilkommet og at bænken følgelig før den tid var fri.

Hvad der giver Raulandsstuen dens særegne præg og tillige frembyder det bedste bidrag til at bestemme dens alder, er hovedindgangen (fig. 1), navnlig dens runeindskrift og beiteskiernes eller dørposternes udskjæringer. De sidste fremvise, som det vil sees, den romanske stil, og dennes ornamentik vedblev, som bekjendt, hos os meget langt ned i tiden, endog efterat den gotiske eller spidsbuede stil forlængst havde vist sig. Men neppe vil man senere end i alle fald ca. 1350 træffe noget exempel paa anvendelsen af romansk stil med en saa udpræget karakter som her. Paa den anden side maa bueformen over døren, hvortil ogsaa noget lignende sees paa næstnederste stok i gavlen (fig. 2), vel nærmest henføres til den spidsbuede stil og kan derfor ej sættes længer op i tiden end til efter 1250. En lignende tidsbestemmelse fremgaar af runeindskriften. Denne er rigtignok noget utydelig som følge af forvitring, hvorfor enkelte staver, dels paa grund deraf, dels ved et utilstrækkeligt kjendskab til dette slags bogstaver, ere mindre rigtigt gjengivne i tegningen. Men efter den undersøgelse, jeg for flere aar siden og atter i 1883 har foretaget paa stedet, kan det neppe være tvilsomt, at indskriften maa læses saaledes:

᛫ᚦᛅᚱᚠ᛫ᛁ᛫ᛘᛁᚱ᛫ᚠᛁᚠᛁᛚ᛫ᛘᛁᚴ᛫ᚴᛁᚱᚦᛁ

ÞORGAUTR . FIFIL . MIK . GERÞI

eller med sedvanlig retskrivning *þórgautr fífill mik gerði*. Det andet ord maa være et tilnavn; det betyder egentlig løvetand eller myruld, men her vistnok ligesom *fífilbleikr* den lysegule eller blonde. Det hele kan da oversættes med: Thorgaut den lysledte gjorde mig (ɔ: indskriften). Som det vil sees, er staven ᚴ stungen eller forsynet med prik, saaledes at den her betegner G eller et blødt K, hvorimod ᚦ er ustungen. Det sidste viser, efter hvad professor S. Bugge velvillig har meddelt mig, at indskriften ej kan henregnes til de yngre, da staven ᚦ i senere tid stadig bliver stungen, naar dermed betegnes ð. Det maa derfor antages, at indskriften ej kan være yngre end 1300, men paa den anden side er der ikke noget til hinder for, at den kan være fra en meget tidligere tid. Huset maa derfor i alle fald være ældre end sortedøden (1348), og bygningen er saaledes sikkert nok det ældste beboelseshus af træ, som nu findes levnet i Norge. Det svarer derfor meget vel til det navn, hvorunder da dette og tilforn andre forlængst nedrevne huse have gaaet i bygden, idet de kaldtes Findar-stuer. Herved forstodes dog ej, som man engang mente, saadanne huse, der vare gjenfundne efter den sorte død, hvorimod navnet er en forvanskning af *Fyrndar*-stuer, det vil egentlig kun sige saadanne, som hidrøre fra ældgammel tid; deres alder gik saaledes efter bøndernes mening op over den engang hos dem gjængse tidsgrænse, nysnævnte farsot.

En anden lignende mønsterbygning fra middelalderen stod paa UV i Rennebo og er gjengivet, tildels i restaureret stand, paa **pl. VIII.** Den havde i mange aar været ubeboet og tilsidst kun brugt som hølade, indtil den i 1867 blev nedtagen og dens merkeligste dele indlemmede i det throndhjemske videnskabsselskabs samling. Allerede forlængst havde huset lidt efter lidt og tildels ved den vanrøgt, hvorfor det var udsat, undergaaet store forandringer. Paa flere steder havde man i væggene udskaaret saavel vinduer som nye døraabninger, og samtidig med de første var det udentvil, at den «svalgang» (rigtigere: skot), som ifølge et meget rimeligt sagn omgav huset, blev borttagen. Endvidere var hele indredningen og panelvæggen mellem forstuen og koven (fig. 2) forsvundne; taget havde faaet mønsaas og andre aaser istedetfor sperrer, efterat ljoren var sløifet, og for at opnaa større højde i hovedindgangens aabning, var der gjort en nedskjæring i svillen (se fig. 1, 3, 4), medens denne oprindelig havde samme højde som ellers, hvad der kan sees af en ældre tegning i det nævnte videnskabsselskabs arkiv, hvilken er gjengivet i 3die bind af Urda. Af denne tegning viser det sig ogsaa, at selve indgangsdøren var sammensat paa samme maade og havde lignende ring som i Raudlandsstuen (jfr. s. 3,1). Dertil kommer, at huset i sit fundament fremviste den ovenfor (s. 3,2) antydede egenhed, idet der ikke fandtes nogen sammenhængende grundmur, men blot underlagte stene paa de steder, hvor to eller flere vægge stødte sammen, og ligeledes en udgraven fordybning i den store stue. Men dette vil nærmere blive paavist, naar vi først have seet, hvad den bekjendte Schøning, der i 1773 opholdt sig paa Uv, i sin utrykte reisebeskrivelse blandt andet ytrer om dette hus. Hans ord ere følgende:

«Stokkene ere lige tykke til begge ender eller hugne, som man her siger, gjennem en ring [jfr. s. 3,1], og den yderste skorpe, d. e. den saakaldte gjete, er borthuggen. Alt dette viser bygningens høje alder, som og sees af bygningsmaaden, som er mere net og

kunstig end den nu brugelige. Alle stokkene lige til svillerne, hvoraf den ene er $1\frac{1}{4}$ alen, den anden $1\frac{1}{2}$ alen bred, ere saavel ud- som indvendig høvlede og saa net sammenføjede, at man næsten overalt ej kan faa et tyndt knivsblad mellem sammenfældingerne, hvilke forresten ere belagte ej med klæde eller lerred, som rygtet gik, men med den sedvanlig brugelige mose, hvilken var saa sammenpresset, at den saa ud som tyndt papir. Langs disse sammenfældinger paa begge sider saavel som midt efter hver stok ere lister trukne med en listhøvel. . . . . Stuen har tilforn været en røgstue, hvori gruen eller ildstedet har staaet ej, som nu, i det ene hjørne ved siden af døren, men næsten midt frem paa gulvet, og ved den nedre side af den har været en røgovn eller badstueovn. I stuen har tilforn ingen vinduer været, men lysningen kom fra taget eller ljoren. Inderst i stuen er paa begge sider dybe indhugninger i væggen paa tvende stokker. Her maa altsaa paa begge sider have staaet senge indfældede i væggen. Sammesteds inderst i stuen lige mod døren har tilforn hængt paa væggen paa to jernhager et 8 alen langt, men kun $\frac{3}{4}$ alen bredt og kun 1 tomme tykt bord, beslaaet tvers over med 3 jernbaand med 2 ringe i for bemeldte hager, hvilket bord man beretter at vedkommende have, naar der skulde spises, nedtaget af væggen og under maaltidet havt paa deres knæ . . . . . Rundt stuen har tilforn staaet bænke, gjorte af hele stokke og udstafferede med et slags indskaaret fordybning ligesom føromtalte bord. Nederst ved svillen har tilforn ogsaa indvendig i stuen været en muldbænk, som man rev bort, da man lagde nyt gulv, men siden har stuen været langt mindre varm end tilforn».

Til denne Schønings beskrivelse kan for det første bemerkes, at de omtalte senge neppe have tilhørt stuen oprindelig. I alle fald tror jeg ikke senge træffes i sætstuer eller omtales der tidligere end det syttende hundredaar. I middelalderen kunde man nok under visse omstændigheder og for en enkelt gang ligge paa bænken eller «i pallen,» men den sedvanlige faste skik var vistnok, at man havde nattelejet paa husets loft, i buret eller i de indbyggede senge, som i enkelte skaaler fandtes mellem husets tømrede ydervægge og en længer inde bag bænkene opsat panelvæg; som det synes, brugte man ogsaa stuebygningens kleve som soverum.

Hvad dernæst ringebordet eller, som det i Sætersdalen kaldes, reisebordet angaar, holdt man det ikke paa knæerne, hvorimod det her i landet ligesom andensteds hvilede paa et understell, som blev fremsat, naar der skulde spises. Hvorledes dette understell var indrettet, skal nærmere omhandles nedenfor ved Landsviksstuen. Selve bordpladen findes nu i det throndhjemske videnskabsselskabs samling og af den tegning deraf, som samlingens bestyrer, hr. adjunkt K. Rygh, har havt den godhed at besørge, sees, at bordet nu kun er 7 alen langt, altsaa siden Schønings tid forkortet med 1 alen, hvilket viser sig ogsaa deraf, at der paa den ene side kun er 15 tommer mellem enden og nærmeste ring, paa den modsatte side derimod $47\frac{1}{2}$ tomme. Afstanden mellem de til ringene hørende beslag er $4\frac{1}{8}$ alen, og omtrent midt imellem dem staar det tredje af Schøning omtalte beslag, der er bøjet omkring bordets kant. Pladen har langs hele den langside, som vendte ud mod stuen, naar bordet brugtes, en opstaaende, $1\frac{1}{2}$ tomme bred og $\frac{1}{4}$ tomme høj kant, hvis overside er forsiret med høvelsims; en lignende opstaaende list udgaar fra nysnævnte kant omtrent 18 tommer fra den bevarede ende af bordet og fortsætter sig i en bue tvers over dets hele brede til den anden side, og selvfølgelig har der været en tilsvarende list paa det bortkomne stykke af bordet.

Naar endelig Schønings bemerkning om den borttagne muldbænk sammenholdes med hvad ovenfor (s 4,2) er sagt om husets fundamenter, bliver det klart, at vi her træffe den samme indretning, der fra først af sandsynligvis har været typisk for de gamle stuer og som noget mere udførlig omtales i de ovennævnte optegnelser fra Etne. I disse optegnelser heder det blandt andet saaledes: «Husene stod i almindelighed paa marken; kun under hjørnerne vare store stene, h o n n s t e i n e [d. v. s. hjørnestene]. Man grov ud én alen under svillen, for at gjøre stuen højere. Efterhaanden lagdes gulv af bord, i almindelighed øxede planker, fra røgovnen til den modsatte væg; det øvrige gulv [altsaa svarende til det gamle *flet*] var blot af jord eller stenheller. For at hindre vand fra at trække ned i stuen, groves gjerne grøfter om huset. Da der ved denne udgravning [neml. den førstnævnte] blev højt ned fra dørtærskelen (dyrstok) til gulvet, var der indenfor døren anbragt et trin, kaldet fotskaar [i vort gamle sprog *fótskör* eller *fótpallr*] eller trøskel, og som løb langs alle vægge. Paa denne havde børnene sin plads, og det hed jevnlig til den indtrædende: sæt dig paa fotskaaren.» Hertil kan føjes, at da den omtalte fodpall, ligesom stuens øvrige bænke (jfr. s. 4,1) var fyldt med muld, saa havde den udentvil tillige den bestemmelse at tjene som et varmere underlag for fødderne, naar man sad paa bænkene. Det er derfor rimeligt nok, som Schøning siger, at stuen blev koldere, da fodpallen var revet bort.

Af tegningerne viser fig. 3 hoveddøren med de nærmeste udvendige omgivelser, og fig. 4 dens indvendige side; fig. 5 er et snit *cd* i fig. 3; fig. 6 gjengiver listverket paa vægstykket *ab* i fig. 2; fig. 7 er et profil af stokkenes lister paa venstre side af døren i fig. 3, og fig. 8 et profil af indskjæringen paa stokkenes ender.

I bygden gik huset under navn af Jutul- eller Hedningestuen, men den tidsbestemmelse, som dette navn skulde vise, er naturligvis urigtig. Heller ikke Schønings mening, at bygningen kunde hidrøre fra Olaf kyrres tid (1066—1093) eller endog være noget ældre, lader sig forsvare. Lægges der saaledes for det første merke til hovedindgangens tredelte eller kløverbladformede bue, da er denne, som bekjendt, en overgangsform fra den rundbuede til den spidsbuede eller gotiske stil og maa i alle fald hos os henføres til en yngre tid end 1200 efter Kristus. Dertil kommer, at de udskaarne forsiringer, skjønt noget utydelige ved forvitring, dog utvilsomt paa den venstre vægsøiles skaft vise perlestave. Da nu dette fra den antike kunst nedarvede ornament ellers hos os, saavidt bekjendt, kun findes anvendt paa spidsbuerne mellem højkoret og kapellerne i Throndhjems domkirke, bliver det ikke usandsynligt, at forbilledet er hentet derfra. Ogsaa dette peger saaledes hen paa en ikke tidligere tid end et stykke ud i det 13de hundredaar. I det hele tør det vel ansees nærmest det rette, naar stuen hen lægges til tiden før ca. 1350, dog snarere efter end før 1300.

Pl. XI gjengiver den gamle stuebygning paa LANDSVIK eller rettere, hvad deraf nu er levnet. En fornyet undersøgelse paa stedet i 1883 har vist, at stuen ligger fra vestsydvest til østnordøst, og da den ikke har mere end én dør, var bygningen følgelig, til forskjel fra de foran beskrevne huse, fra først af uden kleve, noget som forresten ikke saa sjelden er tilfældet ogsaa ellers i søndre Bergenhus amt. Da døren (fig. 3, 4) derhos er saaledes indrettet, at den slaaes op udad, har den følgelig ej vendt mod det frie, men havt et rum udenfor sig eller en forstue. Denne strakte sig, som det tydelig kan sees, over husets hele brede og havde sin dør, altsaa bygningens hoveddør, paa nordsiden, hvad der ogsaa maatte tilsiges af de stedlige forhold. Det fremgaar endvidere baade af gaardejerens udsagn og af umiskjendelige spor, at huset i det mindste paa den nordre langside og mod øst oprindelig var omgivet af et skot, hvis tag paa den førstnævnte side som sedvanligt dannede en forlængelse af selve hustaget, hvorimod skotet paa østsiden ikke som ellers (jfr. pl. IX) havde sit eget lave pulttag, men fik sin overdækning højere oppe derved, at hustagets begge skraaflader fortsatte sig ud over skotet. Hvad det indre angaar, har stuen hverken havt are eller fordybet bund, da der er fjeld tæt under gulvet, men forøvrigt viser der sig ogsaa her flere forandringer. Saaledes har man i endnu levende folks erindring borttaget baade det gamle langbord og den oprindelige «grue». Denne var efter ejerens udsagn en af de saakaldte røgovne af sten, der havde samme plads som det nuværende ildsted eller i hjørnet til højre for den, som gaar ind i stuen. Derimod er det meste af muldbænken langs stuens tre vægge endnu tilstede og ligeledes hele taget med alt tilbehør, undtagen ljoren, som mangler flere dele.

Skraaningen nedenfor ljoren paa begge sider af taget kaldes her l y s b r æ k k e n (lysbakken), og deri sees en egen afbrydelse af tagets sperrer (fig. 1—3) eller i det tekniske sprog en vexel, hvad der forresten ikke er sjeldent i ljorestuer paa den kant af landet. Ligeledes er der paa de anførte steder udskaarne forsiringer, skjønt disse i denne højde maatte være sterkt udsatte for at dækkes med

blanksod. En lignende forsiringsmaade træffes dog paa tilsvarende steder i den gamle stuebygning paa Huse i Kinservik, og i Bergens museum forefindes et stykke med rige udskjæringer fra det 13de eller 14de hundredaar af en ljorekarm, der har tilhørt en i 1838 nedtagen stuebygning paa Aga i Ullensvang.

Til det ovenstaaende maa foruden en oplysning om indretningen af stuens gamle langbord endnu føjes nogle bemerkninger angaaende en ikke uvigtig del af husets og overhovedet ljorestuernes tag. Men da man med hensyn til det sidste punkt ikke kan danne sig nogen forestilling af den foreliggende tegning, hidsættes

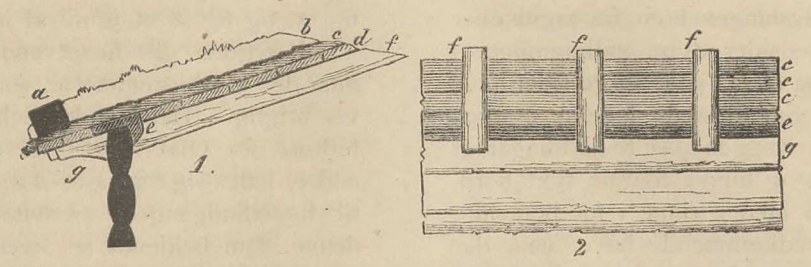

for dette øjemed et træsnit, som fremstiller tagets væsentlige sammensætning i det slags stuer, idet jeg tillige henviser til, hvad derom er sagt foran s. 3,2. Fig. 1 er et lodret snit af væggens øverste stokke og af taget, og fig. 2 viser taget, seet indentil. Af de enkelte dele er *a* torvvol, *b* jord og torv, *c* næver, *d* trodfjæle, *e* særlig den her omhandlede del, sedvanligst kaldet naamtrod, *f* sperrer og *g* den øverste vægstok, der gaar under forskjellige navne, saaledes stavlægja, gardlægja, aalestok, raftall eller raftstok. Medens de øvrige trod kun ere firskaarne bord eller planker, har naamtrodet, som det vil sees, paa undersiden af den øverste del ogsaa en hage, der langsefter omfatter stavlægjen. I det enkelte tilvejebringes konstruktionen paa følgende maade. Først er der paa de steder i stavlægjens overkant, hvor sperrerne skulle hvile, nedskaaret spor for disse og med opadskraanende bund; svarende dertil er ogsaa i sperrernes underkant gjort lignende spor, saa at naar sperrerne faa sin bestemte plads, ligger den øverste kant af dem og af stavlægjen i samme plan. Dernæst er der i naamtrodet, som vi fra først af maa tænke os som halvdelen af en kløvet rund stok, paa undersiden langsefter gjort et dybt indhug, afpasset efter savlægjen, og tillige paa tvers flere spor for sperrene. Naar da naamtrodet lægges paa sit sted mellem de øvrige trod, gaar dets overdel i flugt med disse, medens dets underkant omslutter baade sperrerne og stavlægjen. Det hele sammenbindes saaledes som i et laas, der paa engang tilvejebringer tæthed i vinkelen mellem taget og væggen og tillige hindrer sperrerne fra enten at glide ud til siderne eller nedover stavlægjen. Indvendig i stuen viser endelig naamtrodet sig imellem hvert sperrepar som en buet gesims i form af en rundstav med en kvart cirkels periferi. Der kan neppe være tvil om, at naamtrodet har været anvendt overalt i ljorestuerne. Det træffes saaledes ifølge de forannævnte optegnelser i Etne og efter velvillig meddelelse fra hr. genremaler O. Isaachsen overalt i Sætersdalen; ligeledes bruges ordet ifølge Iv. Aasens ordbog flere andre steder, hvor følgelig ogsaa tingen maa være kjendt. Selv har jeg truffet det i to ljorestuer i Hardanger nemlig paa Freim og Sjoarhaug i Odde, hvor navnet dog udtales namtrod, endvidere i den her omhandlede stue paa Landsvik, hvor det benævnes brúntrod, og i en gammel stue paa Stønjum i Lærdal, hvor det gaar under navnet sperdue. Betydningen af nysnævnte ords sidste del skjønnes ikke, medens den første del viser, at man her har lagt hovedvægten paa trodets forhold til sperrerne. I benævnelsen brúntrod er derimod taget mest hensyn til, at det ligger paa kanten *(brún)* af væggen, i lighed med det gamle *brúnáss*, og endelig er i navnet naam- eller namtrod kun fastholdt dets almindelige konstruktive bestemmelse at gribe over eller omfatte *(nema)* noget andet.

Hvad endelig stuens gamle bord angaar, strakte det sig efter ejerens udsagn som sedvanligt tvers over stuen imellem begge langbænke, og naar man ikke havde brug derfor, blev det ofte borttaget og dets plade sat op paa gavlbænken mod væggen. Det var følgelig ikke fast, men kun et reisebord (jfr. s. 5,1). Som støtte derfor tjente to «bordstole» eller to lodrette ben med tilhørende vandret liggende stokke, hvorpaa pladen hvilede og hvis ender bleve stukne ind i væggen. Som vidner herom er der i stuens gavlvæg endnu to firkantede spor eller fordybninger lidt højere end knæerne, naar man sidder paa bænken. Hvert af disse spor staar 2 alen fra nærmeste sidevæg, og da stuen har en brede af 8 alen, er saaledes afstanden mellem begge spor omtr. 4 alen. Forresten maatte det være noget ubekvemt, at bordstokkene gik tvers over bænken, da de, som skulde sidde paa denne bænk, saaledes blev nødte til enten at indtage sit sæde, før bordet blev sat frem, eller at stige over stokkene eller krybe under bordet for at komme til sin plads.

Huset gaar nu i bygden under navnet Munkestuen. Det fortælles tillige paa stedet, at det var sygestue under den sorte død (1348), og at der paa en i stuen anbragt fjæl, som borttoges for mange aar siden, fandtes et aarstal fra det 14de hundredaar. Det anførte navn vil dog kun sige, at stuen ansees for meget gammel, og paa de nævnte fortællinger kan der ikke lægges nogen vægt. Der er ogsaa flere merker, som vise, at stuen højst rimelig maa være adskillig yngre end de foran beskrevne huse, idet baade dens dørtærskel er lavere og døraabningen højere end i disse huse, og dens dør desuden har fals, hvad hine mangle. Dertil kommer, at skjønt forbilledet til det slags rosetlignende mønstre, som sees blandt stuens ovenomtalte udskjæringer, oprindelig maaske er hentet fra den gotiske stils masverk, saa kjendes dog for tiden ikke ældre exempler derpaa end de lignende, som træffes paa manglebrætter fra det 17de hundredaar (jfr. og pl. X fig. 1, 4, 5). Med alt dette maa dog Landsvikstuen vistnok hidrøre fra middelalderen, om end fra dennes seneste tid. Herfor taler, at de primitive søiler ved siden af døren og den tilhørende bue klart nok maa henføres til gotisk stil og særlig til den, i det Landsvik nærliggende Bergen gjængse, engelske gotik med dens søiler med tallerkenformede kapitæler og fodstykker, ihvorvel søilernes udbugede stammer røbe en meget sen tid. Det tør derfor ej være saa langt fra det rette, naar vi sætte Landsvikstuens opførelsestid til ca. 1500 efter Kristus, og har stuen virkelig været brugt som sygerum under en pest, maa dette have været en af de farsotter, som rasede i det 16de og 17de hundredaar.

De øvrige sætstuer fra middelalderen, hvorom vi have nogen kundskab, fandtes paa følgende steder: Korterud i Eidsberg, Faaberg prestegaard, Leirhol i Vang i Valders, Devegge paa Nes i Hallingdal, Norheim i Vikør, Aga i Ullensvang, Nesheim i Graven, Rogne paa Vossevangen og Tønjum i Lærdal. Alle ere for længere eller kortere tid siden nedrevne undtagen stuerne paa Leirhol og Aga, som heller ikke ere bevarede i sin helhed men kun for en mindre del. Det fremgaar utvilsomt af vedkommende beskrivelser, at alle disse bygninger — naar undtages den i Faaberg, hvis beskaffenhed ikke kjendes —, skjønt beliggende paa vidt forskjellige kanter af landet, havde væsentlig samme grundplan og indretning, som vi have seet ovenfor i stuerne paa Raudland og Uv. Dertil kommer, at der ved flere af dem udtrykkelig nævnes en eller anden af de samme egenheder, som foran ere omtalte. Saaledes havde den egentlige stue paa Korterud fordybet grund i forbindelse med fodskaar eller omløbende fodtrin (jfr. s. 5,1). Stuerne paa Faaberg prestegaard, Leirhol og Devegge havde hver

sit «ringebord», som i den førstnævnte stue «hang i andvegen» (gavlbænken, jfr. s. 4,1), i de øvrige, hvad der vil sige det samme, «paa væggen». Deveggehuset og det paa Aga vare omgivne af «svalgang» (skot), hvis stolper i det første beskrives dels som runde dels som firkantede, altsaa af lighed med tilsvarende i Raudlandsstuen (pl. VII fig. 4). Vægstokkene paa Devegge vare listhøvlede med mellemlag af uldtøj, og dørposterne, ligesom paa Korterud, Norheim, Rogne og Tønjum, forsirede med udskjæringer, hvorhos døraabningerne paa de trende sidstnævnte steder havde runde buer. Endelig fandtes i den egentlige stue i huset paa Rogne ifølge øjevidnet biskop Neumann's udsagn «over den øverste af langvæggenes stokke [altsaa: stavlægjen] en omhyggelig og skjønt udskaaren gesims», hvorved utvilsomt menes det ovenfor omhandlede naamtrod.

Naar der til ovenstaaende føjes, at væsentlig den samme oftnævnte grundplan og indretning træffes ogsaa senere end middelalderen paa forskjellige steder endog helt op i Nordland, kan det vistnok med god grund antages, at der i saa henseende fra først af fandt en fuldstændig enhed sted over hele landet. Dette vedblev paa vestlandet og nordenfjelds med enkelte mindre afændringer i lang tid tildels næsten til vore dage. Hvad derimod østlandet angaar, begyndte der her i det 17de hundredaar at vise sig flere forandringer væsentlig paa grund af det der anvendte ildsteds beskaffenhed og navnlig ved indførelse af skorstenspibe. Disse forandringer fik da lidt efter lidt fuldt raaderum, og fremtraadte tilsidst som faste særmerker for de østlandske stuer i modsætning til vest- og nordlandets.

Den ældste stuebygning yngre end middelalderen, som nu vides bevaret, er den foran nævnte paa Stønjum i Lærdal. I stokken over dens hovedindgangsdør sees indskaaret: ANNO IHS (her utvilsomt en forkortning for Ihesu = Jesu) 1614. Huset er nøjagtig orienteret, saaledes at vestenden indtages af koven og forstuen, der har trappe op til loftet og indgang paa sydsiden. Loftet og koven har hver sin lysglug, medens ingen saadan fandtes i stuen. I denne træffes forresten de sedvanlige to tvertræer eller biter og, som ovenfor (s. 6,1) bemerket, det saakaldte naamtrod samt midt i gulvet en firkantet helle; dog kan denne neppe benyttes som vidne om, at stuen oprindelig havde are, da dens bestemmelse snarest er at tjene som underlag for vanddryp fra ljoren, medens et trægulv paa dette sted af anførte grund vilde gaa en hurtig forraadnelse imøde. I alle fald har stuen, som det med sikkerhed vides, engang og, i henhold til det nys bemerkede, rimeligvis fra først af havt røgovn, der indtog den sedvanlige plads i hjørnet ved koven. Endelig viser det sig, at huset oprindelig var omgivet af et skot paa forsiden og sandsynligvis ogsaa mod øst. Indgangsdøren er bestrøget med tjærekors, der ogsaa omtales i de før nævnte optegnelser som sedvanlige i Etne, og vidne om den engang, sandsynligvis over hele landet stedfindende skik hver julaften at sætte kors paa døren til befrielse for overlast af aasgaardsreien.

Skjønt ikke saa gammel som nysnævnte, er dog blandt stuebygninger, yngre end middelalderen, den, som staar paa øvre Kvestad eller rettere KVESTE i Sætersdal **(pl. IX, X),** den fuldstændigste, der nu kjendes. Ved denne kan først merkes, at der væg i væg med dens højre gavlside i senere tid og formodentlig noget før ca. 1750 var tilbygget en «nystue» med samme størrelse som hin og samme grundplan, dog deri forskjellig, at den ikke havde are men skorsten samt vinduer med blysprosser, «roskab» (hjørneskab), fremskab og fladt loft, hvorover der var et saakaldt svemnloft (oldn. *svefnlopt*) eller soverum med et lidet vindu i gavlen. Denne bygning brugtes dog kun som vinterbolig og nedtoges for omtrent 10 aar siden, medens «gamlestuen» eller den, der endnu staar, alene beboedes om sommeren. Over dennes indgangsdør (pl. X fig. 4) er udskaaret aarstallet 1668, og paa selve døren findes en del af de nysomtalte tjærekors.

Det er kun tilfældigt og paa grund af vanrøgt, at taget mangler flere af de dele, som høre til et torvtag (jfr. s. 3,2), navnlig torvol og torvkroker, ligeledes at gavlsidens skot fattes tagbedækning og at dets standere ere forskjellige fra langsidens. Det vides ogsaa sikkert, at dette skot i sin nuværende tilstand først hidrører fra vor tid, hvad der ogsaa klart sees af dets simpelhed, medens langsidens standere (pl. IX fig. 1. 2. 3) og dens rækverk (pl. X fig. 9) have profiler og udskaarne forsiringer (pl. X fig. 5), hvorhos de øverste horisontale aaser ere prydede dels saaledes, som fig. 6 viser, dels med et bladornament (pl. X fig. 10). Det sidse træffes ikke sjelden ogsaa ellers i Sætersdalen og i Thelemarken paa forskjellige redskaber og viser aabenbart en ved paavirkning af renæssansestilen foregaaet omdannelse af det romanske bladverk, der igjen er udgaaet fra den antike acanthus. Endelig har stuens ljore tabt saamange dele, at vi heller ikke her, ligesaalidt som ved de foregaaende beskrevne huse, kunne faa nogen klar forestilling om dens indretning og brug.

Men ved siden af disse tilfældige forandringer træffes ogsaa andet, der i modsætning til den foran beskrevne gamle skik ytrer sig som noget nyt. For det første udviser den store stue ikke nogen fodskaar og den i forbindelse dermed staaende nedgravning i tomten (jfr. s. 5,1). Dernæst se vi ved hver side af aren en løs bænk med ryg eller en saakaldet «brugdestol», der paa forsiden har en aabning til et gjemsel under sædet (pl. IX fig. 4. *f* og *g*, pl. X fig. 8). Dette slags bænke høre i det mindste for tiden kun hjemme i Sætersdal, hvor de dog vare i brug allerede ved middelalderens slutning, da der i universitetets samling er en saadan bænk med aarstallet 1543, ihvorvel det nok kunde tænkes, at den oprindelig har hørt til en kirke. Det er endvidere noget nyt, at bordet (pl. IX fig. 2. 3. 4. *d*, jfr. pl. X fig. 11) er fast og ikke længer et reisebord. Fremdeles træffes som nye gjenstande i stuen to senge (pl. IX fig. 2. 4. *i*, *k*, jfr. pl. X fig. 7) med fodskammel; dog hidrøre disse senge neppe fra husets første tid, da de, som det vil sees, hvile paa pallen eller bænken (jfr. s. 4,1), medens denne vel vilde have været afskaaren for at give plads for sengene, hvis disse vare gjort samtidig med indredningen. Endelig maa fremskabet eller skjænken (pl. IX fig. 3. 4 *h* jfr. pl. X fig. 3), der ligeledes bæres af bænken, paa grund af sin form ansees for den yngste gjenstand i hele stuen. Det kan herved bemerkes, at der hos os ikke er bevaret eller findes nævnt skabe fra middelalderen, som have tilhørt beboelseshuse, men vel to saadanne skabe til kirkeligt brug. Derimod omtales i slutningen af det 15de hundredaar et slags møbel med navnet kandebænk og i begyndelsen af samme hundredaar dels i Aaslo og dels paa Faabergs prestegaard en saakaldet kandestol *(könnustóll)*, udentvil det samme ord som i skjøtningstuerne paa bryggen i Bergen blev fortysket til kantstuhl. Denne kandestol var vistnok kun en simpel opsats med hylder eller et bord, i sit navn og øjemed saaledes svarende til det engelske cupboard, og en forløber for det i form af skjænk eller buffet først i det 17de hundredaar fra udlandet gjennem byerne overførte fremskab, hvis navn som bekjendt hidrører fra, at det i modsætning til hjørneskabet staar længer frem i stuen. Forresten maa det tilføjes, at disse skabe egentlig have sit hjem udenfor vestlandet, hvor deres anvendelse kun synes at have været meget sjelden.

Derimod er der i Kvestestuen flere indretninger, som ikke ere noget nyt, men kun vise sig saaledes i modsætning til de foran beskrevne stuebygninger, fordi de ere fuldstændig bevarede og saaledes kunne give en klar forestilling om sine enkeltheder. Dette er navnlig tilfældet med ilstedet, den saakaldte aare eller are og alt hvad dertil hører. Aren (pl. IX fig. 4 *a*) danner en aflang firkant, højner sig omtrent 1 fod over gulvet, og bestaar af en stenramme, der omfatter stampet grus eller jord og paa den ydre side eller nærmest døren er forsynet med en opstaaende flad sten eller helle, den saakaldte blækkesten, hvis hensigt, som navnet (af *blaka*, forhæng) viser, er at beskytte ilden mod vindpust fra døren. Medens de to hylder, den ene over den anden, i stuens indre del ved langsiden til højre for indgangen (pl. IX fig. 2) mulig ere noget særeget for denne stue eller i alle fald for Sætersdalen, maa derimod de tvertræer (paa vestlandet: «biter», paa østlandet: «slinder»), som strække sig over «raanden» eller det aabne loft, den ene længer inde i stuen, de andre nærmere døren, den nærmeste udentvil svarende til den gamle *hurðáss*, ansees typisk for alle ljorestuer, da de ogsaa træffes ellers, hvor der nu findes saadanne stuer, navnlig i Bergens stift. Foruden den tjeneste, disse biter gjøre ved at forbinde begge langvægge, afgive de ogsaa støtte for den svingbjælke, hvori skjærdingen med gryden hænger over aren, eller den

saakaldte gye (paa Jæderen gilje, paa Voss svoiv, medens der i Hardanger kun er en tvers over biterne liggende stang, randaas, for samme brug). Som det vil sees, er gyen (pl. IX fig 4 *e* og 2, pl. X fig. 1) fæstet til en stander eller «oke», og denne igjen hviler nederst i en fordybning paa det fra væggen fremspringende bjelkehoved, medens den øverst bevæger sig frit i et hul i den tversover biterne liggende stok. Den sidste har paa to steder af undersiden indskjæringer, saa at den gaar ned over biterne, hvortil den ogsaa er fæstet med store nagler. Gyen ender i en dyrehals, forsiret med udskjæringer, og viser flere spor efter den skik, at bryllupsfolket, naar det kom ind i stuen, huggede med øxe og kaarder i gyen. For at holde denne fast paa sit sted er den ved en jernlænke bunden til en bolt i den nærmeste bite.

Ellers træffes her alt, hvad der viser sig ejendommeligt for de gamle stuehuse: samme grundplan og inddeling; et lidet loft, her kaldet skjentile (d. e. *skjaldpili,* egentlig gulvbordene), hvortil adgangen er fra en trappe eller stige i kleven; kun en smal stander mellem stuens døre med udbuget form og prydet med udskjæringer (pl. X fig. 2) og en panelvæg mellem standeren og endegavlen; intet lys uden gjennem ljoren, gluggen i koven og en lignende paa loftet; jordgulv og langs de trende vægge paller eller bænke, fyldte med muld; skot paa to sider, torvtag og naamtrod (s. 6,1), hvilket dog ikke viser sig i tegningen; høje dørtærskler (pl. IX fig. 2) og lave døraabninger; endelig højsædet for enden af bordet mellem skabet *h* (pl. IX fig. 4) og gavlvæggen.

Pl. XII og **XIII** fremstille en stuebygning paa søndre ØDEGAARD i Rauland, som blev nedtagen i slutningen af 1882. Dette hus viser næsten alle de forandringer, som stuehuset har undergaaet paa østlandet til henimod vore dage, og giver saaledes et samlet billede af gangen i den hele udvikling. Som det vil sees, havde stuen fra først af den gamle grundplan og indretning med are, ljore, ingen vinduer undtagen i koven og paa loftet (pl. XII fig. 1. 2), 3 biter over raanden ligesom i Kvestestuen, muldbænke, den gamle plads for højsædet (pl. XII fig. 5 *e)* og skot paa to sider. Senere har man sløifet aren og ljoren, tilsat en peis med skorsten (pl. XII fig. 5 *b),* gravet en kjelder under det store rum med nedgang fra dette (pl. XII fig. 2. 3), lagt trægulv, udskaaret vinduer i gavlvæggen og som følge deraf borttaget to stolper og taget af dens skot (pl. XII fig. 5 *e),* endvidere borttaget de gamle biter, og noget nedenfor deres væghuller (pl. XII fig. 2) indsat nye tvertræer og lagt gulv derpaa, hvorved der saaledes fremkom et loftsrum over stuen; endelig har man for at skaffe dette rum lys og aabne en adgang dertil, dels midt i den ydre gavlvæg udskaaret et vindu og dels midt i den indre gavlvæg en døraabning (pl. XII fig 2. 3). Dertil kommer, at stuen samtidig med disse forandringer havde faaet ny indredning med tilhørende skabe og senge samt de to langaaser, hvorpaa sperrerne hvilede.

Stuen fremviste saaledes to forskjellige tider, som ogsaa lade sig nærmere bestemme. Der fandtes nemlig i en stok ved siden af indgangsdøren udskaaret med en skolp eller hulmeisel 5 tegn, (pl. XII fig. 4), hvoraf det sidste vistnok med rette blev opfattet kun som et slags forsiring, men de 4 øvrige som sifre i et aarstal. Det første og de to sidste af disse tegn bleve ogsaa vistnok rigtig antagne for tallene 1, 7 og 1. Naar man derimod læste ogsaa det 2det tal som 1, og saaledes fik ud, at stuen skrev sig fra 1171, kunde dette paa forhaand siges at være umuligt, da man først over 200 aar senere begyndte at bruge arabiske tal her i landet. Desuden har den nævnte læsning ingen støtte i tallets form, der vistnok er lidt egen, rimeligvis fordi det har være vanskeligt med det anførte redskab at frembringe runde træk, men dog neppe kan betegne andet end tallet 6. Stuen skulde altsaa være opført i 1671 eller kort tid efter Kvestestuen (jfr. s. 7,1), hvad der ogsaa har al rimelighed for sig. Ogsaa naar de oven paapegede forandringer ere foretagne, kan bestemmes ved at se hen til den højre dør i det store vægskab (pl. XIII fig. 3). Her sees inde i fyldingens forsiring Christian VIIs navnesiffer med krone over, hvoraf altsaa fremgaar tiden 1766—1808, dog rimeligvis, efter den stil at dømme, hvori hele indredningen er holdt, nærmere det første end det sidste aar. Denne antagelse bliver ogsaa styrket derved, at den bygdesnedker, ved navn Børje Kittelsen, der arbeidede hele udstyret, efter hvad der blev sagt paa gaarden til arkitekt H. Thorsen under hans aftegning af huset, døde mellem 1837 og 1842 nær 100 aar gammel og var omtrent i 30 aarsalderen, da han udførte arbeidet. Tiden for dette bliver saaledes omkring 1775.

Hvad enkelthederne angaar, gjengiver pl. XIII fig. 6 i større maalestok de runde endestolper i svalgangen (jfr. pl. XII fig. 1), og pl. XIII fig. 7 de firkantede standere paa samme sted. Den ene seng (pl XII fig 5 *g*) sees i oprids fra to sider paa pl. XIII fig. 4, og den anden seng (pl. XII fig 5 *l)* tilligemed de nærstaaende skabe *i* og *k* sees foran fra paa pl. XIII fig. 1. 2. 3 og fra siden af sammest. fig. 5, hvortil kan føjes, at døren i aflukket fig. 2 har aabent gitter, og at der igjennem venstre dør i fig. 3 er nedgang til kjelderen. Endvidere fremstilles stykket mellem stuens begge døre i oprids paa pl. XIII fig. 8 og snittet a—b i fig. 9, samt bordet fra to sider i fig. 10. Endelig vil der tvers over det samle stykke mellem begge døre sees en, som det synes, senere tilføjet hyldelignende indretning (fig. 8) med en rullestok under for haandklædet. Dette er den over en stor del af landet i sin tid sedvanlige saakaldte bustehylde eller kast, for derpaa at lægge børste og kam.

I den stil, som træffes paa senge, skabe m. v., sees overalt vidner om, at den er udgaaet fra den hollandske renæssanse paa Kristian IVdes tid. Denne stil kom da efter kulturens sedvanlige gang først fra udlandet til vore byer, herresæder og embedsgaarde, og derfra udbredte den sig senere til bønderne, hos hvem den, dog ikke uden visse ejendommelige tillæg og afændringer og fremdeles paavirket af den nyere rokokostil, har holdt sig lige til ind i vort hundredaar.

Omtrent samtidige med de to næstforegaaende ere stuerne paa BRU og GAARDSJORDE **(pl. XIV),** der ogsaa vise, at de væsentlig havde samme indretning som hine fra først af og senere have undergaaet samme forandringer.

Huset paa BRU har endnu, som det vil sees, den gamle grundplan (fig. 3) og paa to sider skot med et kloset i enden ligesom Raudlandsstuen (s. 3,1). Oprindelig havde stuen ogsaa ljore, hvoraf der endnu er levninger i taget, endvidere are, aabent loft over stuen, men ingen lysaabninger i væggene undtagen i koven og loftet. Senere er der som støtter for sperrerne lagt to langaaser, og det store rum har faaet peis og skorsten (fig. 3), fladt loft og to vinduer, og for ikke at stænge lys og sol ud fra disse, har man paa gavlsidens skot borttaget baade dets stolper og tag. Fig. 4 er et snit *ab* paa fig. 1.

Hvad vi have seet i stuen paa Bru, viser sig ogsaa væsentlig i den paa GAARDSJORDE eller rettere i dens højre halvdel. Den anden halvdel maa derimod, skjønt den har sin egen indgang og lignende svalgang som hin, være senere tilføjet. Dette kan sluttes deraf, at der i fig. 5 midt imellem begge døre sees tydelige merker paa, hvor den højre stue endte, og navnlig øverst et levnet fremstaaende nov eller enden af en stok. Dertil kommer, at mønsteret i udskjæringerne paa standerne i den venstre halvdels skot (fig. 5 *a*) er noget forskjelligt fra mønsteret (fig. 7) paa det tilsvarende sted i den anden halvdel. Dog er mønsteret ikke ganske sig selv ligt overalt paa hver af disse halvdele, hvorimod der paa enkelte steder viser sig variationer (fig. 8) fra, hvad der kan siges at være det sedvanligste.

Ogsaa bygningen paa søndre GJELLERUD **(pl. XV)** havde fra først af are i den egentlige stue (fig. 3 *a*) og hele den øvrige gamle indretning, navnlig kove *(c)* og loft, begge med lysaabning, forstue *(d)*, og skot paa to sider. Senere har man sløifet aren og ljoren, indsat peis *(b)* med skorsten i det store rum, lagt loft derover, udskaaret vinduer, samtidig belagt taget med teglsten istedetfor torv, og borttaget svalgangen undtagen den lille del *(e)*, hvori klosetet staar, dog ere sporene af svalgangens gulvaaser endnu synlige paa gavlsidens nederste stok (fig. 2). Endvidere har man, for at kunne benytte forstuen paa en anden maade, end oprindelig bestemt, fyldt dens indgangsdør *(g* jfr. fig. 1), udskaaret en ny dør i det store rum og foran denne dør ved hjelp af det borttagne skots træverk tilbygget et bislag. Endelig er den lille glug i loftet bleven udvidet til en stor aabning (fig. 2), hvortil der nu kun er adkomst ved hjelp af en ydre stige. I sin nye form og navnlig derved, at man fra det ydre kommer lige ind i det store rum, har bygningen saaledes faaet den indretning, der fra den tid, da man begyndte at opføre huse med skorstene, er blevet et væsentligt kjendetegn for østlandet i modsætning til, hvad der finder sted paa vestlandet og nordenfjelds.

Efter hvad der siges paa gaarden, bleve de paapegede forandringer, eller i alle fald flere af dem og navnlig indretningen af den nye dør og bislaget, udført i 1836. Fra den tid hidhører og saa det «Anno 1300», der findes udskaaret i en stok over døren og, som det heder, er en gjentagelse af et aarstal, der var indhugget paa husets i sin tid nedtagne store mønsaas. Heri maa der dog være en misforstaaelse eller fejllæsning. Det kan nemlig vel j sig selv være muligt, skjønt neppe sandsynligt, at huset er saa gammelt som det nævnte aarstal angiver; men en mønsaas lader sig ikke forene med aren, da den vilde dække over ljoreaabningen og saaledes komme i strid med dennes hensigt. Mønsaasen kunde derfor ikke være oplagt, førend aren blev sløifet, hvad der vistnok i alle fald ikke er skeet før det syttende hundredaar, og fandtes der virkelig noget aarstal paa mønsaasen, saa maatte det have været urigtigt opfattet.

Nogle af husets enkeltheder ere gjengivne i større maalestok, saaledes bislagets stolper i fig. 4 og 5, enderne af dets vindskier i fig. 6 og det horisontale baand mellem stolperne paa panelet eller «skjentilet» (*skjaldþili*) i fig. 7.

Stuehuset paa RAMRERG **(pl. XVII)** er deri forskjelligt fra alle de foran beskrevne bygninger, at det baade er yngre end disse og, naar undtages det senere tilføjede skur, fra først af har været opført som det nu er. Det viser sig i sin helhed som en overgang fra den gamle til den nyere tid navnlig paa østlandet. Vi træffe saaledes her endnu den gamle grundplan og aabent loft over den store stue samt hovedsagelig et sperretag (fig. 2. 5). Men paa den anden side viser den nyere tid sig deri, at istedetfor are og ljore, med hvad dertil hører, er kommet peis med skorsten (fig. 5 *a)*, mønsaas (fig. 1. 2), hvorpaa sperrerne hvile, og vinduer, og som følge af disse har man opgivet at tilføje et skot. Taget, som nu er belagt med teglsten istedetfor torv, har faaet flere vindskier og, som dækning over fugen ved disses sammenstød, et lidet spir paa gavlspidserne (fig. 4). Dørene ere forhøjede, og inde i den store stue have bænkene paa sine steder maattet vige plads for peisen (fig. 5 *a)*, sengen med tilhørende skab *(b, f)* og skjænken eller «framskabet» *(e)*. saaledes at alle disse tre nykommere nu hvile paa gulvet, medens hjørneskabet eller «roskabet» *(d)* endnu staar paa bænken. Dertil kommer, at man har glemt eller opgivet at følge den gamle vedtagne skik (jfr. s. 4,1), som krævede, at højsædet skulde have sin plads ved den væg, hvor nu sengen (fig. 5 *b)* staar.

Af husets enkelte dele fremstiller tegningen i større maalestok hovedindgangsdøren (fig. 6), fremskabet (fig. 9), hjørne- eller roskabet (fig. 10), bordet (fig. 11), vindusposterne (fig. 12), endelig sengen med tilhørende fodtrin og skab (fra siden fig. 7, foran fra fig. 8, jfr. fig. 5 *b, f)*. Ved dette skab kan merkes, at der i bunden af dets indadgaaende fordybning omtrent midt paa er en firkantet aabning til sengen.

Som foran (s. 7,1) bemerket, kan det neppe være tvilsomt, at alle vore stuebygninger fra først af og langt ned i tiden væsentlig havde samme indretning over hele riget. For vestlandets vedkommende fremgaar dette dog ikke endnu med fuld klarhed af den eneste stuebygning derfra, som foran er fremstillet eller Landsvikstuen, da denne i nogle dele (jfr. s. 5,2) viser sig som en undtagelse. Derimod sees forholdet tydeligt af de to stuer, som gjengives paa **pl. XVI.** Den ene staar paa OPHEIM (fig. 1—5), den anden paa STEDJE (fig. 6—8), og ligesom der er stor afstand mellem dem med hensyn til beliggenhed, saaledes er det samme tilfældet hvad alderen angaar, da den første, ved hvis dør der er indskaaret «AOD [anno domini] 1665», vistnok er over 100 aar ældre end den sidste.

I begge disse huse sees nu for det meste, hvad vi foran have truffet som væsentligt baade for østlandske og nordenfjeldske stuebygninger, saaledes forstue og kleve med et loftsrum over begge, en større stue med raand eller aabent loft og ljore, en eller to biter eller tvertræer, endvidere langs den egentlige stues vægge muldbænke, som dog paa sine steder afbrydes ved senere tiders indretninger, navnlig senge og i Opheimsstuen tillige et ur; endelig er taget ogsaa her, som ellers, baaret alene af sperrer og dækket med torv. Derimod er der intet omgivends skot, og i den store stue heller ikke noget hjørneskab (roskab) eller fremskab.

Forresten er der ogsaa nogen forskjel mellem begge stuer. Dette, der hænger sammen med deres forskjellige alder, viser sig navnlig deri, at Opheimsstuen har bibeholdt den gamle typus uforandret, og at den i det hele saavelsom i enkeltheder har et mere karakteristisk præg. Dørene have her endnu sin gamle plads (fig. 1) og ringe højde (fig. 2), skillevæggen mellem forstuen og kleven er fremdeles kun af panel, bordet (fig. 1 *a*, jfr. fig. 3) og forsædet (fig. 1 *b)* have sin gamle længde og højsædet *(c)* indtager den rette plads. I Stedjestuen (fig. 8) derimod er den omtalte skillevæg opført af laft som de øvrige vægge og har tillige faaet en dør til forstuen; alle døre ere meget forhøjede (fig. 6), og mod al gammel skik er hovedindgangen sat i gavlen istedetfor paa sidevæggen; det indbyrdes forhold mellem forstuen og kleven er betydelig forrykket, og som følge deraf ere begge døre skudte længer til side (fig. 6); endelig har den store stue faaet vinduer (fig. 8), hvorhos bordet *(a)* og forsædet *(b)* ere forkortede næsten til det halve, og højsædet henvist til den modsatte side af den rette.

Den største interesse ved disse stuebygninger er, at de næsten fuldstændig have bevaret to væsentlige indretninger, som nu meget sjelden træffes, nemlig den saakaldte røgovn og ljoren. Den sidste bestaar, som det vil sees (fig. 2, 6, 7), hovedsagelig af tre dele: den egentlige ljore, skjaaen og stangen. Ljoren ligner omtrent en i begge ender aaben firkantet kasse, noget videre nede end oppe, støttet af sperrerne og øverst afsluttet med en bredere kant (ljorestok). Paa denne hviler igjen den saakaldte skjaa med sin «grind» eller ramme, der er overspændt med blæreskind eller en lignende gjennemsigtig hinde (skjaa), hvoraf dens navn. Paa underkanten er tversover grinden en stok med en fremstaaende tap, som omfattes af den gaffelformede ende (fig. 7) af ljorens tredje væsentlige del, skjaastangen, og er fæstet dertil ved en gjennemgaaende nagle, dog saaledes at derved dannes et hængsel. Naar skjaaen skal tages ned, bærer man sig ad paa følgende maade: først løftes skjaaen ved hjelp af stangen saa højt over ljorestokken, at den gaar fri af denne og faar en lodret stilling, dernæst gjør man med stangen en liden drejning, hvorved skjaarammen faar en diagonal

retning i forhold til ljorekarmen og saaledes kan tages ned igjennem aabningen; en modsat manøver anvendes da, naar skjaaen skal sættes op. Endelig hørte til ljoren foruden skjaaen, der gav lys i stuen om dagen, ogsaa en lem eller luge, kaldet skjól eller fjæl, der om natten lagdes over aabningen. At begge de omtalte dæksler ogsaa brugtes i gammel tid sees dels af Kongespeilet, hvor det omtales, at nordlysene paa Grønland ved at kaste sit skin gjennem skjaaen, oplyste stuen, og dels af Snorres fortælling om Einar Tambeskjelves drab (1050) i kongens maalstue i Nidaros. Det siges der, at kongen før Einars indtrædelse i stuen havde ladet drage fjælen *(snúa fjöl)* over ljoren, hvorved aabningen betydelig indskrænkedes, saa der var næsten ganske mørkt i stuen.

Den anden ovennævnte indretning, som sees i begge stuer, er den saakaldte røgovn eller det egne slags ildsted, hvoraf ovenfor kun er truffet spor (s. 5,1,2, 7,1) i det norden- og vestenfjeldske Norge. Dette dannede her et led mellem aren og peisen med skorsten, medens man, som det synes, i det øvrige land eller i alle fald omtrent østenfor Sireaaen gik umiddelbart over fra are til peis. Men da huset ogsaa efter røgovnens indførelse vedblev at være uden skorsten, indtraadte derved forsaavidt ikke nogen forandring, idet røgen fra ildstedet fremdeles gik ud i stuen og derfra op igjennem ljoren, hvorfor dette slags ildsted fra den tid af, da skorstenen gjorde sin indtrædelse, i modsætning til de i forbindelse med denne staaende ovne, fik navn af røgovn. I andre henseender medførte dette slags ovne store fordele. Først og fremst blev stuen derved rummeligere, da hele dens gulv blev frit, idet ildstedet henlagdes til et hjørne og navnlig til det ved kleven (se fig. 1 *d.* 8 *c);* endvidere kunde der nu, om man vilde, anvendes trægulv; der fremkom ogsaa en jevnere og større opvarmning, idet ovnen, naar først dens stene vare ophedede, vedblev i længere tid at udsende varme, medens luften i arestuen kun ophededes ved umiddelbar udstraaling af ilden; dertil kom endelig, at medens brugen af are gjorde det nødvendigt at holde sig ved jorden og indskrænke huset til ét stokverk, kunde man efter indførelsen af det nye ildsted bygge et andet stokverk, hvori ovnen anbragtes, medens det nederste rum kunde bruges til kjelder eller oplagsrum. Dog udkrævedes der en særegen forsigtighed ved benyttelsen af disse ovne, da der ellers lettelig kunde opstaa brand i stuen, naar ildtungen fra ovnen brød frem, hvorfor man, hvad der ogsaa sees i ældre bestemmelser om skjøtningsstuerne paa bryggen i Bergen, stadig maatte have vand ved haanden for at dæmpe luen. Endelig var der den ulempe ved disse ovne, at man paa grund af deres svage lufttræk alene kunde bruge træ som brændsel, ikke derimod torv. Saameget uforklarligere er det derfor, at man paa det skovrige østland ikke finder noget spor til, at dette slags ovne har været i brug der.

Det kan neppe være tvil underkastet, at det er nysnævnte slags ildsted, som menes, naar Snorre fortæller, at Olaf kyrre (1067—1093) byggede «ovnstuer», hvori da ogsaa ligger, at han var den første, som indførte disse ovne. Naar nemlig vore forhold sammenlignes med udenlandske, kan det ikke vel tænkes, at man her dengang allerede skulde have faaet skorstene. Det er ogsaa kun 17 aar efter hans død, at hans sønnesøn Eystein paa kongsgaarden i Bergen reiser en hall paa to stokverk, hvori der allerede dengang, om end først udtrykkelig nævnt 70 aar senere, maa have været «stenovne», der ogsaa allerede i 1155 træffes i et andet hus i Bergen. Senere udbredte disse ovne sig, som anført, rundt om paa vestlandet og nordenfjelds helt til Finmarken.

Som det vil sees af tegningen (fig. 1 *d*, 4, 5, 7, 8 *c*), er ovnen muret op af sten omtrent i form af en kasse uden laag, der staar paa ende og med aabningen ud mod stuen. Foran er der en fremstaaende kant eller grue, hvorpaa gløderne rages ud og bruges til kogning, og for dette øjemed findes ogsaa undertiden anbragt tversover ovnens aabning en jernstang til derpaa at hænge skjærdingen (fig. 7). For derhos at hindre ovnsmuren fra at sprænges ud ved varmen, er den indrammet og sammenholdt af et øverst paa begge sider (fig. 4, 5, 7) anbragt panel (omnbolk, brik, skjaldtil), som undertiden dækker ovnens ene side og i hjørnet har en opretstaaende planke (fig. 5 *a*, 6), den saakaldte kallhovde. Denne afsluttes øverst med en rund skive, der ikke sjelden er prydet med udskjæringer, og oprindelig paa grund af navnet (i det gamle sprog *karlhöfði)* maaske har havt et mandshoved. I Opheimsstuen er standeren, som det vil sees, først fra 1761 eller næsten 100 aar yngre end stuens opførelse, og den har da følgelig afløst en ældre. Kallhovden fastholdes igjen noget ovenfor midten af en horisontal stok (fig. 5 *c*), der undertiden til større støtte for det hele med sin ene ende gaar tvers igjennem stuens tømmervæg og paa udsiden af denne er forsynet med en tversplint. Dette er da ogsaa tilfældet med de to tverstokke gjennem kallhovdens top. Den største modstandskraft mod ovnens tryk faar dog kallhovden, naar den, som i Stedjestuen (fig. 6. 7) hviler mod stuens ene tvertræ eller raandebite (jfr. s. 7,2). Forresten er kallhovden i sin ene kant forsynet med indskaarne hak for at fastholde ljorestangens vidjebaand i enden (fig. 2, 6, 7). I umiddelbar forbindelse med ovnens panel staar enten et skab (fig. 6) en kasse eller en brik, den sidste baade i navnet og anvendelsen svarende til den korte bænk, som fra først af i arestuerne var anbragt mellem døren til forstuen og nærmeste hjørne. Som en egen indretning maa endelig omtales den bøjle, der sees i Stedjestuen paa den smale opstander mellem begge døre (fig. 6). Dette er den saakaldte braak, der her er af jern men ellers undertiden af vidje. Den træffes ofte i stuerne i Bergens stift paa samme sted, og bruges til beredning af skind ved at drage det frem og tilbage over bøjlen.

Tildels som bestyrkelse paa, hvad ovenfor er sagt, om de vestlandske stuer, kan ogsaa her af de ovennævnte optegnelser fra Etne hidsættes endel bemerkninger, der tillige indeholde flere karakteristiske træk af det daglige liv i disse stuer. Det siges saaledes for det første, at der ovenpaa de omtalte to raandebiter eller tvertræer «lagdes ved og materialier til tørring», hvad vi ogsaa se i Stedjestuen (fig. 6). Dernæst, heder det, at «skorstenen [d. v. s. ildstedet] kaldtes røgovn. Paa den stenhelle (omnhella), som dækker røgovnen, tørkedes korn og malt. Ved saadan leilighed blev fra kallhovden til væggen lagt en bred fjæl, der stod paa kant og gik noget nedenfor ovnshellen et lidet stykke fremmenfor den. Fra denne fjæl lagdes paa den side, hvor briken er, og den lige overfor værende væg to stokke, paa disse igjen fjæler, og ovenpaa dem laa hæra, et tæppe, arbeidet af hestetagel, hvorpaa maltet udbredtes for at tørres. Kallhovden kaldtes den planke, som gik fra gruen og fæstedes i raandebiten; herpaa hang lampen (kola). Kallhovden var udskaaret og stuens bedste prydelse. Briken var en kasse langs røgovnen. Heri opbevaredes skotøj m. m. Disse sager maatte dog vige pladsen, naar vinteren kom; thi da skulde høns og grisunger have sin plads der. Ved siden af briken havde de nyfødte kalve, lam og slige dyr sin plads et par dage, efterat de vare fødte. Det lille bord ved briken, som kunde slaaes op mod væggen, kaldtes skiva. Denne brugtes til spisebord i hverdagslaget, og briken tjente da til sæde for saamange, som kunde rummes der. — Om dagen dækkedes ljoren med en skjaa for at slippe lyset ind, og naar dagslyset var forbi, toges ljorestangen ned med skjaaen, og naar huset var opildet, og det skulde tættes for at holde paa varmen, blev fællen [sic. fjælen?], et bræt, som passede efter ljorestokken, sat op. Der var saaledes aldeles mørkt, og for at komme efter, om dagen brød frem, var der boret et hul i væggen ved hovedgjerdet af sengen, hvori var sat en pind (sengenabben). Gjennem dette hul kigede madmoderen ud, naar hanen i briken vækkede anden eller tredje gang, for at se, om tiden var til at staa op og ilde paa. Ljorestangen hang for det meste løs, og det hørte til dagens orden, at man for paa den og fik buler i hovedet; naar man frygtede for uveir om natten, eller der var storm om dagen, blev til ljorestangen bundet stene, gryder eller andet».

Pl. XVIII viser for det første en stuebygning paa HUSE i Hardanger. Denne er noget forskjellig fra de fleste gamle bygninger af det slags. Vel var ogsaa den oprindelig uden vinduer og ydre eller indre paneling samt dækket med torv; ligeledes laa dens gulve fra først af lavere end nu, saa at dørtærsklerne vare højere, og, som det vil sees (fig. 2—4), har den endnu baade ljore og et tag, der bæres alene af sperrer; som ellers træffes her ogsaa en forstue (fig. 5 *A)*, med indgang *(a)* paa husets langside, og et større rum eller den egentlige stue (fig. 5 *B)*. Derimod har den sidste kun én dør, og da denne staar midt paa væggen (fig. 3, 5 *B b)*, var der følgelig ikke nogen kove eller kleve. Vi have saaledes her nærmest et sidestykke til det gamle stuehus paa Landsvik (s. 5), og, ligesom dette, havde mulig ogsaa det her omhandlede hus skot eller sval paa to sider. Iøvrigt er heller ikke forstuen, der for største delen kun bestaar af standerverk, bevaret i sin oprindelige tilstand; som det heder, skal der ogsaa paa dens anden side have været et rum i lighed med den egentlige stue. I alle fald kan det sees af den levning fra ældre tid (fig. 6), som findes i forstuens fremvæg, at bygningen ogsaa her har undergaaet nogen forandring.

Det egentlig karakteristiske ved huset, og som bedst vidner om dets alder, er den indre dør og dens nærmeste omgivelser (fig. 1). Dog maa det bemerkes, at halvsøilernes fodstykker i sin nederste del, som antydet paa tegningen, skjules af det nye gulv, og at selve døren ikke har sin oprindelige plads, idet den (se snittet nederst i fig. 1) paa grund af det tilsatte panel *(a)* er flyttet fra *b* til *c*. Hvad der først falder i øinene er dørens rige jernbeslag og de omgivende halvsøiler samt deres med 3 taugsnoninger (ligesom i Finneloftet paa Vossevangen) forsirede arkivolte, alt i rundbuet og navnlig romansk stil. Dertil kommer, at de til portalets beteskier paa hver side stødende stokke i sine afskraanede ender have udskaarne listforsiringer. Saadanne og af noget lignende form træffes ellers kun i bygninger fra middelalderen og paa forskjellige kanter af landet, saaledes i stuen fra Uv i Trøndelagen (pl. VIII fig. 3, 4, 6), i den forlængst borttagne stue paa Hvale i Sogndal (Urda I pl. 7 fig. 2) samt i et loft paa Lødve paa Vossevangen og et andet paa Rolstad i Gudbrandsdalen. Dersom vi her kunde holde os udelukkende til stilen i bygningens forsiringer, maatte huset antages at hidrøre senest fra det 14de hundredaar. Men da den rundbuede stil hos os i mange tilfælde har vedligeholdt sig længere ned i tiden, tør det med sikkerhed kun siges, at bygningen i sin ældste del ikke vel kan være yngre end ca. 1500.

Paa samme plade gjengives i fig. 7 en del af en stuebygning paa SANDVEN. Denne er fra nyere tid og i sin helhed af liden interesse, ihvorvel dens røgovn endnu er tilstede, hvad der nu er meget sjeldent. Dog er det ikke af denne grund, at bygningen her tildels afbildes, men for at vise dens sindrige, vistnok en nyere tid tilhørende, indretning af lugen over ljorehullet og dens stang. Som det vil sees, er nemlig lugen ikke løs som ellers (jfr. s. 9) men ved et hængsel fæstet til ljorekarmens ene side; heller ikke er der en hel stang, som strækker sig ned i stuen, hvorimod stangen bestaar af flere bevægelige dele, saaledes at de gamle ulemper (jfr. s. 10) undgaaes, idet man blot behøver at drage snoren til sig eller slippe den for at aabne eller lukke ljoren. Selvfølgelig er dog denne indretning og navnlig lugens eller «fjælens» befæstning til karmen betinget af, at stuen har vinduer, og ljoren faar saaledes kun anvendelse som udgang for røgen. For at det sidste ej skal hindres af luftdraget fra det nærmeste, højere liggende tag, er der ogsaa, som det vil sees, anbragt en opretstaaende skjærm paa den anden side af ljorehullet.

De to stuebygninger, som sees paa **pl. XIX,** ere indbyrdes kun lidet forskjellige, og neppe tør nogen af dem ansees ældre end fra slutningen af det 17de hundredaar, skjønt deres romanskformede prydelser paa svalgangen (fig. 6, 10) i sig selv kunde pege op til middelalderen; dog synes stuen paa Roland at være yngst. Begge have endnu den gamle grundplan, skot paa langsiden samt torv som tagdækning, og oprindelig havde de ogsaa den øvrige indretning, som tilhører en arestue, dog vides det ikke, om der var skot ogsaa paa den ene gavlside, ihvorvel dette synes rimeligt.

Om stuen paa BROKKE (fig. 3) blev det i 1862 sagt af ejeren, at den for flere aar siden var forhøjet med et par «veggir» (d. e. omfar eller stokkelag) og forsynet med «skjaldtile» (panel, gulv) paa tvertræerne, saa at man ogsaa over selve stuen fik et loftsrum ligesom over koven og forstuen. Ved samme leilighed er maaske det stykke af svalgangen borttaget, der, som tegningen viser, nu mangler.

Skjønt jeg ikke har nogen oplysning om stuebygningen paa ROLAND, er det i sig selv klart, at om den end ikke er bleven forhøjet, saa har den dog undergaaet den anden nysomtalte forandring, og rimeligvis fik den samtidig de to aaser (se fig. 8), hvorpaa sperrerne ligesom i Raudlandstuen (jfr. s. 3) nu hvile, samt endvidere den nederste vindski med den i kanten udsagede forsiring. Den sidste er i alle fald vistnok yngre end den vindskiprydelse, som i form af den saakaldte løbende hund findes paa Brokkestuen (fig. 4). Derimod er formen øverst oppe paa de andre vindskier rimeligvis nedarvet fra middelalderen, dog træffes den ikke synderlig udenfor Thelemarken og Voss, hvor den nu er hyppigst, medens det ellers er sedvanligt, at vindskierne ikke strække sig længer end dertil, hvor de mødes, og at fugen ved deres sammenstød dækkes af et lidet spir, saaledes som vi kunne se paa pl. XXII fig. 4.

Noget ganske eget ved Brokkestuen, og hvortil jeg kun kjender et sidestykke paa Lofthus i Fyresdal, er det, at stuehuset forenes med staburet (fig. 1), saaledes at der mellem begges svalgange gaar et galleri eller en overdækket bro med det egne navn «drombegaang», hvis betydning jeg ikke skjønner. Forresten maa vel denne indretning, der medfører en stor bekvemmelighed, antages at være oprindelig. I alle fald synes selve staburet ikke at være yngre end stuehuset, hvad der blandt andet kan sluttes af, at dets vindskiforsiring (fig. 5) er næsten aldeles lig stuebygningens (fig. 4).

Alle de foran omtalte stuebygninger vare, som vi have seet, paa én undtagelse nær (Rambergstuen s. 9), oprindelig «røgstuer», og nogle af dem havde paa grund af den senere tilkomne skorsten og aabne peis undergaaet flere forandringer, som dette ildsted medførte. I det følgende derimod ville vi kun træffe saadanne huse, som allerede ved sin opførelse fik det nye slags ildsted og den dermed forbundne indretning, saaledes at de fra først af viste det nye stadium i stuebygningens udvikling. Her møder os da først paa **pl. XX** to huse fra nabobygder i Numedal, og hvortil der knytter sig den gunstige omstændighed, at de begge kunne sikkert dateres.

Det nette hus paa nordre GJELLERUD (fig. 1, 2) er, som aarstallet paa bislagets gavl viser, opført i 1781. Sættes den tilfældige eller i alle fald uvæsentlige ting udaf betragtning, at der er dør mellem husets to mindre rum, saa viser det nye stadium eller peistiden, som det kan kaldes, sig deri, at huset nu har vinduer, et loft ogsaa over det store rum og en eller flere aaser som tagets bærende led. Dertil kommer, at skjønt røgstuernes grundplan endnu er bibeholdt, saa er dog indretningen blevet en anden derved, at forstuen som saadan, eller kun som en gjennemgang, er sløifet og gaaet over til et beboelsesrum, hvad der i lang tid har været et særmerke for husene paa denne side af langfjeldene og søndenfor Dovre. Efter den saaledes forandrede skik kommer man følgelig fra det frie lige ind i den egentlige stue, og for at tilvejebringe den ønskelige lunhed foran indgangen, er det gamle skot paa dette sted omdannet til et længer udspringende og mere selvstændigt bislag. Dog har det her omhandlede hus endnu bibeholdt den største del af skotet, der ogsaa ligesom oprindelig fortsætter sig langs gavlsiden og i enden har et kloset (jfr. Raudland s. 3 og søndre Gjellerud s. 9). Derimod er gavlsidens skot ikke, som ellers almindeligt, her dækket af et lavere pulttag, men faar ligesom ved Landsvikstuen (jfr. s. 5) sin beskyttelse fra husets fremspringende hovedtag. Det kan ogsaa tilføjes, at gavlspidsernes spir ved de udskaarne prydelser vise sig mere fremtrædende, til samme tid som de endnu opfylde sin egentlige bestemmelse at dække over de sammenstødende vindskiers fuge.

Det andet hus, paa STERNES (fig. 3, 4), er fra 1811 (fig. 6). I alt væsentligt staar dette paa samme trin som det nysomtalte, dog har den menneskealder, som ligger mellem begge, ikke undladt at sætte sine merker. Saaledes er ogsaa resten af skotet eller svalgangen nu bortfaldt. Hvad bislaget angaar, er det vel endnu konstrueret af stavverk eller hjørnestolper, «skjeldtile» (panel) og sviller, ligesom stolperne ere formede paa den ældre maade. Derimod have de firkantede standere faaet forskjellige profiler og forsiringer. Blandt de sidste vil bemerkes løven, som et laan fra det norske

vaaben. Dette er i sin helhed oftere anvendt blandt udskjæringerne paa bygninger i Numedal, hvor det først træffes i et stabur fra 1725 paa den her omhandlede gaard Sternes. Ligeledes er det eget for Numedal, at hustaget, som vi her se, ligesom i Japan og Kina, øverst oppe springer længer ud end nede ved gavlens begyndelse. Selvfølgelig har dette til hensigt at give væggene en større beskyttelse mod vandet.

Pl. XXI fremstiller for det første et stuehus paa KITTILSVIK i Hallingdal (fig. 1—4), antagelig omtrent fra midten af forrige hundredaar og væsentlig med samme indretning, som tilhører peistiden. Dog er forstuen her omdannet til et eget kjøkken (fig. 4 *C*), men med bibehold af dens gamle dør, saaledes at huset nu har to indgangsdøre og, svarende dertil, to bislag (fig. 4 *D* jfr. fig. 3). Det store rum *(A)* viser fremdeles aabent loft med to tvertræer eller slinder *(d* og *e)*; men istedetfor, som ellers almindeligt efter røgstuetidens ophør, at anbringe senge i selve stuen og da i dens ene hjørne, har man her, som noget ejendommeligt for Hallingdal, indrettet et eget sengerum over stuen ved at lægge gulv fra tvertræet *d* til gavlen og ovenpaa gulvet reise tre panelvægge. Dette rum, hvortil en bevægelig stige fører op, gaar almindelig under navnet Hemsedal paa grund af, at denne bygd som bekjendt ligger højere end Hallingdal. Indretningen af rummet kan bedst sees af fig. 1 og 2. Den første figur fremstiller et snit gjennem den udprikkede linje *xy* i fig. 4 og saaledes, at man tænkes vendt mod husets indgang, medens fig. 2 viser tversnittet *uv* i fig. 4 *A*, hvor man tænkes at se mod dette rums ydre gavlside. Forøvrigt har den store stue, som det vil sees dels af nysnævnte snit og dels af grundplanen (fig. 4), bibeholdt større stykker af røgstuetidens faste vægbænk *(b b b)*, og højsædet indtager endnu sin gamle normale plads i forhold til indgangen (jfr. s. 4), dog har dette sæde nu faaet to stadige ledsagere, fremskabet *(a)* til højre og «roskabet» eller hjørneskabet til venstre *(c)*.

Fig 5 viser et langnit og fig. 6 grundplanen af et hus paa GAMMELSRUD, den ældste stuebygning eller i alle fald den eneste med aabent loft, som nu findes i Smaalenene; dog skal den, allerede før tegningen blev forfattet, have undergaaet endel forandringer, uden at det vides, hvori disse bestode. Forøvrigt kan det bemerkes, at husets indretning afviger noget fra den sedvanlige derved, at der foruden den egentlige stue (fig. 6 *A*) synes kun at have været ét mindre rum *(B* og *C)* og at ogsaa dette har aabent loft. Derimod viser udstyret væsentlig det samme, som tilhører peistiden, nemlig foruden de gamle vægbænke *(g g g)*, endvidere fremskab *(e)*, hjørneskab *(f)* og senge *(c c)*; dog kommer dertil endnu en, i alle fald først efter 1750 indført gjenstand, nemlig et ur *(h)*, og for at skaffe dette plads ved væggen, er bænken paa vedkommende sted udskaaret. I rummet *B* er der bag skorstenen *(a)* i *A* en bagerovn *(b)* og desuden et skab *(d)*; i *C* to senge *(c c)*.

Endelig gjengives i fig. 7 baade fra siden og forfra et bohave, hvis bestemmelse ikke lettelig skjønnes, med mindre det udtrykkelig bliver sagt. Det brugtes engang overalt og i det mindste gjennem middelalderen, men træffes nu saa sjelden bevaret, at det her fremstillede exemplar tilligemed et andet aldeles ligt, som dermed udgjorde et sammenhørende par, maaske er enestaaende; i alle fald er det mig ubekjendt, at der i de tre nordiske lande findes sidestykker dertil. Begge indkom i begyndelsen af 1884 til universitetets oldsagsamling og have tilhørt den foran (s. 2—4) beskrevne gamle stuebygning paa Raudland, hvori de engang gjorde tjeneste som stillinger for langbordet. Begge ere nu meget skrøbelige og have ved reparation faaet flere nye dele, men heldigvis træffes ikke disse paa de samme steder i begge exemplarer, og det har saaledes været muligt med sikkerhed i tegningen at rekonstruere det oprindelige udseende, naar undtages de tre lodrette smaastøtter. Disse ere derfor kun antydede med prikker, for at vise det sted, hvor de have staaet, hvilket fremgaar af runde huller dels i underkanten af det øverste tverstykke og dels i overdelen af det nederste. Som det endvidere vil sees af tegningen, er der til forsiring anvendt flere grunde, retvinklede lister eller høvlspor, og om det ikke allerede deraf sikkert kan sluttes, at vi her have gjenstande fra middelalderen, da det slags lister hos os endnu forekomme længe efter reformationen, saa er det dog utvilsomt, at formen og stilen i det udskaarne fantastiske dyrehoved og bladverket derunder er aldeles romansk. Yngre end det 15de hundredaar kunne disse bukker i alle fald ikke være, men der sees intet til hinder for, at de ere ligesaa gamle som det omhandlede hus eller fra ca. 1300. Til nærmere forklaring af tegningen kan sluttelig bemerkes, at der, som prikkerne antyde, i hver ende af fodstykket er et gjennemgaaende rundt og lodret hul, rimeligvis for at optage trænagler til befæstelse i gulvet; men om disse huller ere oprindelige eller først senere tilkomne, tør ikke sikkert afgjøres. Derimod har den bordplade, som fik sin plads ovenpaa disse bukker, ikke været fæstet til dem, da der i det øverste tverstykkes overkant ej findes spor efter nagler eller andet lignende. Pladen har saaledes ligget løs og med sin ene langside paa vedkommende to steder støttet sig imod nakkerne af de udskaarne dyrehoveder, medens snuderne af disse vendte ind mod stuen eller mod den løse bænk, som med navn af forsædet havde sin plads ved denne side af bordet. Forresten ere begge dyrehoveder nu meget slidte, især paa snuden, hvad der rimeligvis hidrører fra en ofte gjentagen rengjørelse ved skuring. Som ovenfor (s. 3) bemerket, vare bordene gjennem hele middelalderen løse og bleve kun fremsatte, naar man skulde spise. I tydske digte kaldes bukkerne «stollen», og hos os betegnes endnu i mange bygder overhovedet ethvert understell til et bord med navnet «bordstol». I vore middelalderske skrifter, hvor ordet følgelig knytter sig alene til løse bukker, træffes det kun nævnt et par gange. Den ene gang er i et dokument, der findes trykt som no. 131 i 3dje bind af vort diplomatarium og hvori det ved 1322 omtales, at en gaard i Aaslo blev solgt med tilbehør, deriblandt «borde» og «bordstole». Det andet sted er i den af professor G. Storm i histor. Tidsskr. meddelte vise om bedragersken Margrete, der blev brændt i 1301 paa Nordnes i Bergen. I denne vise, der rimeligvis er forfattet i samme by og kort tid efter det nævnte aar, lader forfatteren hende, som bevis for, at hun var kong Erik Magnussøns datter med samme navn, blandt andet fortælle, at da hun var et lidet barn og løb omkring i hallen, faldt hun i sin faders «*borðstólar*», hvoraf hun endnu havde et ar. Saadanne stole hensattes da vel i en kraa, naar de ikke brugtes, medens pladen, der var forsynet med to jernringe, som foran (s. 5) omtalt, blev hængt op paa gavlvæggen. Naar ellers Christen Jensen i sin «norske glosebog» (af 1646) kalder disse ringeborde «Gildeborde», fordi de «i gamle dage brugtes til gilde», og naar det endvidere siges i de foran s. 10 meddelte optegnelser, at man «i hverdagslag» som spisebord nøjede sig med den til væggen fæstede lille «skiva», saa kan det heraf vistnok sluttes, at de løse bordplader og tilhørende bordstole udenfor haller eller store gildestuer i de almindelige husleiligheder kun bleve fremsatte, naar der var gjæster eller flere folk tilstede end sedvanligt. Af den foreliggende tegning vil det iøvrigt sees, hvorledes man i ældre tid hos os søgte ved udskjæringer efter evne at give de mest dagligdagse gjenstande et kunstnerisk præg.

Pl. XXII gjengiver stuehusene paa nedre GULSVIK i Hallingdal. Vi se her en samling af tre forenede bygninger, men opførte med flere aars indbyrdes mellemrum. To af dem (fig. 1 og 2) ere tildels indskudte i bakken og paa andre sider omgivne med muldbænke. Alle fremvise de endnu sit oprindelige udseende, undtagen at de to nysnævnte, i hvert fald den ene (fig. 2), som utvilsomt ogsaa er den ældste, fra først af havde torvtag. Af denne er her gjengivet forsiden (fig. 2), den ene gavlside (fig. 4), ligeledes et indre tversnit (fig. 3) og grundplanen (fig. 11). Den sidste afviger noget fra det sedvanlige derved, at den kun viser to rum, og at begge disse have udgang til det frie ligesom i stuen paa Kittilsvik (pl. XXI fig. 4). Ellers træffe vi her det samme som i ethvert andet hus fra peistiden, saaledes navnlig at taget ikke længer som i røgstuerne udelukkende bestaar af sperrer som bærende led men til støtte for disse ogsaa har nogle aaser, i nærværende tilfælde dog kun én eller den saakaldte mønsaas (fig. 3). Det bedste bevis for husets alder er de malerier i limfarve, der, som noget usedvanligt, træffes i den store stues loft og paa dens vægge, og som rimeligvis hidrøre fra begyndelsen af det 17de hundredaar. I disse malerier fremstilles flere af de fra den tids folkebøger velkjendte figurer, navnlig Roland og finkeridderen, samt karikaturer, landskaber og dyr, og af disse igjen som oftest gjeter, hvorfor stuen gaar under navnet gjetestuen. Fig. 9 viser vægstokkenes afskraaning mod den indre dørkarm og dennes profil.

Det andet hus (fig. 1, 6, 8, 10) er vistnok ikke ældre end fra forrige hundredaar og svarer i sin grundplan og indretning væsentlig til den nysnævnte stue paa Kittilsvik, dog har det kun én indgangsdør og intet sengeloft, og desuden er der, ligesom i stuen paa Gammelsrud (pl. XXI fig. 6), et ur ved midten af gavlvæggen. Fig. 12 er et profil svarende til det i fig. 9.

Den tredje bygning (fig. 5, 7, 10) kan neppe være tilføjet før i begyndelsen af det 19de hundredaar. Om denne er kun at merke, at den med sit fra byerne laante og for træbygninger flaue valmetag, eller som det i folkesproget kaldes talianske (d. e. italienske) tag, staar i skjærende modsætning til de øvrige huse.

Den forrige stuebygning paa KROKEN **(pl. XXIII)** i Østerdalen havde allerede før den blev aftegnet undergaaet flere forandringer. Saaledes var taget bleven dækket med tegl (fig. 1) istedetfor torv, hvorpaa det ved sin lavhed (fig. 2) ogsaa kan sees at være beregnet. I det indre var den med prikker antydede skillevæg mellem rummene *C* og *D* (fig. 5) borttaget, og døren *(b)* til *D* sløifet for at give plads for en ovn, samtidig med, at begge de nævnte rum fik den nye anvendelse at tjene som kjøkken, og loftet ovenpaa (fig. 4) eller den gamle «ram», hvortil en løs stige førte op, istedetfor sengerum blev taget til indtægt for husholdningen. Tænke vi os derimod disse forandringer ugjorte, saa fremviste huset fra først af næsten overalt væsentlig det samme som andetsteds i landet, efterat man havde faaet skorsten med aaben peis. Dog træffes i denne henseende visse egenheder for Østerdalen. Saaledes bæres taget her ikke sjelden alene af aaser (fig. 3) eller endog kun én aas (mønsaas), og da trykket af det slags tagled falder paa gavlvæggene, ere disse for at styrkes i sin bærekraft forbundne med bjelker eller «slinder» (fig. 3 og 4), medens det andre steder, hvor taget endnu som i røgstuetiden blev baaret af sperrer, var husets sidevægge, der bleve forbundne paa lignende maade med tvertræer eller «biter». Dernæst har husets bislag ikke længer den gamle reisverkskonstruktion, men bestaar kun af simple firkantede standere (fig 1 og 5 *A*), indklædte med panel, hvortil kommer, at rummet for større lunheds skyld nu er forsynet med dør. Endelig er ogsaa den store stues indretning noget forskjellig fra, hvad der ellers er tilfældet. Saaledes kan det paa en maade siges, at man har beholdt den ældste skik med to højsæder (fig. 3 *B e* og *l*), og dermed følger da et dobbelt sæt af hjørneskabe *(f* og *k)* og fremskabe *(d* og *m)*, medens derimod ikke alene gavlbænken *(i, g*, jfr. pl. XXI fig. 6 *A h*, XXII fig. 10), men ogsaa langbordet *(n* og *o)* er delt i to, selvfølgelig for at give bekvem adgang til det senest ankomne ur *(h)*. Til den faste skik i Østerdalen hører ogsaa foruden de ovennævnte 4 skabe endnu et femte saadant *(c)*, men af simplere slags og med plads ved døren, medens peisen *(a)* indtager den modsatte kraa; hertil kommer, at der paa den frie smalside af nysnævnte skab altid er fæstet en liden hylde, den saakaldte børstehylde, med en rund tverstok under for et haandklæde. Denne hylde havde, som ellers i landet (jfr. s. 8), oprindelig sin plads paa det smale vægstykke mellem begge døre til husets mindre rum, hvorfra den i Østerdalen blev fortrængt ved den senere tilkomne ovn. Forresten peger det forsirende listverk i de ganske nette hjørne- og fremskabe ogsaa her (jfr. s. 8) hen paa hollandske forbilleder. Dog er der ved fremskabene, som det vil sees (fig. 7), den egenhed, der af samme grund træffes ogsaa udenfor Østerdalen, at skabets gesims skraaner indover mod væggen for at den kan slutte sig til stuetagets form.

Hvad bygningens alder angaar, kan aarstallet 1751, som var malet indvendig over et af stuens vinduer, neppe benyttes som bevis for dens opførelsestid, men kun som vidne om, naar malingen blev udført. Snarere kunde vinduerne yde en kronologisk bestemmelse, siden glasset var fæstet til træverket med kit, og dette neppe blev anvendt paa landet hos os før ca. 1750. Men da de vinduer, huset havde, da det blev aftegnet, ikke usandsynlig vare senere tilkomne istedetfor de oprindelige med sprosser af bly eller tin, kan dets bygningstid vistnok med rimelighed sættes saa langt op som idetmindste til begyndelsen af det nævnte hundredaar.

Den stuebygning, som **pl. XXIV** fremstiller, stod endnu, da den blev aftegnet, paa NYHUS nær Torpe kirke, men er senere kjøbt af konsul Th. Heftye og i 1884 opsat paa Frognersæter ved Kristiania. Som det vil sees af tegningen, er den en haandfast bygning med rundt tømmer og en mønsaas, der holder ikke mindre end 70 cm. i tvermaal. Den er fra arbeidets side en ren mønsterbygning og gjengiver, hvad der tilhørte den norske landsskik i en vis tid dog med nogle egenheder og afvigelser.

Saaledes se vi her (fig. 4 jfr. fig. 1) endnu paa to sider svalgang af stavverk med udskaarne standere (fig. 9 og 11); taget bæres af aaser, hvorpaa sperrerne hvile (fig. 2), og til beskyttelse for aasernes ender er der foran disse anbragt vindskier (fig. 8), dog her med noget rigere udskjæringer end sedvanligt; huset har, som oprindelig, kun én indgang, hvis dør viser sig af snittet fig. 6; vi træffe ogsaa den gamle inddeling (fig. 4) i forstue *(B)*, kove *(C)* og den egentlige stue *(D)*, hvis forbindelse med de førstnævnte rum sker gjennem to tætstaaende døre (fig. 10), altsammen bevis for, om det behøves, at landets gamle grundplan ogsaa har været anvendt i Hallingdal. Endvidere har den store stue den for peistiden typiske indretning: aaben skorsten *(i)* til højre for indgangen, højsædet *(d)* i venstre hjørne, og seng *(f*, jfr. snittet fig. 3) i det modsatte; til højre for højsædesbænken et fremskab *(g*, jfr. fig. 2, 3 og 14) med afskraanet overdel og til venstre et hjørneskab, staaende paa bænken *(a*, jfr. fig. 2 og 12); endelig foruden højsædesbænken ogsaa en fast bænk *(b)* langs gavlsiden.

Eget for denne stue er det derimod, at den i det største rum hverken har tvertræ (slinde, bite) eller vindu bag højsædet, men derimod et tredje skab (fig. 4 *Dh*, jfr. fig. 13) ligesom i Østerdalen, samt at forstuen og koven have aabent loft. Det væsentligste særmerke er dog, at indgangen til forstuen ikke, som ellers, er paa husets langside men i brystet, hvor svalgangen heller ikke, som oprindelig tilfældet, dækkes med pulttag, men er aaben helt op under det fremspringende hovedtag; og ihvorvel brystværnet foran svalen fremviser de fra stabburene velkjendte forsiringer (jfr. fig. 5), saa er derimod formen af hjørnestøtterne i midten (jfr. fig. 7) med deres kugle paa toppen ganske fremmed og laant fra udenbygdes stenbalustre.

Stuen kaldtes paa stedet «Torkjellstuen», fordi den var bygget af en bonde ved navn Thorkell. Han hørte til den i sagnene[1] meget omtalte slegt fra Villand i Hol, hvoraf mange udmerkede sig baade ved sin legemsstyrke, som de dog misbrugte til slagsmaal, og derved, at de vare dygtige tømmermænd og træskjærere, fra hvem ogsaa «de bedste stuer i Ustedalen med vakker og statelig træstil» skal hidrøre. Thorkell havde aatte brødre, men han var «den klogeste» af dem alle; «han var lensmand nedenfor skogen og søndenfor aasen og kunde saameget, at han førte sag paa thinget. Han var gild til at bygge huse, og dem krotede han selv fint ud, som endnu viser sig paa thingstuen paa Sundre, der er opsat af ham.» Som det siges, var han morfaders broder af Elling Aslesen Roe, der blev født 1795, og opførelsen af den her omhandlede stuebygning kan saaledes sættes til tiden før 1740 men noget efter 1700. Den bliver følgelig omtrent samtidig med Hovestuen (fra Thelemarken) paa Bygdø, der er opført 1738. Dog viser den sidste et mere fremrykket stadium derved, at dens største rum er dækket med flad himling, skjønt den ellers har den gamle indretning og til to sider svalgang, som dog paa langsiden stanser halvvejs, for ikke at tage lyset bort fra vinduet bag højsædet.

Pl. XXV gjengiver en stuebygning paa TRØNNES i Østerdalen med udeladelse af flere nyere tilsætninger. Det maa derhos lægges merke til, at ogsaa bordklædningen med dens hjørnepilastre hidrører fra nyere tid, og ligeledes de rum, som findes paa to sider af *B* (fig. 4). Heraf følger, at bygningen oprindelig undtagen i et punkt, der senere skal omtales, har været som andre østerdalske stuer eller af samme typ som den paa Kroken. Den har saaledes omfattet 4 rum (fig. 4). Det største *(A)* viser aabent loft, dog med forskaling af tagets aaser, 2 langslinder (fig. 3) og foruden

[1]) J. Nielsen, Sögnir s. 10 og Gödecke, Turistbref s. 69—71.

andre skabe et hjørneskab (fig. 6) af de ovennævnte med børstehylde samt en indgangsdør fra bislaget *(C)* og to andre tætstaaende døre. Af de sidste kan ogsaa sikkert sluttes, at rummet *B* oprindelig, som ellers, var delt i to, hvoraf det ene havde trappe op til loftet eller «ramen». Senere har man da borttaget væggen mellem disse rum og, som ovenfor berørt, paa to sider gjort tilbygninger, hvortil adgangen aabnedes ved at udskjære nye døre i de gamle vægge.

Derimod træffe vi her noget aldeles nyt, idet der, som ellers oftere i Østerdalen efter peistidens begyndelse, ovenpaa bislaget er sat et 2det stokverk; dette sees forfra og fra siden i fig. 1 og 2 og i sit indre efter snittet *abcd* (fig. 3) og snittet *ef* (fig. 5) paa grundplanen (fig. 4). Herved fik huset et 5te rum med trappe (fig. 4) op fra bislaget og som anvendtes til opbevarelse især af familjens gangklæder, saaledes at man nu havde disse i nærheden, istedetfor at de tilforn maatte hentes fra stabburet. Paa grund af sit taarnmæssige udseende fik denne paabygning navnet *barfrø*. Dette er nemlig en forvanskning af det middelhøjtyske ord *bercfrit* eller *berfrit*, hvis oprindelige betydning er et trætaarn, der anvendtes i middelalderen ved beleiringer. Som jeg paa et andet sted[1] har vist, vare barfrøerne almindelige over hele Østerdalen, men ukjendte andre steder i landet. De kunde ej være ældre end peistidens begyndelse eller omtr. 1600, da de, som det vil sees, betinges af, at der midt paa husets langside er en indgangsdør til den store stue og foran denne et bislag, hvad der først fandt sted fra det nævnte tidspunkt. Rimeligvis var baade navnet og tingen indkommet over Trysil fra de tilgrænsende svenske bygder navnlig Dalarne, hvor en saadan bygningsdel og her med navnet *barfrid* var almindelig kjendt. Barfrøerne udbredte sig sterkt i Østerdalen gjennem det 17de og 18de hundredaar, men nu i mange aar er der ikke bygget nye, hvorimod man har borttaget det ene efter det andet, fordi de paa grund af sin stilling til hovedbygningen fremkaldte raadenhed i denne. Sedvanligst dannede barfrøets tag en vinkel med hovedtaget, saaledes som det vil sees af tegningen og det vedføjede træsnit,

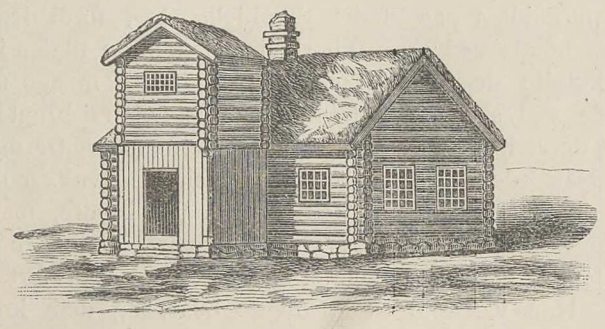

der er laant fra Eilert Sundt's bog[2]. Men undertiden gik barfrøets tag parallelt med hovedbygningens, saa at det havde gavlenderne mod samme sider som denne. Dette var f. ex. tilfældet i et for nogle aar siden nedrevet stuehus paa Steien i Lilleelvedal.

I det foregaaende er oftere antydet som grund til de forandringer, stuebygningen har undergaaet, at der følte en trang til flere rum. Dog var det først ud i det 18de hundredaar, at man for at tilfredsstille denne trang forøgede husets omfang ved tilbygninger i 1ste stokverk, saaledes som vi have seet paa Trønnes, da dette medførte sine vanskeligheder og ulemper, saalænge man kun havde én skorsten og ingen ovne. Derimod søgte man paa østlandet, da peisen kom i brug, at forøge rummet paa en anden maade. Som nys ovenfor omtalt, indrettede man en dør fra det frie til den store stue, omdannede eller indskrænkede svalgangen til et bislag og sløifede den ydre dør i forstuen, saaledes at denne ikke længer, som før, kun tjente til gjennemgang men gik over til et beboelsesrum. Det næste skridt var, at man i Østerdalen, som vi have seet, ovenpaa bislaget satte et barfrø, hvorved man atter fik et nyt rum, men som rigtignok paa grund af de ovenberørte ulemper igjen maatte sløifes.

En helt anden fremgangsmaade i ovennævnte hensende kom til anvendelse dels i flere østlandske bygder udenfor Østerdalen og dels i den sydligste del af det throndhjemske. Her forhøjede man forstuens og kovens omgivningsvægge, saa at der over disse rum fremkom et 2det stokverk, og for at faa adgang til dette blev efter middelaldersk skik opført en udvendig trappe langs væggen med overdækkende svalgang. Eilert Sundt kalder dette slags huse «ramloftsstuer», men foruden at dette navn, saavidt jeg ved, er ukjendt i bygderne selv, saa er det vildledende eller ialfald lidet betegnende; thi «ram» fandtes der ogsaa fra først af i enhver stuebygning, da det rum, der var over forstuen og koven mellem gulvet og taget, blev kaldt saaledes mange steder (ogsaa «loft» eller «trev»). Jeg foretrækker derfor som navn paa disse stuer ordet korsbygninger, der ogsaa bruges i denne betydning ialfald paa Hedemarken og giver en passende betegnelse for deres udseende i forhold til andre huse. Om man har kjendt korsbygninger i middelalderen, vides ikke; dog er det ikke usandsynligt, men da naturligvis med are i det store rum. Muligt er ogsaa den gamle bygning paa Stemsrud i Grue fra den tid, saaledes som sagnet fortæller. Men den viser sig at have undergaaet saa store forandringer, at dens opførelsestid er usikker, og den egner sig heller ikke til afbildning.

Derimod gjengives her paa **pl. XXVI** den gamle korsbygning paa HUSEBY i Stange. Ogsaa denne er nu meget forandret ved om- og tilbygninger, men den kan dog med fuld sikkerhed restaureres saaledes, som arkitekt Thorsens tegning viser. Vi se her i fig. 1 et oprids af bygningen, i fig. 2 grundplan af 1ste stokverk og i fig. 3 af 2det tilligemed taget. Huset har følgelig endnu den gamle typiske indretning: forstue (fig. 2 *A*), kove *(C)* og den egentlige stue *(B)* med peis *(a)* i det ene hjørne og bænk langs væggene, dog er af den sidste kun lidet levnet. Forresten træffes her flere meget vel udførte snedkerarbeider i renæssansestil efter hollandske mønstre, saaledes et vægpanel eller en «højsædestavle» (fig. 6) og to skabe (fig. 7 og 8), alle forsirede med udskjæringer og malerier. Blandt disse fremstilles i de mellemste fyldinger (fig. 6) Kristus i midten, paa den ene side Marias bebudelse, paa den anden Kristi fødsel. — Det 2det stokverk (fig. 1 og 3) har udgjort et udelt rum med vindu i hver ende. Paa væggene i dette rum findes med limfarve dels nette ornamentale malerier (fig. 5) og dels en naiv fremstilling af de fem sanser (fig. 4). Personernes dragter tilhøre det 17de hundredaar, og bygningen selv kan vel nærmest henføres til Kristian IVdes senere dage eller tiden efter 1600 men før 1648.

Den anden korsbygning, vi kjende, er ogsaa fra Hedemarken. Den staar paa VOLL i Vang og sees afbildet **pl. XXVII** med udeladelse af nogle nyere tilsætninger. Den er sandsynligvis endel aar yngre end Husebystuen, men har, som det vil sees, gjennemgaaende samme hovedform og indretning, naar undtages, at 2det stokverk over forstuen (fig. 6 *A*) og koven *(B)* ved en panelvæg er delt i to rum, det ene med vindu i gavlen, det andet med vindu i langvæggen mod skorstenspiben og over sidebygningens tag (fig. 2 og 4). Fig. 1 viser huset bagfra og fig. 2 fra siden. Fig. 3 er et langsnit gjennem *cd* i fig. 6, fig. 4 et tversnit gjennem *ab* sammesteds, og fig. 5 ligeledes et tversnit gjennem *ef* i fig. 4. Vinduerne ere, som i Husebystuen og ellers overalt oprindelig, sammensatte af smaa ruder, forbundne med blysprosser.

---

[1]) Folkevennen, ny række V, 85.

[2]) «Bygningsskikken paa Landet i Norge».

Meget yngre end de to foregaaende er korsbygningen paa LØKRA i Gudbrandsdalen **pl. (XXVIII)**, da den ifølge indskriften paa dens bite eller tvertræ er opført af «E. R. S. (Erland Rolfs søn) 1769». Denne nyere tid viser sig ogsaa tydelig i dens grundplan. Vi se saaledes til forskjel fra stuerne paa Huseby og Voll, at det største rum (fig. 2 *A*), som sedvanligst i peistiden, har faaet en dør mod det frie, og at de to mindre rum ere slaaede sammen til et (fig. 2 *B*) med sengested (8, jfr. *b* i snittet fig. 3), dog er ved siden af dets dør bibeholdt den foran omtalte børstehylde (fig. 3 *a* og 4 *c*) med underliggende rullestok, hvorpaa der hænger det dengang sedvanlige haandklæde med «sprang» (frynser). I andre henseender træffe vi endnu det gamle: torvtag med de sedvanlige kroge for at holde paa torven (fig. 1, jfr. fig. 5 og 6), og i den store stue (fig. 2 *A*) er alting paa sin typiske plads, baade fremskabet (1), højsædet (2), kraaskabet (3), bænken (4), bordet (5), sengen (6) og peisen (7), hvortil er kommet en boghylde over højsædet.

Ogsaa den gamle svalgang er i sin helhed bibeholdt, for at tilvejebringe lunhed, naar indgangsdøren gik ud mod det frie; dog er svalen her, som en egenhed, ved panelvægge delt i tre (fig. 2 *E, D, F)*, hvorved opnaaedes to aflukker, et ved hver side af hovedindgangen. Derimod er svalens ydervæg endnu konstrueret paa den gamle maade af stavverk. Svalgangens standere ere, hvad der sjelden sees, forsirede med samme slags geometriske udskjæringer, der ialfald saa tidlig som 1650 træffes rundt omkring i landet paa manglebretter (jfr. og pl. X fig. 4, 5 og XI fig. 5). Loftet eller ramen bestaar, som vi se (fig. 1 og 3), af et udelt rum, anvendt til soveværelse, og ligesom paa Huseby med vindu i hver smalside; enderne af dets gulvaase (*a* og *b*) vise sig i væggen paa snittet i fig. 4. For at give sig en forestilling om husets bagside hidsættes efter Eil. Sundt's bog et træsnit, som viser denne.

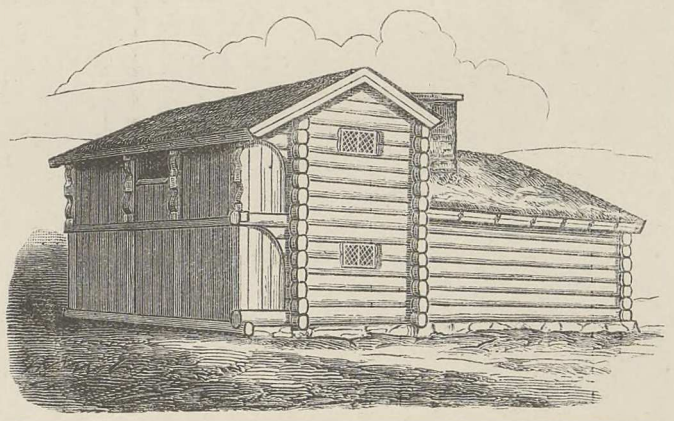

Den yngste form af korsbygningerne træffes nordenfor Dovre i Opdal. Her have mange huse indtil den nyeste tid havt et saadant udseende, som vi se paa den vedføjede fra Eil. Sundt's bog laante tegning.

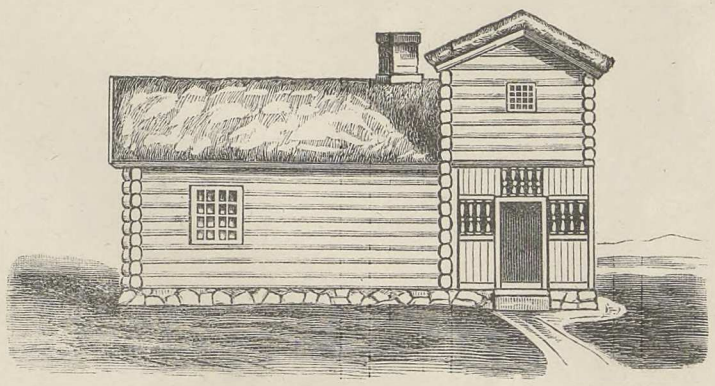

Der er nu ikke længer nogen svalgang, og denne var ogsaa mindre nødvendig, da man overalt nordenfor Dovre har vedblevet med den gamle skik at have forstue ligesom i husene paa Huseby og Voll. Men ogsaa de sidstes ydre trappe med tilhørende sval op til loftet er sløifet, og trappen bliver efter den nyere tids bekvemmere skik inddraget i huset og henlagt til et hjørne af forstuen. Herfra gaar den op til en gang foran ramen eller, som denne her kaldes, opstuen ligeover koven.

Paa **pl. XXIX** fremstilles endnu to huse paa ét stokverk, det ene fra Thelemarken (fig. 1) med den gamle grundplan og bislag foran forstuen, det andet fra Krødshered (fig. 2) med to indgange og langs hele forsiden en sval, skjønt der bag denne findes vinduer, saa at lysningen gjennem disse betydelig formindskes. Det er i regelen den sidste hovedform, som ligger til grund overalt for de østlandske huse paa to fulde stokverk. Førend jeg imidlertid fremstiller dette slags huse, vil jeg gjøre et kort tilbageblik over udviklingen af det norske stuehus fra dets ældste tid.

Fra først af kjendte man som ildsted kun den aabne are i forbindelse med den oftere omtalte grundplan, og den store stue havde alene jordgulv, ingen andre lysaabninger end ljoren, og af indredning eller bohave kun en fast bænk langs væggene, et bord og en løs bænk foran bordet. Dette vedblev uforandret indtil der, som det maa antages, først i Olaf kyrres dage (1067—1093) fremkom et nyt slags ildsted nemlig en af sten opført ovn (jfr. s. 10). Denne havde dog ikke egen røggang, da skorstene vare ukjendte, hvorimod røgen fra ovnens eneste aabning fremdeles maatte, som hidtil, bane sig udvej gjennem stuen og ljoren. Dette slags ildsted blev lidt efter lidt udbredt paa vestlandet og nordenfor Dovre, ikke derimod, som det synes, nogensinde paa østlandet. Det medførte en jævnere varme, da ovnens stene, naar de først vare ophedede, vedbleve i længere tid at opvarme luften. Men forresten bevirkede ovnen ikke nogen forandring i huset, undtagen at den store stue derved blev rummeligere, da ovnen fik sin plads i et hjørne, og at gulvet nu overalt kunde belægges med planker, naar undtages for ildsfarligheds skyld nærmest foran ovnen. Navnlig maatte selvfølgelig det aabne loft bibeholdes, og den store stue fik fremdeles sit eneste lys gjennem ljoren. Nogen forandring i alt dette indtraadte først længe efter reformationen og viser sig først i den periode, hvori ogsaa ellers den nyere tids kultur egentlig vandt udbredelse her i landet, nemlig i Kristian den fjerdes dage, dog neppe før 1600 og som det synes først paa østlandet. Det var ogsaa atter et nyt ildsted, som medførte forandringen, nemlig skorstenen med aaben peis. Fra nu af fik stuen, om end det aabne loft i længere tid bibeholdtes paa grund af væggenes lavhed, dog overalt vinduer med smaa glasruder mellem sprosser af bly eller tin. I forbindelse dermed gjorde ogsaa skabene m. m. sin første indtrædelse. Men siden den europæiske kunststil da forlængst var gaaet over til renæssansen, saa var det denne, som blev det bestemmende for hele husets udstyr og navnlig den hollandske stil, baade med hensyn til former og ved anvendelsen af maling og valget af stærke farver, især rødt og grønt. Dog blev denne smag ikke staaende stille, men undergik de forandringer, som den senere barok- og rokkokostil førte med sig i snørkler og afblegede farver.

Imidlertid var der fra peisens indførelse lidt efter lidt, som vi have seet, opstaaet en trang til flere rum i huset, end dette frembød. Da denne trang ikke længer kunde tilfredsstilles ved korsbygning eller barfrø, og man heller ikke ved forandringer i husets øvrige dele kunde paa en fuldt hensigtsmæssig maade afhjelpe det savn af et særskilt kjøkken, som tydelig havde vist sig, byggede man derfor i det 18de hundredaar nye huse saaledes, at væggene bleve højere end tilforn og alle rum dækkedes med fladt loft, hvorover blev opsat et fuldstændigt 2det stokverk. For det meste skede dette paa østlandet ved, som ovenfor antydet, at følge den samme grundplan som i det under fig. 2 fremstillede hus, saaledes at man fik et særskilt kjøkken med aaben peis og egen indgang, medens de andre rum opvarmedes ved ovne. Dog

maatte svalgangen fremdeles bibeholdes for at faa adgang til 2det stokverk, saalænge man endnu vedblev med at lægge trappen udenfor husets faste væg. Derimod bleve tagene steilere end tilforn, naar man forlod torven og dækkede dem med tegl, ligesom man ogsaa paa østlandet begyndte med at anvenede ydre bordklædning. I regelen ere disse huse fra det 18de hundredaar meget karakterløse. Dette hidrører navnlig fra den omstændighed, at taget paa langsiderne i strid med, hvad hensigtsmæssighed byder, enten aldeles mangler udspring eller ialfald, at dette ikke er større end paa de forrige lave huse, medens det burde voxe med højden.

Blandt stuehuse med to stokverk fra denne tid, og som have noget mere tiltalende ved sig, møder os først et paa AANESTAD i Løiten (fig. 3—10). Som det vil sees af grundplanen (fig. 6), er der et eget kjøkken med fri indgang. Svalen er, som nødvendig, fremdeles bibeholdt, men man har forlængst opgivet dens forrige stavkonstruktion, og den ydre væg bestaar nu kun af almindeligt standerverk, klædt med bord. Taget bæres endnu af aaser, der fra peistidens begyndelse er blevet en fast østlandsk skik, og deres ender beskyttes af vindskier, men tagets ringe udspring giver hele huset et yderst snaut udseende (fig. 4). Derimod gjør forsiden (fig. 3) et godt indtryk ved sin symmetriske anordning af vexlende tætte flader og aabninger. Dog viser der sig heri en ny smagsretning, forskjellig fra den nedarvede og med udgangspunkt i fremmede forbilleder. Dette gjelder ogsaa enkelthederne og deres profiler, saaledes standerne (fig. 7) med deres buer (fig. 10) ved de to indgange (fig. 3), og ligeledes de smaa støtter og buer (fig. 9) samt listverket paa brystværnet (snit fig. 8) i 2det stokverk.

Noget lignende gjelder ogsaa om huset paa AUSTAD i Solør (**pl. XXX**), skjønt grundplanen (fig. 3) her endnu viser den gamle inddeling, dog saaledes, at baade kjøkkenet og stuen have fri indgang og at den sidste opvarmes ved ovn.

Huset paa HÆMSTAD i Stange (f. 4—6) hører til de almindelige karakterløse bygninger af det omhandlede slags. Dog træffe vi ogsaa her den gamle grundplan, medens svalgangen er bortfaldt, da trappen til loftet er inddraget i selve huset og anbragt i forstuen.

Af langt større interesse er stuehuset paa FLAATEN (**pl. XXXI**). Her have vi gjennem begge stokverk (fig. 1—3) den gamle inddeling dog med udgang til det frie fra den egentlige stue (fig. 3), og for kovens eller nu kjøkkenets vedkommende har man senere, for at udvide dets omfang, borttaget den oprindelige med prikker antydede panelvæg, som adskilte rummet fra forstuen. I modsætning til, hvad vi saa ved husene paa Austad og Aanestad, ere svalerne anbragte saaledes, at de ikke tage lyset bort fra vinduerne. Svalgangen er endnu konstrueret af stavverk, dog ikke mere ganske paa den gamle maade, da dens planker kun oventil (fig. 4) omfattes af en fals i stavlægjet, medens de ved foden fæstes til en opstaaende kant af svillen. Paa husets forside (fig. 1) er der mellem runde drejede hjørnesøiler anvendt de velkjendte firkantede standere, og disse ere her rigere end sedvanligt forsirede med udskjæringer (fig. 6—11). I toppen af standerne sees i 2det stokverk en hane og i nederste den norske løve, et særlig i Numedal siden begyndelsen af 18de hundredaar yndet motiv. Ellers træffe vi blandt de udskaarne forsiringer flere bekjendte fra renæssansetiden, men senere omdannede af rokokoen og nu igjen stiliserede efter skjærerens eget hoved. Forresten kan tilføjes, at fig. 5 giver et oprids og profil af vindurammernes overkant, og at stuernes udstyr, der ikke er angivet paa tegningen, i det mindste i 1859, da jeg besøgte gaarden, var af samme slags, som det, der efter hvad ovenfor oftere er anført, tog sin begyndelse med peistiden.

Stuen er saaledes i flere stykker et fremtrædende exempel paa, hvor længe den ældre bygningsskik har vedligeholdt sig, da aarstallet paa en af standerne (fig. 7) viser, at huset først er opført i 1806. Dette staar naturligvis i forbindelse med den afsides beliggenhed øverst oppe i Numedal, men paa den anden side er der, som antydet, ogsaa vidner om, at man heller ikke deroppe stod stille men fulgte med i tidens udvikling.

Pl. XXXII gjengiver tre, saavidt vides, nu forsvundne beboelseshuse paa to stokverk, ligeledes tilhørende østlandet, men neppe ældre end begyndelsen af det attende hundredaar. Om vi end her kunne se flere indbyrdes forskjelligheder mellem disse huse, træffes dog den gamle svalgang bibeholdt i dem alle, skjønt med ulige anordning og uden anvendelse af den egentlige stavkonstruktion. Huset paa GROVEN i Laardal[1] (fig 1) har saaledes svaler paa to sider; nederst se vi de gamle firkantede støtter med udskjæringer, og øverst ligeledes udskaarne vindskier, medens der paa svalen i 2det stokverk over brystværnet viser sig, som noget nyt, de udenfra laante balustre efter forbilleder i renæssansestilen.

Det sidste sees ogsaa i bygningen paa SORKNES i Solør (fig. 2), hvor dog kun den ene langside har svalgang.

I huset fra ELTON (fig. 4) er svalen derimod anbragt paa gavlsiden. Dette hus viser ogsaa den egenhed, at det ialfald i underste stokverk (fig. 3) kun bestaar af et udelt rum. Derhos fortsættes ikke langvæggene som sedvanlig i lige linje helt op, hvorimod begge i 2det stokverk skyde sig noget ud og hvile paa de fremstikkende loftsbjelker (fig. 5 og 6). Denne konstruktionsmaade tilhører formentlig kun et begrænset strøg af østlandet, men synes ikke at være gammel her. Den træffes ogsaa i de ældste huse i Aaslo og Kristiania og er hos os maaske ikke ældre end Kristian den fjerdes tid.

De fire følgende plader afspeile den overflod af bygninger, som i forrige hundredaar har samlet sig paa enkelte store gaarde i Gudbrandsdal og navnlig i Hedalen eller Ottas dalføre. Her synes flere velstaaende bønder, der tildels nedstammede fra gamle adelsslegter, at have kappes om at opføre saamange og store huse som muligt og tillige at udstyre dem i detaljerne paa en maade, som neppe noget andet sted i landet samtidig finder sin lige.

Pl. XXXIII knytter sig til gaarden SANDBU. Fig 7 viser grundplan af de mange større og mindre huse, som lidt efter lidt her have mødtes i spredt orden paa samme tun. Fig. 1 giver en perspektivisk fremstilling af gaardens egentlige beboelseshuse og dens økonomibygninger. Omtrent midt paa pladen sees det egentlige stuehus (jfr. fig. 7 *e*), efter gammel skik alene bestemt for vinteren i modsætning til sommerstuen (fig. 7 *r*), det første kun paa ét stokverk og hovedsagelig med den gamle inddeling, dog saaledes, som denne, efter hvad ovenfor er omtalt, senere blev forandret paa østlandet, idet man, som det vil sees, fra bislaget kommer lige ind i det store rum uden nogen forstue. Til venstre af vinterstuen have vi kaarhuset (fig. 7 *d*) for gaardens forrige ejer, dernæst en loftsbygning med underrummene *b* og *c*, og endelig en fritstaaende bod (jfr. fig. 7 *a*) med en svalgang af stavverk paa forsiden.

I de fremstillede enkeltheder se vi exempler paa den nedarvede haandfærdighed, som ofte træffes hos vore bønder. Vi kunne her pege først paa vinterstuens nette dørbeslag af jernblik (fig. 2—4), hvorved som en oplysning maa tilføjes, at der under beslaget er lagt en messingplade, som, naar den blev blankpudset skinnede frem gjennem beslagets aabninger. Endvidere have vi paa kaarstuen vel udførte nette udskjæringer ved vindskiens afslutning (fig. 5) og i gavltoppen eller spiret (fig. 6). Ornamentiken i disse udskjæringer er, som det vil sees, den samme, som oprindelig med forbilleder i den udenlandske rennæssansestil ogsaa er bleven gjængs paa knivskafter og andre lignende sager.

---

[1]) paa pladen urigtigt angivet: Hviteseid.

Pl. XXIV gjengiver et hus paa to stokverk fra den anden part af SANDBU og med vel udførte enkeltheder. Her viser fig. 1 husets forside, fig. 4 bislagets spir og fig. 5 udskjæringen i vindskiernes nedre ende. Af fig. 2 sees husets gavlside, fig. 3 giver dets grundplan. I denne træffe vi endnu landets gamle grundplan: A er forstuen, B den store stue med peis og C koven eller kleven, men hertil er nu paa den anden side af forstuen ogsaa kommet et nyt rum D med det nyere slags peis.

Pl. XXXV. Fig. 1 viser indkjørselen til gaarden HAAKENSTAD og de omkring dens tun liggende hovedbygninger, alle paa to stokverk. Til venstre have vi stuehuset (jfr. fig. 4 *u*), i midten porten samt to kornboder (jfr fig. 4 *k*, *l*, *m*, *n*), og til højre gjæstehuset (jfr. fig. 4 *t*).

Fig. 2 fremstiller gjæstehusets bislag i større maalestok og fig. 3 en dør med udskaarne forsiringer.

Fig. 4 gjengiver i grundplan alle gaardens bygninger. Af disse ere *a* og *b* kornboder, *c* haandkværnehus, *d* vaskehus, *e* og *g* madboder, *f* melkebod, *h* vognskur, *i* vedskjul, *k* melkebod, *l* paa to stokverk, for opbevarelse af redskaber og klæder, *m* vognhus, *n* paa to stokverk, ligeledes for opbevarelse af klæder og redskaber, *o*, paa to stokverk, kornbod og for redskaber, *p* for opbevarelse af fladbrød, *q* stabur, *r* bakstehus, *s* folkestue, *t* sommerhus, *u* vinterstue og kaarbygning, *v*, paa to stokverk, hestestald, *x* sauehus (faarestald), *y* grisehus, *z* foderhus i to højder, *æ*, paa 3 stokverk, laave og lade, *ø* og *aa* fjøs, *bb* hestestald, *cc* hestestald med hølade over, *dd* laave med tre højder, *ee* fjøs, *ff* brønd, *gg* «varmehus», til opvarmning af drikke for kreaturerne, *hh* vaskehus, *ii* tørkehus.

Pl. XXVI. Fig. 1 er en perspektivisk fremstilling af hovedbygningerne og tunet paa BJØLSTAD. Bygningen til højre indeholder over kjælderen formodentlig rum til sommerophold og sovelofter. Fremspringets vindskier med deres udskjæringer sees i større maalestok af fig. 4.

Til venstre for den nysnævnte bygning ligger vinterstuen. Fig. 2 er et oprids af dens bislag med tilstødende vægge og svalgang. Bislagets spir *(a)* gjengives forstørret i fig. 3, og svalgangens støtter i fig. 5.

Som supplement til de først omhandlede stuehuse med ét stokverk sammenstilles paa **pl. XXXVII** nogle detaljer fra saadanne bygninger.

Fig. 1 gjengiver en stue, som indtil for faa aar siden stod paa NORHEIM i Hardanger, men da blev kjøbt af en privatmand og bortflyttet. Stuen havde den gamle inddeling: forstue, kove og et større rum. Det er det sidstes indre væg, som sees paa tegningen, og som sedvanligt for den nævnte anordning er der to tætstaaende døre, hvoraf den højre aabnede sig mod koven og den anden mod forstuen. Dørene have ved hver side vægsøiler forenede ved rundbuer, og enhver af disse har i overensstemmelse med søilernes tal tre rundstaver, hvoraf tvende ere dannede som en taugsnoning, medens den mellemste forsires med over hinanden liggende skjæl eller spaan (i det tydske arkitektoniske sprog: *schuppen*, i det engelske: *scollops*). Lignende indramning fandtes ogsaa ved udsiden af døren mod forstuen, medens den tilsvarende side af den anden dør mod koven var uden saadan forsirring. Som det vil sees, tilhører baade bueformen og forsirringsmaaden den romanske stil. Men da denne paa landet hos os ofte blev anvendt endnu i middelalderens seneste tid, kan bygningens alder ikke sikkert bestemmes. Dog tør det vel ansees som vist, at stuen ialfald maatte være ældre end ca. 1500.

Fig. 2, 3 og 6—8 fremstiller detaljer fra en anden gammel stue, som endnu staar paa AGA i Ullensvang. Gaarden har i sin tid havt mægtige ejere, hvoriblandt kjendes gulathingslagmanden hr. Sigurd Brynjulfssøn, der døde kort efter 1293. Som vidner om noget usedvanligt ved gaarden tjener ogsaa baade bygningens omhyggelige udstyr og den omstændighed, at der til gaarden hørte et privatkapel. Dette var af stavverk og stod tæt ved stuehuset; begge havde paa grund af terrænets skraaning, ligesom endnu stuehuset, en høj undermur. Kapellet blev borttaget flere aar før 1825, og i 1840 undergik stuebygningen en større forandring derved, at dens hjørner paa grund af raaddenhed bleve afsagede, og væggene dernæst, efterat være flyttede til hinanden, igjen sammenføjede, dog saaledes at den gamle indretning med stue, kove, forstue og loft over de to sidste blev bibeholdt. Den egentlige stue er endnu 11—12 alen i firkant og den største af det slags i Hardanger. Den fik ved nysnævnte leilighed skorsten og kakelovn istedetfor den forrige røgovn af sten. Fig. 2 og 3 vise stuens forskjellige døre med deres jernbeslag (i større maalestok i fig. 7) og de forsiringer, som findes dels paa dørkarmenes overstykker og dels paa de til karmene stødende og i enderne afrundede vægstokke. Bladverket paa disse (fig. 2, i større maalestok fig. 6) er, som det vil sees, rent romansk, medens forsiringen paa dørenes overstykker især i fig. 3 har en gotisk karakter i lighed med korsblomster. I det hele sees der ikke noget til hinder for, at stuens alder kan naa op til den ovennævnte Sigurd Brynjulfssøns tid. Fig. 8 viser en lysglug af klebersten i kjelderen. Ved sin form peger ogsaa denne glug hen paa det 13de hundredaar.

Fig. 4 er hentet fra en gammel, nu maaske nedreven stue paa VALSVIK i Arnefjord i Sogn. Vi træffe her en lignende forsiringsmaade af stokkene som i huset paa Aga, dog med skarpt udviklet relief og derfor maaske fra yngre tid.

Fig. 5 afbilder et noget beskadiget men sjelden godt skaaret træstykke, som forefindes i Bergens museum. Det indkom dertil i 1841 fra den ovennævnte gaard Aga og skulde, som beretningen lød, have været anbragt ved ljoren i en nogle aar før den tid nedreven stuebygning paa samme gaard. Dog kan denne plads neppe have været den oprindelige, da stykket paa grund af sin hele karakter og navnlig den siddende figur snarest maa formodes at være overført fra det ovennævnte kapel. Figuren, dens stilling og højsædet minde nærmest om saadanne fremstillinger, som træffes paa vore konge- eller biskopssegl fra middelalderen. I det hele er stykket noget nær enestaaende hos os og maa vistnok henføres til det 13de eller 14de hundredaar.

III. LOFTER og STABURE.

Blandt de vigtigste bygninger paa hver gaard hørte fra gammel tid hos os, ligesom vistnok ogsaa hos de fleste andre germanske folk, et *búr*. Dette var en fritstaaende bygning uden ildsted med den bestemmelse at tjene som gaardens forraadshus, hvori baade madvarer, klædningsstykker *(fat)* og andet værdifuldt løsøre blev opbevaret. Af hensyn hertil gik bygningen ogsaa, dog sjeldnere hos os, under navn af *fatabúr*. I førstningen var vel buret kun paa ét stokverk, men allerede fra højt op i middelalderen og nedad til vor tid har det i regelen havt to stokverk, hvoraf det underste tjente som madbod, medens det andet var klædeskammer og soverum dels for gaardens folk og dels for gjæster. Forsaavidt var der heller ikke nogen forskjel mellem et bur og et loft *(loft)*. Det sidste ord kommer af at *lyfta* (løfte) og betyder saaledes, hvad der højner sig over noget andet f. ex. luften over jorden, men, anvendt paa en bygning, et rum, som ligger højere end det underste, og derefter er ordet gaaet over til at betegne hele bygningen, som vi kunne se i sagaerne og af kjæmpevisernes «høge-» eller «højenloft». Heller ikke med hensyn til konstruktionen er der nogen forskjel mellem et bur og et loft: begge ere laftbygninger, hvis øverste stokverk omgives med svalgang af stavverk. Svalgangen var nemlig nødvendig for at kunne komme til øverste rum, saalænge trappen, som altid dengang tilfældet, blev lagt udenfor væggene. Dog er der her forsaavidt nogen forskjel mellem begge bygninger, at trappen i buret som regel ligger paa gavlsiden, men i loftet ved den ene langvæg. Dertil kommer, at loftet staar lige paa jorden, medens buret hviler paa stolper og derfor kaldes stabur, hvad enten ordet kommer af stabbe og derfor bør skrives stabbur eller af stav. Hensigten med disse støtter er, som bekjendt, at fri rummene for skjærende utøi. Forresten har jeg ikke truffet ordet «stabur» før i nogle bestemmelser fra 1539 om de throndhjemske kanikers landgaarde og hvori forraadshuset for tydeligheds skyld nærmere betegnes med «qvam Stabur vocant» (som de kalde Stabur). Dog kan det vel ikke være tvilsomt, at skikken med at sætte buret paa stolper af det ovennævnte hensyn hidrører fra gammel tid. Saavidt jeg skjønner, maa vel ogsaa det i sagaerne forekommende ord *stokkabúr* have samme betydning i lighed med *stokkaker*, der betegner et kar, som er sat paa stokke. Som bekjendt ere staburene lidt efter lidt forsvundne paa mange steder i landet, hvor man for bekvemmeligheds skyld har indrettet særegne rum for vedkommende sager i vaaningshuset.

En af de ældste bygninger af ovennævnte slags i landet er loftet paa VINDLAUS i Thelemarken **(pl. XXXVIII).** Det blev for ikke mange aar siden flyttet dertil fra den nærliggende gaard Lofthus, men om det ogsaa her stod paa stabber, vides ikke. Fig. 1 og 2 gjengive bygningen fra forskjellige sider. Som det heraf vil sees, er den nu noget forfalden, da svalgangen med dens gulv og brystværn er bortraadnet, dog er der endnu spor til, at svalens ydervæg eller «skjeldtil» har havt stavkonstruktion, idet der paa underkanten af stavlægjerne oppe og i overkanten af svillerne nedentil viser sig en fals for plankerne. Som nyere tilkomne dele tør vel ansees de øverste korslagte vindskier med deres krøl, hvortil vi have et sidestykke i det nyere nærlig-

gende hus paa Groven (se pl. XXXVIII fig. 1); ikke usandsynlig ere disse krøller fremkomne ved en forvanskning af dyrehoveder, saaledes som disse sees baade paa Gokstadskibets teltplanker og fra senere tider baade i visse strøg af Tyskland og Rusland. Noget nyt er det ogsaa maaske, at tagets udspring paa forsiden bæres af helt ned til grunden gaaende stolper, medens det ellers, som vi senere skulle se, er 2det stokverks hjørnestave, der alene gjøre denne tjeneste. De ved hver side af dørene anbragte støtter eller de saakaldte beiteskier (ogsaa kinnunger) ere usedvanlig brede og sterkt udbugede. Dørene have ring, og deres gangjern ere forsirede paa kanterne med indhamrede siksak og derimellem prikker, ligesom nogle gamle beslag fra Røindal og Rauland i nabopresteqjeldet Rauland, hvis indskrifter kunne dateres henholdsvis fra ca. 1300 og 1325. Paa den nederste dør sees to tjærekors, hvis hensigt formodentlig har været, ligesom paa Kveste (jfr. s. 7), at fri gaarden for overlast af aasgaardsreien. Paa bagsiden af loftet er der i ydervæggen flere huller, som antages for at være merker af pileskud under et overfald, og ligeledes har hver af loftets tre vægge en glug. Om disse aabninger gaar fortællingen i bygden, at de have tjent som skydehuller eller til iagttagelse af fiender eller røvere, medens deres egentlige hensigt vistnok har været at bringe lys ind i rummet. Væggenes stokke ere, som sedvanlig i ældre tid, lige tykke i hver ende og med fuld runding eller som det heder i bygdens dialekt magatægt d. v. s. magetelgjet. Derimod viser stokkenes sammenføining en egenhed derved, at der ikke, som ellers baade i nutiden og i gamle huse (se pl. VII fig. 6), er «medfar» eller fordybning i hver overliggende stoks («uppsaata») underkant, hvorimod den sidstnævnte stok og den underliggende («nesøkkja») støde til hinanden (fig. 4) i en vandret flade (barkjen, veggjemot). Dette kan dog, som antydet, ikke give noget bidrag til loftets alder. Heller ikke er det ovenover den øverste dør udskaarne ornament (fig- 3), skjønt i sig selv gammelt og fra den romanske stils tid, noget sikkert bevis for bygningens ælde, da bladforsiringer med denne karakter og navnlig just i Thelemarken og det derfra sterkt paahvirkede Sætersdal (jfr. pl. X fig. 10) have vedligeholdt sig langt ned i det 17de hundredaar. Et sikkert vidne om loftets høje ælde ere derimod de runer, som sees to steder. Paa det ene sted eller paa en stok tilhøjre for nederste dør findes dog kun to eller tre runestave og disse ere utydelige. Derimod have vi til venstre for den øverste dør paa det med *a* betegnede sted (fig. 1) en sammenhængende indskrift med ikke mindre end 51 runer. De fleste af disse ere 6 cm. høje, nogle lidt højere, andre lidt mindre og strække sig over stokkens runding med sine øverste ender helt op til fugen mellem denne og den overliggende stok. Runestavene høre naturligvis til det yngre alfabet, men have saadanne træk, som hos os efter professor S. Bugges meddelelse sedvanligst træffes i det 13de hundredaar og ialfald neppe kunne være yngre end begyndelsen af det 14de. Indskriften lyder saaledes: Þisar runar ræist uistæin hæil sa en ræist øuk sua þa sa en ræþar, eller i oversættelse: Disse runer ristede Vestein; held den, som ristede, og ligesaa den, som læser! Loftets alder er saaledes dermed givet som ikke yngre end den angivne tid men muligt ældre, da det ikke er sagt, at indskriften blev paasat strax efter loftets opførelse eller samtidig dermed.

Loftet paa søndre STAVE i Aal **(pl. XXXIX)** fremviser en anselig alder og er dertil bedre bevaret end de øvrige bygninger af dette slags, dog hidrører det tynde og karakterløse spir paa gavlen sandsynligvis fra nyere tid. Fig. 1 og 2 vise loftet fra to sider. Heraf fremgaar, at der kun er svalgang paa tre sider, derhos har det mellemliggende rum, som grundplanen (fig. 5) af dette stokverk viser, 2 faste senge *(a, b)* og et bord *(c)*. Indgangen til dette rum er ogsaa rigere udstyret baade ved de paa stokkene indridsede forsiringer, der synes at have været almindelige paa forskjellige kanter af landet (jfr. pl. VIII fig. 3, 4, 6, XVIII fig. 1, XXXVII fig. 2—4, XLI fig. 1) og ved selve dørens nærmeste omgivelser, medens indgangen til underste stokverk er gjennemgaaende simplere. Dertil kan føjes, at der, hvad tegningen ikke viser, i enden af nordre sval er spor af et kloset («kamar»), noget som synes at have været almindeligt for det slags bygninger og træffes omtalt paa flere steder i sagaerne (jfr. ogsaa pl. XL fig. 6). Fig. 8 er et profil efter linjen *ab* i fig. 4. Fig. 6 gjengiver den første af de smaa buer paa forsiden af svalgangen i 2det stokverk (fig. 1), og fig. 7 de tilsvarende buer i fig. 2. Af forsiringer træffes det romanske snoede baand (fig. 3), som vi ogsaa have seet paa en stue i Hardanger (pl. XVIII fig. 1). Derimod kjendes ikke ellers sidestykker til loftets kapitæler og fodstykker eller til de finere indskjæringer, som sees paa sidstnævte dele (fig. 3 og 4), saaledes langagtige fordybninger eller rækker af smaa rundbuer satte med sine konvexe sider mod hinanden, alt udført ved hjelp af en skjølp eller hulmeisel. Der viser sig stor vexling i søileskafternes og buernes former; de første ere snart rene cylindre, snart med udbugede sider; vi træffe rundbuer (fig. 3), stikbuer (fig. 4), tredelte rundbuer (fig. 7) og tredelte spidsbuer (fig. 6). Alt peger ligesom beslagene og dørenes ringe, navnlig deres dyrehoveder, hen til middelalderen, men da vi, som anført, ogsaa træffe den spidse bue, hvad der næsten er enestaaende i en verdslig træbygning hos os, maa loftet ialfald være yngre end ca. 1250. Paa den anden side har derimod sagnet vistnok ret, naar det fortæller, at loftet er opsat før den sorte død (1350). Efter samme sagn skulde pesten have bortrevet alle mennesker paa gaarden undtagen en gjente, som opholdt sig et helt aar i loftet, uden at andre folk i bygden vidste noget derom. Men dette kan henregnes til det slags digtninger, som sortedøden har fremkaldt ogsaa paa andre kanter af landet.

Et i sine hovedformer lignende loft sees paa søndre ROLDSTAD i Gudbrandsdalen (pl. XL og XLI), dog er opgangen til 2det stokverk her ikke paa forsiden men paa den ene langside. Desuden er dette langtfra saa vel bevaret som hint, da det baade viser sig temmelig sammensunket og flere af dets dele ere nedraadnede, saaledes enkelte smaa buer, spiret, vindskier og svalgangens hjørnestolper. Alt dette er imidlertid restaureret paa tegningen efter forhaandenværende spor, dog kan der vel i saa henseende være nogen tvil for spirets og tildels for vindskiernes vedkommende. I det indre er derimod alt bibeholdt som det er.

Pl. XL fremstiller bygningen i fig. 1—3 fra forskjellige sider. Fig. 4 er et vertikalt snit gjennem døren i 2det stokverk. Fig. 5 viser grundplanen af nederste rum, og fig. 6 den tilsvarende af det øverste. Hertil kan føjes, at væggene i det undre rum have to simple lysglugger (jfr. fig. 2—5) som pl. XLI fig. 2, og desuden er der nederst ved gulvet paa tre sider spor efter en fortløbende bænk. Hvad øverste stokverk (fig. 6) angaar, fremviser svalgangen i den ene ende en liden afdeling med et kloset ligesom paa Stave, hvortil kommer, at hovedrummet i dette stokverk øverst oppe har et tvertræ eller en tverslinde (fig. 4) og aabent loft samt to lysglugger (fig. 4 *a* og *b*, jfr. fig. 6), hvoraf den ene *(a)* er ganske simpel (se pl. XLI fig. 2), medens den anden *(b)* viser en forskjellig form og er forsynet med karm (pl. XLI fig. 3). Forøvrigt fremgaar det af de vedføjede snit, at bygningens vægstokke ere uden «medfar» ligesom i buret paa Vindlaus (pl. XXXVIII fig. 4). Nederst ved gulvet er der, som grundplanen (fig. 6) viser, indhug i væggene som vidner om 3 faste senge ved hver side. Endelig er det en stor sjeldenhed i verdslige bygninger at træffe, som her, tagets enkelte led bevarede. Disse bestaa ved hver side af en langaas, hvorpaa 7 sperrer hvile, og som noget, saavidt vides, enestaaende i verdslige bygninger hos os, ere disse tagled samt den før nævnte tverslinde forsirede paa lignende maade som i stavkirkerne, idet deres kanter have høvlede lister, i hvis fordyb-

ning er strøget sort farve, dog er listernes profil ikke som i de nævnte kirker retvinklet, hvorimod fordybningen er halvrund (pl. XLI fig. 4, jfr. pl. XXXIX fig. 8).

Pl. XLI gjengiver flere af bygningens enkeltheder i større maalestok. Heraf ere fig. 2—4 allerede omtalt ovenfor. Fig. 1 viser indgangen til 2det stokverk med den traditionelle nedskjæring i dørtærskelen og stokkenes forsiringer (jfr. s. 19); lignende træffes ogsaa ved dørens indside. Endelig sees med større maalestok i fig. 5 en af svalgangens buer og i fig. 6 en af dens hjørnestolper.

Loftet er utvilsomt det samme, som Hiorthøy omtaler 1781 i sin beskrivelse over Gudbrandsdalen og som han kalder en gammel «munkebolig», hvorved han maaske kun forstaar det samme som landsfolk endnu ofte, nemlig at bygningen skrev sig fra munkenes eller den katholske tid. Han nævner ogsaa en anden af samme slags paa den nærliggende gaard Gryting, dog var denne længere og havde 12 vægfaste senge, men intet andet vindu end et udhugget kors i væggen for hver seng. Den blev nedrevet nogle aar før 1781, men besaaes endnu i 1775 af G. Schøning. Efter ham havde bygningen «været 3 stokverk høj, som her tillands, især i de tider, var usedvanligt. Af dem ere de to øverste stokverk nu kun tilovers, men disse staa ogsaa og forraadne. Langs dem ere svaler eller gange, saavel oven som neden, fra hvilke indgangene eller dørene til værelserne, som ere i en lang række efter hinanden. Dørene have været runde oventil samt sirede med et slags udgravning. I den øverste etage saaes endnu et værelse, hvori stode tre senge tæt hos hinanden paa den ene væg, gjorte af store meget tykke planker men af grovt og plumpt arbeide. Bygningen er temmelig lang, saa at den vel har kunnet rumme et snes lemmer eller flere. Et slags offentlig stiftelse, et hospital, en sygestue kan den derfor have været, men besynderligt er, at man derom ej finder den mindste efterretning». Schønings formodning om bygningens bestemmelse kan neppe være rigtig og heller ikke Langes, naar han i sin klosterhistorie udtaler, at begge de nævnte lofter, maa have været offentlig herberger, enten verdslige saakaldte salestuer for reisende eller geistlige hospitier. Derimod have vistnok begge været lignende private soverum, der oftere omtales baade i sagaerne og diplomer paa større gaarde rundt omkring i landet. Dog sigtes der vel neppe til den ovennævnte bygning paa Gryting, naar der i et diplom af 1353 handles om et jordsalg, som foregik «i sovestuen *(svefnstofa)* i søndre gaarden paa Gryting», da ordet stue, naar det tages i den sedvanlige betydning, ikke kan bruges om et loft.

Efter den arkitektoniske karakter, som viser sig i Roldstadloftet, kan det neppe være yngre end 1350 og bør vel snarest henføres til det 13de hundredaar.

Pl. XLII. De to portaler, som her sees, er for tiden anbragte i nyere stabure paa vedkommende gaarde. De lofter eller stabure hvortil de oprindelig hørte, er derimod forlængst nedrevne. Ved at betragte dørenes omgivende rammeverk og dets udskjæringer, faa vi bestyrkelse paa en gammel erfaringssætning. Den middelalderske kunst opstaar med og fra kirkerne, og breder sig først senere ud til verdslige bygninger. Særlig i de foreliggende tegninger kan vi saaledes tydelig se, at forbilledet til disse døromgivelser og navnlig anvendelsen af løvefigurer paa sideposternes top maa være hentet fra ældre stavkirker, medens den for vore verdslige laftbygninger eiendommelige lavhed i døraabningerne fremdeles er bibeholdt. Stilen viser ingen mærker paa gotik, men er gjennemgaaende romansk med en i fig. 1, som det synes, særlig normannisk karakter. Alligevel maa disse portaler af hensyn til den anførte afstamning vistnok hidrøre fra tiden efter ca. 1250, medens de derimod neppe kan være yngre end ca. 1350.

Pl. XLIII. Gaarden FINNE, hvorpaa det her afbildede loft staar, ligger omtrent en fjerdingvei vestenfor Vossevangens kirke. Gaarden eiedes i begyndelsen af det 14de hundredaar, mulig endog noget før, og endnu i det 16de hundredaar af adelsmænd, som tildels ogsaa boede der. Loftet staar med sine gavle i nord og syd, med indgang til øverste stokverk paa den første kant, og har som sedvanlig to stokverk. Det underste (fig. 4) er opført af laft, men har ikke som ellers sammenhængende omgivningsvægge, hvorimod vi her i lighed med fritstaaende brokar se to ved en smal aabning adskilte rum, begge med lave indgangsdøre og profilerede beteskier (jfr. fig. 10) men uden lysaabninger og derfor bestemte til forraadsrum. Det øverste stokverk, der mod øst og vest har en større udstrækning end det underste, er derfor paa de nævnte sider bygget udover det sidste, saaledes at det hviler paa støtter (fig. 4). Det har en svalgang langs vestsiden (fig. 3, jfr. fig. 1) og paa den modsatte side et smalt rum eller galeri med fire smaa lysglugger mod øst og to noget høiere staaende mod nord (se snittet fig. 1). Imellem dette galeri og svalgangen ligger et mindre rum med lysaabning mod nord og et større med lysglug mod syd, begge uden indbyrdes forbindelse men med hver sin dør til svalgangen, medens det mindre rum, som det vil sees, tillige har dør til det østre galeri. Det kan her tilføies, at den indre tvervæg ifølge anstillet undersøgelse oprindelig maa have staaet paa det sted, som tegningen viser, medens den i virkeligheden nu staar længer mod syd og deler rummet i to omtrent ligestore dele.

Foruden den omtalte usedvanlige inddeling af øverste stokverk, viser dette sig ved sin stavkonstruktion som enestaaende blandt vore verdslige bygninger. Dog er konstruktionen ikke overalt udført paa samme maade, som kjendes fra stavkirkernes vægge. Vi træffe nok saaledes som i disse ogsaa her (se fig. 3) runde stolper overalt i hjørnerne, naar undtages et, hvor standeren dog mulig kan hidrøre fra nyere tid; derimod er væggenes mellemstøtter mod stavkirkernes skik firkantede. Ligeledes er plankernes indfalsning (fig. 5) i ydervæggene formet paa samme maade som i stavkirkerne; derimod er konstruktionen i den indre tvervæg forsaavidt noget anderledes (se fig. 6). Dette i forbindelse med, at de firkantede støtter har lister (fig. 7) og stavlægjerne profilering (fig. 9), tyder hen paa en senere tid end de ældre stavkirker, hvad der ogsaa formentlig fremgaar af finheden i dørenes vægsøiler og arkivolter.

Bygningens tag er nu, som tegningen (fig. 2) viser, belagt med heller, men disse tilligemed største delen af sperrerne hidrøre fra nyere tid. Dertil kommer, at der paa de levnede gamle sperrer, som undersøgelsen har vist, ikke sees spor af, at de ligesom i stavkirkerne har været forbundne ved overliggende aaser. Oprindelig var taget saaledes vistnok udelukkende baaret af sperrer, som sedvanlig belagte med horisontale bord og derovenpaa torv.

Hvad alderen angaar, kan der ingen tvil opstaa om, at loftet maa være ældre end reformationen, medens dets opførelsestid ei tør sættes før ca. 1250 men dog neppe senere end ca. 1350. Under alle omstændigheder er bygningen vistnok opført af en af de adelsmænd, der i middelalderen som ovennævnt eiede gaarden. Dette kan ogsaa faa nogen bestyrkelse ved et sagn, der gjengives af Gert Milzow i hans bekjendte i 1679 trykte skrift. Ifølge sagnet skulde nemlig dette loft afvexlende med en loftsbygning paa prestegaarden have været brugt til messe, medens Vossevangens nuværende stenkirke stod under bygning. Denne blev ifølge et i vort diplomatarium (II) trykt brev fra Magnus lagabøter paabegyndt i 1271, og der er efter det ovenfor anførte ikke noget i loftets karakter, som strider imod, at det kan være ældre end nysnævnte aar. Men sagnets rigtighed betinges af, at den kirke, som menigheden utvilsomt maa have havt før den nuværende, dengang var forsvundet, og dette lader sig ei paavise. Thi naar Milzow siger, at den forrige kirke blev nedtaget for at give plads for den nuværende, saa hidrører dette fra en misforstaaelse af brevet. Heri takker nemlig kongen menigheden for, ikke at den vilde bygge en stenkirke istedetfor den forrige trækirke, men derimod for, at den vilde opføre en kirke af sten istedetfor af træ.

Pl. XLIV. Det gamle loft paa GAVELSTAD havde, som det fortaltes i bygden i 1848, to stokverk, hvoraf det øverste var omgivet af svalgang med udskaarne stolper og blev borttaget omtrent tre aar før den nævnte tid. Det gjenværende underste stokverk bestaar som sedvanlig af to ligestore rum uden indbyrdes forbindelse og med hver sin lave dør paa bygningens langside. Ved siderne af den ene dør var fæstet to udskaarne stolper (nu i universitetets samling, afbild. i N. Bygn. III pl. XVIII), der senere viste sig at have tilhørt sognets forrige stavkirke. Den anden dør (ogsaa i den nævnte samling) er med sine nærmeste omgivelser gjengivet fig. 1. Heraf og ellers viser det sig, at bygningen har været ualmindelig vel udført med svære, jævnt tykke og fint telgjede stokke, i hvis mellemrum der som ved flere andre lignende bygninger var anvendt uldtøi, her rødt, istedetfor mose. Dertil kommer et meget godt smedarbeide i dørbeslaget, hvis nagler har store flade hoveder (fig. 2) med 8 indhuggede radier, hvis fordybninger er udfyldt med sølv. Hvad endelig alderen angaar, hidrører bygningen vel rimeligst fra det 14de hundredaar.

Et end mærkeligere loft var det, som stod paa SKJELDBRED og blev nedtaget omtrent i 1830. En tegning med beskrivelse deraf blev forfattet i 1751 af senere sorenskriver Resch og forefandtes endnu i 1837 i det deichmanske bibliothek i Kristiania, men er senere forsvunden. Heldigvis er begge gjengivne i Urda (I), og skjønt tegningen paa grund af sin lille maalestok ei kan give nogen oplysning om bygningens enkeltheder, er den dog bedre end intet og derfor kopieret i fig. 4—6. Som det heraf vil sees, har dette loft havt 3 stokverk, hvoraf det øverste havde udspring paa 3 sider. Det nederste stokverk bestod af to ulige store mørke rum uden indre forbindelse og med hver sin dør paa langsiden. Den ene af disse eller den søndre «var en stor og sterk beslagen dør (se fig. 6) med to meget tykke ekestolper [beteskier], en paa hver side». Andet stokverk, hvortil man kom op fra nabohuset, udgjorde et eneste rum; «for døren var en trælaas og sterkt jernbeslag; inde i værelset var tvende vinduer, et i vest og et i syd (se fig. 4). I vinduerne havde ei været glas, men var lemmer, jernbeslagne, som kunde slaaes op og ned; rundt om var bænker; gulvet og loftet var af meget tykke planker, som hverken var skaarne eller høvlede, men hugne glatte; omkring vinduerne var i bjelkerne udskaarne saadanne sirater, som sees ved døren» (fig. 6). Fra dette stokverk gik der en ydre trappe op til 3dje stokverk, «hvor ved opgangen fandtes en meget stor og sterkt beslagen lem; ellers var der en lang sval, udentil beklædt med bord.» Denne

sval havde mod øst en firkantet glug eller aabning (se fig. 6), og «ligefor samme var et værelse med samme façon som» indgangsdøren til 2det stokverk. «I dette værelse fandtes sengen (fig. 5), som er en bænk, slagen til væggen, henimod 7 al. lang, 1½ al. høi og 1½ al. bred. Under vinduet (mod syd, se fig. 4) var en bænk at sidde paa; i vest var en dør, som gik ud til en sval; ellers var i dette værelse intet loft af bord men aleneste nogle bjelker [tvertræer], som gik tvers over det. Endelig er det at anmærke, at dette gulv, som ogsaa var af meget tykke bord, var fuldt af huller som en otteskilling [altsaa ca. 2,5 cm. i tvermaal], saa man gjennem samme kunde se ned i værelset» nedenunder. Den øvrige eller nordre del af 3dje stokverk var optaget af «et værelse noget mindre end næstforrige; i samme var ingen vinduer, men alene et par smaa glugger; døren dertil var med jernlaas, da ellers alle de andre var af træ» . . . . «Forresten var tømmeret overalt af ugemen størrelse, længde og tykkelse, og lafterne laa saa net sammen, at der ei kan trænge fugtighed igjennem. Taget var af bord, med lægter sammenslagne. Endelig, dersom alle de bondehuse, som tid efter anden er bygte tæt op til dette, var borte, da kan jeg sige, at jeg snart ikke har seet angenemere situation end den, som lod sig tilsyne paa høie-loft og svalerne».

De omtalte runde huller i gulvet synes uforklarlige, men spørges kan det, om de ikke hidrørte fra en senere tid, da rummet maaske blev anvendt til et brug, som vi nu ei kjende. Heller ikke kan man af den lille tegning faa nogen forestilling om forsiringerne paa sengen (fig. 5) eller omkring døren til 2det stokverk (fig. 6). Derimod er formen af vinduerne (fig. 4), hvortil der ellers ikke kjendes noget sidestykke hos os, aabenbart en efterligning af spidsbuer.

Fig. 3 gjengiver en planke med rige udskjæringer i romansk stil. Planken indkom i 1849 til universitetets samling, og det blev da sagt, at den var sidestykket af en seng, som havde tilhørt det ovenbeskrevne loft. Paa grund af sin størrelse og form kan den ikke være den samme som fig. 5 og har overhovedet neppe tilhørt en seng. Efter hvad en paalidelig mand paa stedet fortalte mig i 1874, havde planken i længere tid været anbragt i den nærliggende Høigjords kirke paa stolene ved midtgangens nordside, indtil disse forandredes. Kirken er endnu tildels en stavkirke, og man har derfor gjættet paa, at planken oprindelig havde sin plads tvers over korbuen som i flere andre stavkirker, men dette kan ei have været saa; thi baade synes planken dertil for lang og endnu har den, som det sees, tabt noget ved borthugning, desuden er der i visse afstande baade paa plankens over- og underkant indboret huller for at fæste den til noget, medens de nævnte tverstykker i stavkirkerne ellers staa frit; dertil kommer, at denne planke kun har udskjæringer paa den ene fladside og at selve ornamentet paa dette slags stykker ellers er fortløbende, medens det her udgaar til begge sider af løvebilledet som midte. Spørsmaalet om, hvad bestemmelse denne planke har havt, faar derfor henstaa ubesvaret.

Holde vi os til den ovenberørte form af vinduerne, kan loftet ialfald neppe være ældre end slutningen af det 13de hundredaar. I den anførte beskrivelse af 1751 kaldes det «Adolf Erlingssøns grevelige residens», og andetsteds fortælles, at et lignende «høgeloft», som indtil henimod 1822 fandtes paa nabogaarden Berg, skulde have været beboet af Alfs syster. Men begge beretninger kan vist med god grund henregnes til de lavede sagn; thi det vides ei og er heller ikke rimeligt, at den bekjendte jarl med det anførte navn († 1290) har havt eiendomme paa den kant af landet eller Vestfold. Udentvil hidrører fortællingen fra en misforstaaelse, idet man opfattede det sted, hvortil hr. Alf skrev sig, som Tønsberg, medens navnlig G. Munthe forlængst har paavist, at det var gaarden Thornberg eller nu Thanberg paa Ringerike. Alligevel synes der som sagt neppe at være noget til hinder for, at loftet kan være samtidigt med ham, ihvorvel det tør ansees mere rimeligt, at bygningen først er opført i det 14de hundredaar.

Pl. XLV. Ligesom paa pl. XLII, saaledes fremstilles ogsaa her to dog tildels beskadigede portaler fra et ældre loft, som nu findes anbragte i en nyere bygning paa SKJØNNE, men er meget forskjellige fra hine. Vel sees ogsaa her en tradition fra de gamle stavkirker i de sammenstillede drager eller dragehoveder (se høire dørpost øverst fig. 2) og ved anbringelsen af løvefigurer paa dørposternes toppe (fig. 1 og 2). Men naar undtages det fine bladverk i beslaget paa den øverste dør (fig. 1), vidner ellers alt ved sin barbariske vilkaarlighed i behandlingen af formerne om kunstens forfald i middelalderens senere del. Til en nærmere bestemmelse af tiden kan især peges paa slyngningerne og bladverket i det nederste portals (fig. 2, jfr. fig. 4) arkivolte, da karakteren i disse dele har stor lighed med, hvad der sees paa dørstolper fra Tudals kirke (N. Bygn. III pl. XXVIII), som var yngre end 1369. Forøvrigt gjengiver fig. 5 i stor maalestok krøllerne paa halsen af den ene løve (fig. 2) fra issen og nedad, medens krøllerne fra øiet og opad tilligemed den nedhængende manke sees i fig. 3.

Pl. XLVI. Gaarden LØDVE, hvorpaa det afbildede loft staar, er nabogaarden til det foran omtalte Finne og var ligeledes ialfald i det 14de hundredaar eiet af adelsmænd. Loftet er opført af rundt, fint telgjet tømmer og har to stokverk, hvoraf hvert indeholder kun ét rum, det underste (fig 7) som sedvanlig uden lysaabninger og benyttet som madbod, det øverste (fig. 8) anvendt til klædeskammer (det gamle *fatabúr*). Paa indgangsiden og begge langsider se vi bygningen omgivet med svalgang. Denne har oprindelig, som det tydelig kan sees, havt sedvanlig stavkonstruktion, men fik for et snes aar siden tæt bordklædning, saa at der udvendig nu ei sees andet gammelt end nogle forsirede stokke og en glug øverst i gavlen (fig. 1 og 2). Det underste stokverk har, naar de nyere indgange (fig. 1) til svalen sættes ud af betragtning, 2 døre (fig. 7), begge firkantede og simple. Det 2det stokverk (fig. 8, jfr. fig. 3, der er et snit efter *abcd* i fig. 4) viser sig derimod overalt rigere udstyret. Det har foruden en lysaabning (fig. 8 *h*), hoveddøren *i* (jfr. fig. 3) og sidedøren *g* (jfr. fig. 4, i stor maalestok fig. 5) med indskaarne forsiringer paa de tilstødende vægstokke, hvoraf et profil sees i fig. 6, og omgivende listverk af lighed med loftet paa Finne (pl. XLIII fig. 8). I dette rum fandtes, da jeg var der i 1871, en gammel bordplade, som havde været brugt ved brylluper og andre festlige leiligheder; den bestod af en 12½ fod lang furuplanke med den anselige bredde af 21 tommer, og forsynet i hver ende med storhovede jernnagler.

Det rigere arbeide, som viser sig ved rummets sidedør, er i end større overflod tilstede ved hovedindgangen (**pl. XLVII**). Saaledes træffe vi her for det første nærmest døren pilastre, forenede med 3 arkivolter, som i sin form vise en forhøiet rundbue eller rettere en spidsbue og hvis profiler i fuld størrelse gjengives fig. 2. Dernæst er der indskjæringer paa stokkene ikke alene ved begge sider af døren men ogsaa over denne, og paa det første sted sees endvidere tilføiet et slags forsiringer, der synes at skulle forestille træer eller gotiske spidsgavler og hvortil kun noget lignende kjendes fra den gamle, forlængst nedrevne bygning paa Hval i Sogndal (Urda I pl. 7). Endelig er der anvendt et par lignende forsiringer ved hver side af buen, til venstre dog sandsynlig med et grantræ til forbillede; som bekjendt er dette træ paa hele vestlandet kun vildtvoxende ved Vossevangen. En eiendommelig forsiring er tilføiet paa samme side af buen ved en nu noget utydelig, malet fremstilling af et par figurer med, som det synes, middelaldersk dragt. Selve døren er ogsaa forsynet med rigt beslag, hvori sees forsirende rosetter, men fremviser dog

en ældre tids mærker, idet aabningens høide er ringe, kun 5¼ fod, medens tærskelen er 11 tommer høi. Som det saaes af en slitse ved dørens ene side, har der oprindelig været trælaas («bjørnelaas»).

Paa grund af, hvad ovenfor er sagt, maa det sikkert antages, at dette loft er ældre end reformationen. Dog gjør det i sin helhed indtryk af at være yngre end Finneloftet, skjønt det vistnok kan hidrøre fra det 14de hundredaar.

Pl. XVIII gjengiver et stabur paa FIGJAN, som ved sine forhold og sit udstyr fremstiller en mønstergyldig type for det slags bygninger. Som grundplanen af 2det stokverk viser (fig. 7), er dette bestemt til soverum. Selve sengen (fig. 5) frembyder ogsaa en vis sirlighed i opstandernes profiler (fig. 6) og toprosetter, de sidste af lighed med de paa manglebretter forekommende mønstre. I det ydre (fig. 1 og 2) sees ogsaa profilering saavel paa de smaa balustre i 2det stokverks aabninger (fig. 8) som paa de runde hjørnestøtter (fig. 9), og ligeledes er de firkantede vægstandere rigt forsirede (fig. 4). Vi træffe ogsaa godt smedarbeide paa indgangsdøren baade ved haandtaget (fig. 10) og i hængselbeslaget (fig. 3). Men naar bladformerne i dette sammenlignes med dem, som træffes i dørbeslaget (fig. 11) paa et gsmmelt loft paa den nærliggende gaard Alfstad — hvilket ellers er uden interesse —, vil det sees, at den her omhandlede bygning staar tilbage for og maa være adskilligt yngre end Alfstadloftet, der vistnok tilhører middelalderen. Endelig kan ved fig. 2 fremhæves, at vi ogsaa her træffe den eiendommelighed, som efter hvad foran er udtalt kun træffes i Numedal (pl. XX), at taget i gavlsiderne ligesom paa japanske huse skraaner udad. Sandsynligvis maa bygningen være opført mellem 1650 og 1700.

Pl. XLIX. Medens den gamle bygningsskik i sine væsentlige træk har havt et hjem ogsaa i Valders, forefindes her nu, saavidt vides, kun én verdslig bygning, som ved udstyr og arbeide frembyder synderlig interesse. Dette er det gamle loft paa HANDE. Som noget nyt træffe vi her under huset en kjælder (fig. 4), hvortil adgangen som sedvanlig er gjennem en luge i gulvet i underste stokverk (fig. 7). Dette er ogsaa som sedvanlig delt i to lige store mørke rum uden indbyrdes forbindelse og med hver sin dør paa bygningens langside. Det sidste gjælder ligeledes øverste stokverk (fig. 5), hvor de ulige store rum har aabent loft og det største tillige bænk langs de to vægge samt smaa blyvinduer høit oppe (fig. 1) og peis i det ene hjørne (jfr. fig. 4). Bygningen er dækket med torvtag, som hviler paa sperrer og disse igjen paa en svær mønsaas. Trappen (fig. 1, 5) ligger efter den gamle skik udvendig og fører op til svalgangen, der paa langsiderne stanser et stykke fra vinduerne for ikke at tage lyset bort. Svalgangen har som sedvanlig stavkonstruktion med sviller, stavlægjer og lodrette planker, hvorimod standerne er firkantede. Af forsiringer sees kun nogle udskjæringer paa standerne (i større maalestok fig. 6) samt paa torvvolen over vinduet (fig. 1, i større maalestok fig. 3) og i underkanten af vindskierne (fig. 2).

Det er tydeligt nok, at bygningen ei er fra middelalderen. Herfor taler og, at stokverkenes ydervægge ikke, som det synes dengang hos os, indtage samme plan, men at det øverste stokverk er noget videre end det underste. Hvad endelig peisen angaar, kan den muligt være tilkommet senere, da det ved at sammenholde fig. 5 og 7 vil sees, at skorstenspiben ikke gaar ned i underste stokverk, men hviler paa dettes mellemvæg og nogle af det øverstes gulvaaser. Er peisen samtidig med bygningen, kan denne neppe under nogen omstændighed skrive sig fra tiden før det 17de hundredaar. Men selv om skorstenspiben sættes ud af betragtning, tør huset i sig selv paa grund af sin karakter ikke sættes ældre end ca. 1650—1700.

Pl. L. Det loft eller stabur, hvori disse to døre (fig. 1 og 3) forefindes, er ellers uden interesse. Derimod frembyde dørenes indfatninger et nyt exempel paa den dygtighed i haandarbeide, hvormed theledølen er udrustet. Dette gjelder ogsaa jernbeslagene men i overveiende grad beteskiernes udskjæringer (fig. 1, i stor maalestok fig. 2), som antagelig nærmest maa henføres til tiden paa grænsen mellem det 17de og 18de hundredaar.

Pl. LI. Til loftet paa RØINESTAD knytter sig et sagn om den saakaldte «vonde Aasmund», som jeg hørte i 1862 af en af hans slægt, der da endnu eiede gaarden. Aasmund skulde have deltaget i Tyskland i «den lange krig», og da han efter syv aars fraværelse kom tilbage, mødte han sin kjæreste, som drog til kirken for at vies til en anden. Han rev hende ud af brudefølget og flygtede op paa heien, og her holdt de sig nogen tid, indtil de tog bolig paa hans gaard, hvor han havde bygget eller da byggede loftet. Imidlertid skulde Aasmund, sandsynlig i slagsmaal, have dræbt fire mennesker, og bygdens folk omringede derfor loftet for at gribe ham. Men efterat han fra svalen havde skudt flere med sin bue, vovede de andre ikke at komme ham nær, og siden levede han der til sin død. Saaledes lyder fortællingen, og hvis den er sand, maatte der vel ved den «lange krig» gjættes paa tretiaarskrigen eller maaske snarest den nederlandske frihedskrig. For det sidste kunde det tale, at der i loftet, da jeg var der,

endnu forefandtes endel udenlandske sager, som Aasmund skulde have hjembragt fra sin reise, saaledes flere, dog ei sammenhængende, stykker af lerredstapeter med malerier i limfarver, hvorpaa blandt andet saaes St. Jørgen i kamp med dragen, nederlandske vaabener og forskjellige scener af personer med dragt fra omtrent 1560—1580; endvidere fandtes der en trykt vise fra ca. 1570 paa plattysk eller hollandsk sprog, en sabel, en dolk, en stor kniv, en slidre med kniv og gaffel samt et pilekogger, alt ligeledes af udenlandsk arbeide, og, som det syntes, fra tiden omkring 1580.

Loftet mangler, som det vil sees (fig. 1), øverst i den ene gavl nogle planker, og nedenfor paa samme side er alle de smaa støtter eller balustre nu borte, som buerne maa have havt her ligesaavel som paa langsiden (fig. 2, i større maalestok fig. 4); ellers er bygningen vel ved magt. Den har en usedvanlig haandfast karakter ved sit svære tømmer, men er uden forsiringer undtagen paa dørenes beslag (fig. 7) og deres ualmindelig store beteskier (fig. 2, i stor maalestok fig. 6), hvor vi forresten træffe det samme mønster som ellers ofte i Sætersdalen. Derimod er det noget enestaaende, at svalgangens vægge ei ere lodrette men indadskraanende (fig. 1, 2, 3); ligeledes, at klosetet, hvis blotte tilværelse nu vækker bygdens største forundring, ikke som ellers i gamle lofter (jfr. s. 19 ved Stave og Roldstad) er anbragt i enden af svalgangen men midt paa dennes ene side i et karnap (se *x* fig. 1, 3 og 5), i lighed med hvad der kan sees i middelalderske stenbygninger f. ex. i taarnet paa Bergenhus. Endelig er ogsaa indretningen af underste stokverk forskjellig fra andre lignende lofter, idet vi her (fig. 5) indenfor rummet *a* træffe senge og i to forskjellige høider over hinanden *(b, c)* samt desuden et tømret rum (skjulested?), hvortil der kun er adgang gjennem øverste stokverks gulv.

Paa grund af det anførte bliver det sandsynligt nok, at dette loft tilhører slutningen af det 16de hundredaar, og ialfald er bygningen den ældste af dette slags i Sætersdalen.

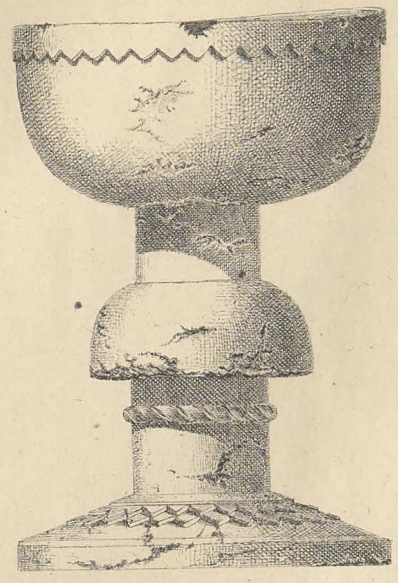

1. Jd

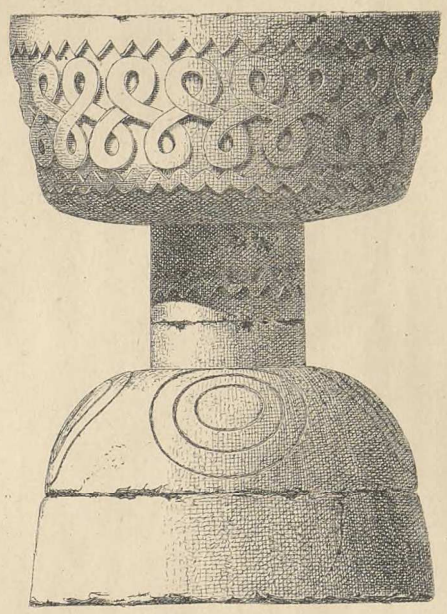

2. Eningdal.

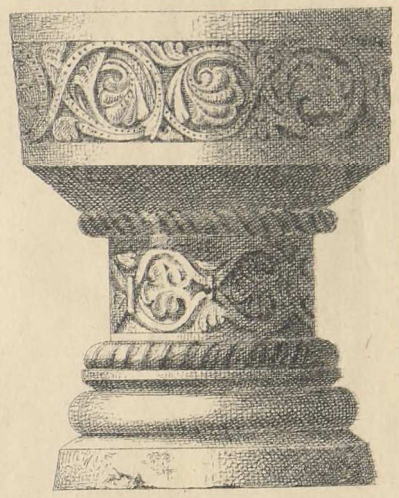

3. Eidsberg

4. Tune

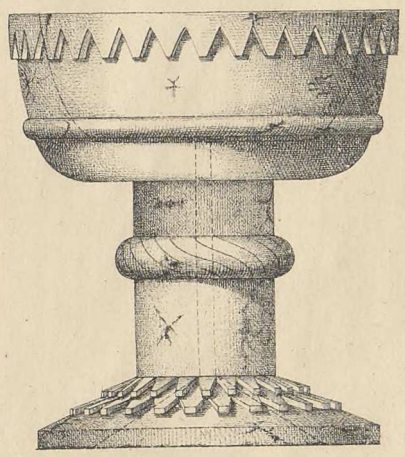

5. Aas

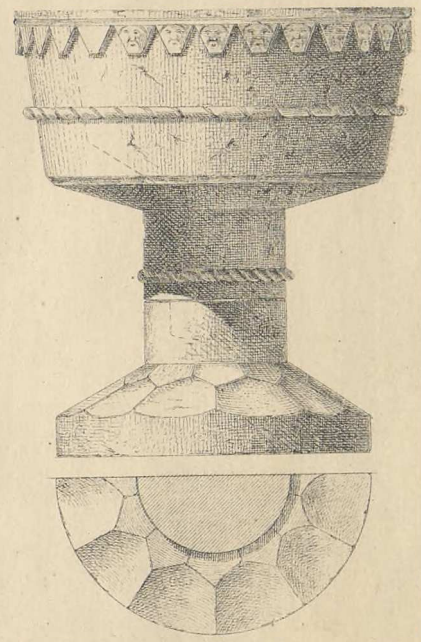

6. Fron

7. Enebak

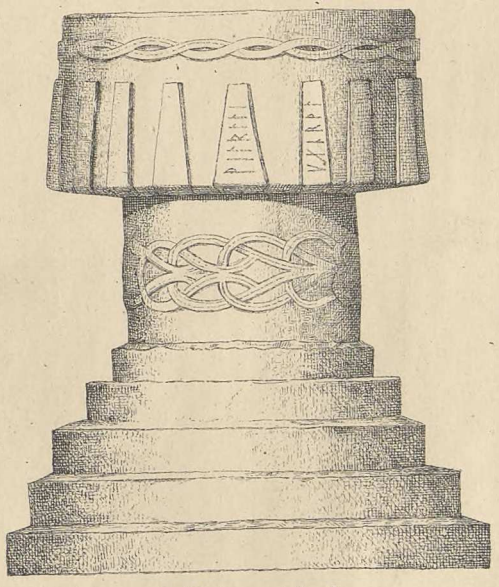

8. Nannestad.

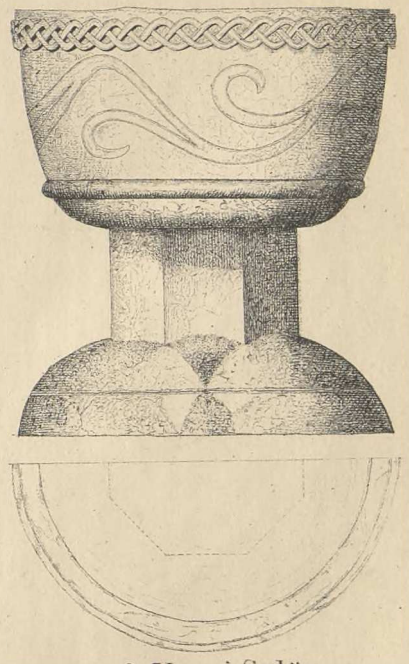

9. Hov i Solör.

L. Fehr's lith. Inst.

DÖBEFONTER.

1/12.

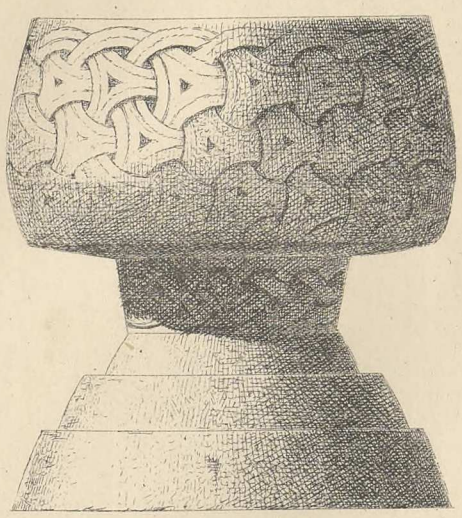

1. Vaage.

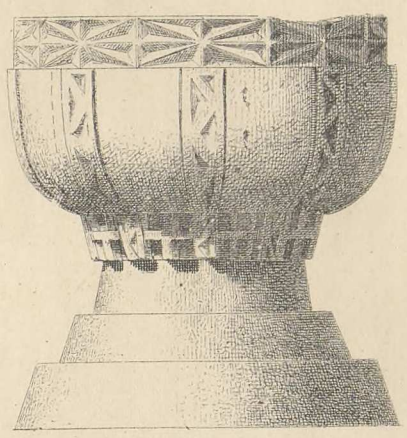

2. Sandbu.

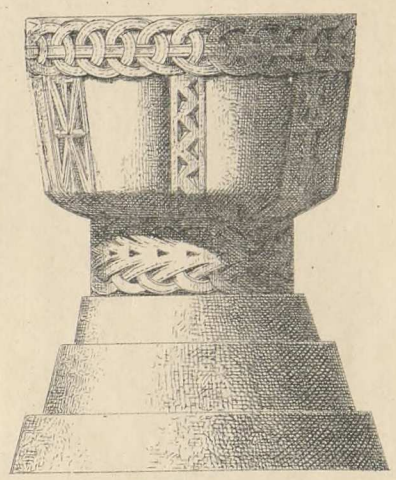

3. Garmo.

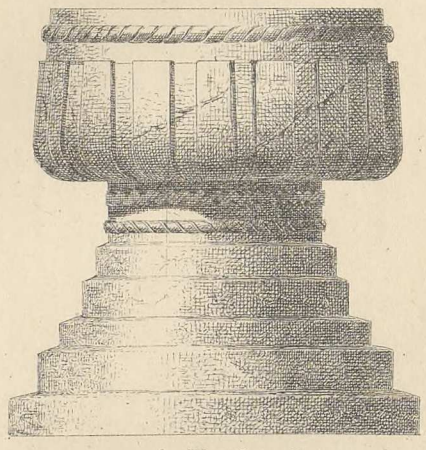

4. Faaberg.

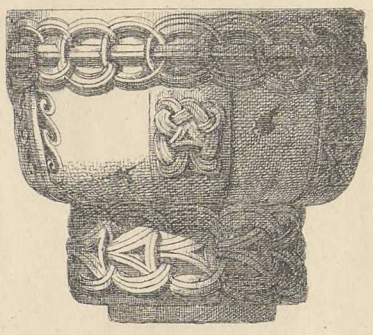

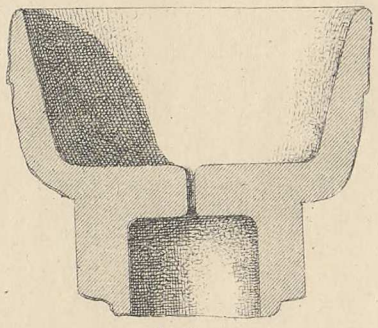

5. Röen.

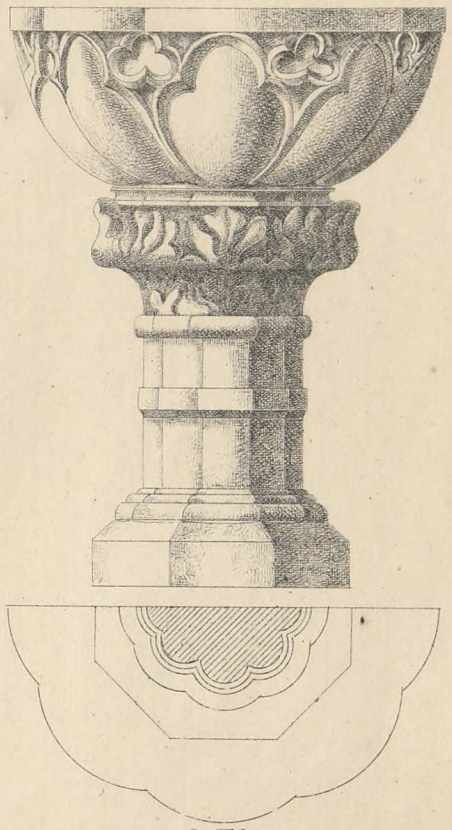

6. Eker.

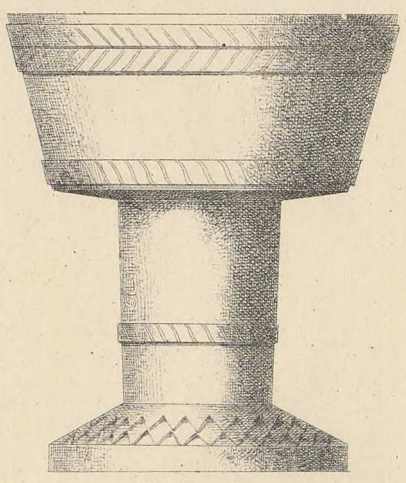

7. Sande.

8. Vaale.

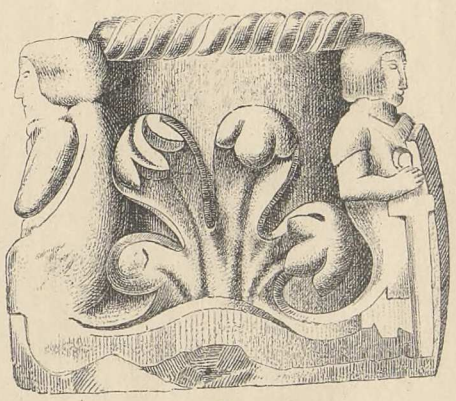

a.

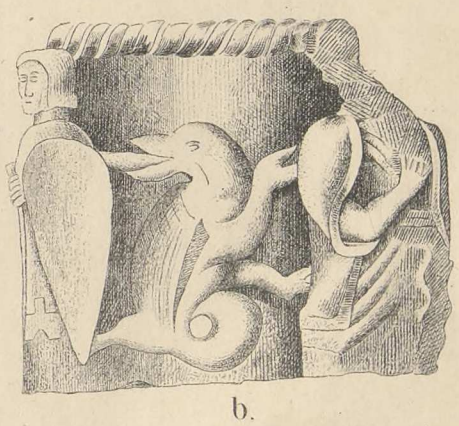

b.

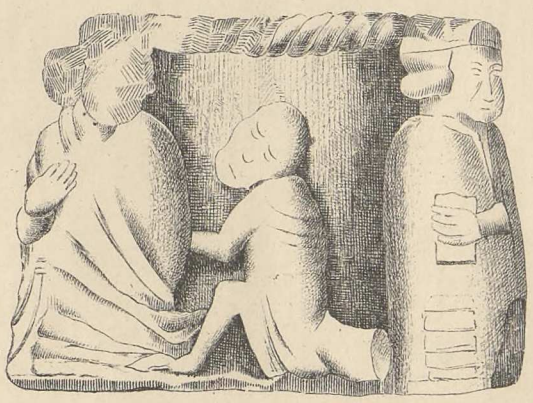

c.

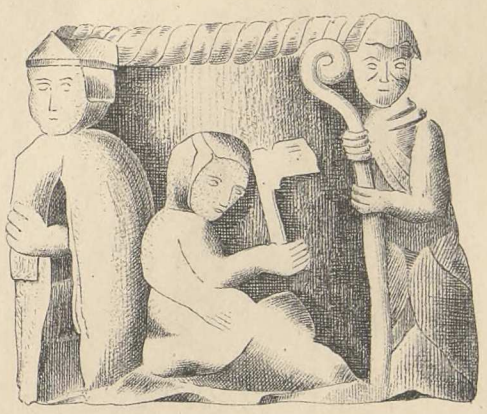

d

9. Nöterö

L. Fehrs lith. Inst.

DÖBEFONTER.

1/12.

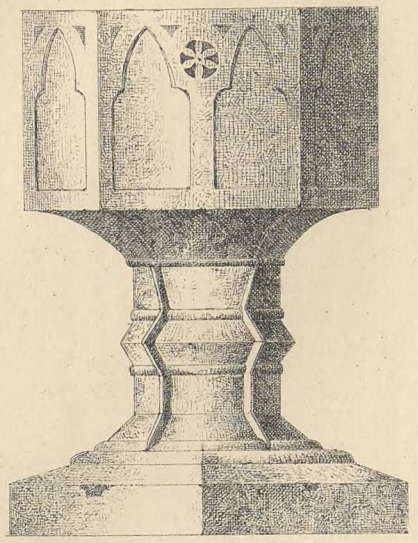

1. Andebo.

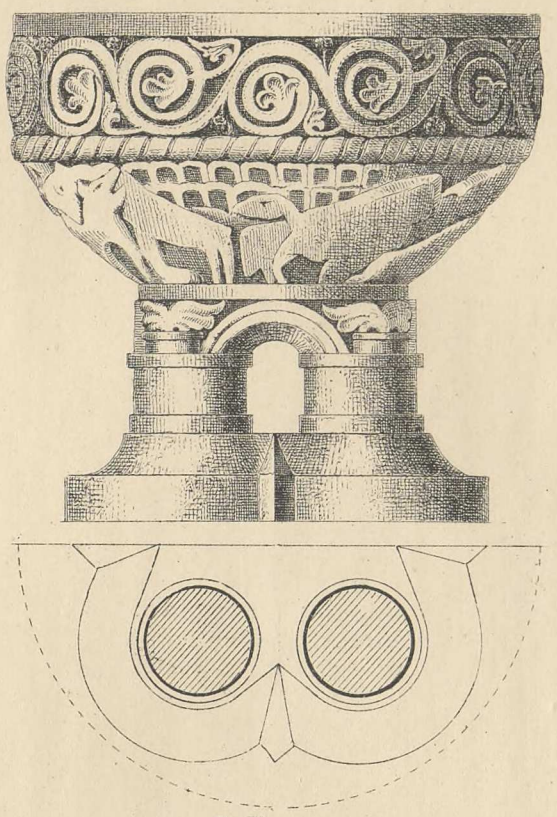

2. Tanum.

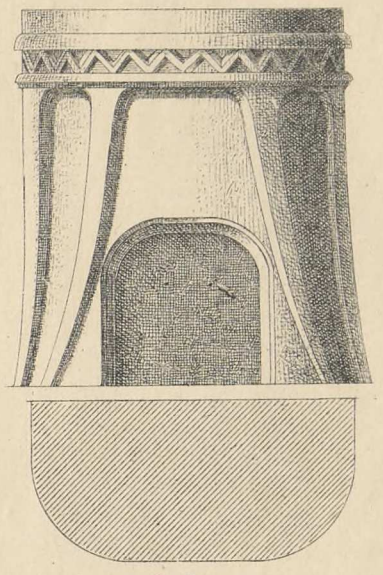

3. Berg.

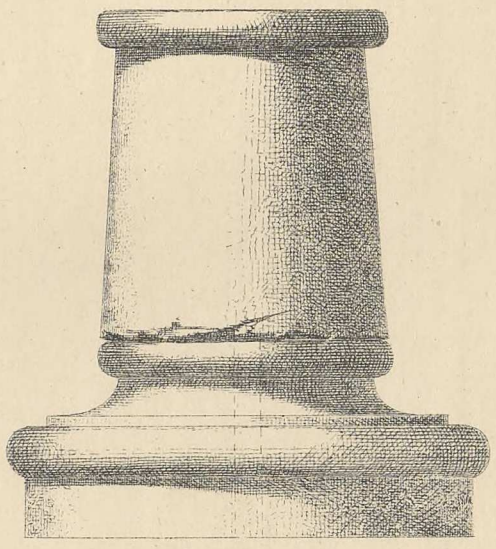

4. Eidanger.

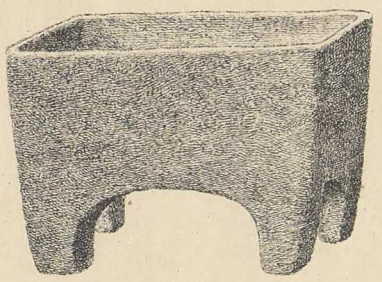

5. Solum.

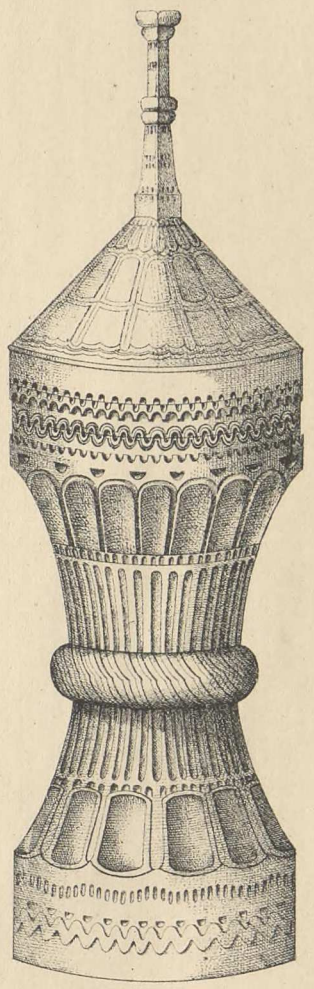

6. Bö.

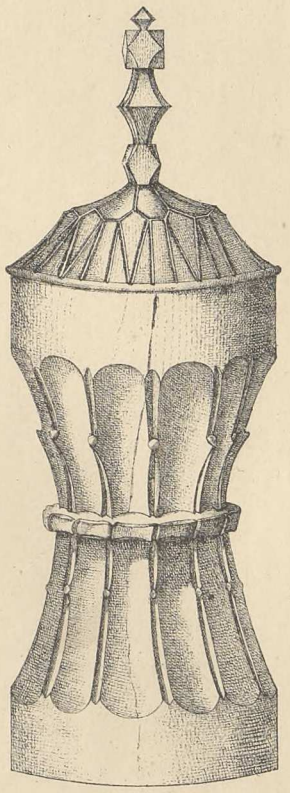

7. Gaare.

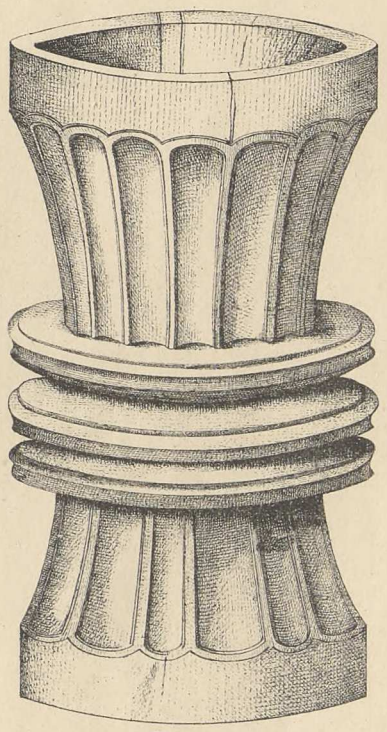

8. Atro.

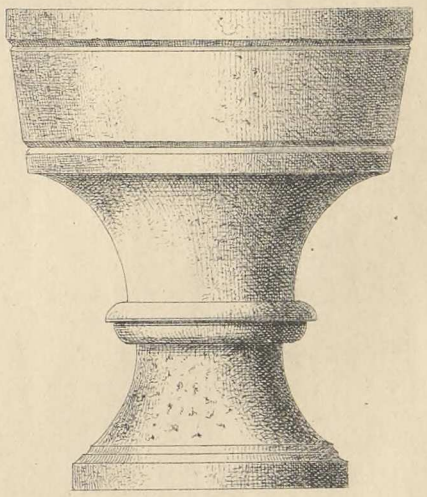

9. Söndeled.

L. Fehrs lith. Inst.

DÖBEFONTER.

1/12.

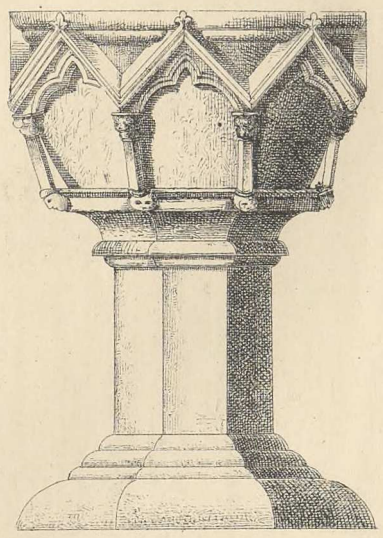

1. Holt.

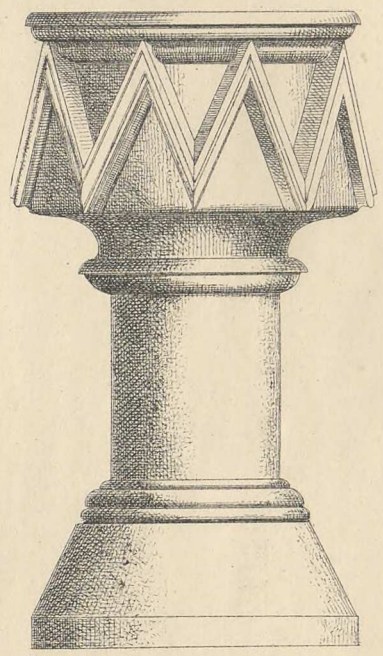

2. Tromö.

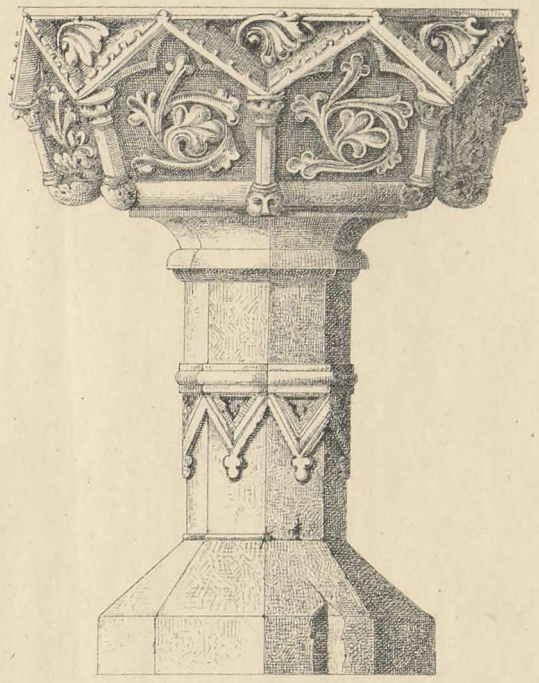

3. Fjære.

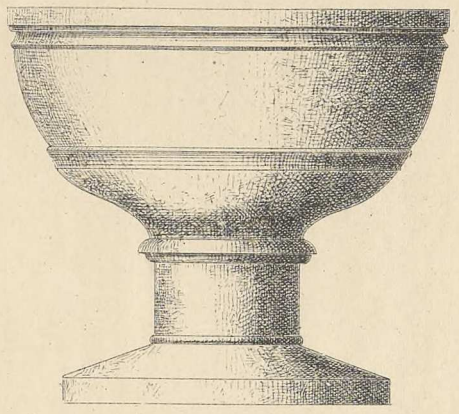

4. Veigusdal.

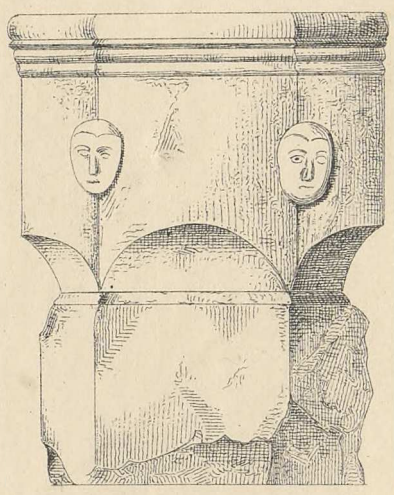

5. Thvet.

3 a.

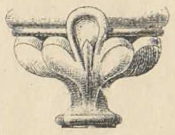

3 b.

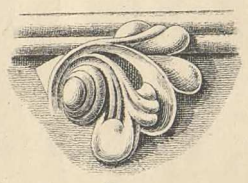

3 c.

3 d.

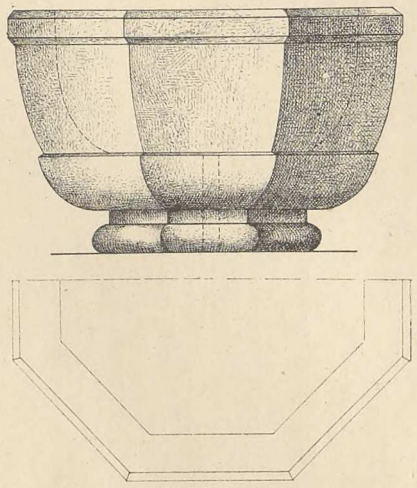

6. Orre.

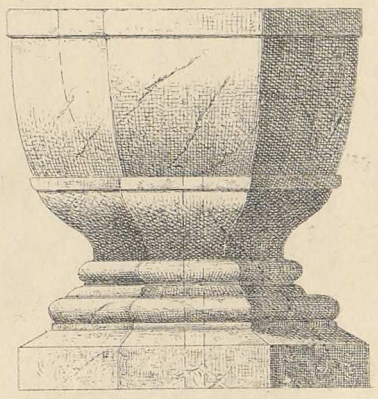

7. Sole.

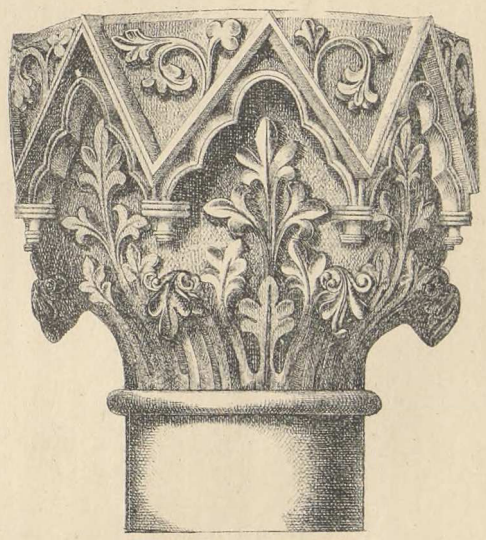

8. Stavanger.

L. Fehr's lith. Inst.

DÖBEFONTER.

1/12.

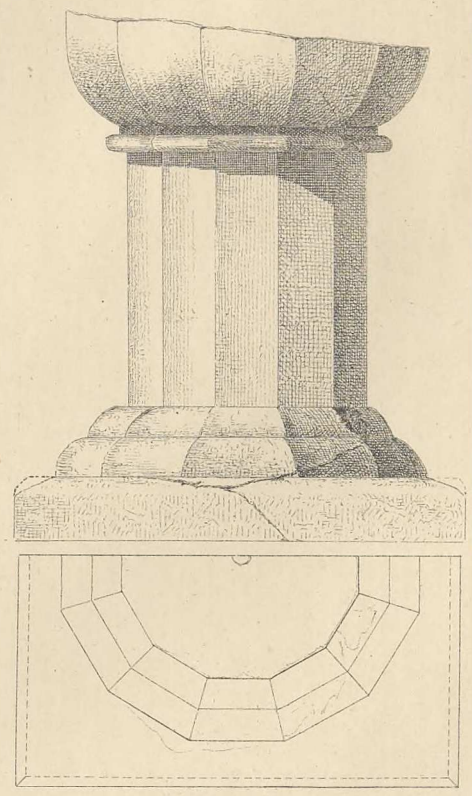

1. Hausken.

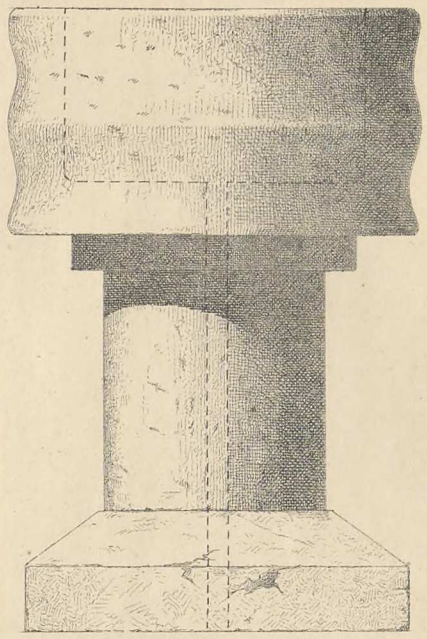

2. Ullensvang.

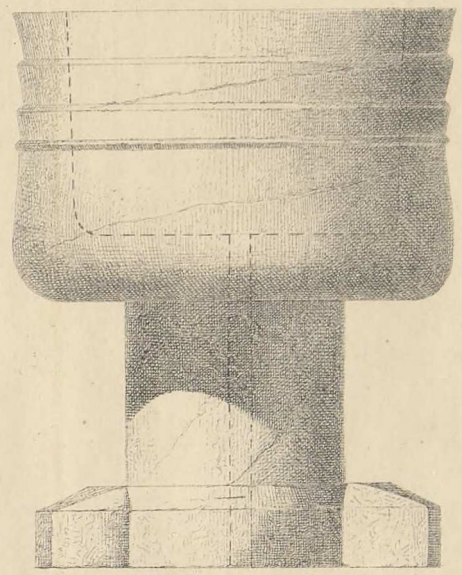

3. Kinservik.

a.

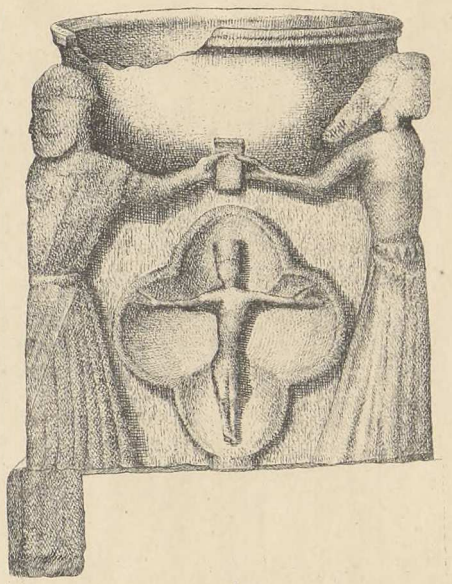

b.

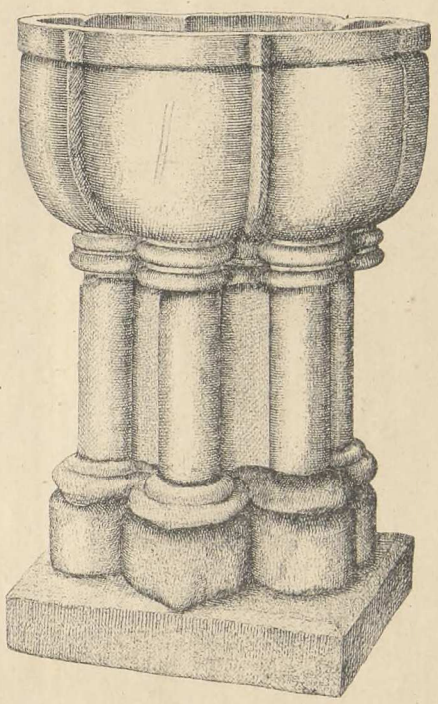

5. Aurland.

c.

d.

4.0s

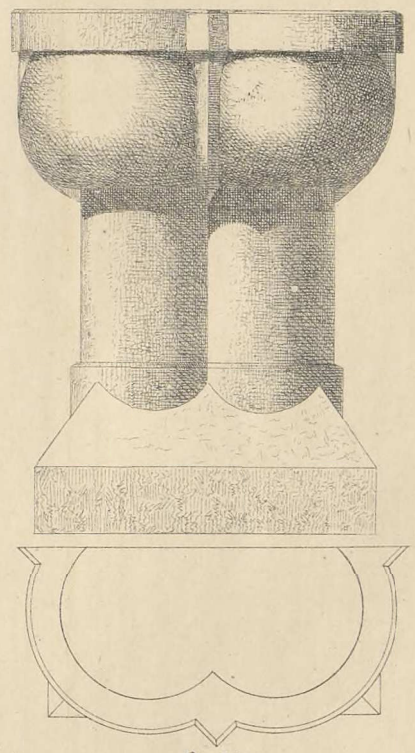

6. Fit.

L. Fehrs lith. Inst.

DÖBEFONTER.

1/12.

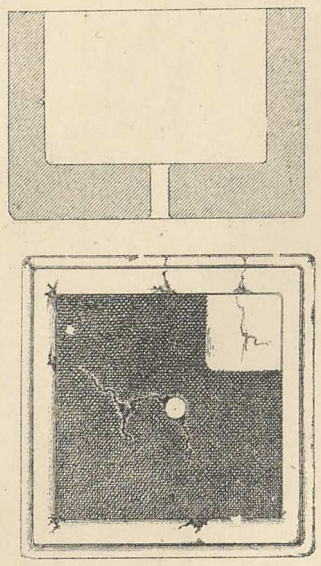

1. Stedje.

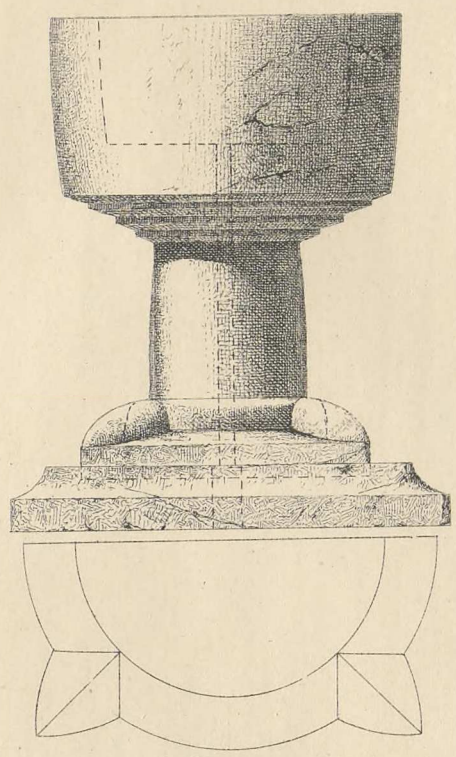

2. Gloppen.

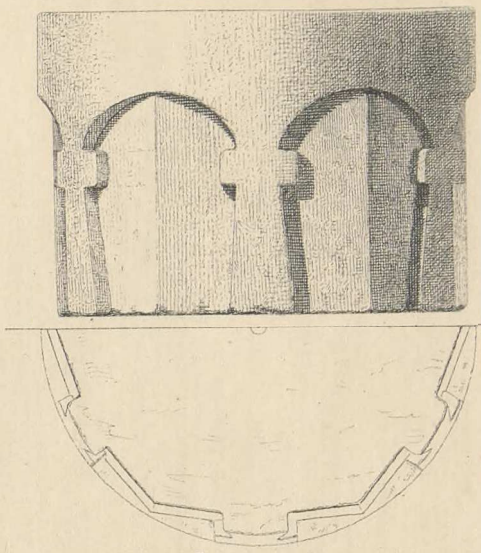

3. Stranden.

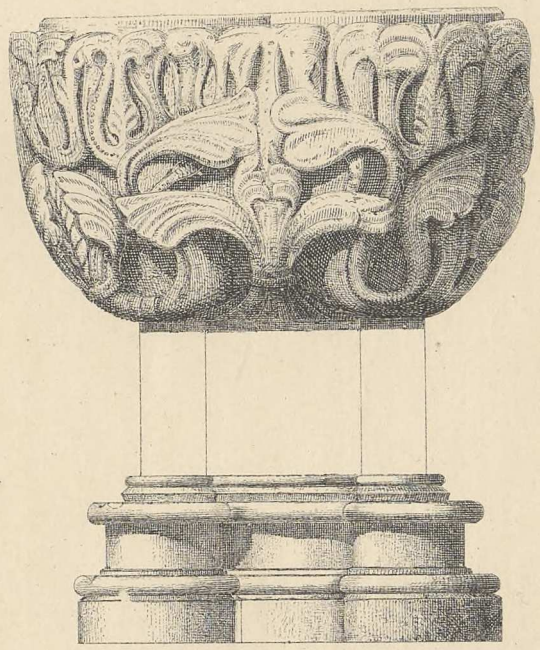

a.

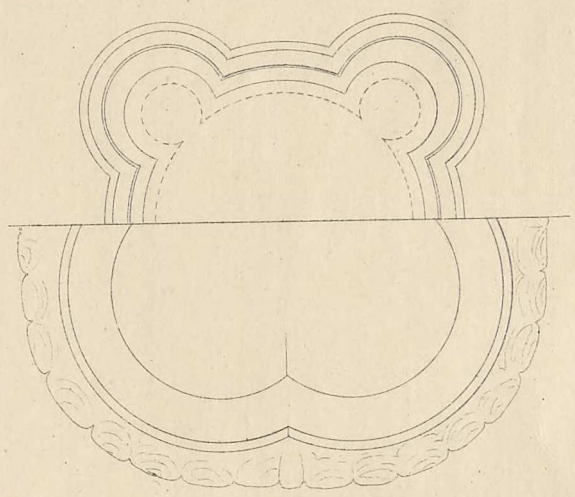

b.

4. Stiklestad

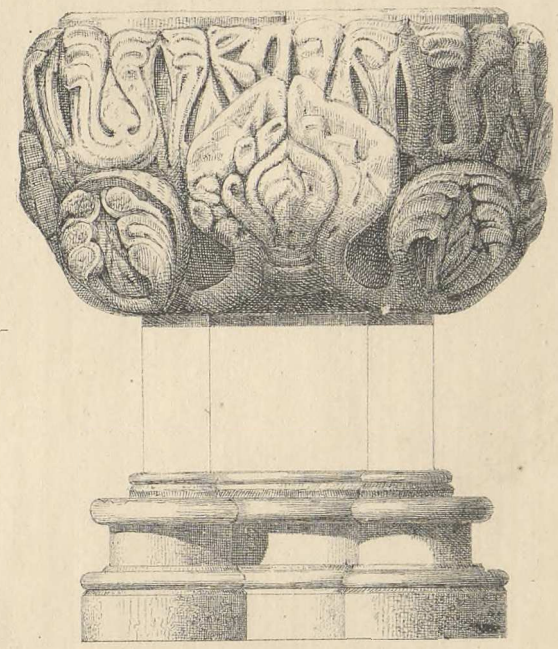

c

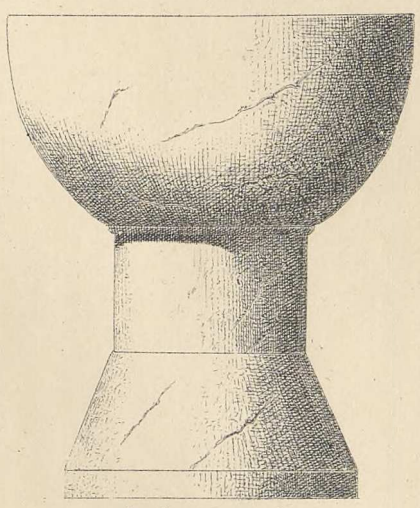

5. Saxhaug.

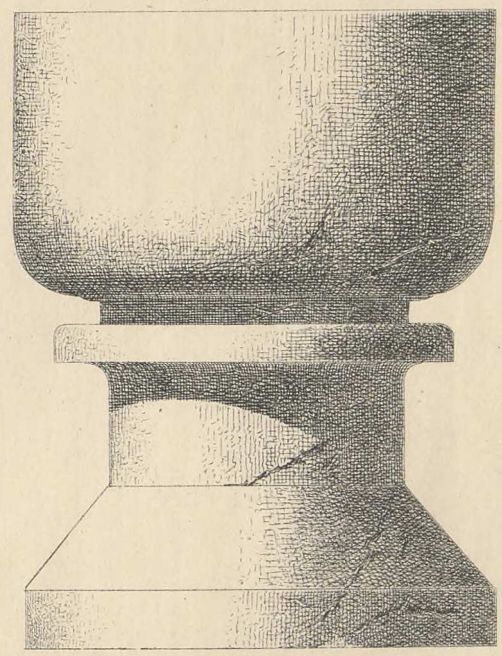

6. Throndenes.

L. Fehrs lith. Inst.

DÖBEFONTER.

1/12.

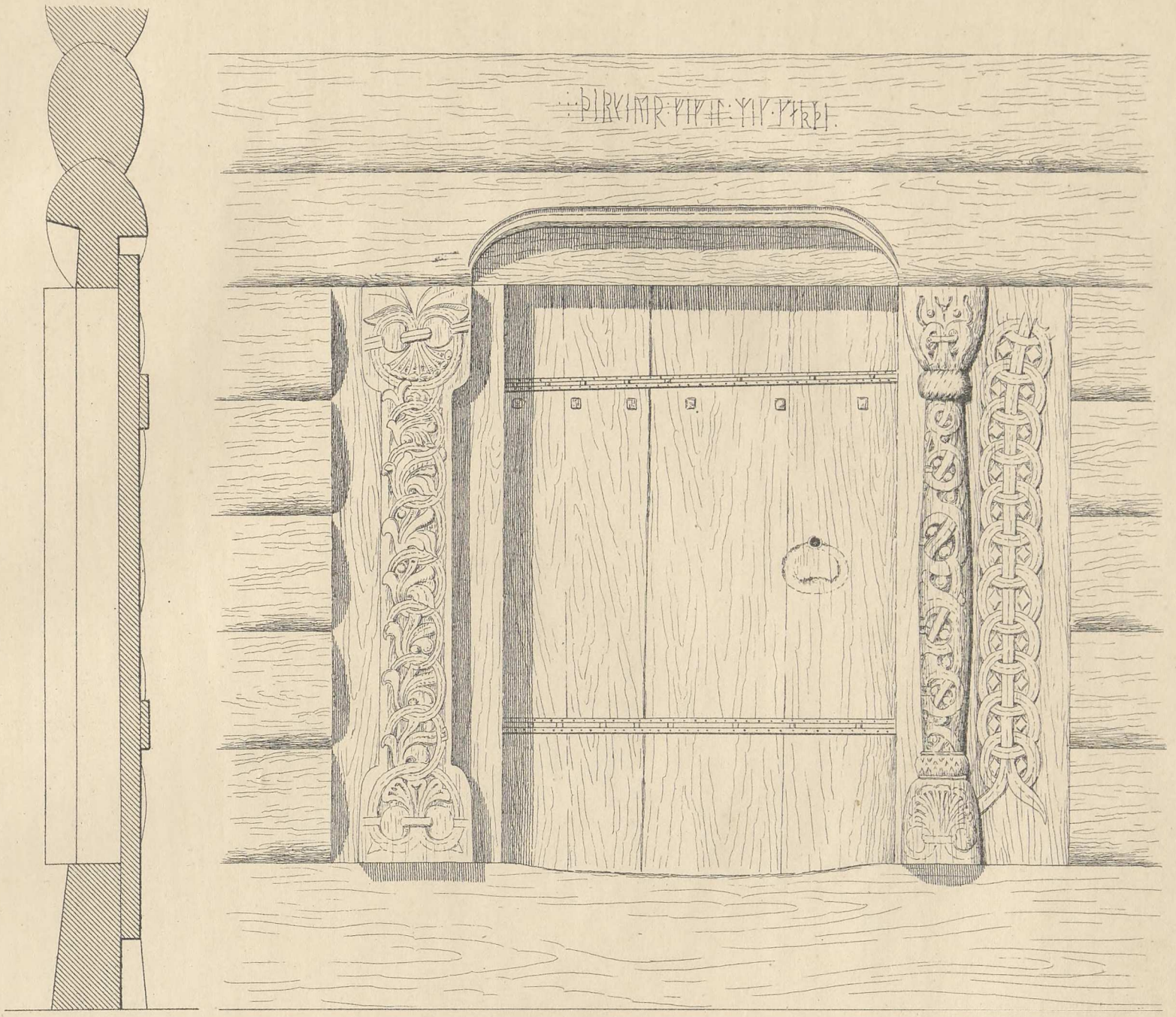

1.

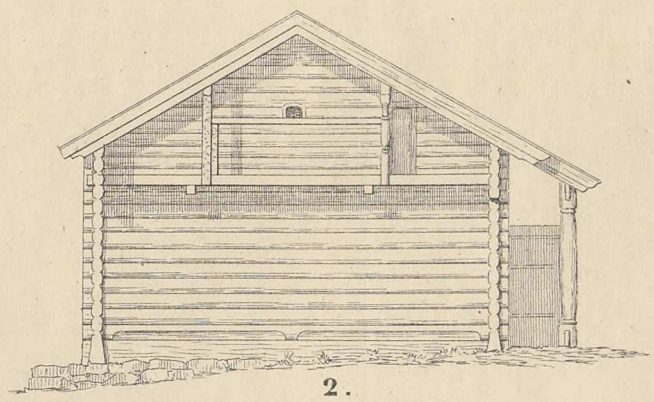

2.

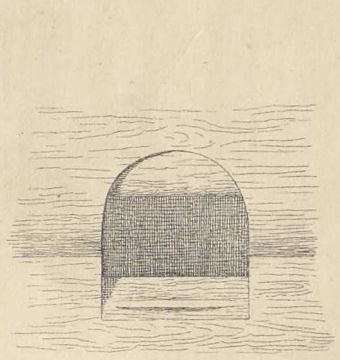

5.

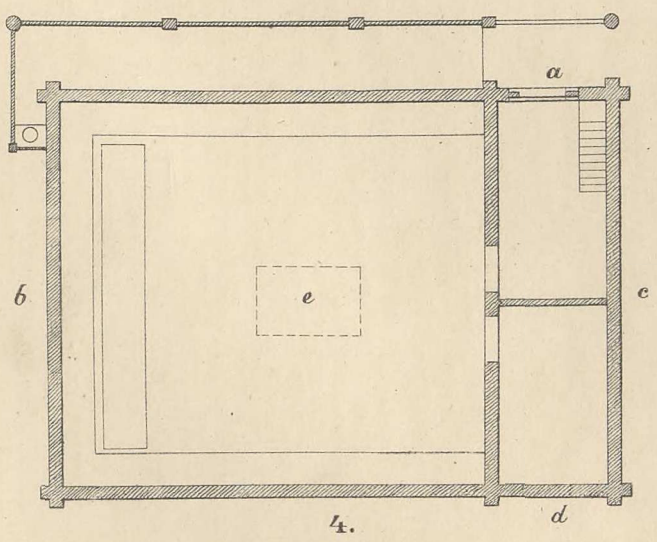

4.

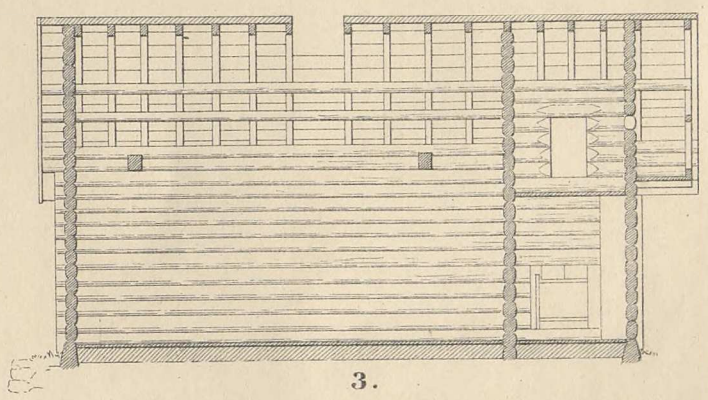

3.

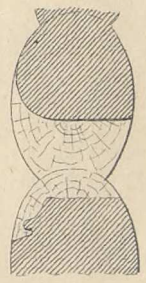

6.

Maalestok til Fig. 1.

0 2 4 6 8 10 12 1 Fod.

Maalestok til Fig. 2.3.4.

0 2 4 6 8 10 20 30 40 Fod.

Chr. Christie del. 1859

SÖNDRE RAUDLAND.

(Opdal i Numedal.)

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

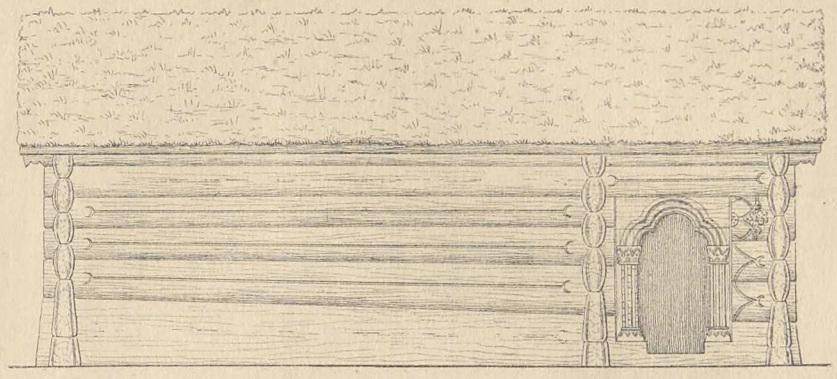

1.

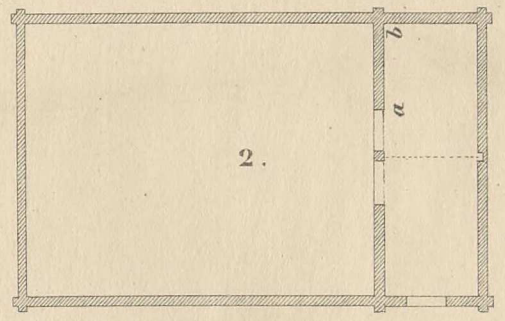

2.

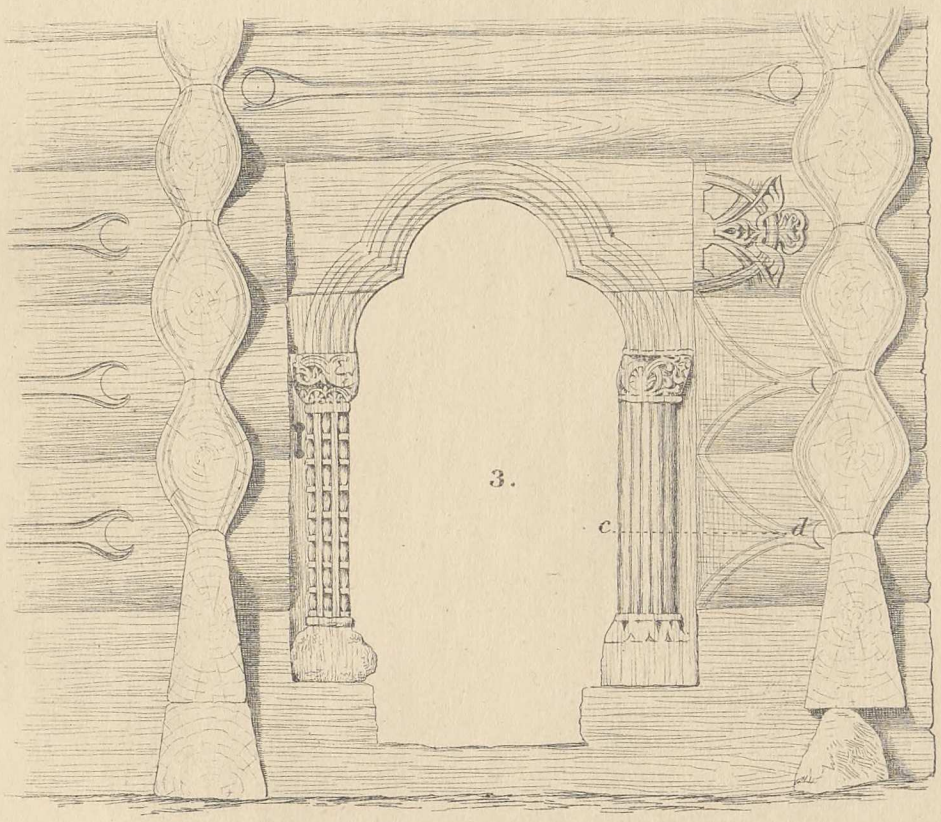

3.

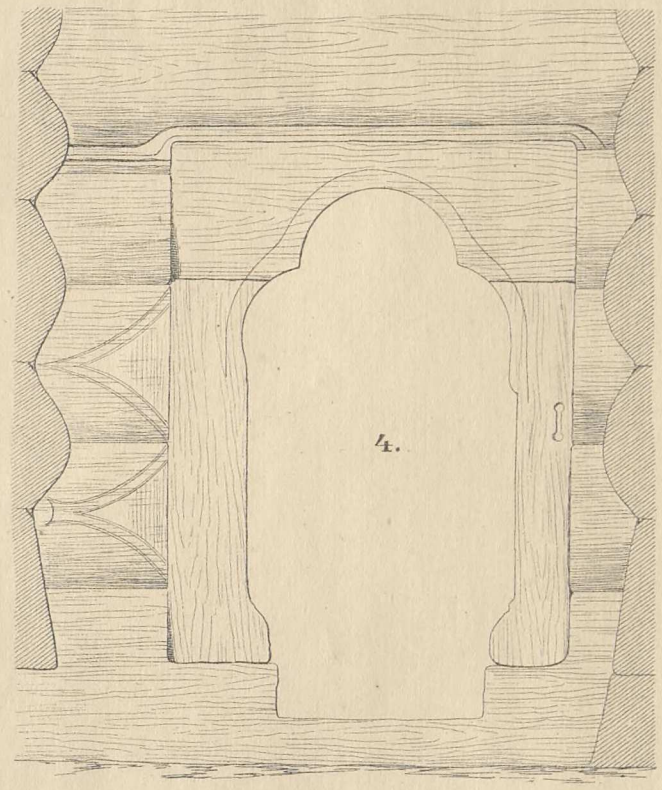

4.

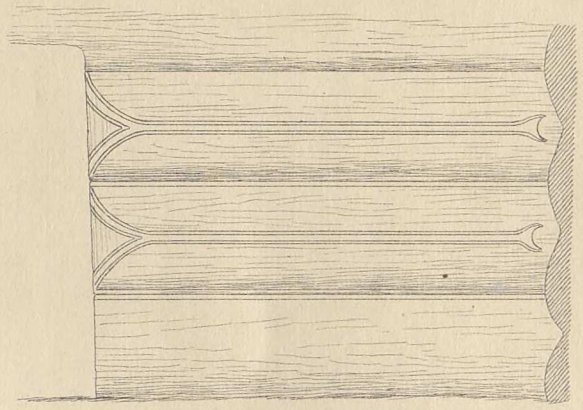

6.

7.

8.

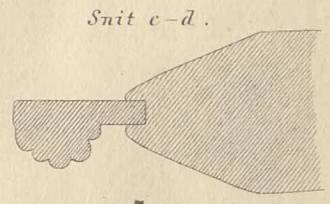

5.

Maalestok til Fig. 1.

1 2 3 4 5 10 15 20 Fod

Maalestok til Fig. 2

1 2 3 4 5 10 15 20 Fod.

Maalestok til Fig. 3.4.

2 4 6 8 10 12 1 2 3 4 5 Fod.

J. H. Christie og O. Krefting del. 1857.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

UV.

(Rennebo.)

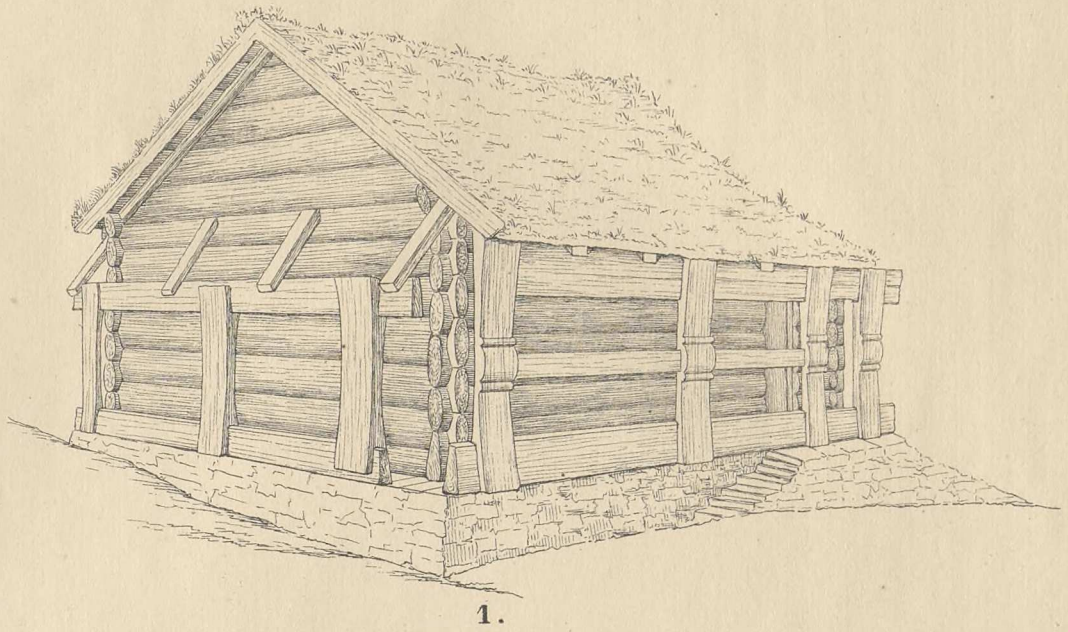

1.

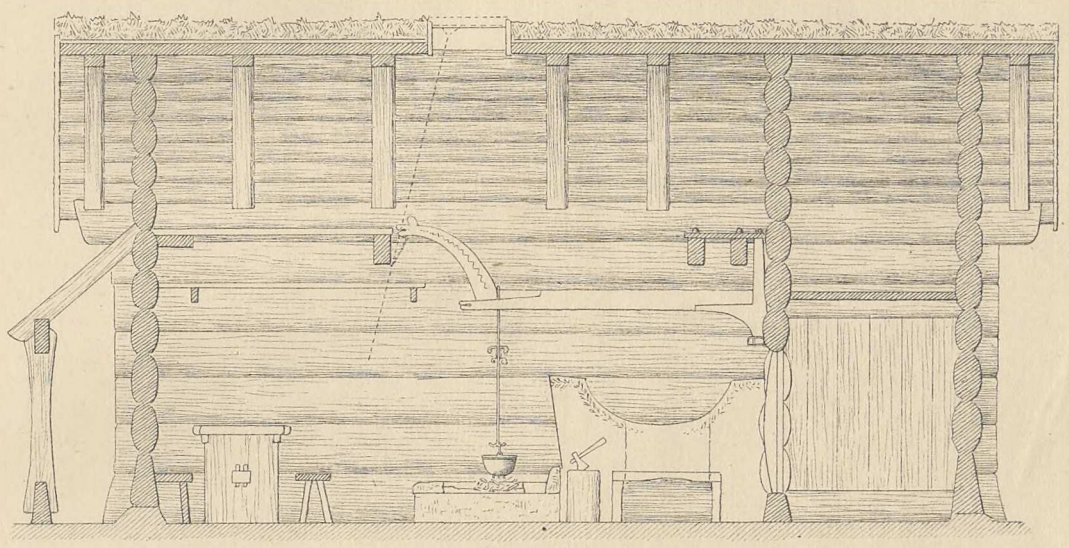

2.

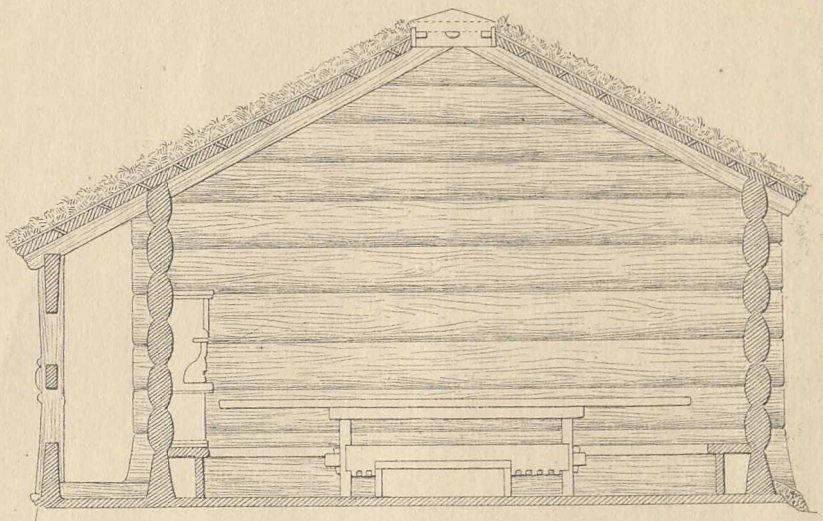

3.

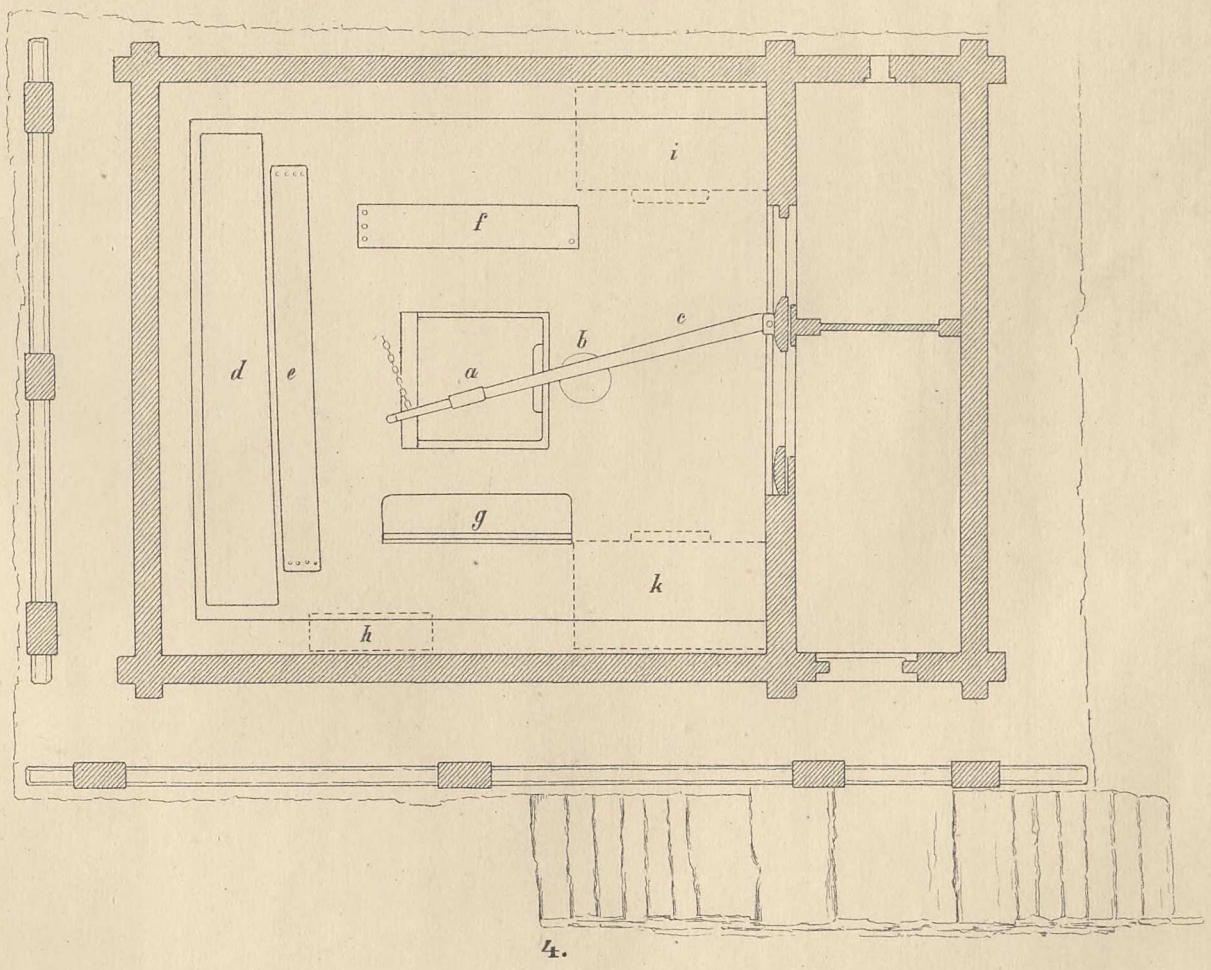

4.

Maalestok.

0 1 2 3 4 5 6 12 18 24 *Fod.*

H. Thorsen del 1882.

KVESTAD.

(Valle i Sætersdal)

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

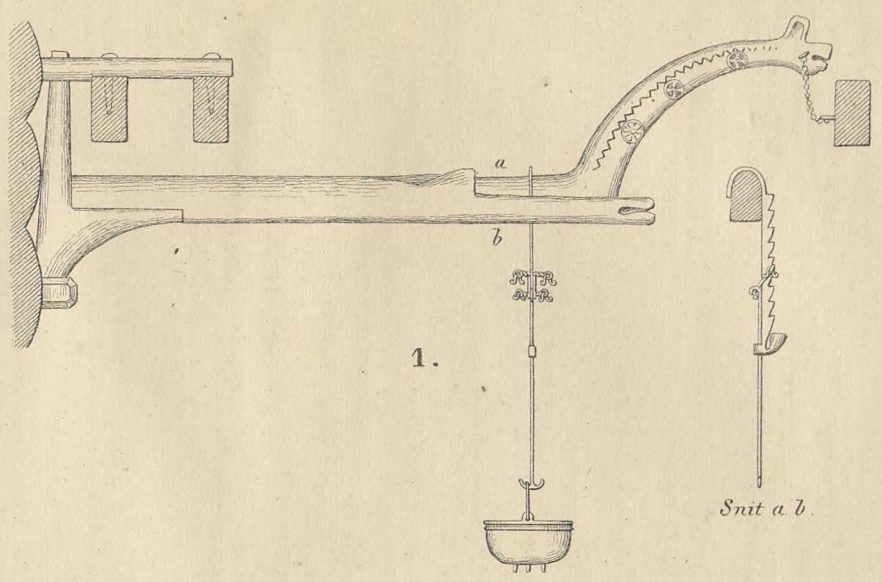

1.

Snit a b.

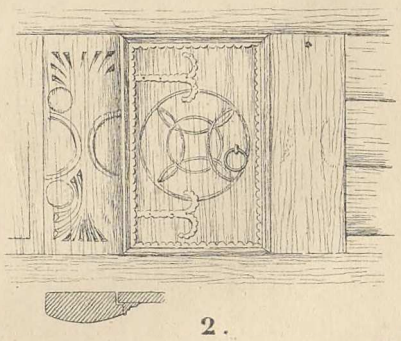

2.

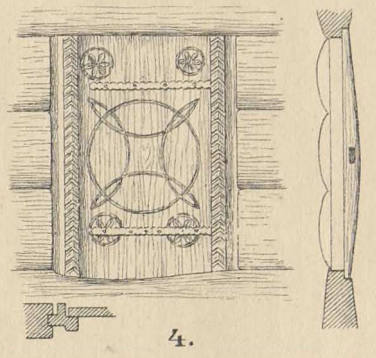

4.

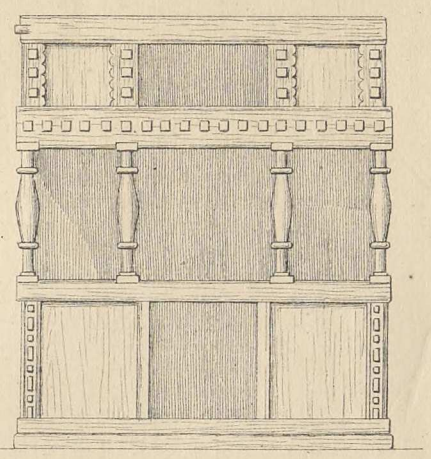

3.

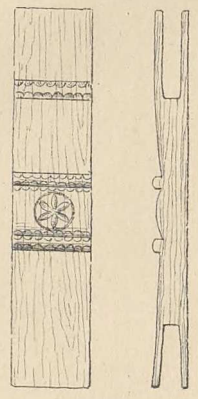

5.

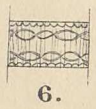

6.

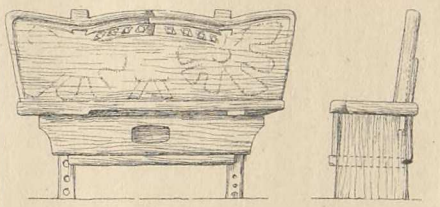

8.

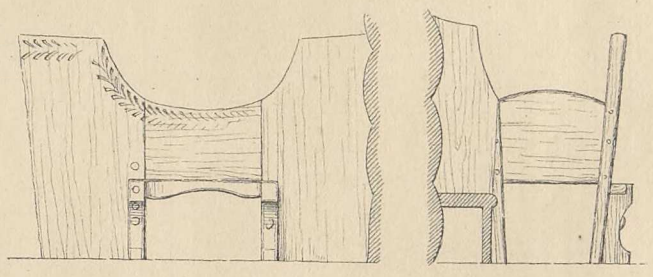

7.

9.

10.

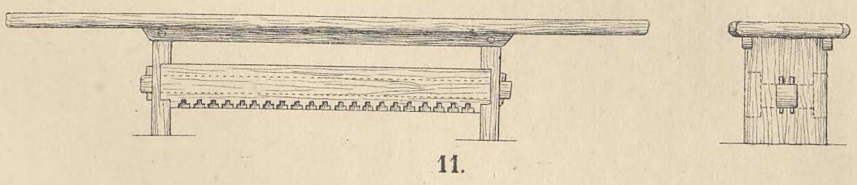

11.

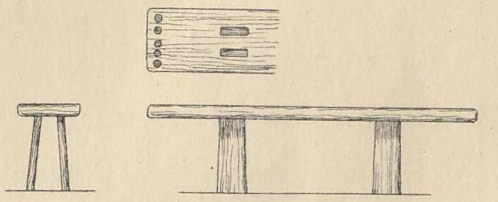

12.

Maalestok til Fig. 1.

0 1 2 3 4 5 *Fod.*

Maalestok til Fig. 3. 9. 10.

0 1 2 3 4 5 *Fod.*

Maalestok til Fig. 2. 4. 5. 6. 7. 8. 11. 12.

0 1 2 3 4 5 10 *Fod.*

H. Thorsen del 1882.

KVESTAD.

(Valle i Sætersdal)

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

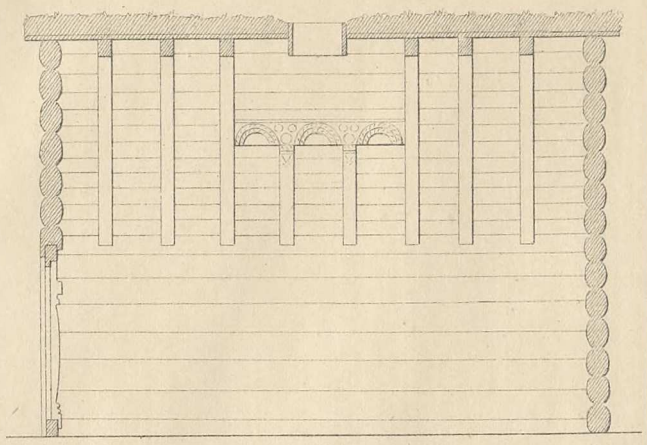

1.

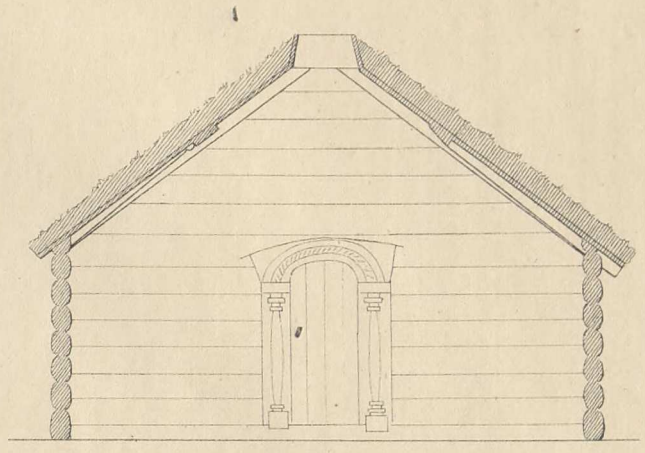

2.

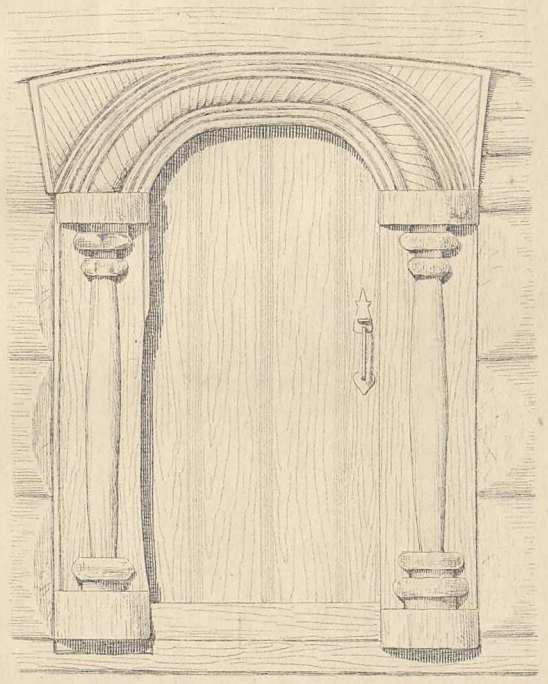

3.

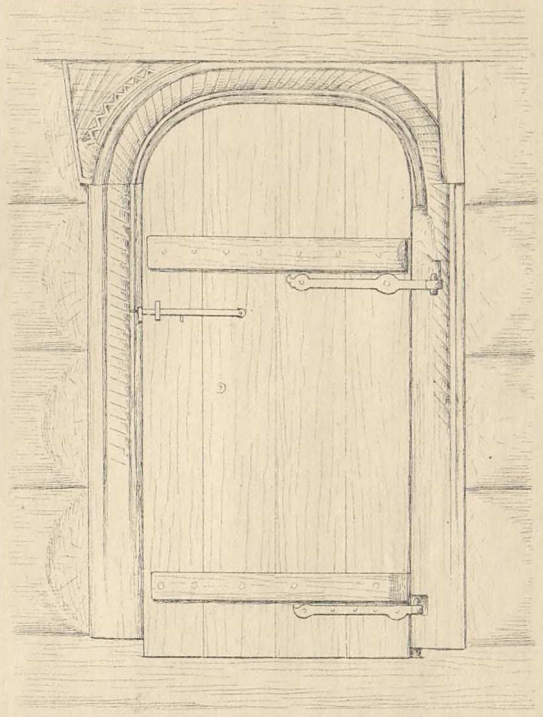

4.

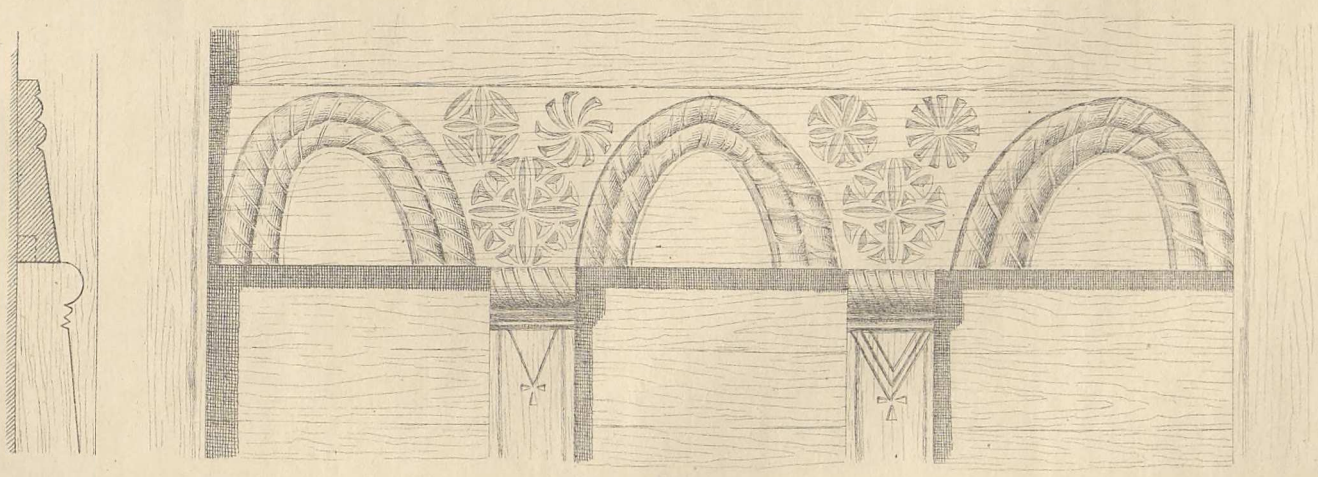

5.

Maalestok til Fig. 1. 2.

5 10 15 Fod.

Maalestok til Fig. 3. 4.

1 2 3 Fod.

Maalestok til Fig. 5.

1 2 3 Fod.

Chr. Christie del. 1860.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

LANDSVIK.

(Herlö.)

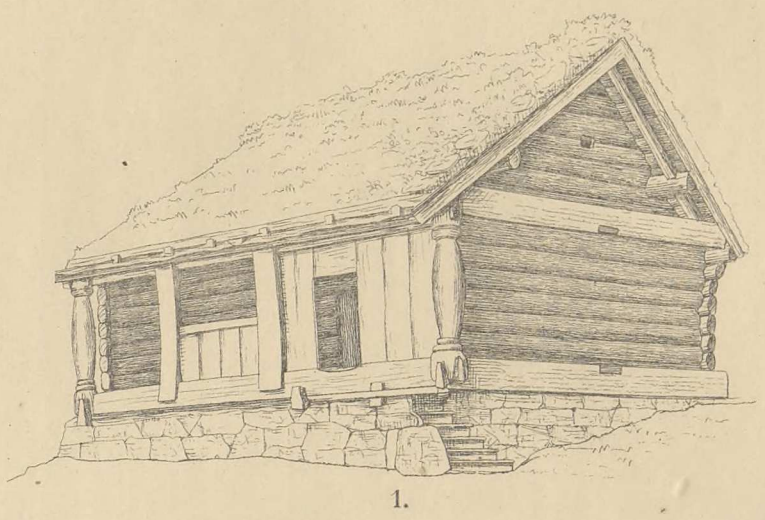

1.

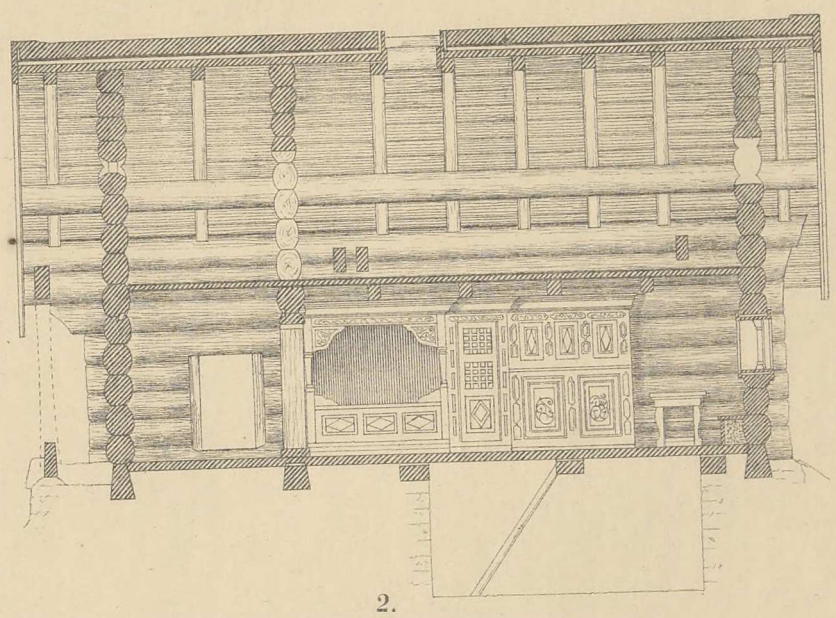

2.

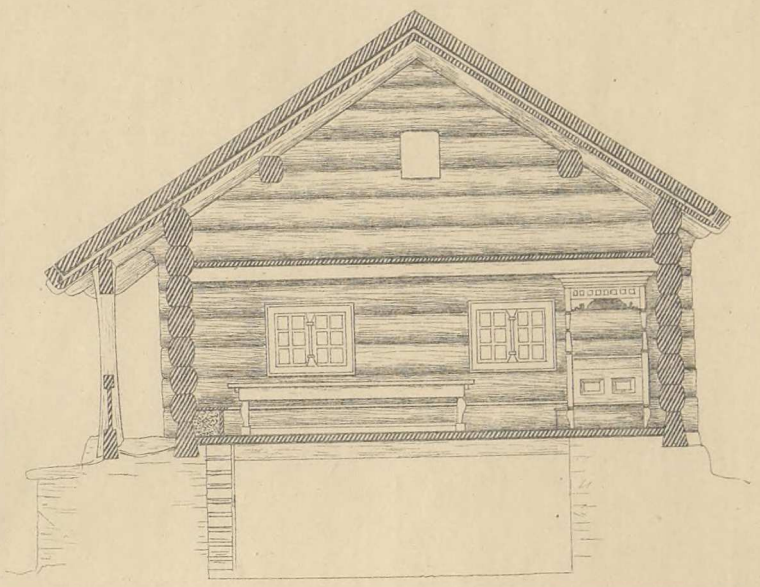

3.

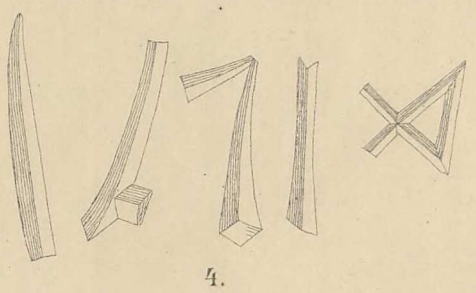

4.

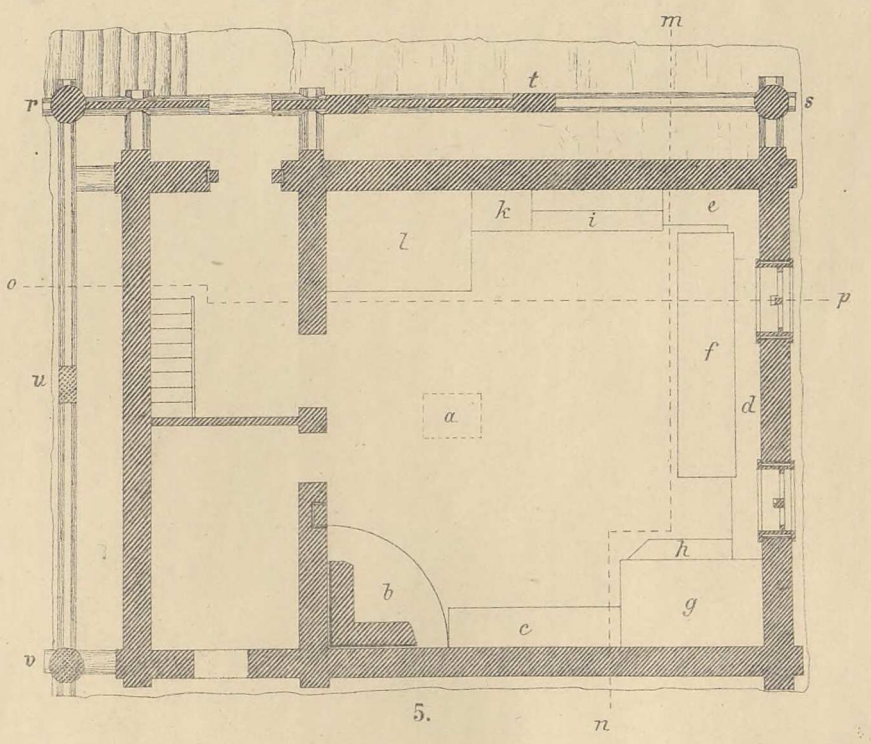

5.

Maalestok til Fig. 1. 2. 3. 5.

10 20 30 Fod.

Maalestok til Fig. 4.

1 2 Tom.

H. Thorsen del. 1882.

SÖNDRE ÖDEGAARD.

(Rauland i Thelemarken.)

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

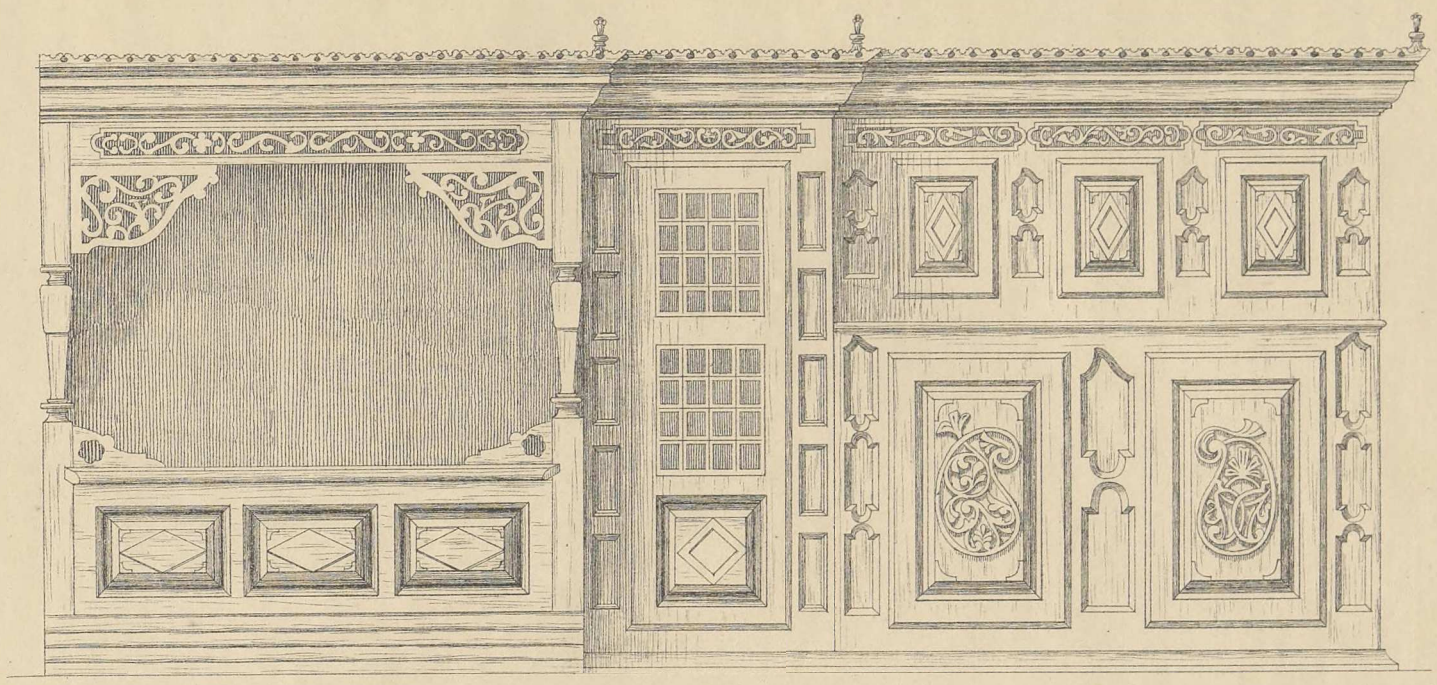

1. 2. 3.

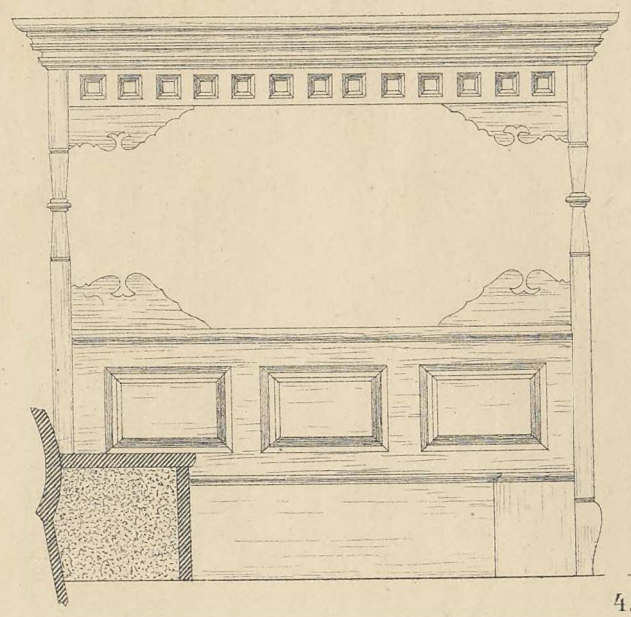

4.

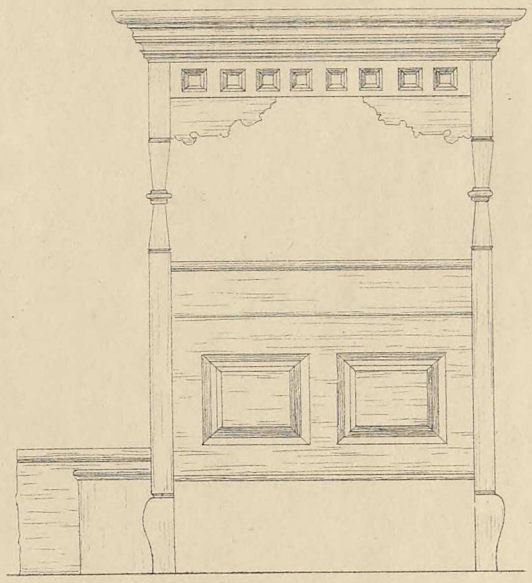

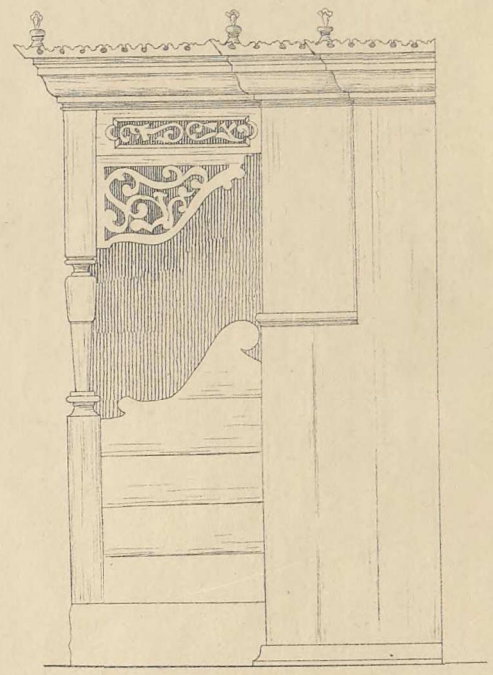

5.

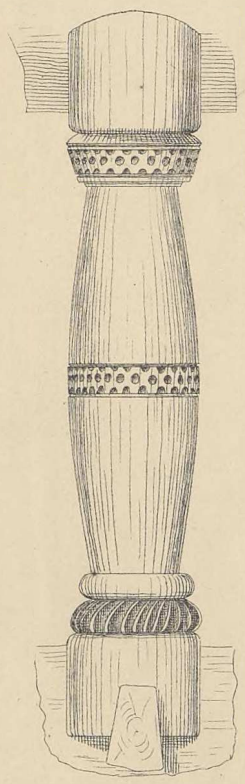

6.

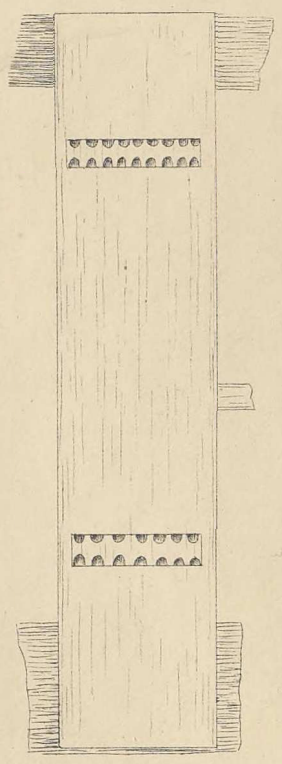

7.

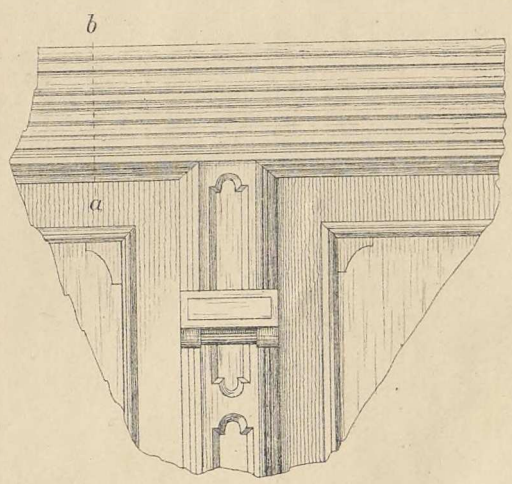

8.

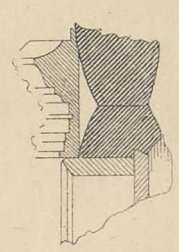

9.

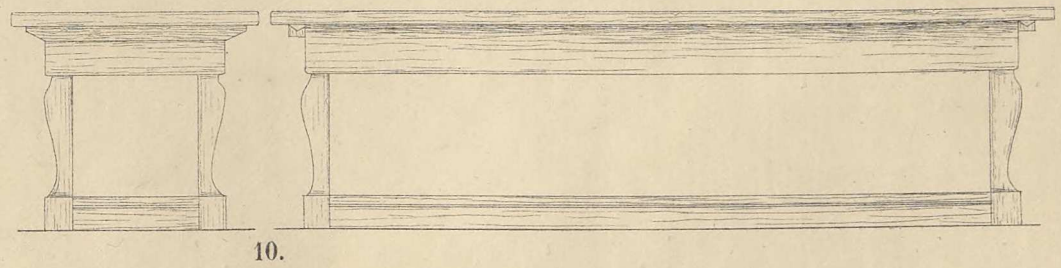

10.

Maalestok

0 5 10 Fod.

H. Thorsen del. 1882.

M. Lynge lith. Anst. Christiania.

SÖNDRE ÖDEGAARD.

(Rauland i Thelemarken.)

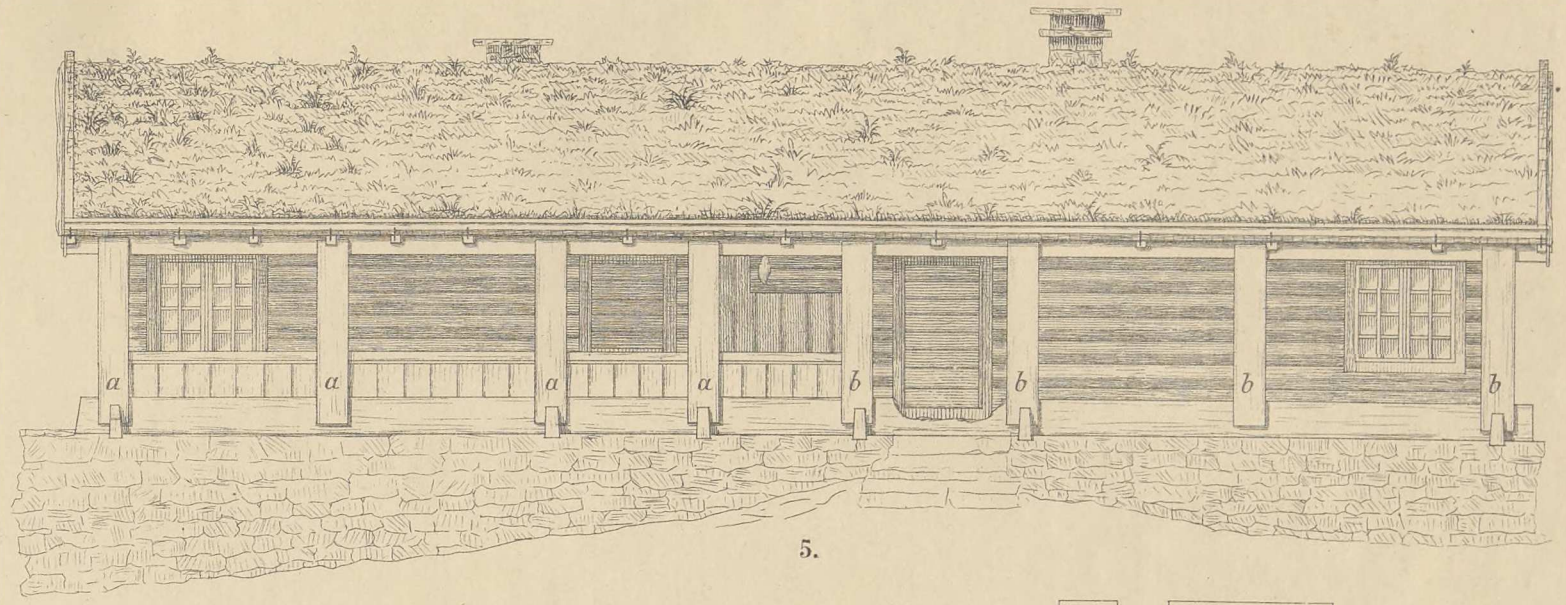

5.

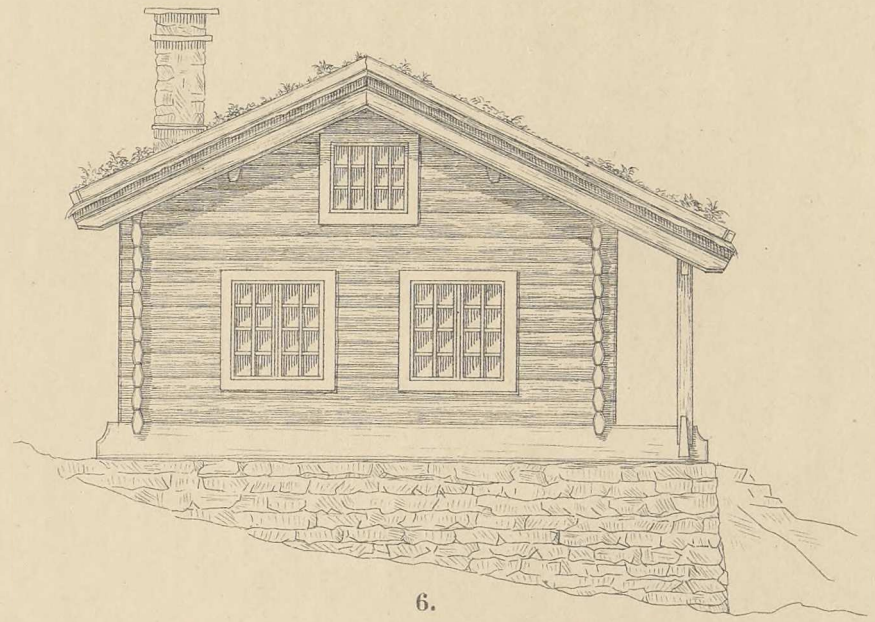

6.

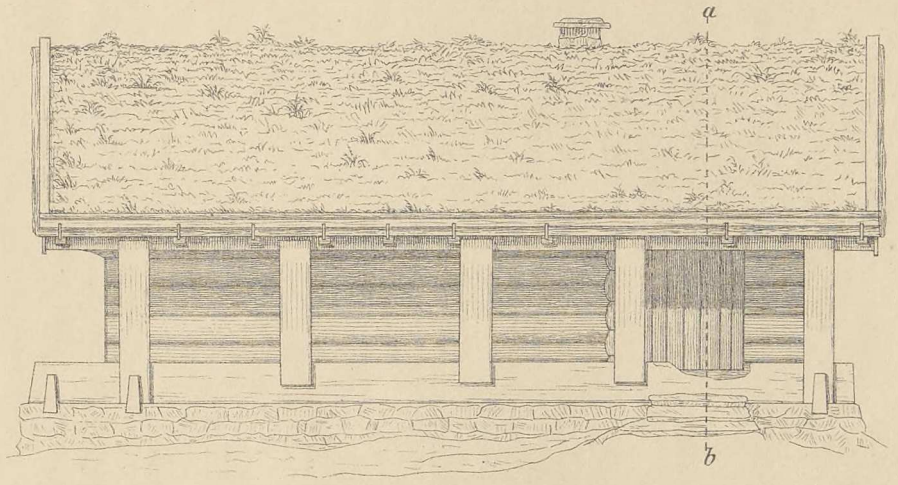

1.

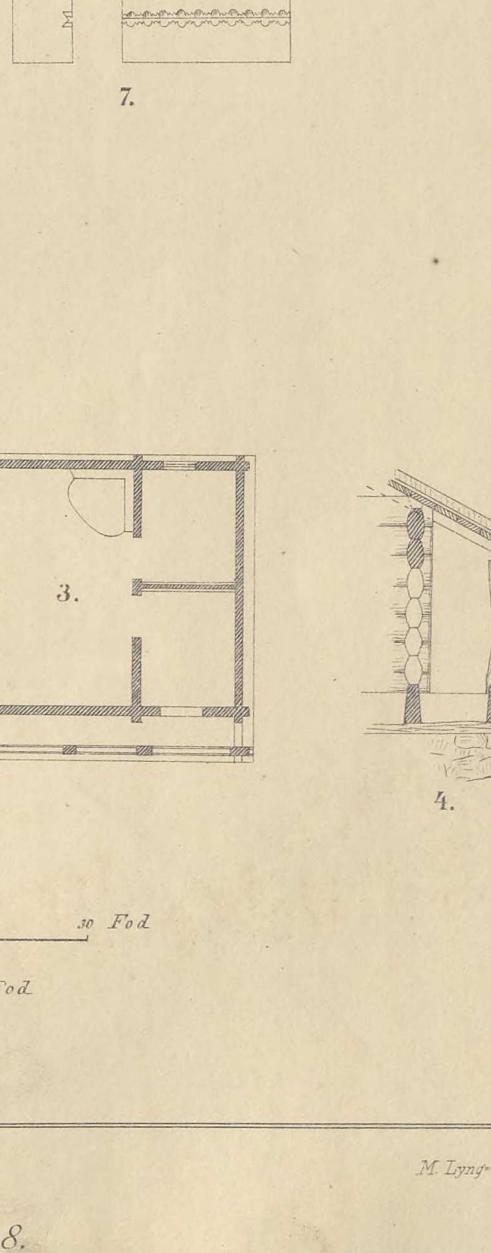

7.

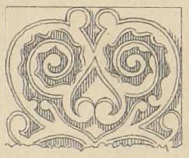

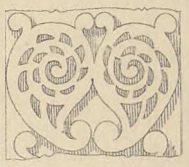

8.

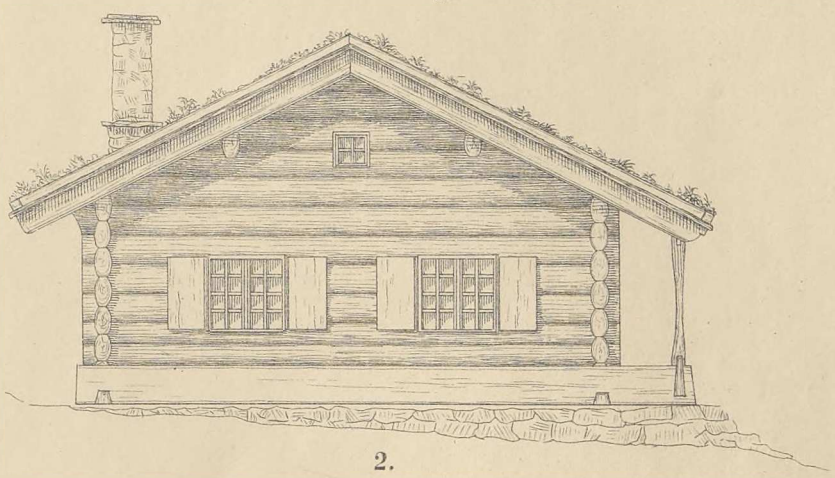

2.

3.

4.

Maalestok til Fig. 1. 2. 4. 5. 6.

10 20 30 Fod

Maalestok til Fig. 3.

10 20 30 40 Fod

Maalestok til Fig. 7. 8.

1 2 3 Fod

H. Thorsen del. 1874.

BRU (Vinje) *Fig 1-4.*

GAARDSJORD (Rauland) *Fig 5-8.*

M. Lyng lith. Anst. Christiania.

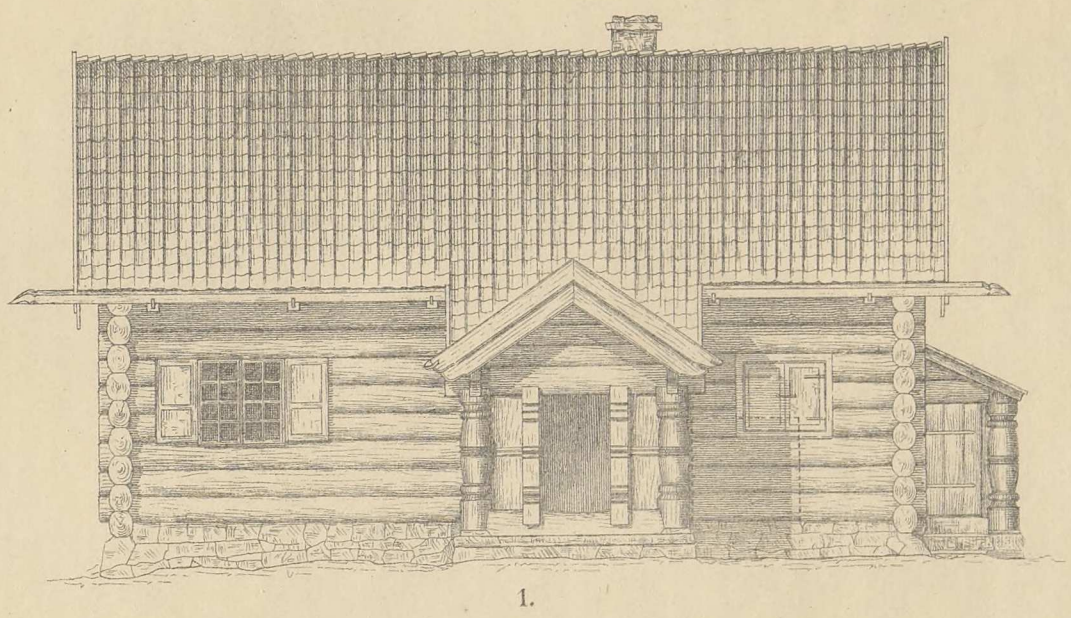

1.

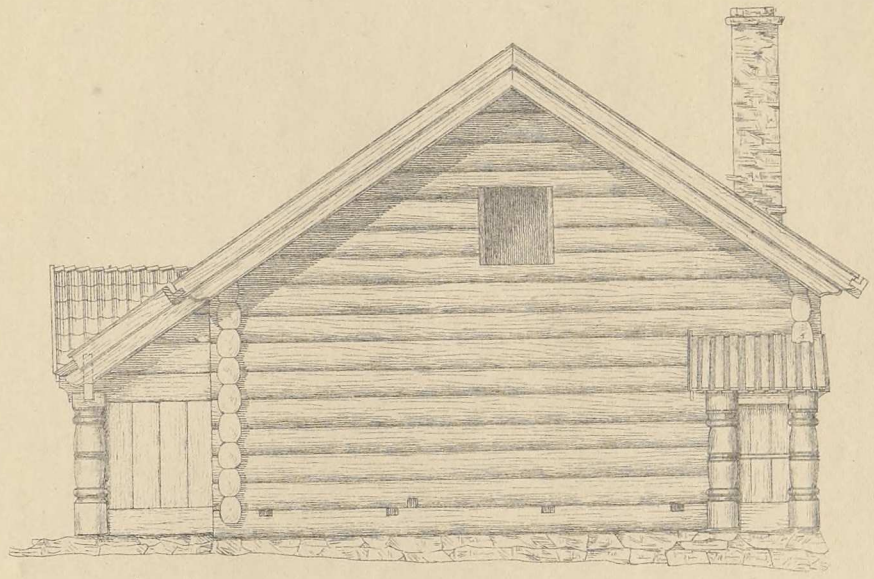

2.

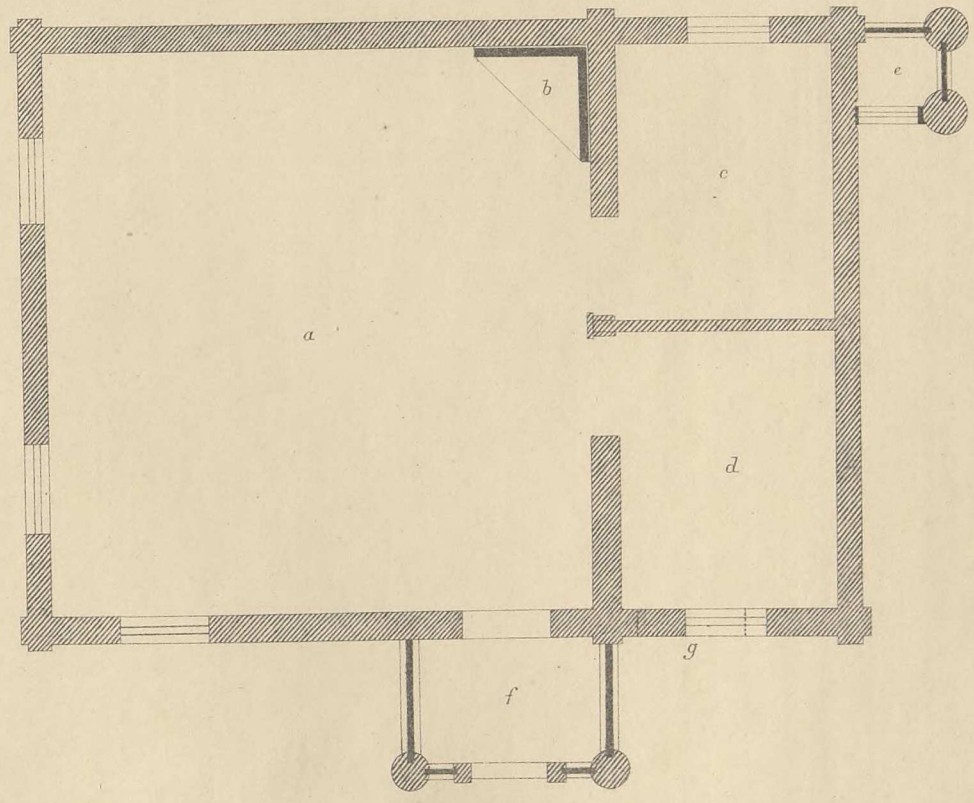

3.

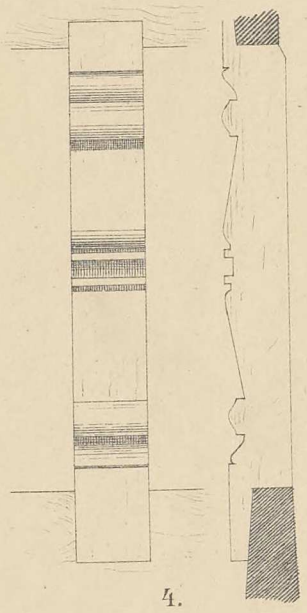

4.

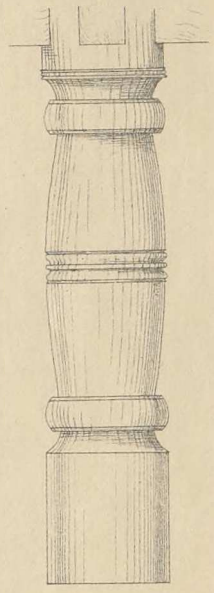

5.

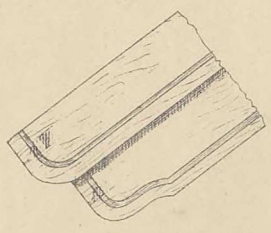

6.

7.

Maalestok til Fig. 1. 2. 3.

0 10 20 30 Fod.

Maalestok til Fig. 4. 5. 6. 7.

0 1 2 3 4 5 6 Fod.

H. Thorsen del. 1875.

SÖNDRE GJELLERUD.

(Flesberg i Numedal.)

M. Lyng⁹ lith. Anst. Christiania.

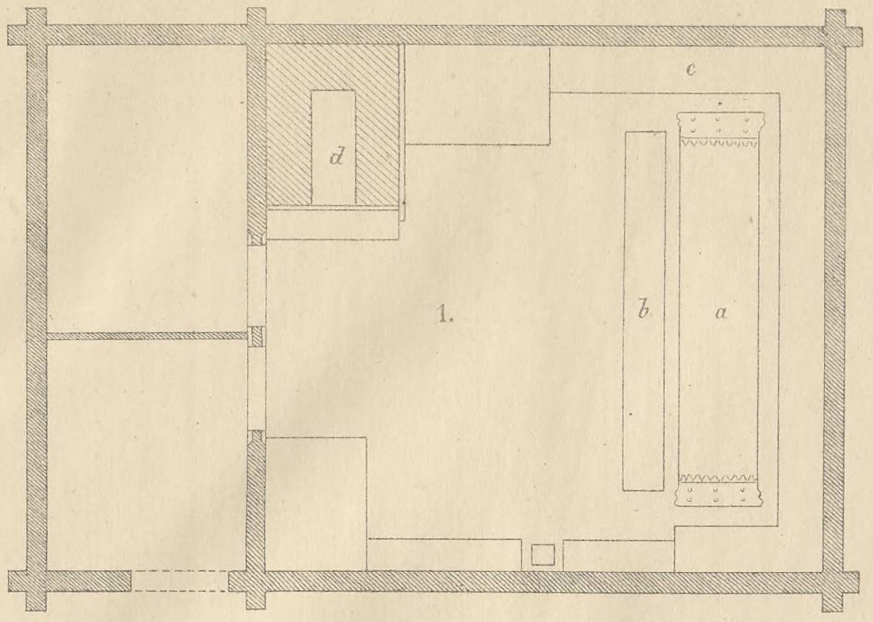

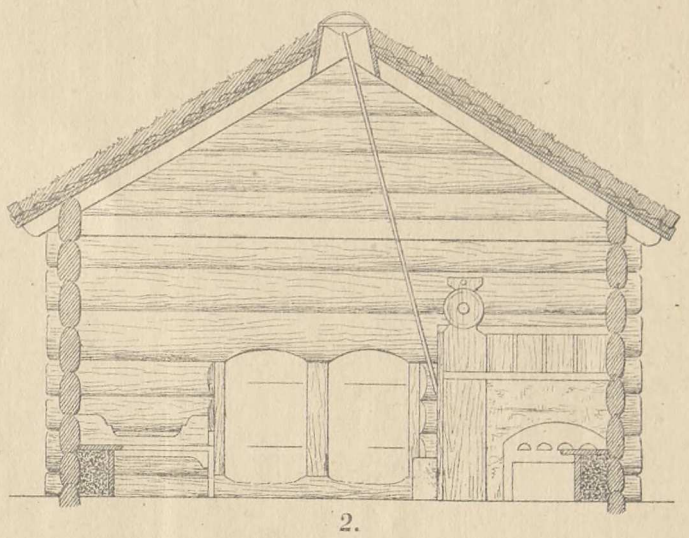

2.

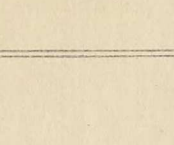

3.

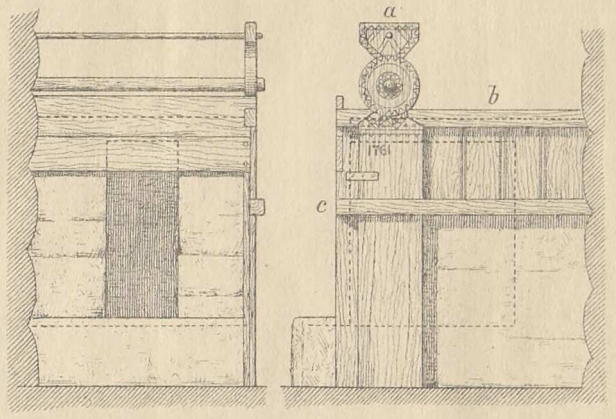

4. 5.

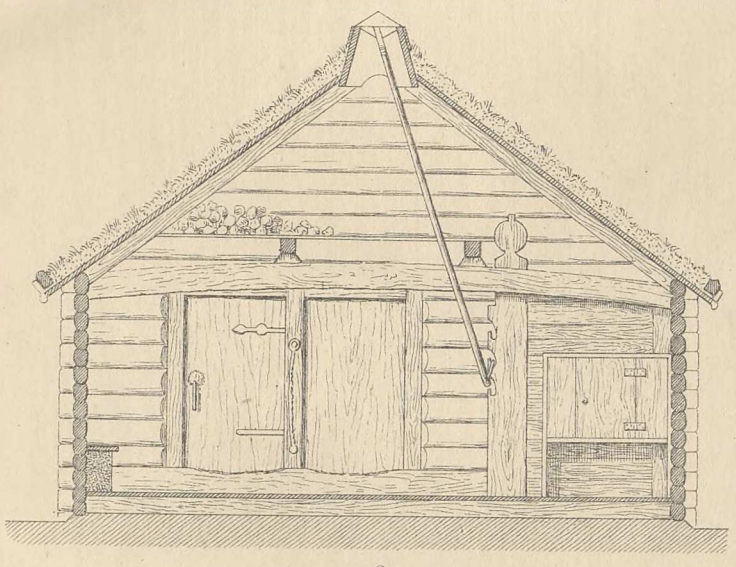

6.

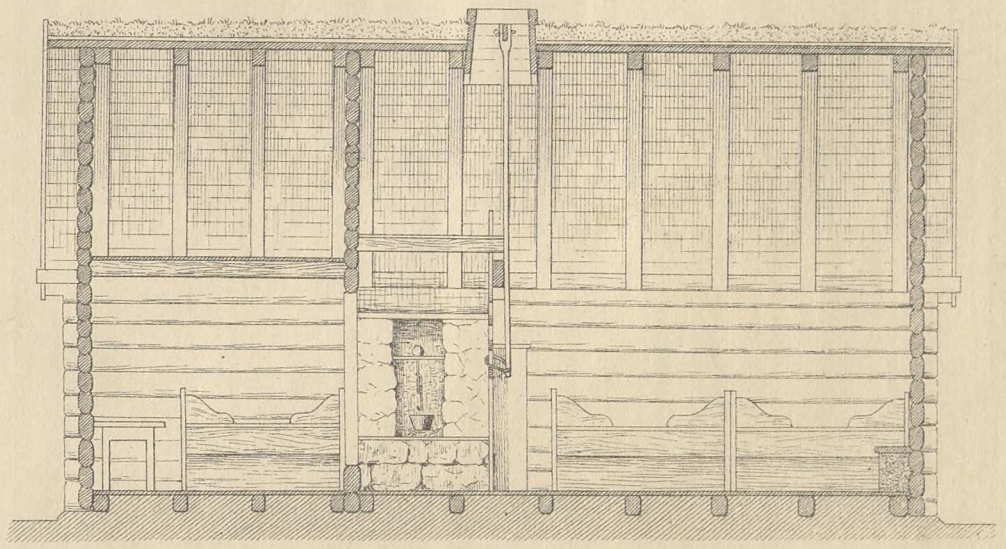

7.

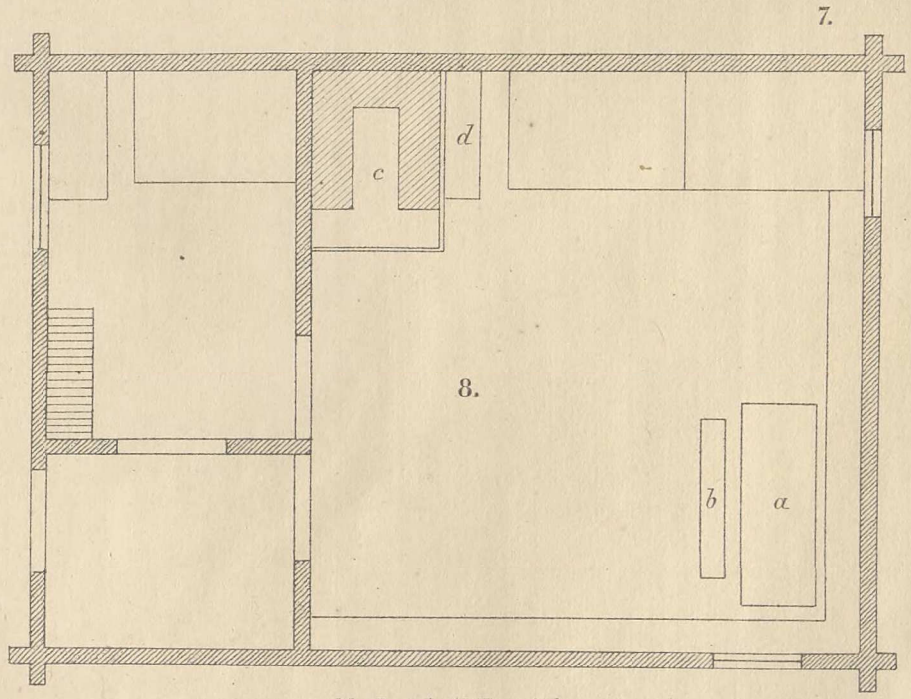

Maalestok til Fig. 1. 2.

0 5 10 20 Fod.

Maalestok til Fig. 3. 4. 5.

0 1 2 3 4 5 Fod.

Maalestok til Fig. 6. 7. 8.

0 5 10 20 Fod.

Chr. Christie del. 1862.

OPHEIM (Vossestranden) *Fig. 1-5.*

STEDJE (Ytre Holmedal) *Fig. 5-8.*

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

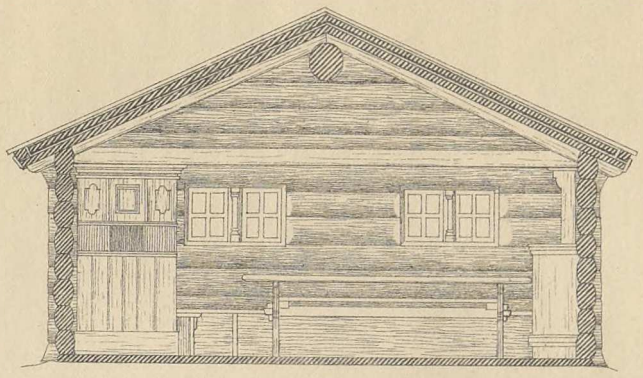

1.

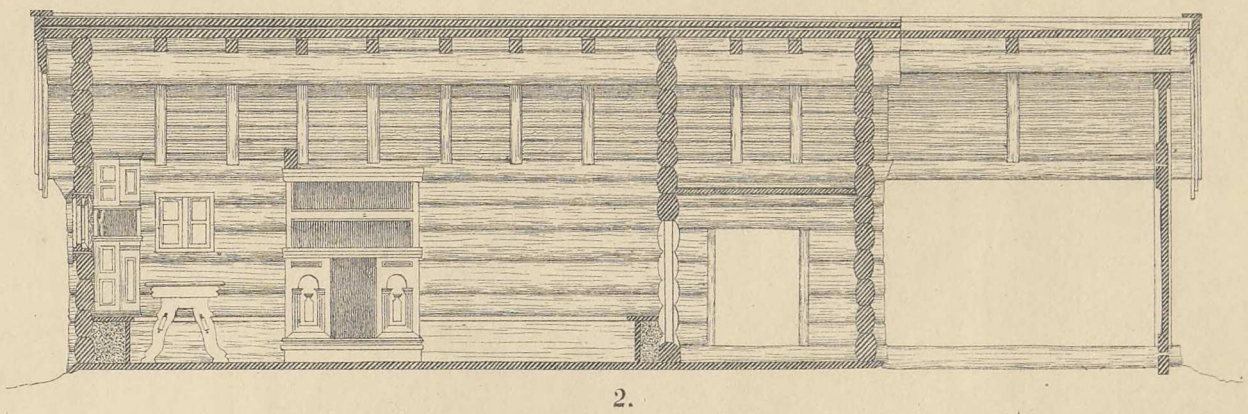

2.

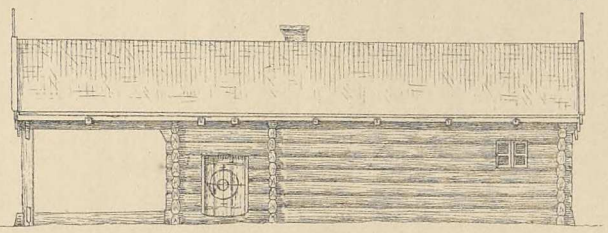

3.

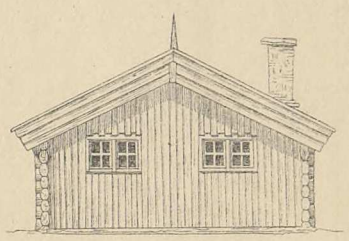

4.

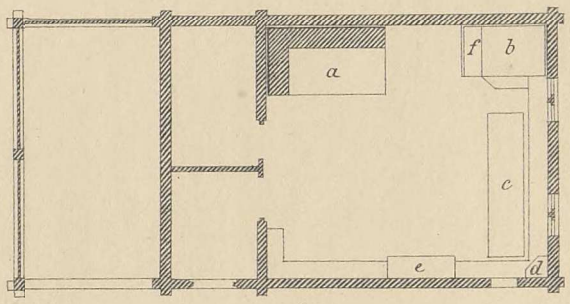

5.

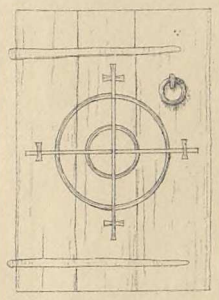

6.

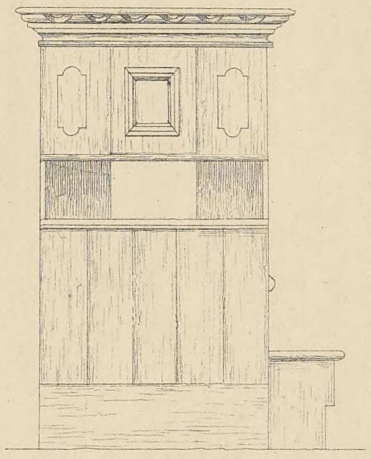

7.

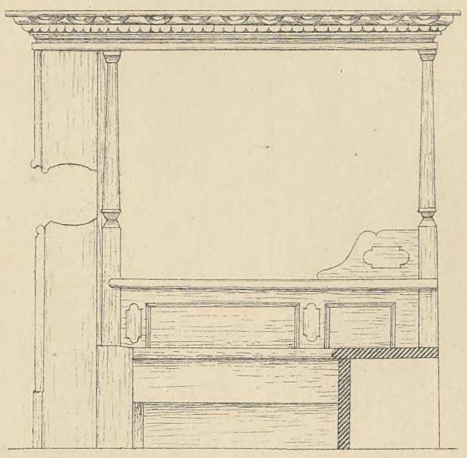

8.

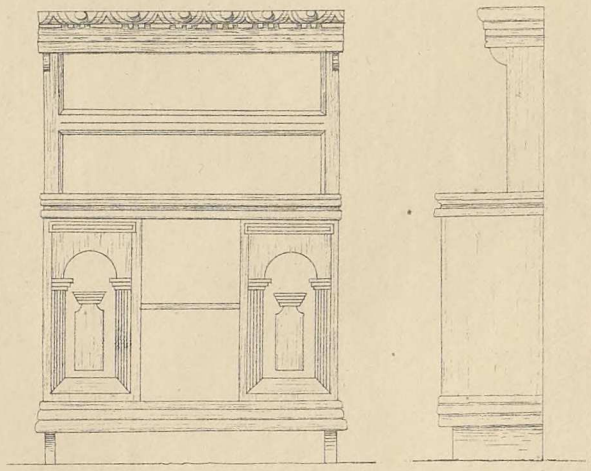

9.

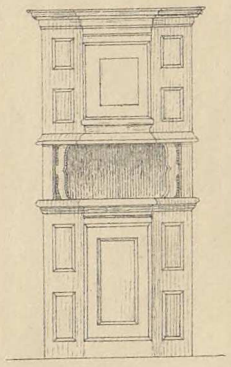

10.

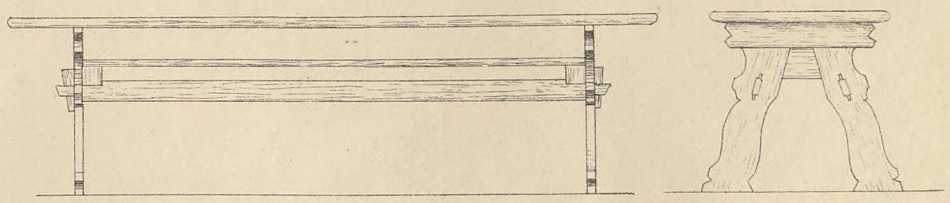

11.

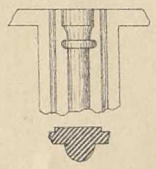

12.

Maalestok til Fig. 1. 2.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 20 Fod

Maalestok til Fig. 3. 4 5.

10 20 30 40 Fod

Maalestok til Fig. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

1 2 3 4 5 Fod

H. Thorsen del. 1882.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

RAMBERG

(Hiterdal.)

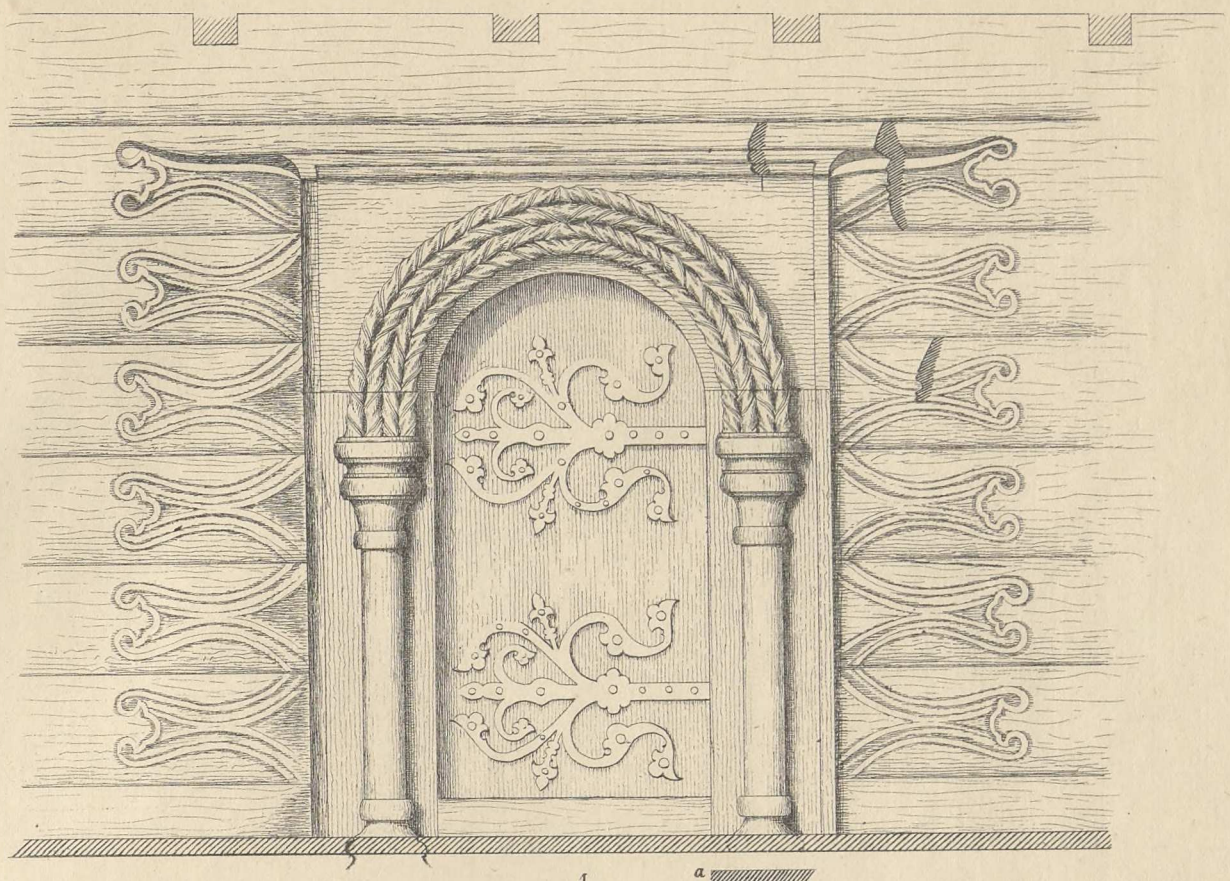

1.

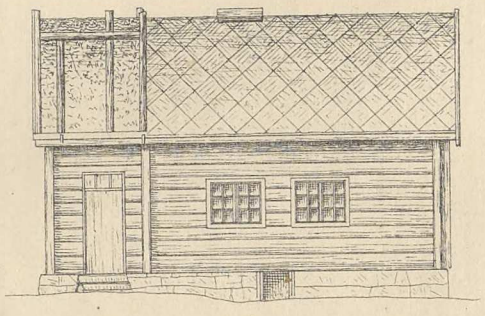

2.

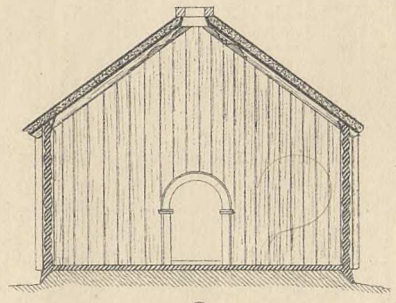

3.

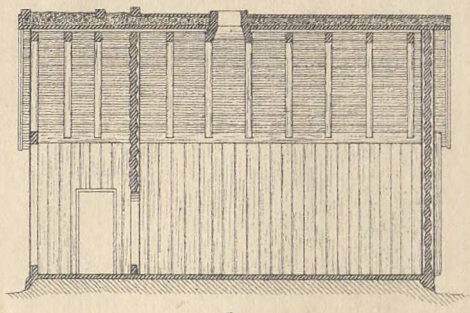

4.

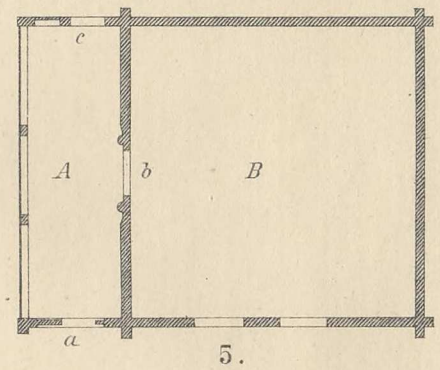

5.

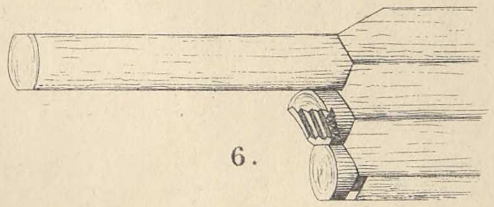

6.

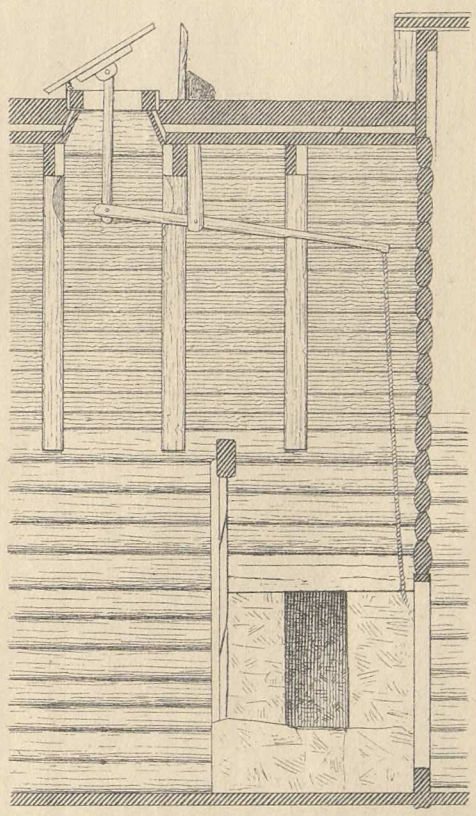

7.

Maalestok til Fig 1.
0 1 2 3 4 5 Fod.

Maalestok til Fig 2. 3. 4. 5.
0 5 10 15 20 Fod.

Maalestok til Fig 6.
0 1 2 3 4 5 Fod.

Maalestok til Fig 7.
0 5 10 Fod.

H. Thorsen del. 1883.

HUSE (Kinservik) *Fig. 1–6.*

SANDVEN (Vikör) *Fig. 7.*

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

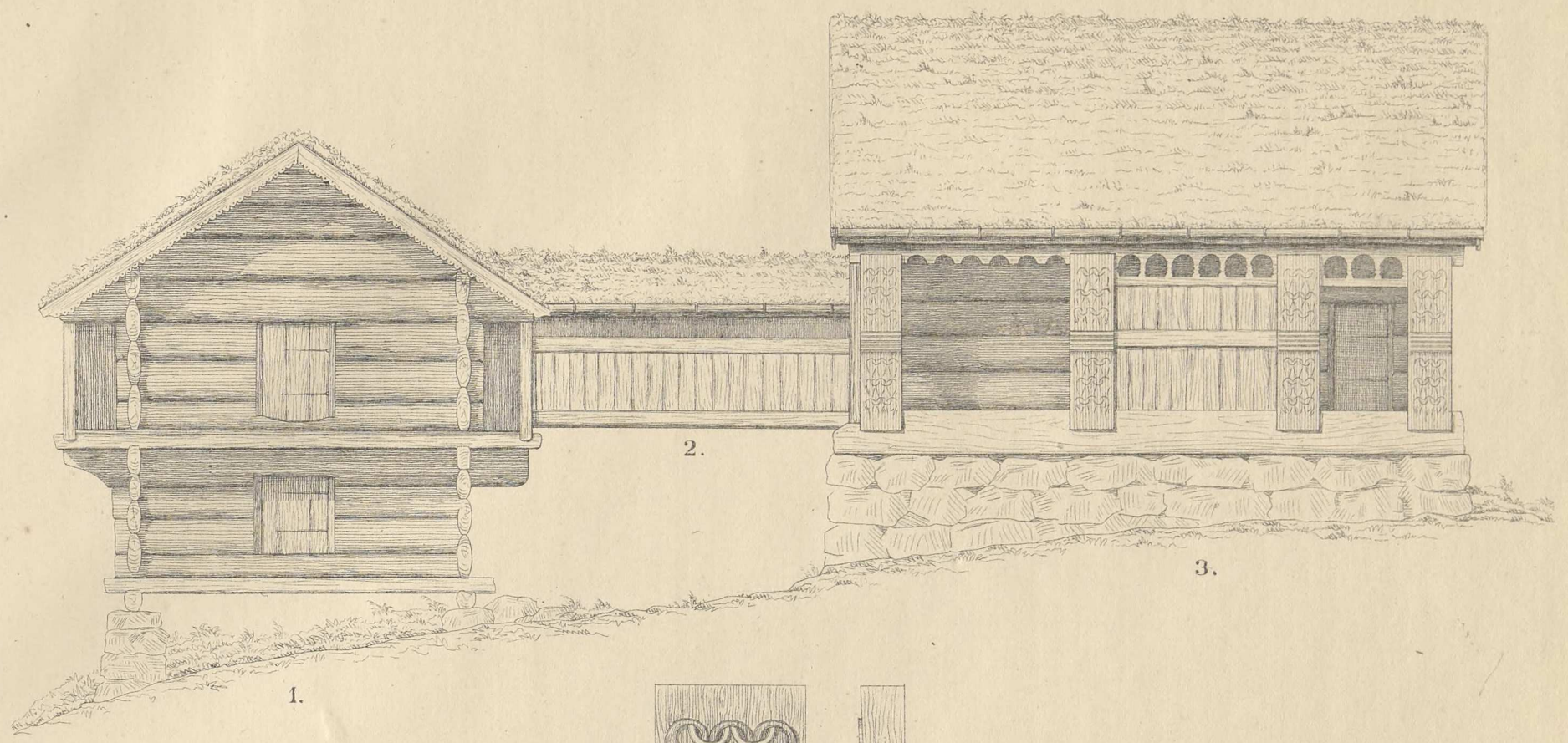

1.

2.

3.

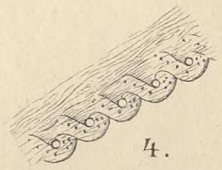

4.

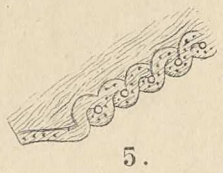

5.

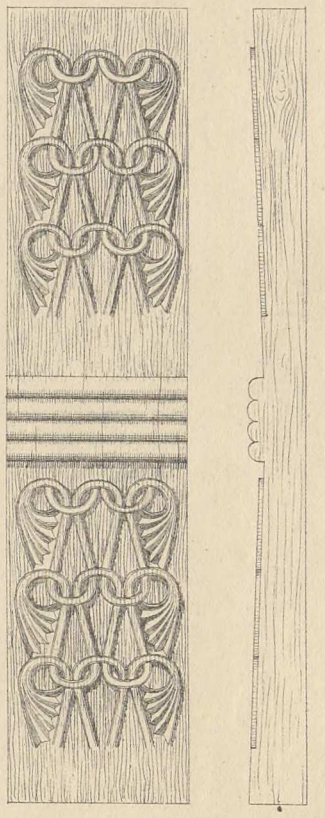

6.

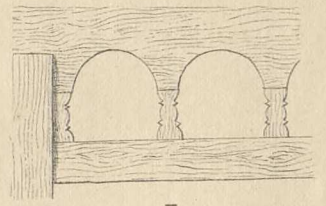

7.

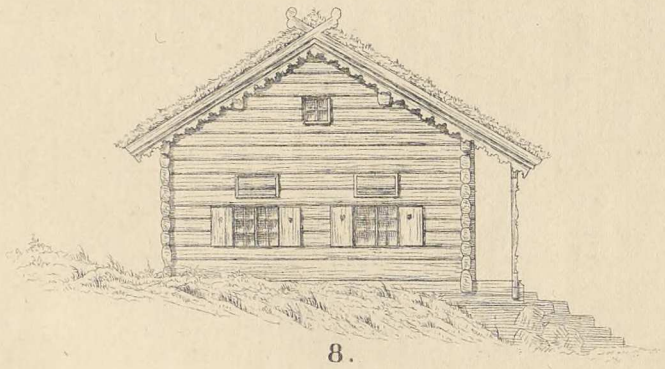

8.

9.

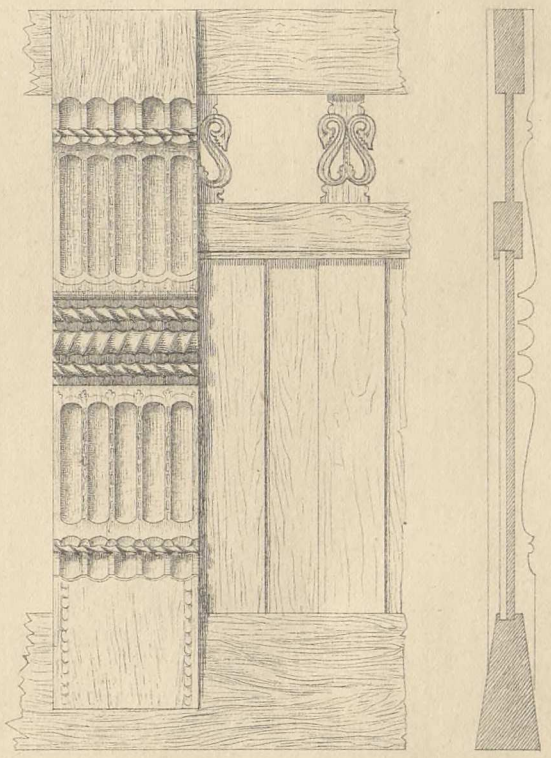

10.

Maalestok til Fig. 1. 2. 3. 0 10 20 Fod

Maalestok til Fig. 4. 5. 6. 7. 0 1 2 3 Fod

Maalestok til Fig. 8. 9. 0 10 20 30 Fod

Maalestok til Fig. 10. 0 1 2 Fod

Chr. Christie del. 1859 og 1862

BROKKE (Valle i Sætersdal) *Fig. 1-7.*

ROLAND (Rauland i Thelemarken) *Fig. 8-10.*

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

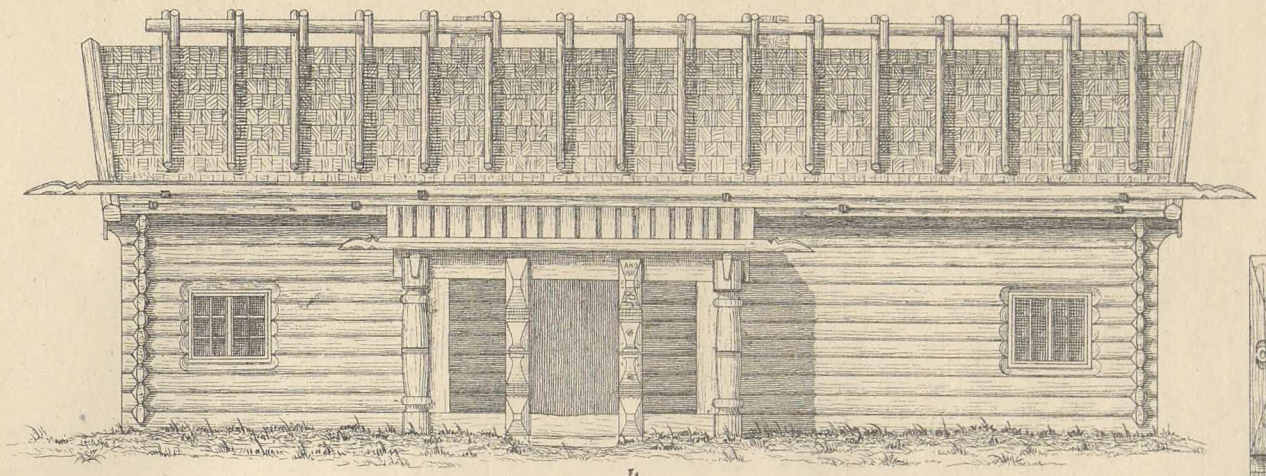

4.

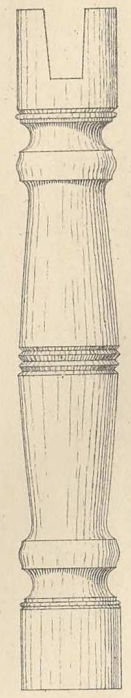

5.

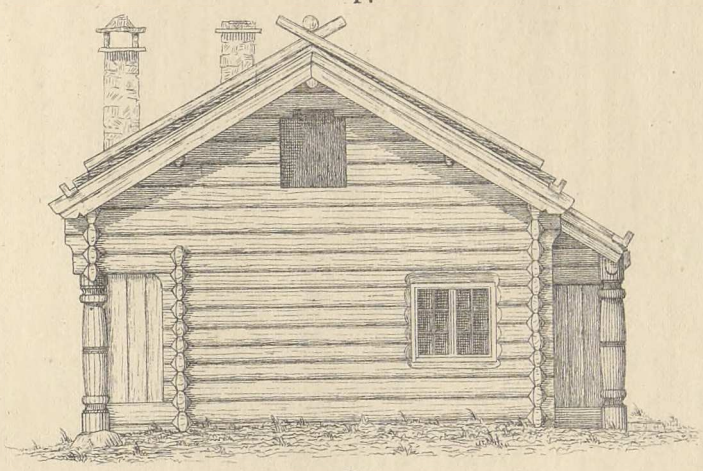

3.

6.

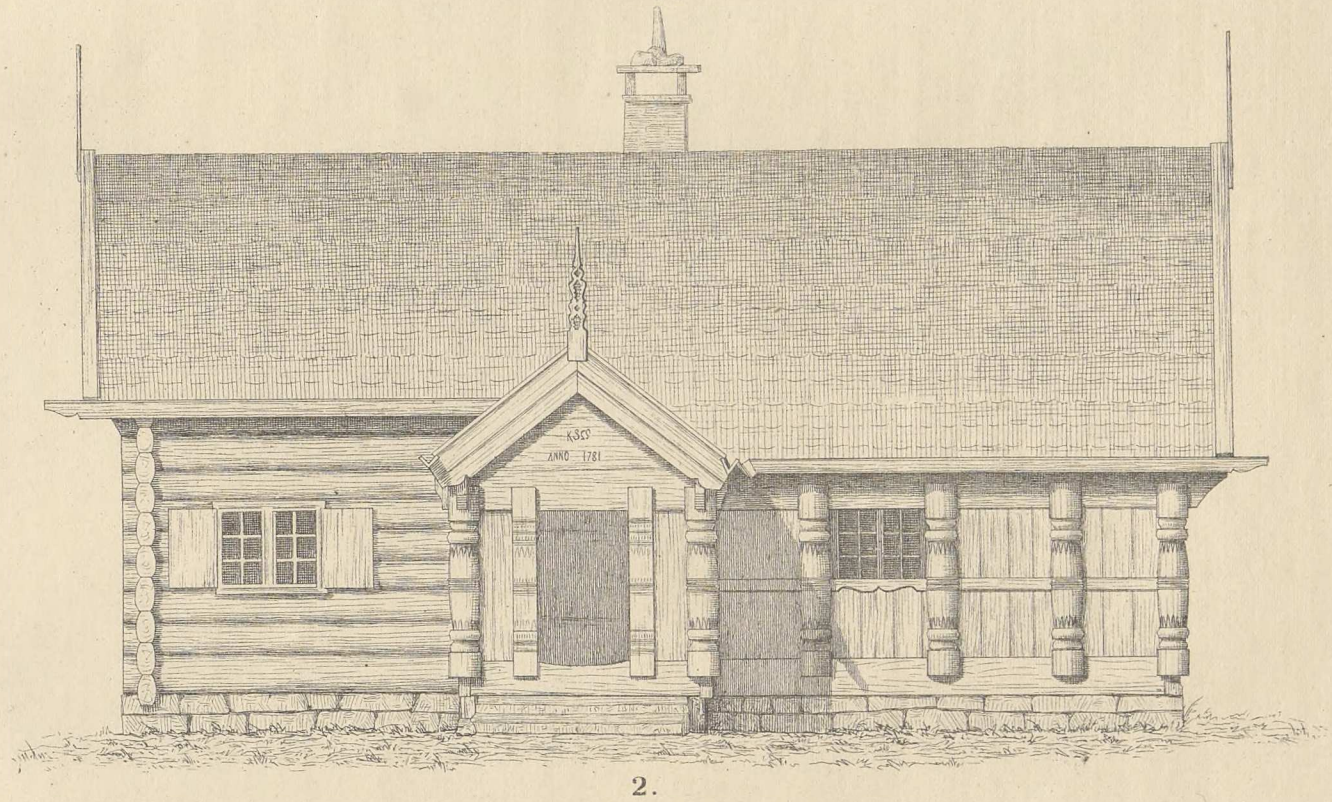

2.

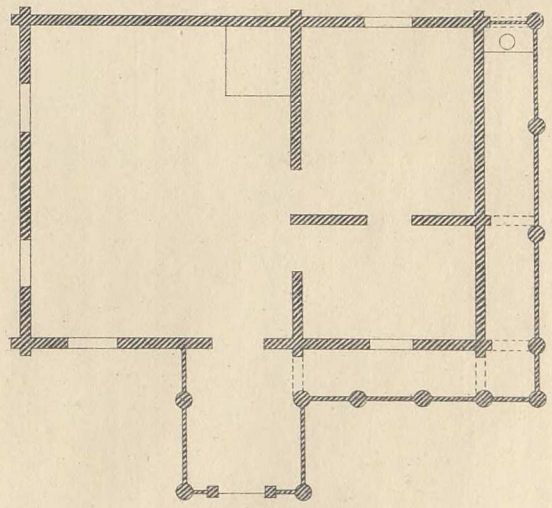

1.

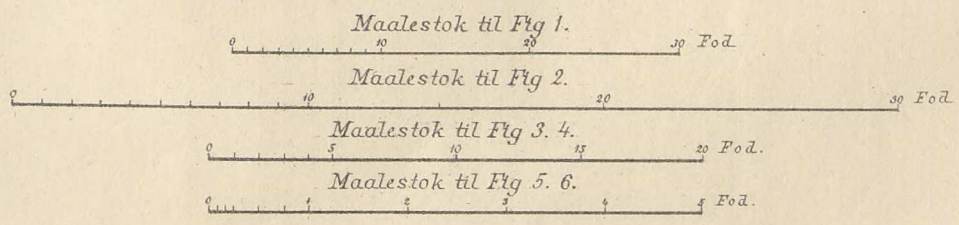

1-2. Chr. Christie del. 1860.
3-6. H. Thorsen del. 1875.

NORDRE GJELLERUD (Flesberg i Numedal) *Fig. 1, 2.*
STERNES (Rollag i Numedal) *Fig. 3, 4, 5, 6.*

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

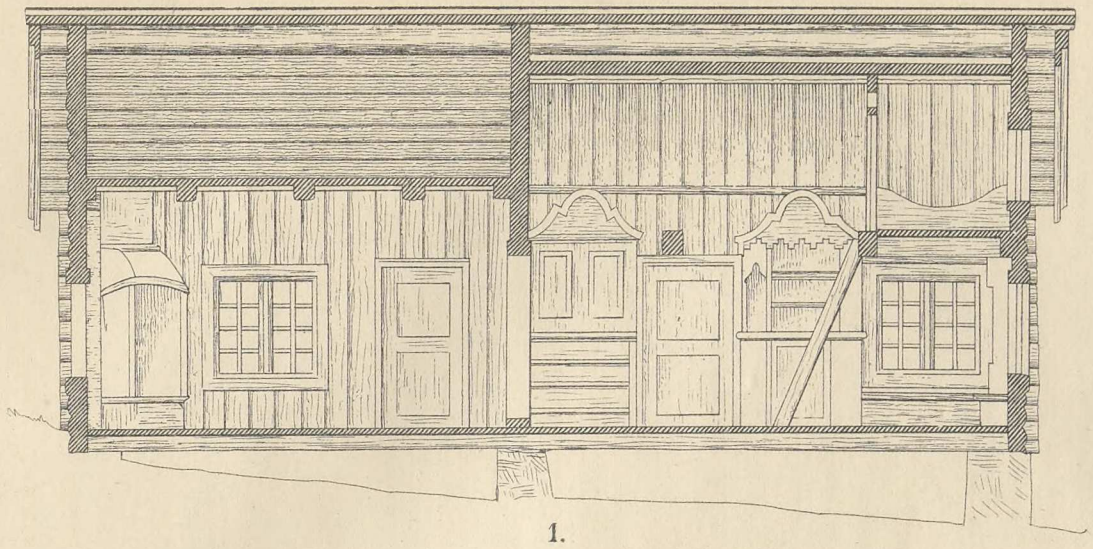

1.

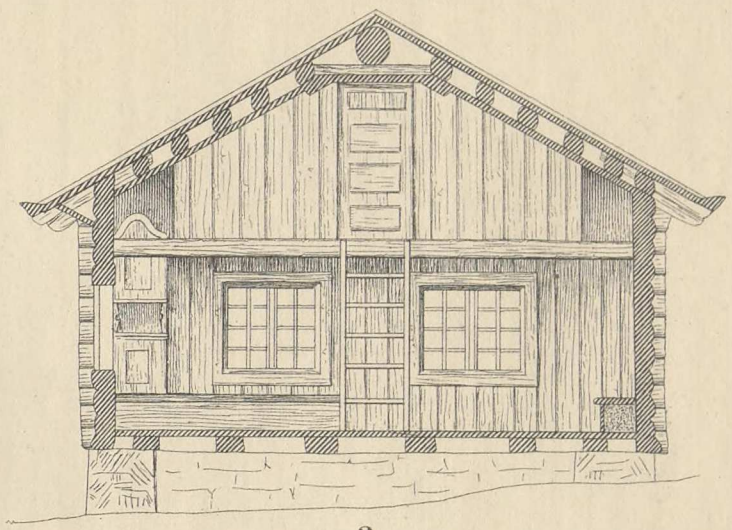

2.

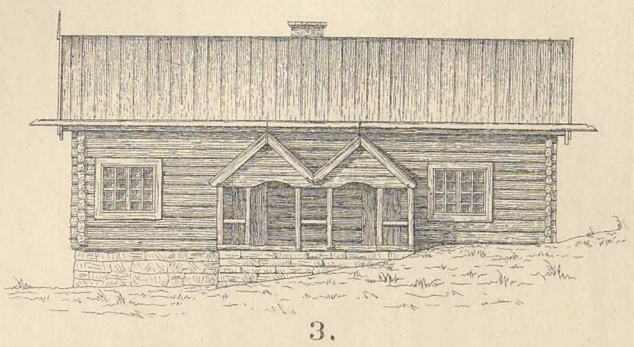

3.

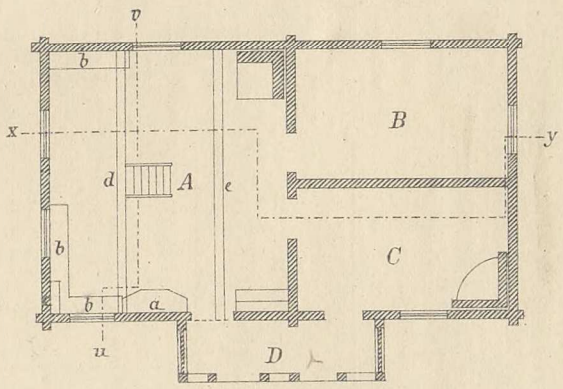

4.

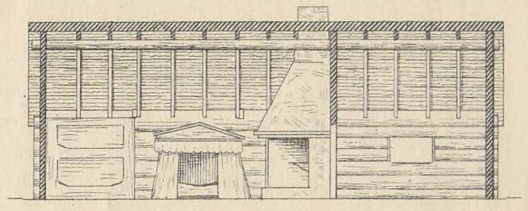

5.

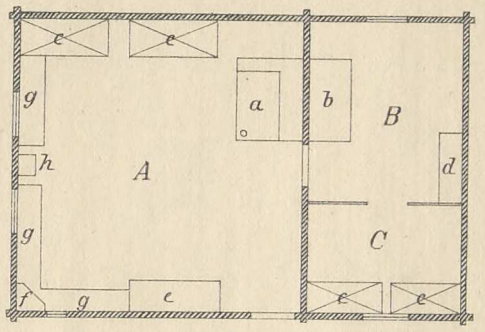

6.

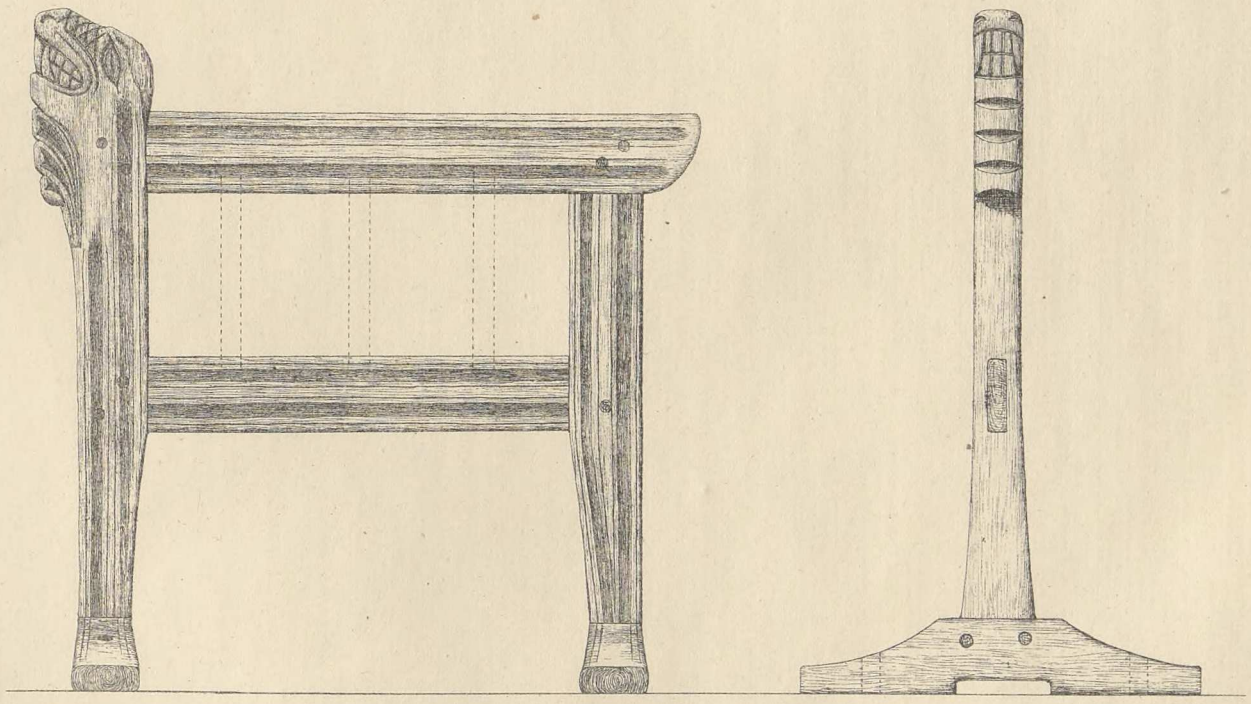

7.

Maalestok til Fig. 1. 2.
0 10 20 30 40 Fod

Maalestok til Fig. 3. 4.
0 10 20 30 40 Fod

Maalestok til Fig. 5. 6.
0 10 20 30 40 Fod

Maalestok til Fig. 7.
0 10 20 30 Tom.

H. Thorsen del. Fig. 1–6.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

KITTILSVIK (Flaa i Hallingdal) *Fig. 1-4.* GAMMELSRUD (Rakkestad) *Fig. 5-6.*
SÖNDRE RAUDLAND (Opdal i Numedal) *Fig. 7.*

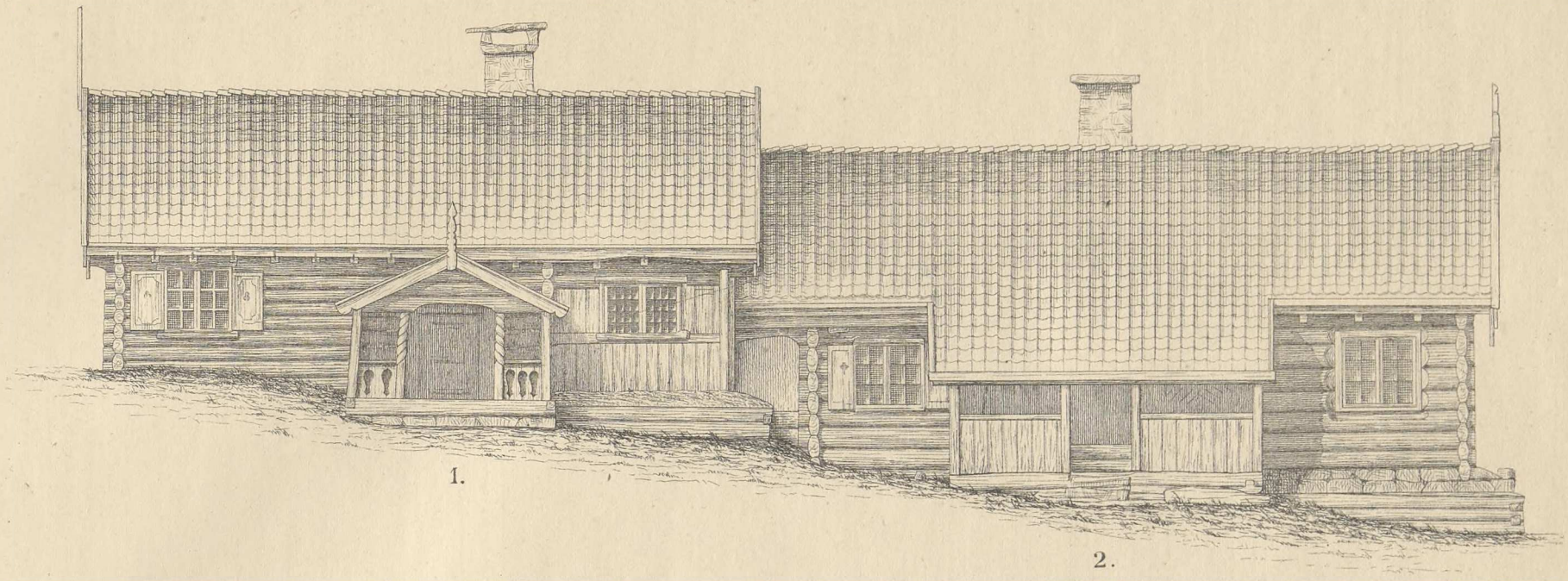

1.

2.

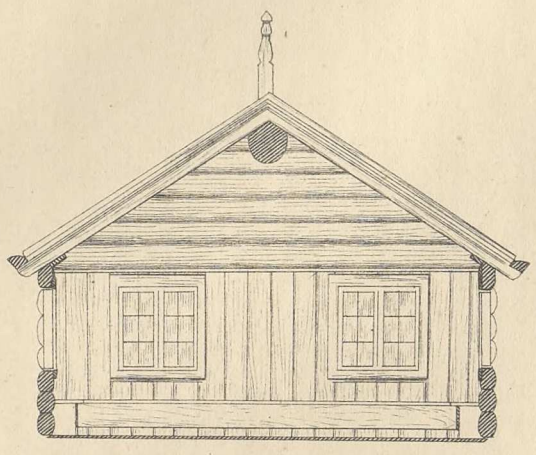

3.

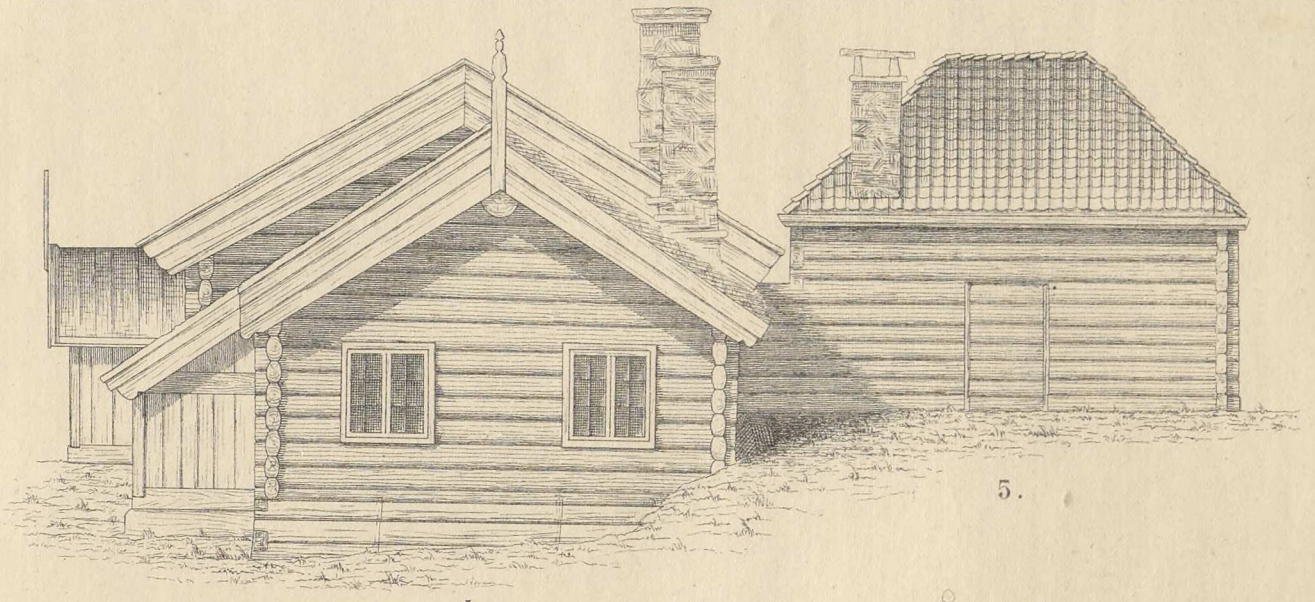

4.

5.

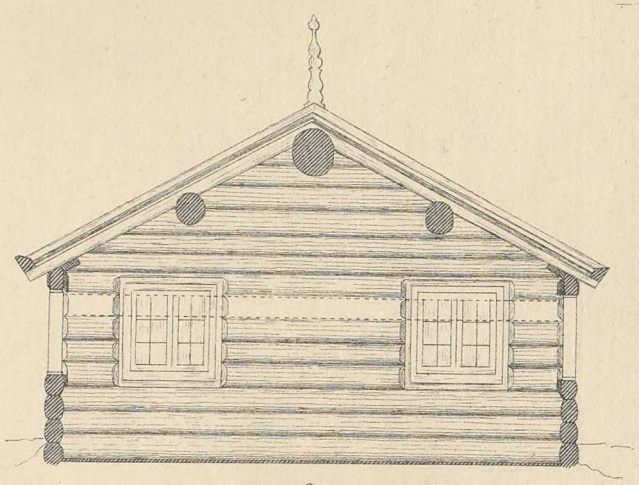

6.

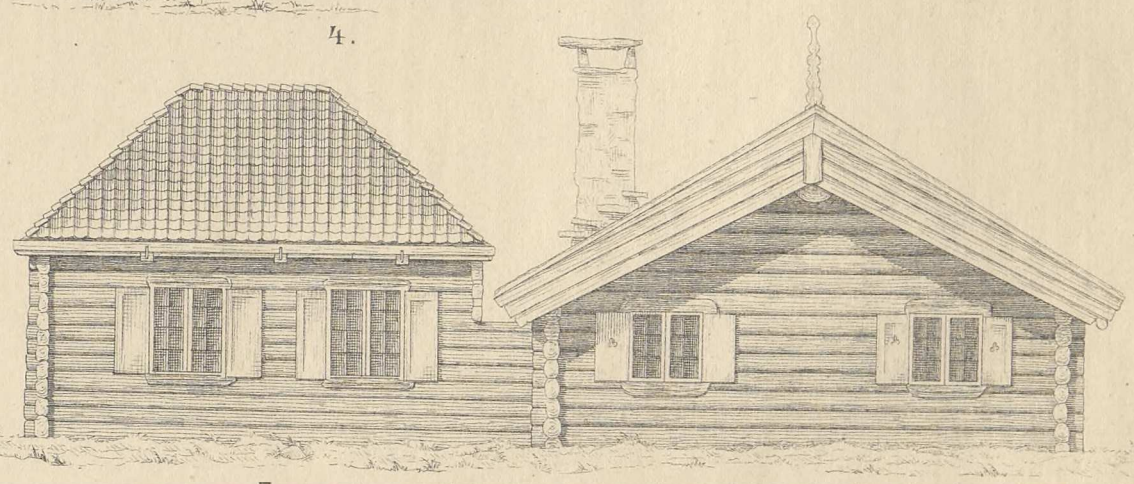

7.

8.

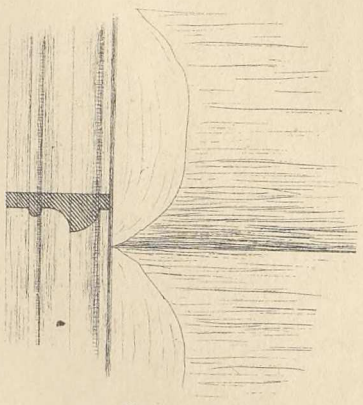

9.

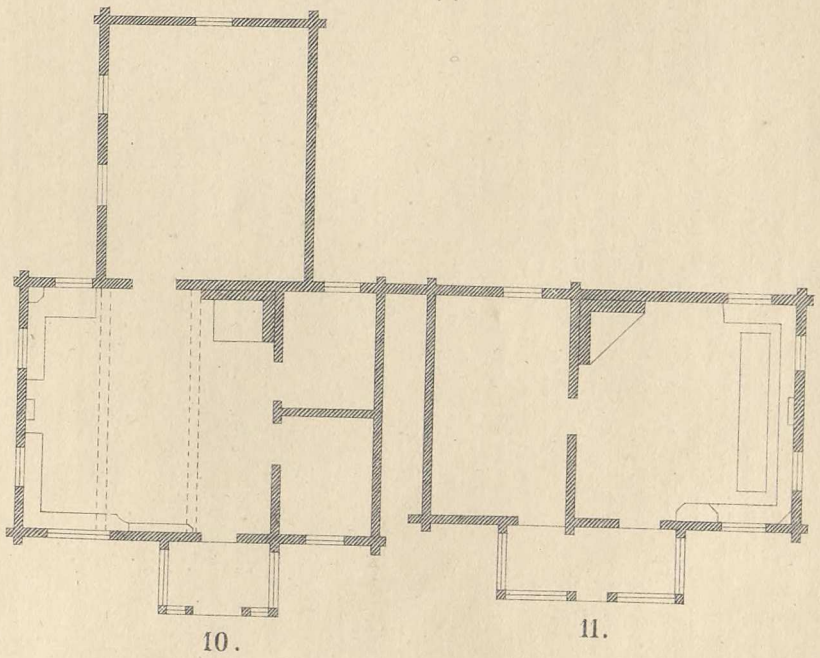

10.

11.

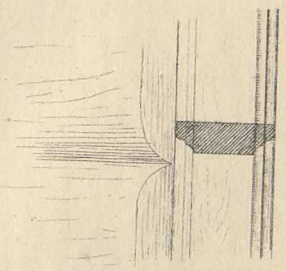

12.

Maalestok til Fig. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.

0 5 10 20 Fod

Maalestok til Fig. 10. 11.

0 5 10 20 30 40 50 Fod

Maalestok til Fig. 9. 12.

0 5 10 Tom

H. Thorsen del. 1876.

GULSVIK (Næs i Hallingdal)

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

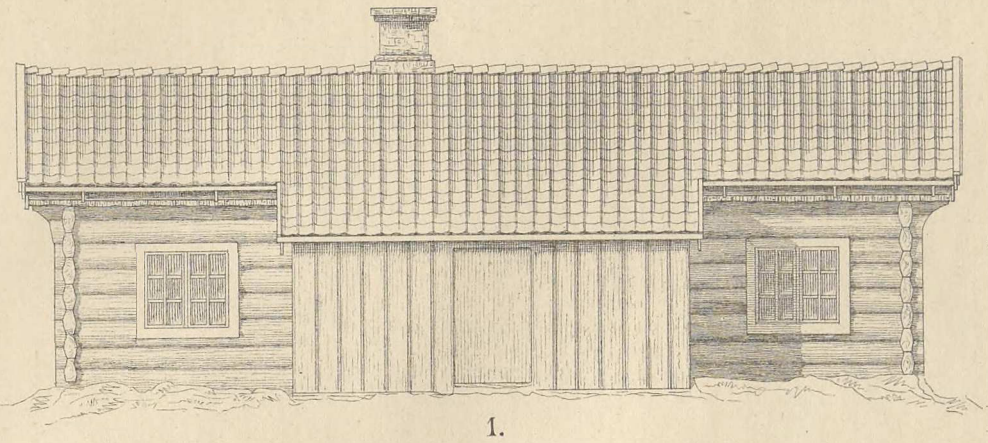

1.

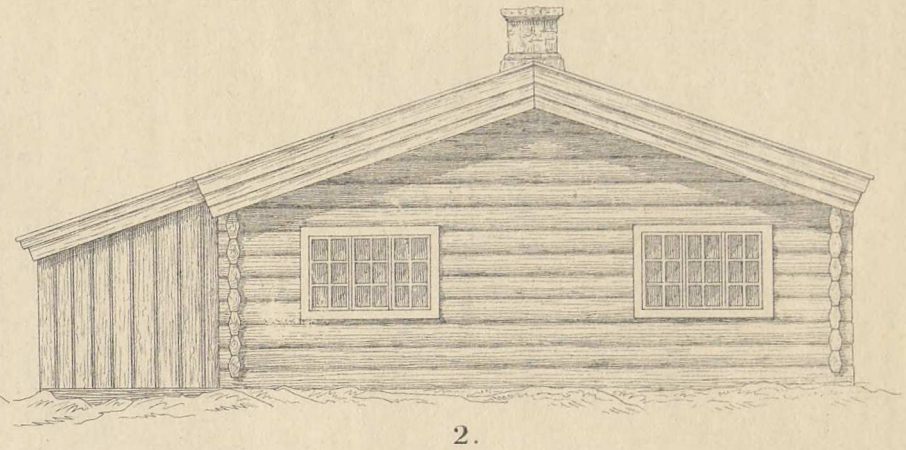

2.

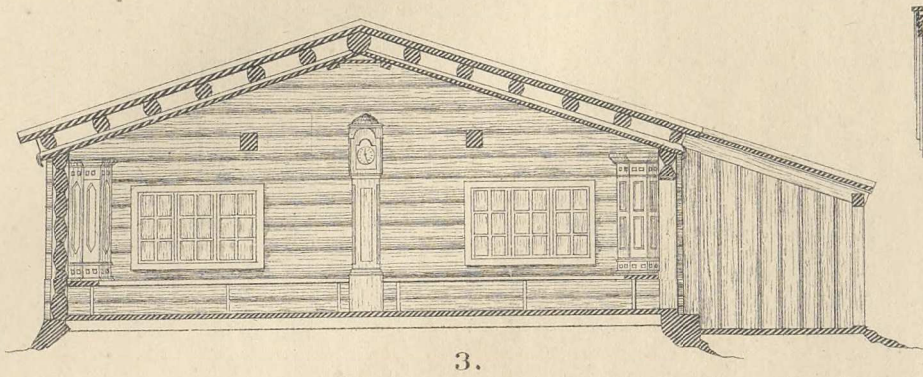

3.

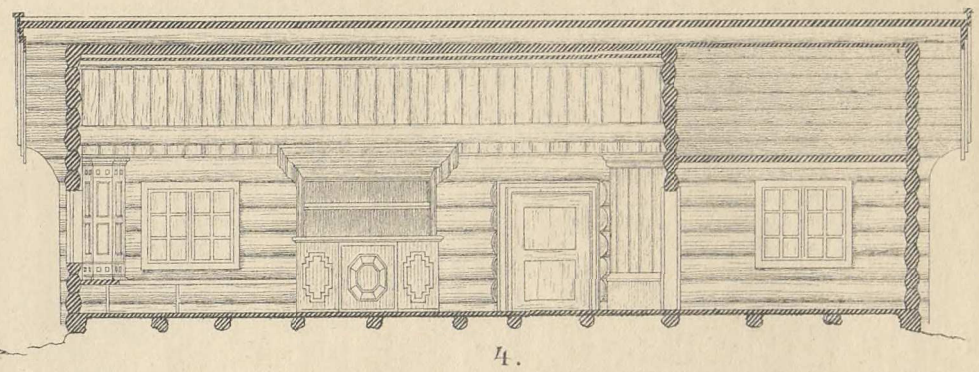

4.

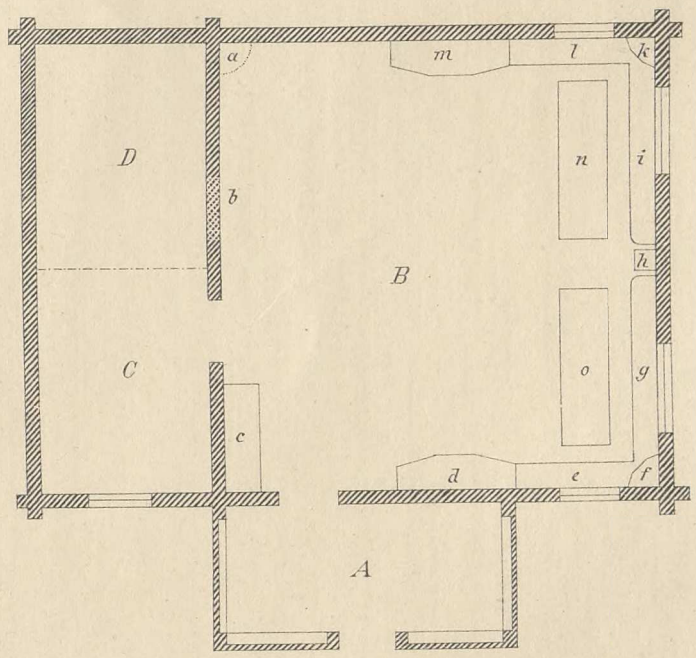

5.

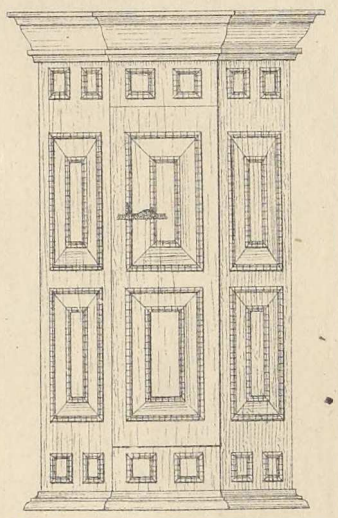

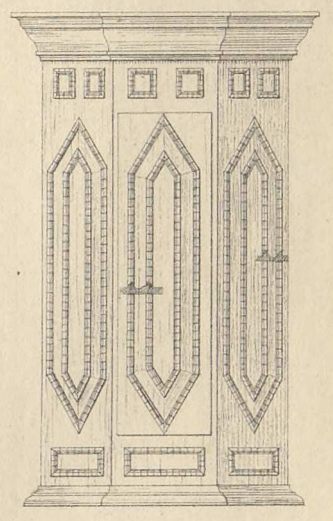

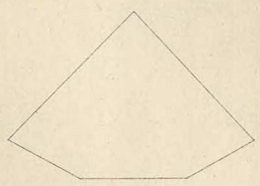

6.

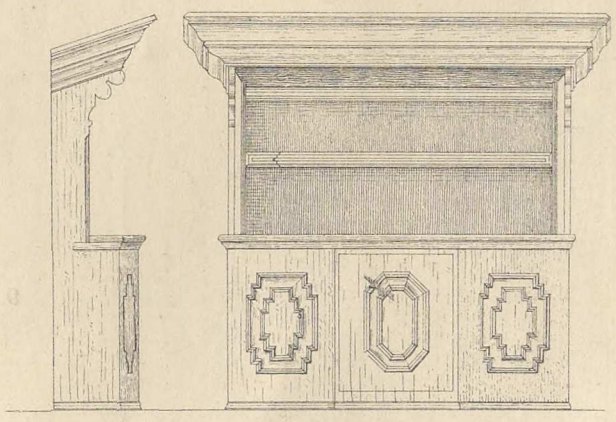

7.

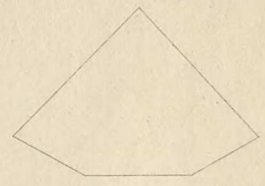

8.

Maalestok til Fig. 1. 2. 3. 4. 5.

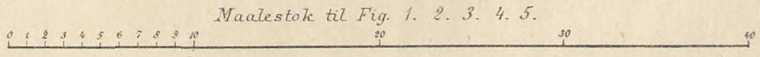

Maalestok til Fig. 6. 8.

Maalestok til Fig. 7.

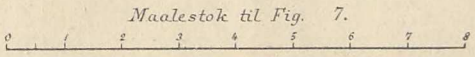

H. Thorsen del. 1878

KROKEN.

(Storelvedal i Österdalen)

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

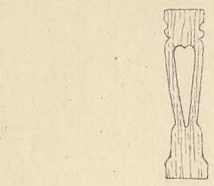

5.

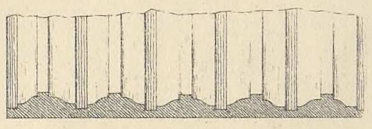

6.

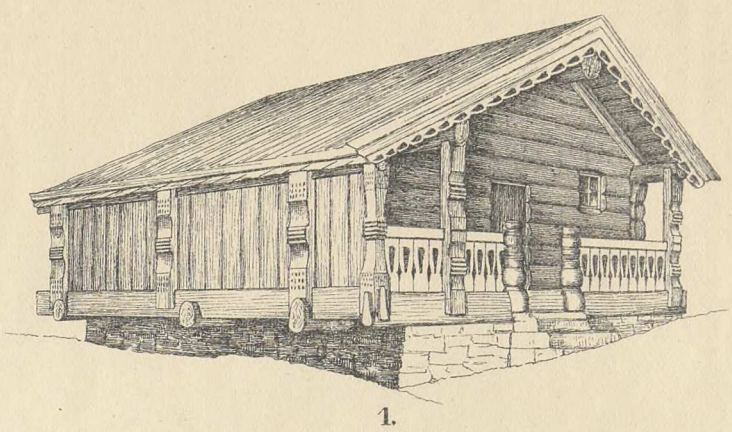

1.

7.

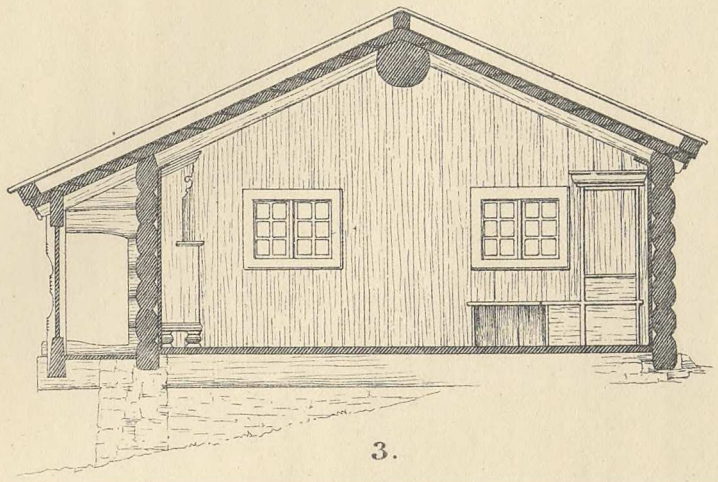

3.

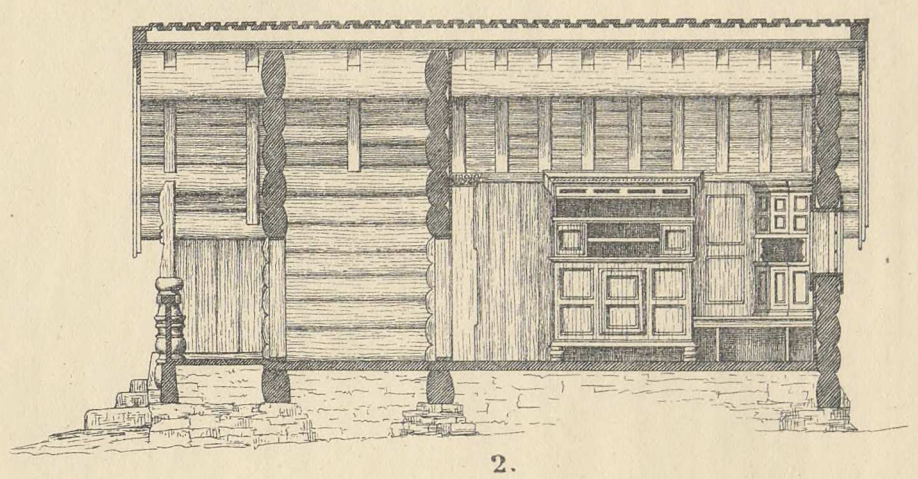

2.

8.

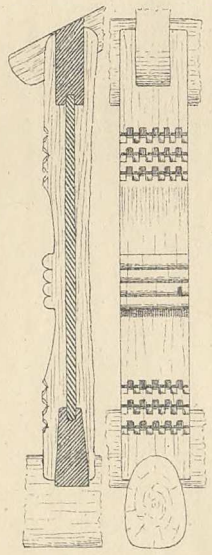

9.

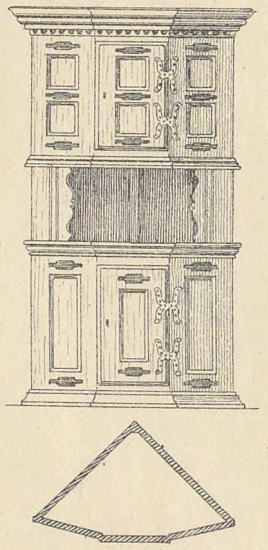

12.

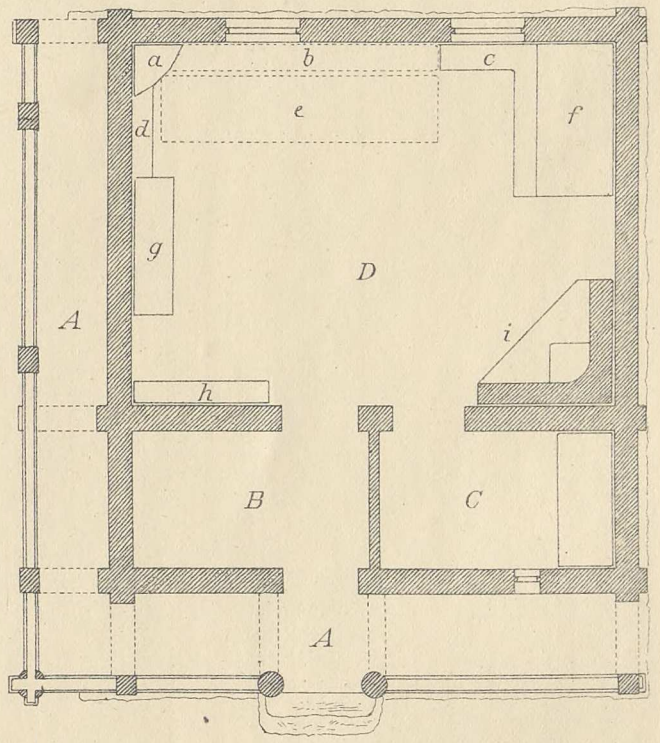

A B C D a b c d e f g h i

4.

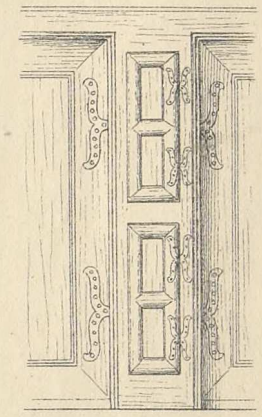

10.

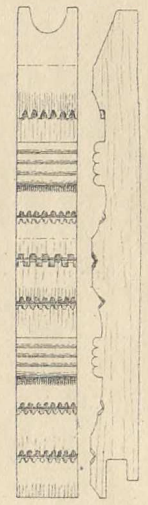

11.

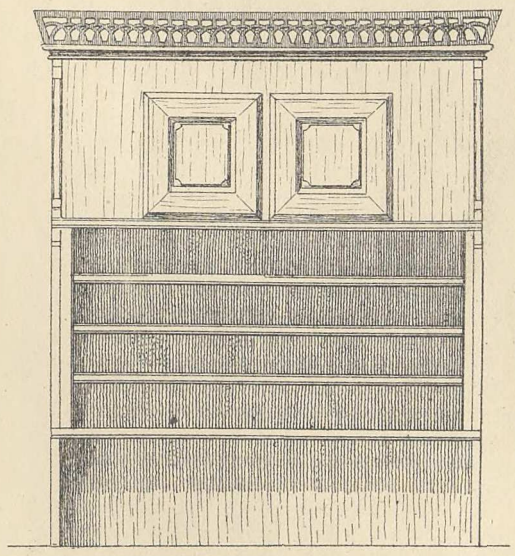

13.

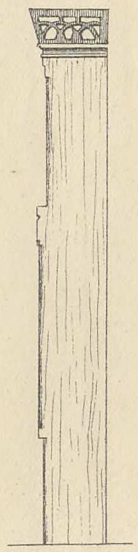

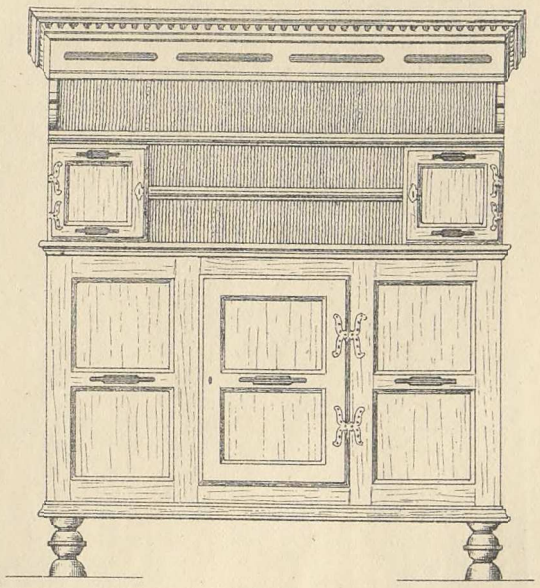

14.

Maalestok til Fig. 2. 3. 4.

0 10 20 Fod.

Maalestok til Fig. 5. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14.

0 1 2 3 4 5 Fod.

Maalestok til Fig. 6.

0 1 Fod

H. Thorsen del. 1882.

NYHUS (Aal i Hallingdal.)

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

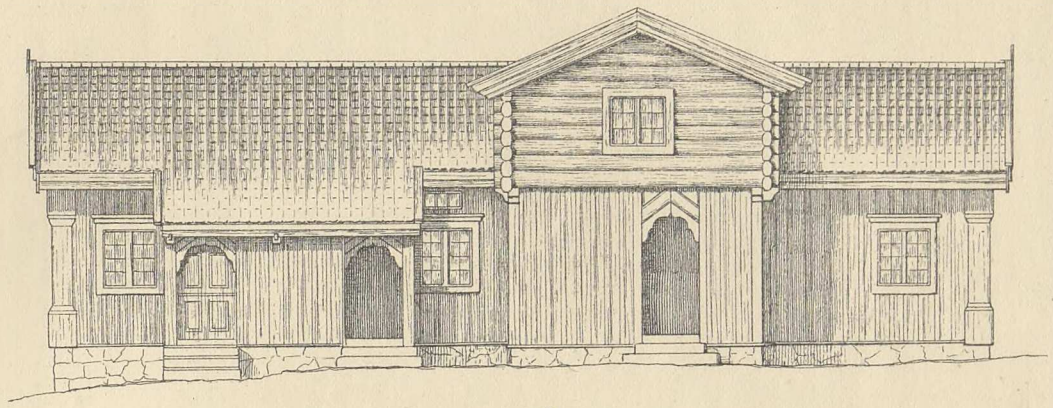

1.

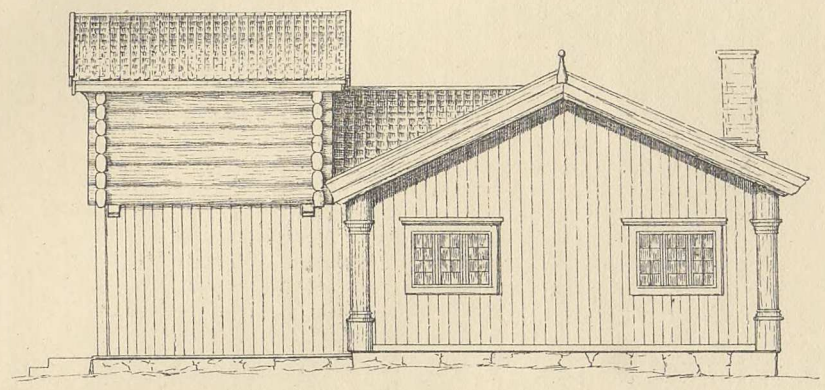

2.

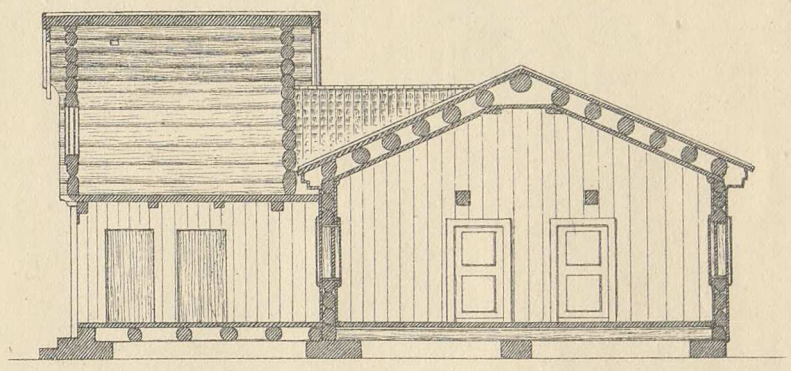

3.

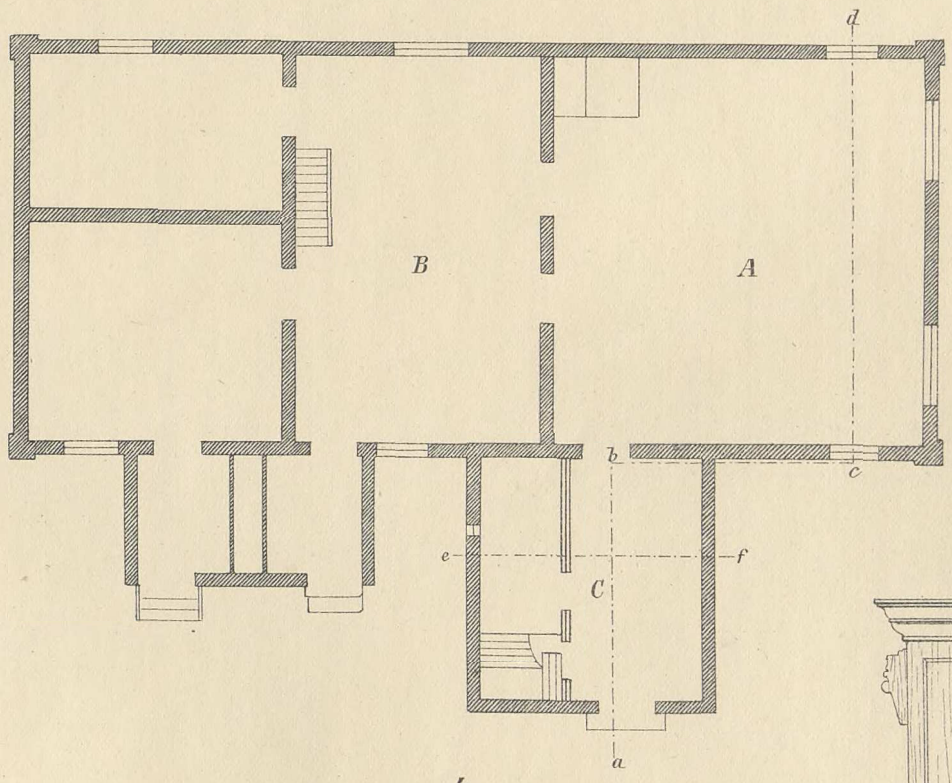

4.

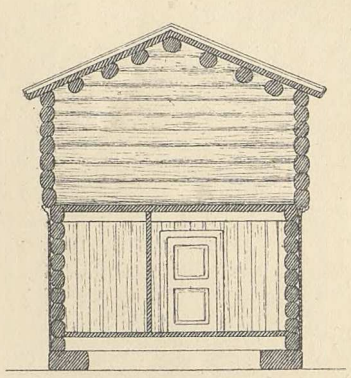

5.

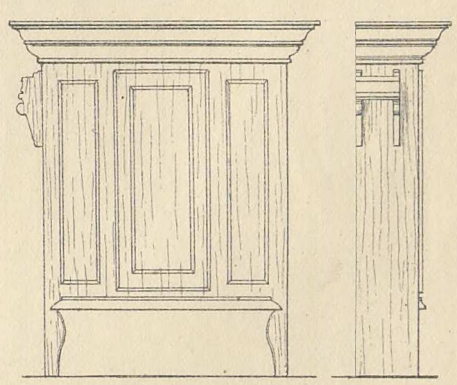

6.

Maalestok til Fig. 1. 2. 3. 4. 5.

0 10 20 30 40 Fod

Maalestok til Fig. 6.

0 5 Fod

H. Thorsen del. 1882.

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

TRÖNNÆS (Storelvedalen.)

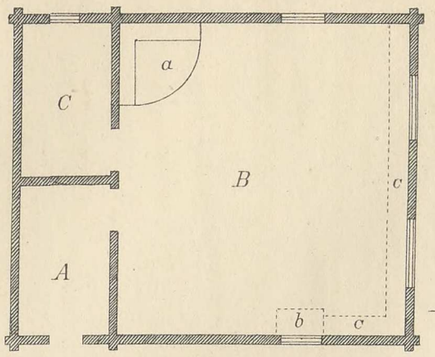

2.

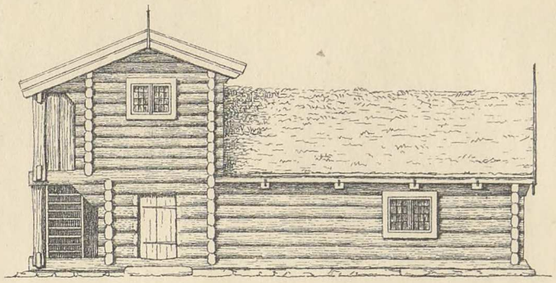

1.

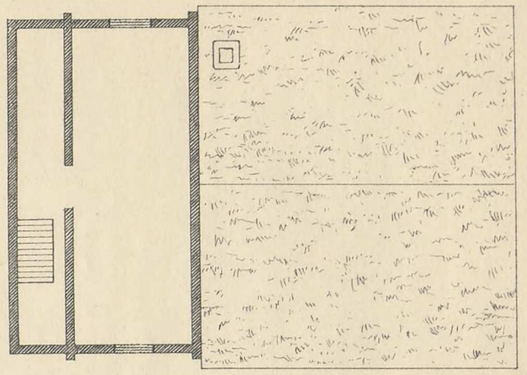

3.

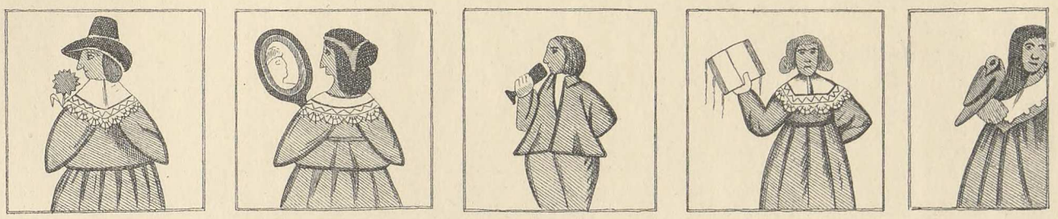

4.

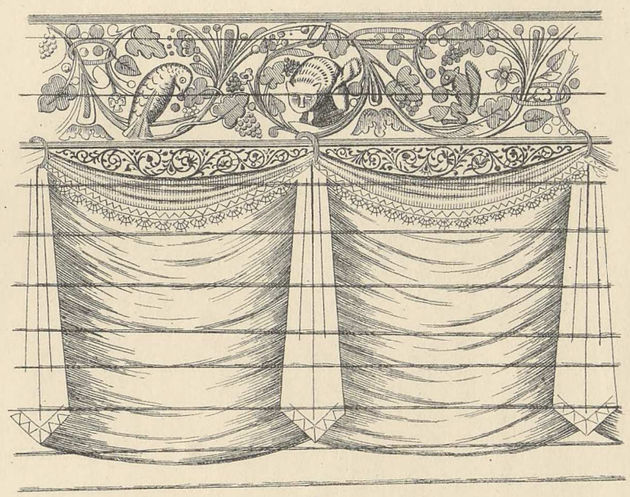

5.

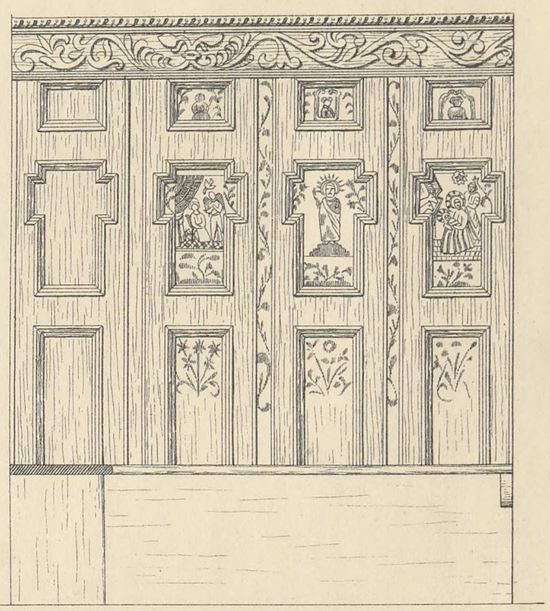

6.

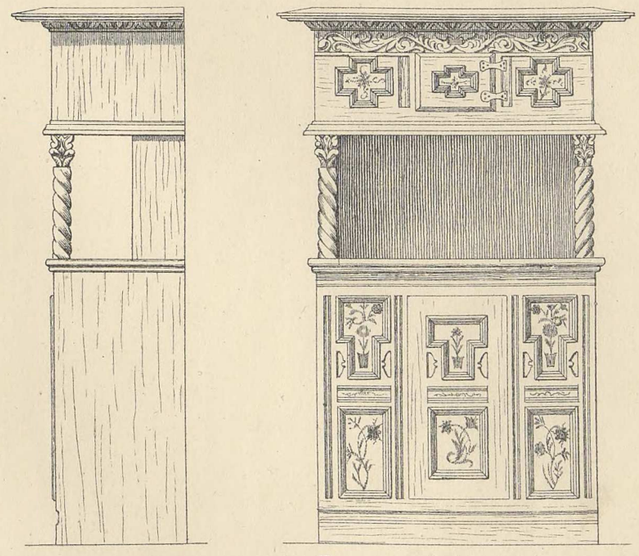

7.

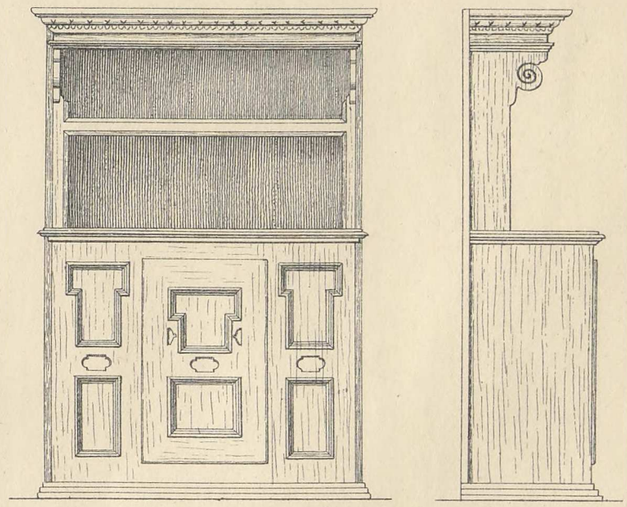

8.

Maalestok til Fig. 1.2.3.

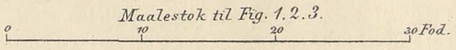

Maalestok til Fig. 4.

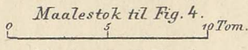

Maalestok til Fig. 5.

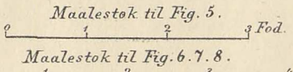

Maalestok til Fig. 6.7.8.

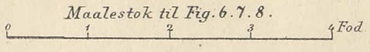

H. Thorsen del. 1882.

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

HUSEBY (Stange.)

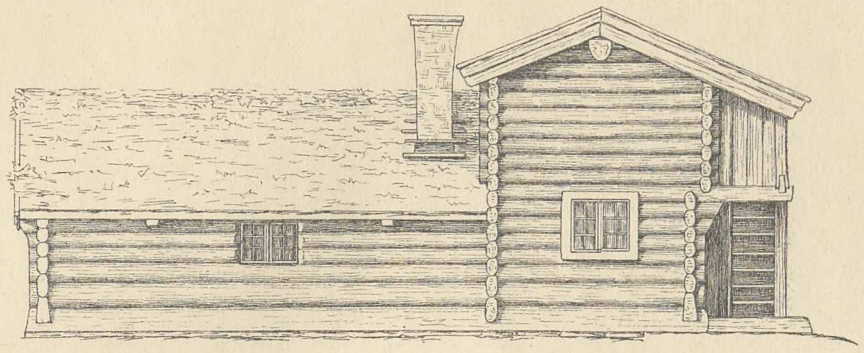

1.

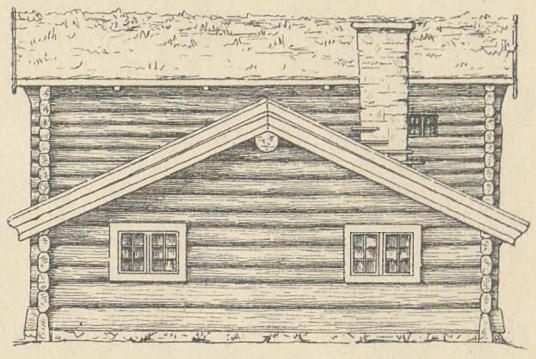

2.

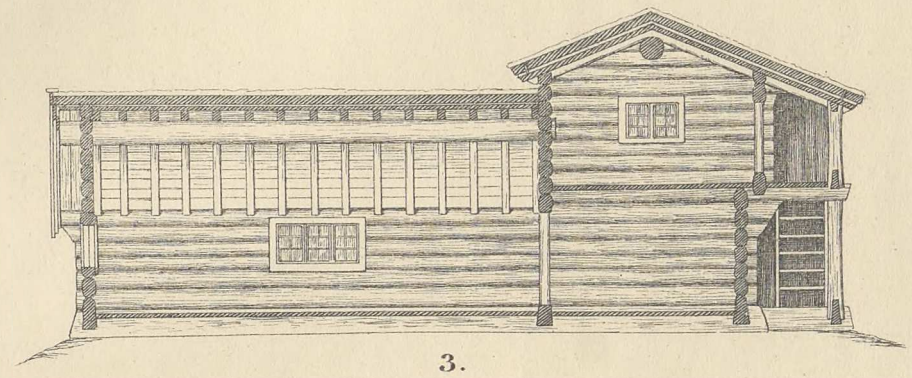

3.

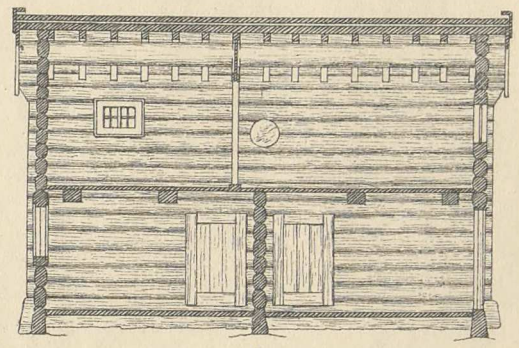

4.

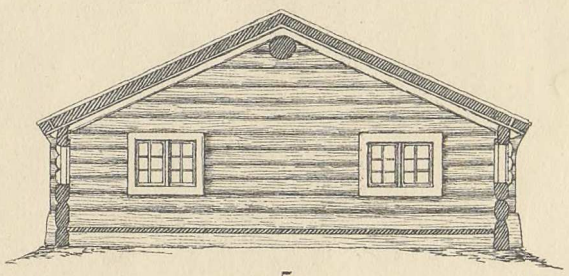

5.

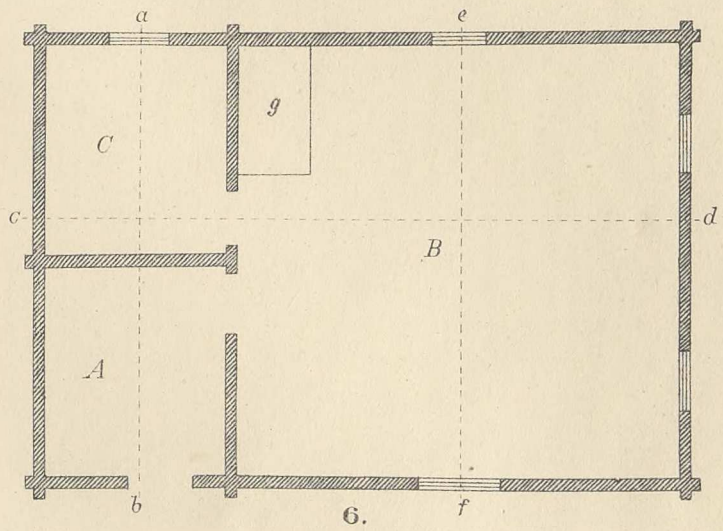

6.

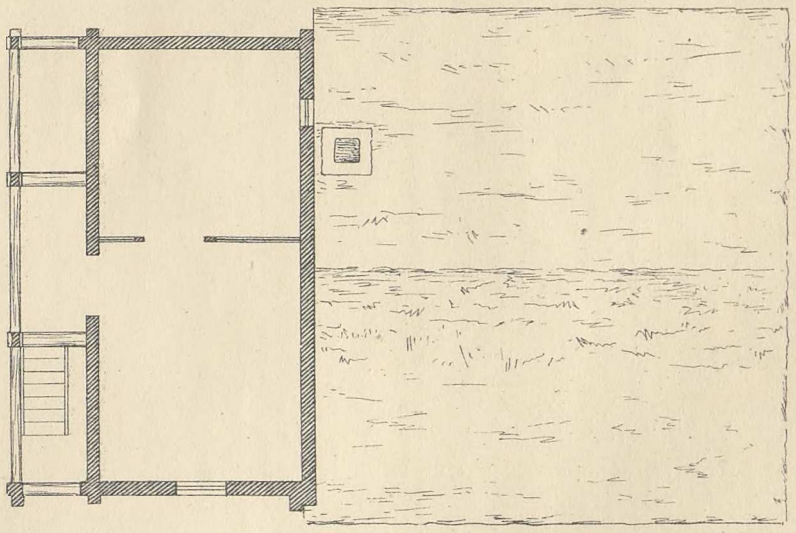

7.

Maalestok
0 10 20 30 40 50 Fod.

H. Thorsen del. 1882.

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

VOLL (Vang, Hedemarken.)

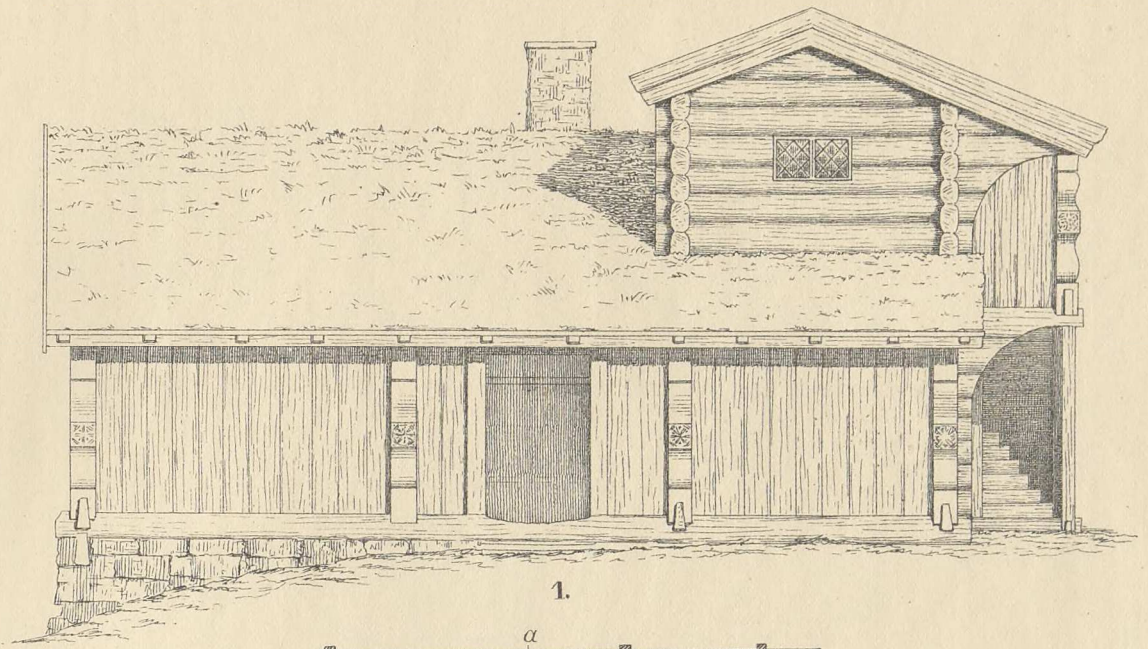

1.

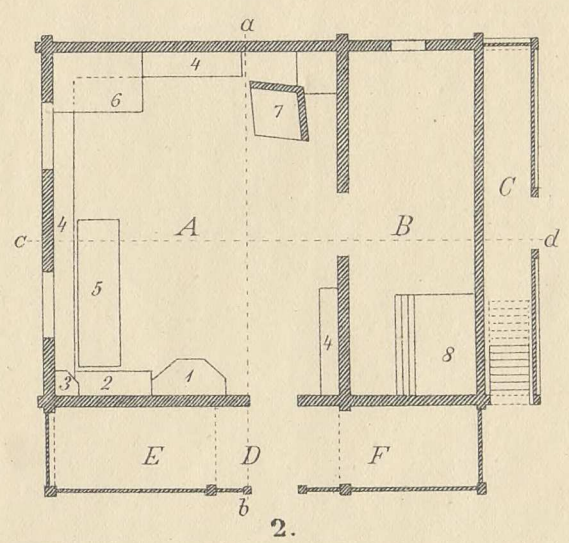

2.

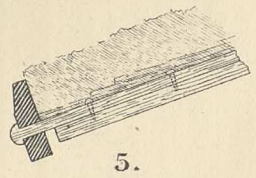

5.

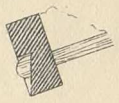

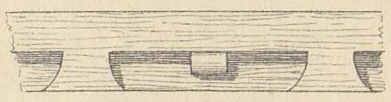

6.

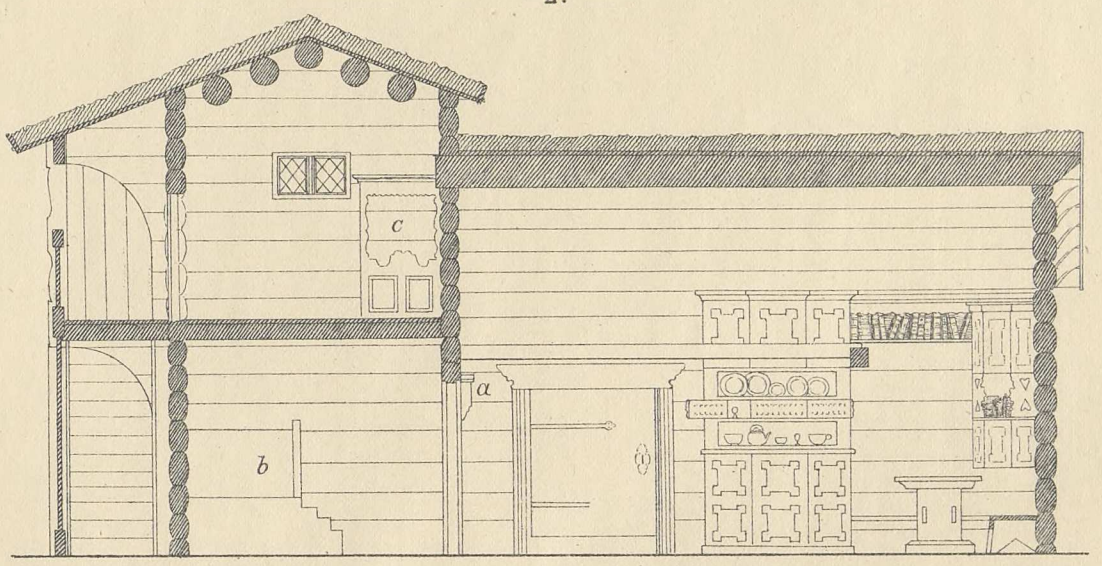

3.

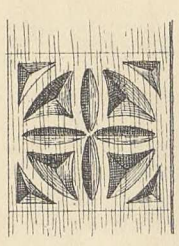

7.

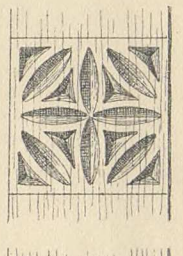

8.

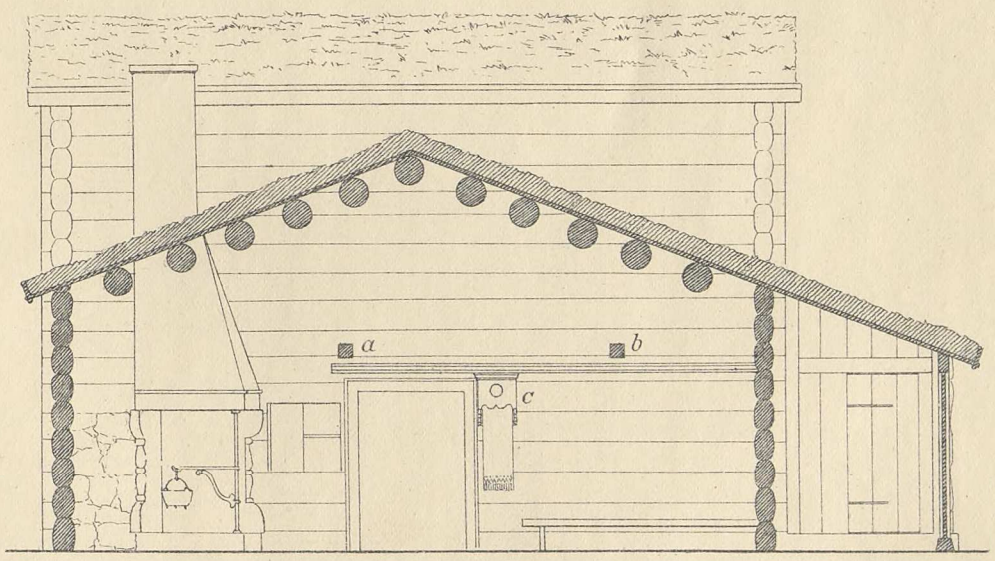

4.

Maalestok til Fig. 1. 3. 4.

0 10 20 30 Fod.

Maalestok til Fig. 2.

0 10 20 30 40 Fod.

Chr. Christie del. 1860

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

LÖKRA (Skiaker i Gudbrandsdalen.)

1.

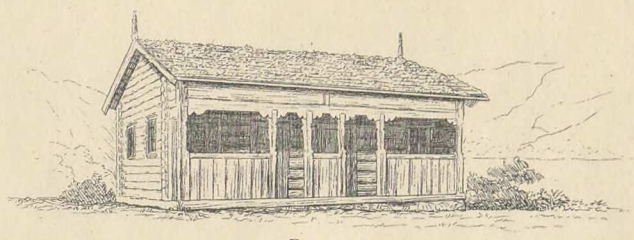

2.

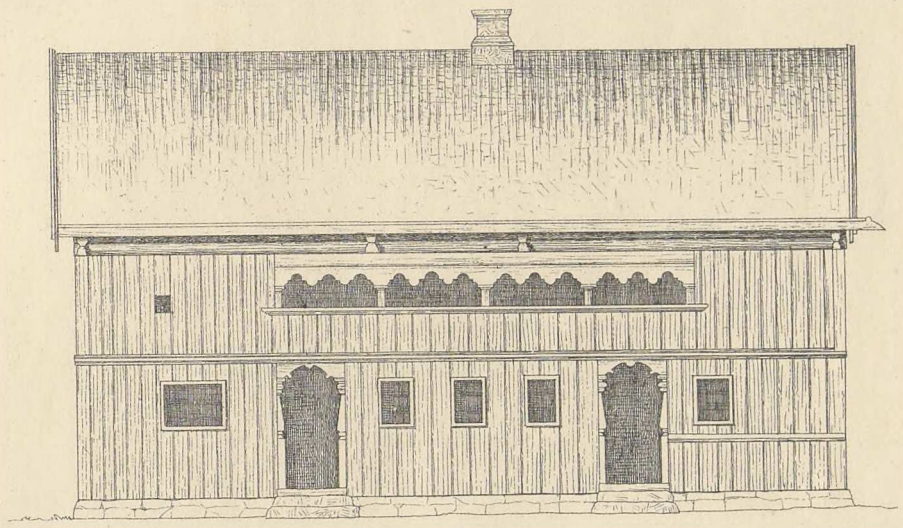

3.

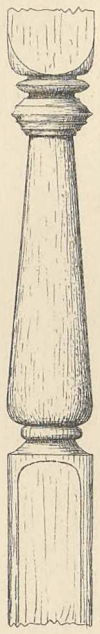

7.

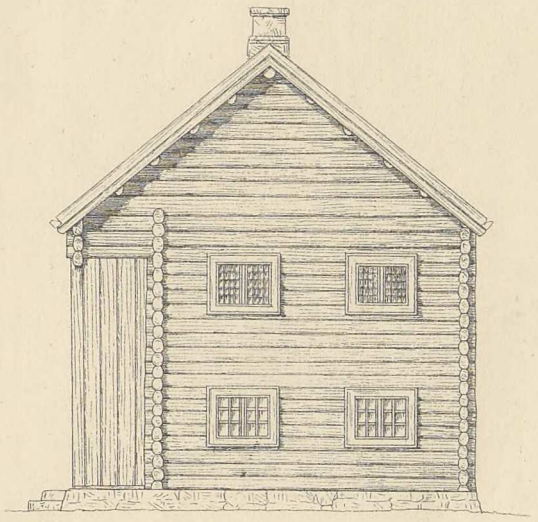

4.

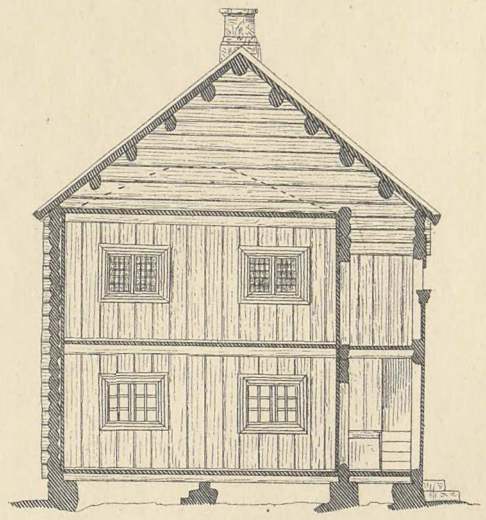

5.

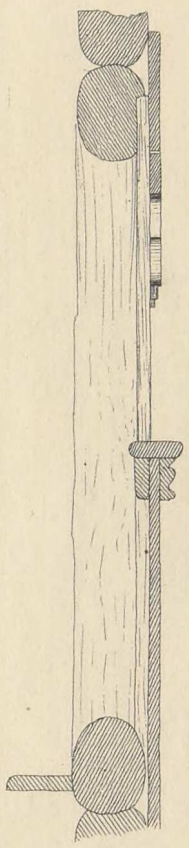

8.

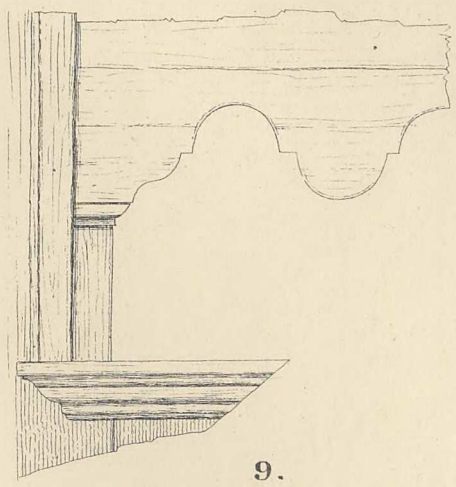

9.

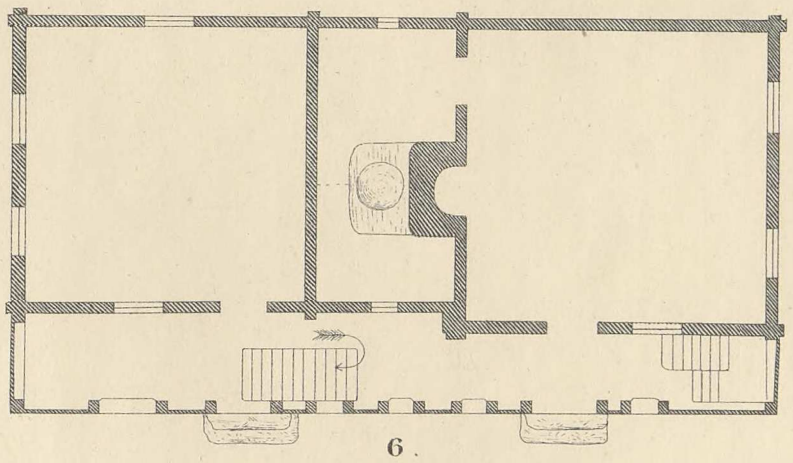

6.

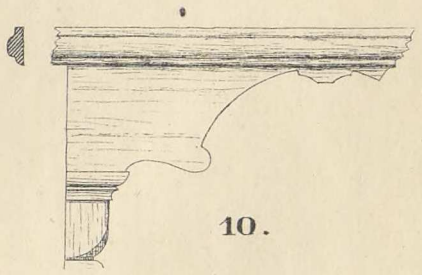

10.

Maalestok til Fig. 3. 4. 5. 6.

0 10 20 30 40 50 Fod

Maalestok til Fig. 7. 8. 9. 10.

0 1 2 3 4 5 Fod.

H Thorsen del. 1882.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

1. Fra Grandshered i Thelemarken. 2. Fra Kröderen.

AANESTAD (Löiten paa Hedemarken) *Fig. 3–10.*

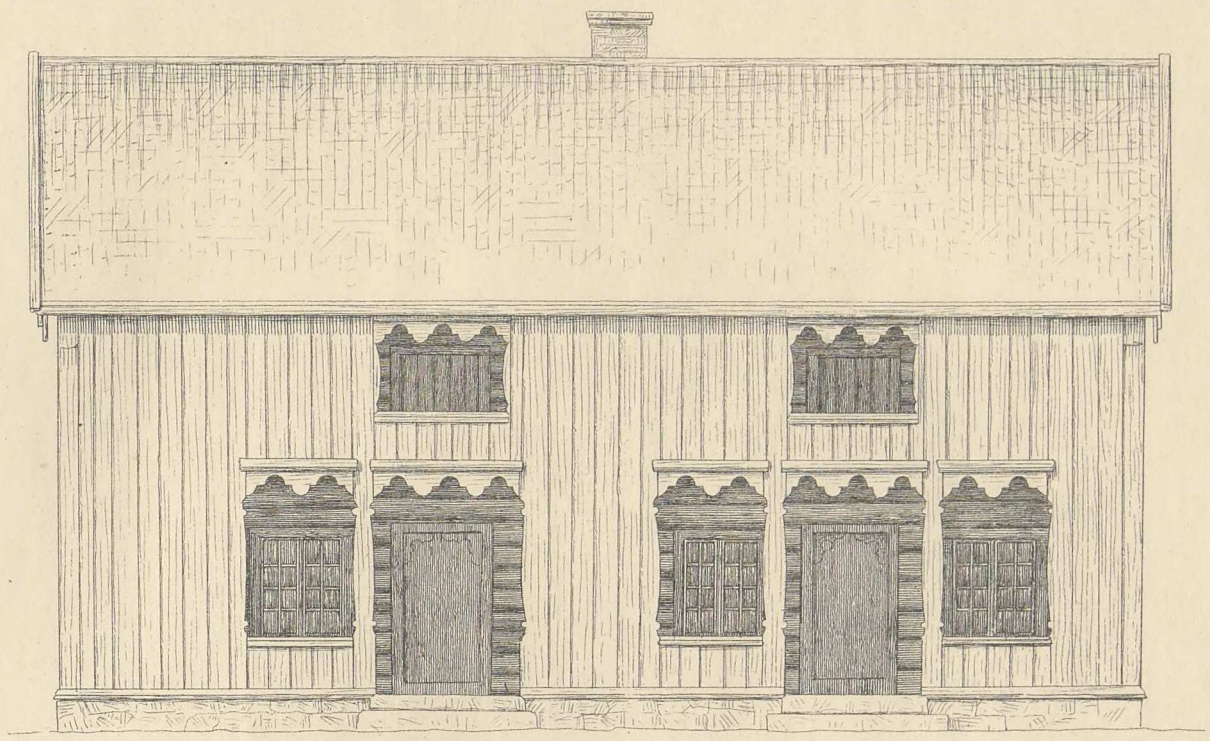

1.

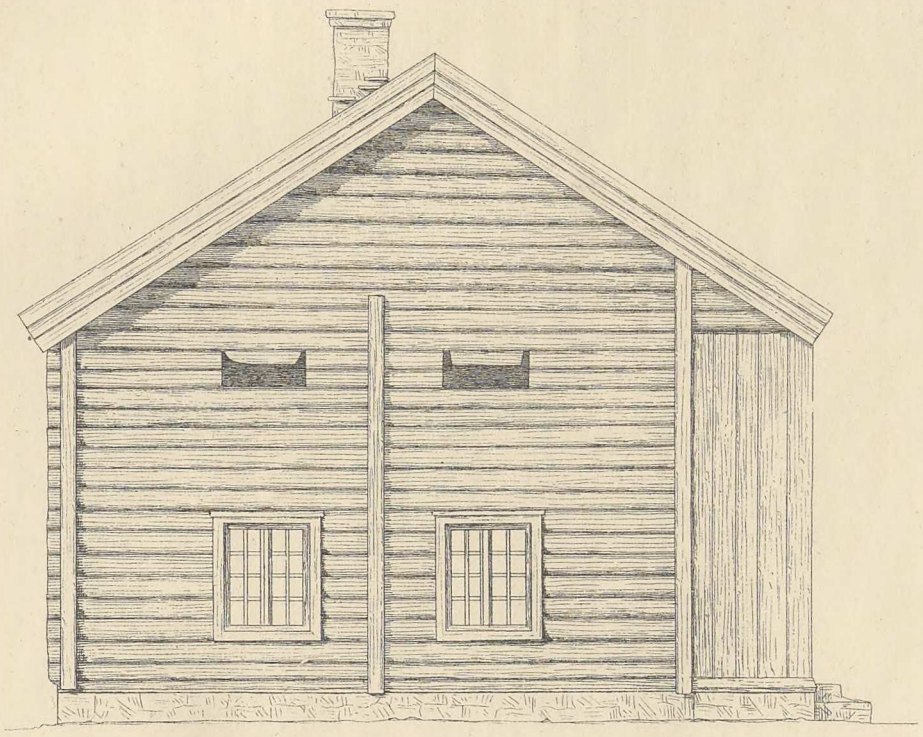

2.

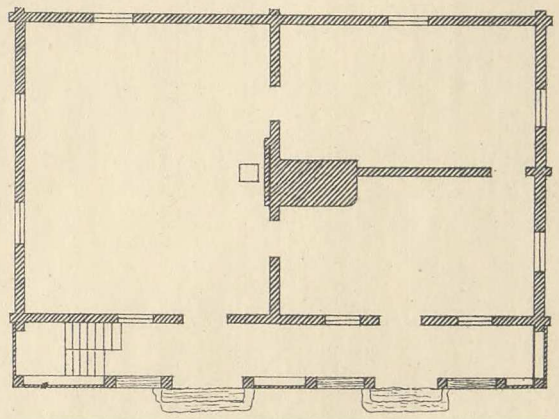

3.

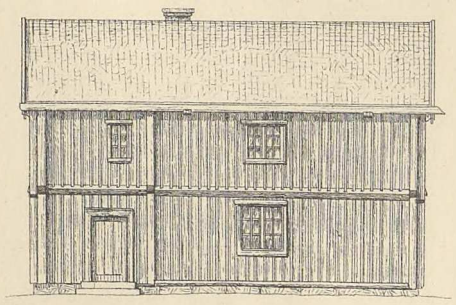

4.

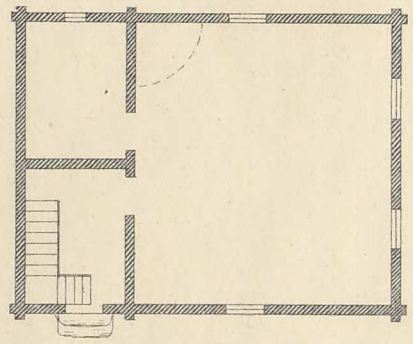

6.

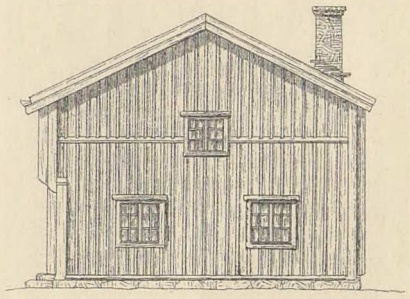

5.

Maalestok til Fig. 1. 2.

0 10 20 30 Fod

Maalestok til Fig. 3.

0 10 20 30 Fod

Maalestok til Fig. 4. 5. 6.

0 10 20 30 40 Fod.

H. Thorsen del. 1882.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

AUSTAD (Hov i Solör) *Fig. 1–3.*

ÖSTRE HÆMSTAD (Stange) *Fig. 4–6.*

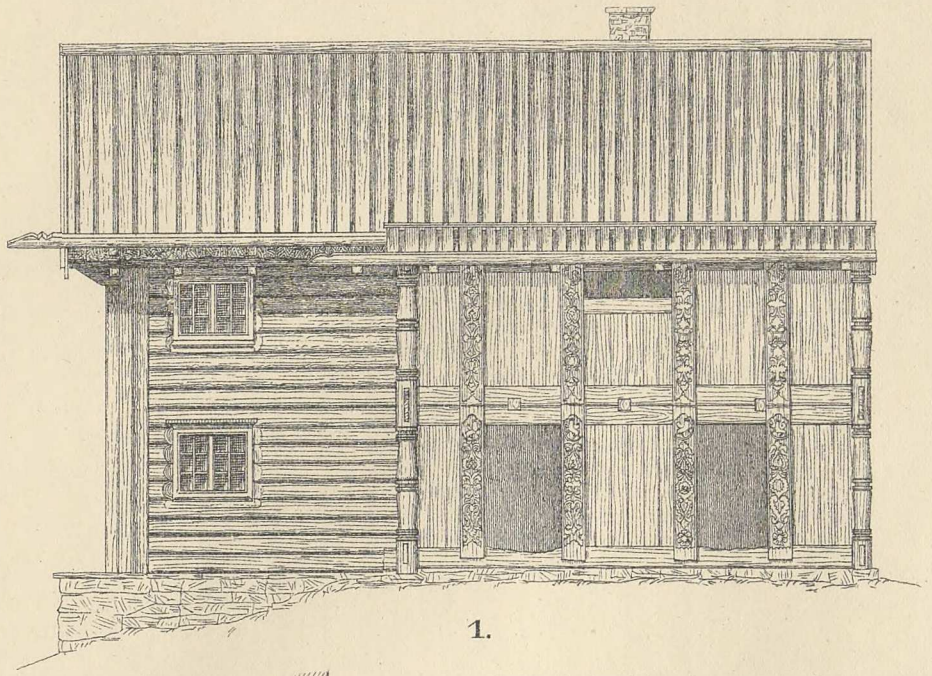

1.

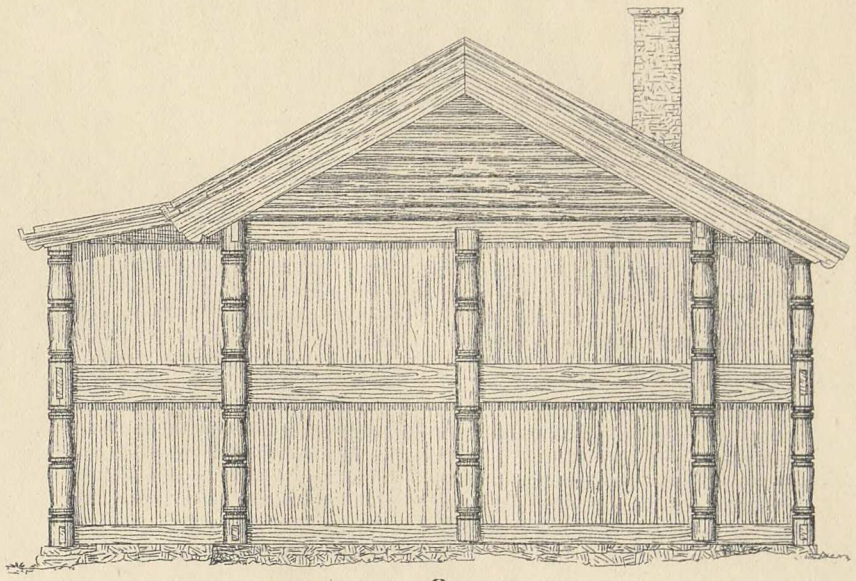

2.

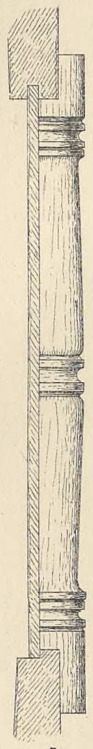

4.

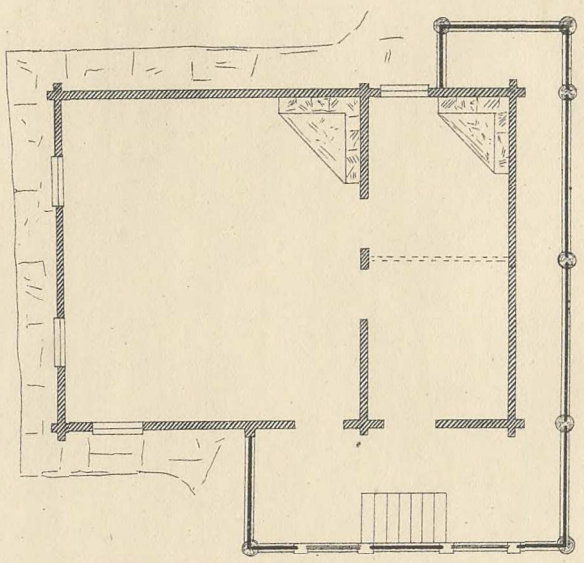

3.

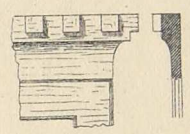

5.

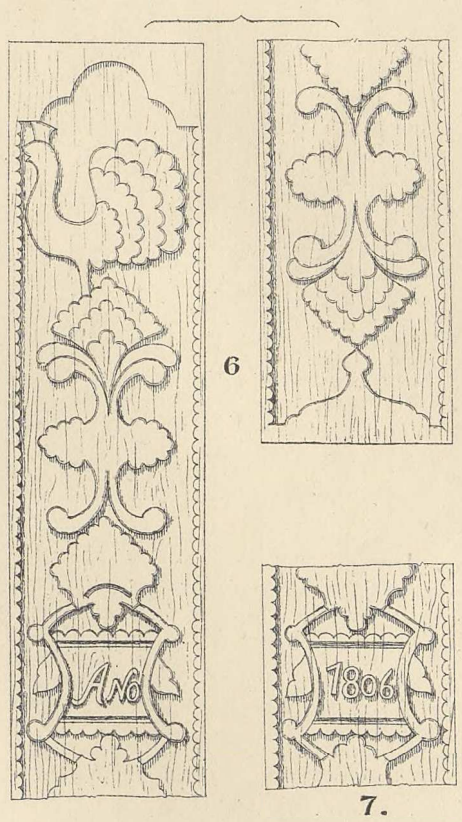

6

7.

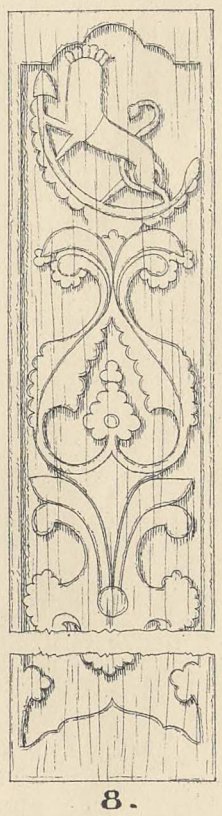

8.

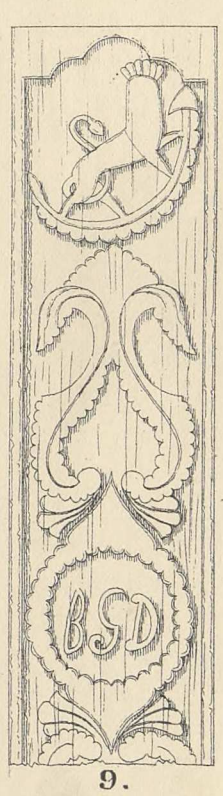

9.

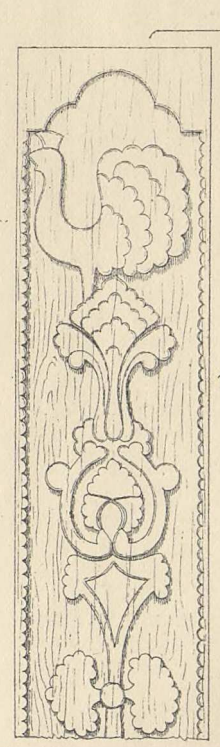

10

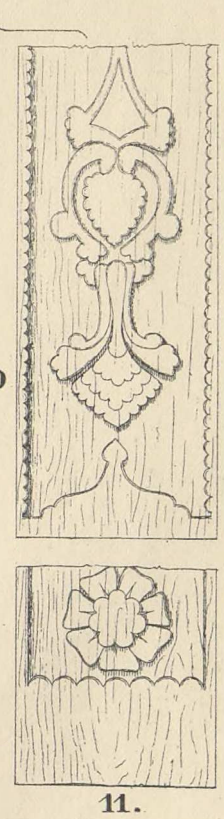

11.

Maalestok til Fig. 1. 2.

0 5 10 15 20 30 Fod

Maalestok til Fig. 3.

0 10 20 30 40 Fod

Maalestok til Fig. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.

0 1 2 Fod

Maalestok til Fig. 4.

0 1 2 3 Fod

H. Thorsen del. 1876.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

FLAATEN (Opdal i Numedal).

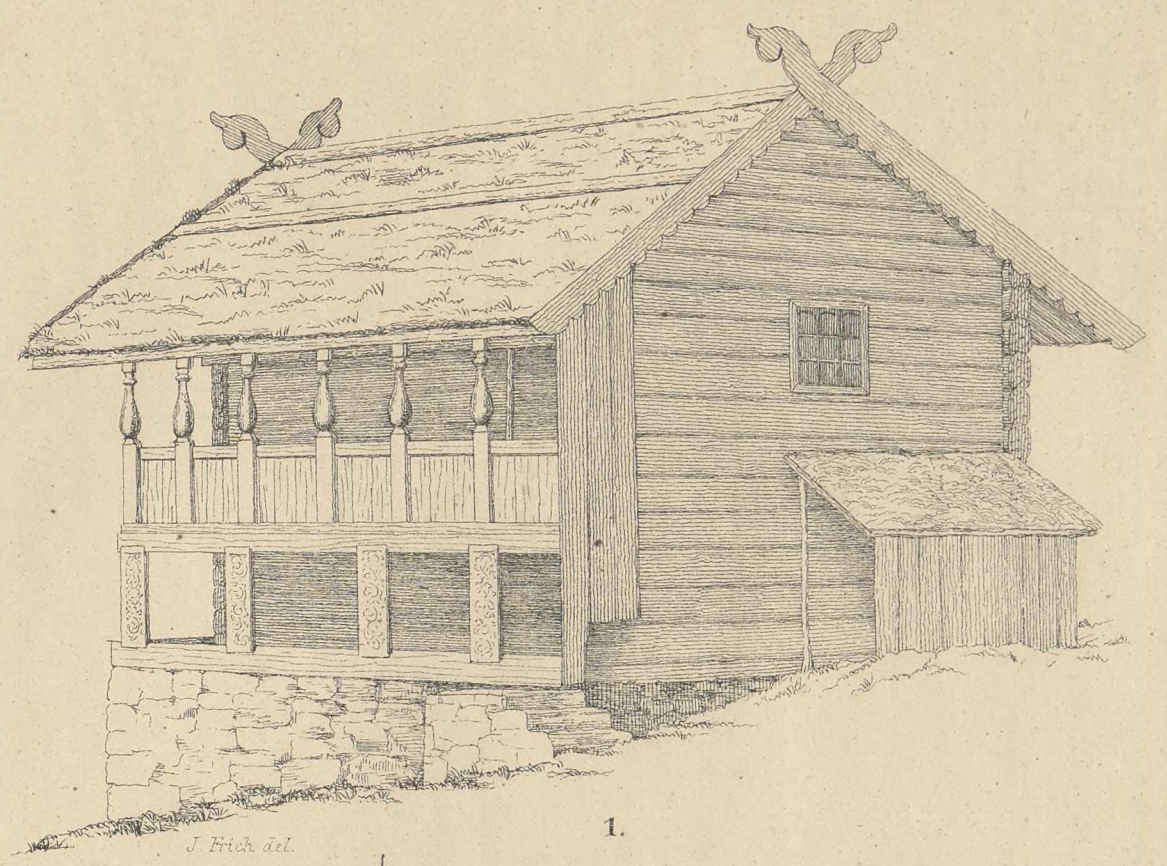

J. Frich del.

1.

Minutoli del.

2.

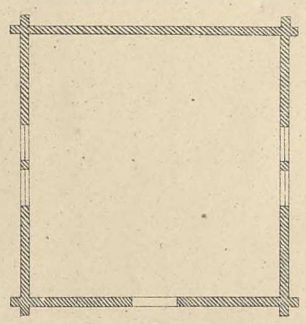

3.

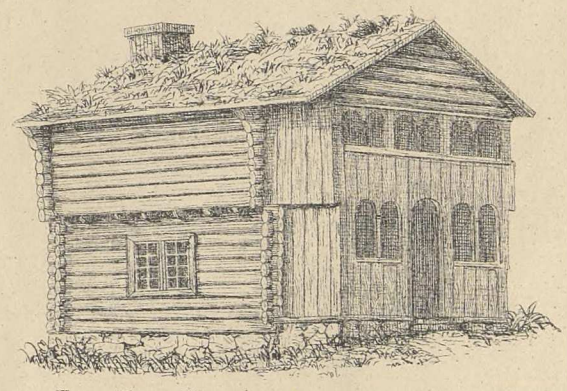

Thrap-Meyer del.

4.

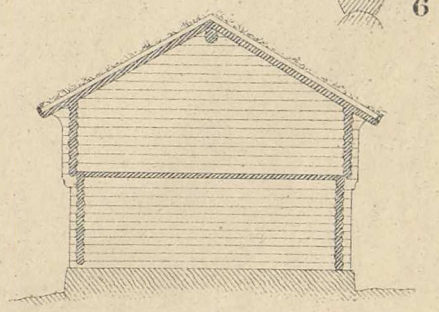

5.

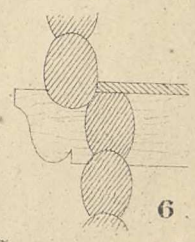

6.

Maalestok til Fig. 3. 5.

0 5 10 20 30 Fod.

Maalestok til Fig. 6.

0 5 10 20 40 Tom.

1. GROVEN (Hviteseid). 2. SORKNES (Grue).

3–6. ELTON (Stange).

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

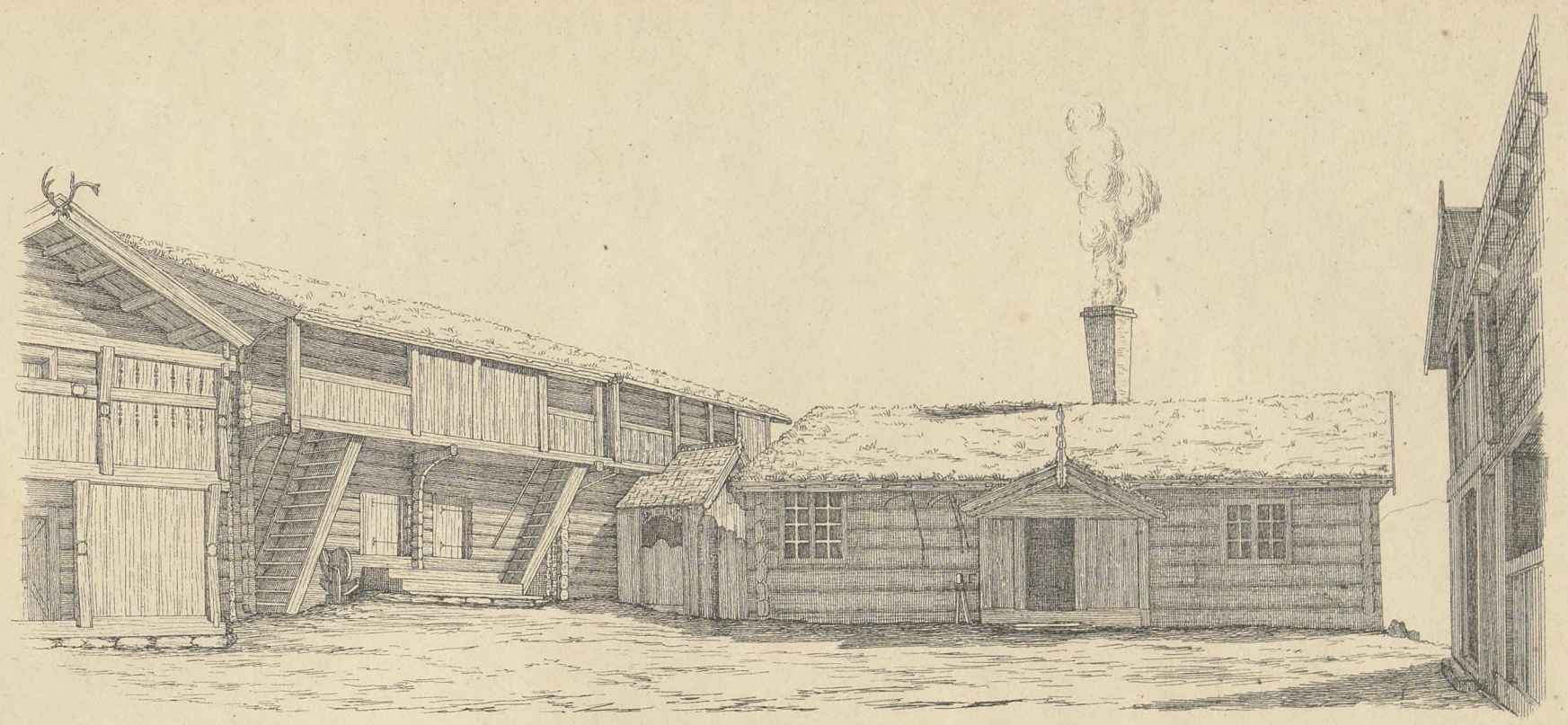

1.

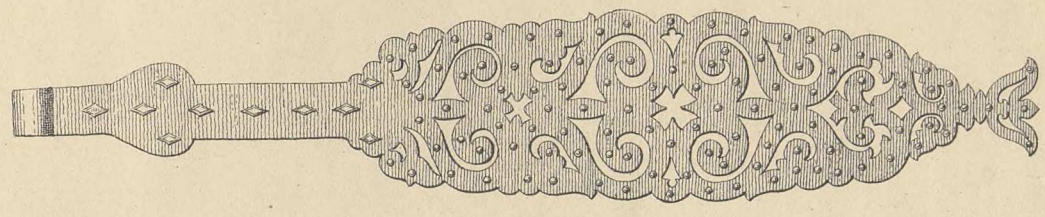

2.

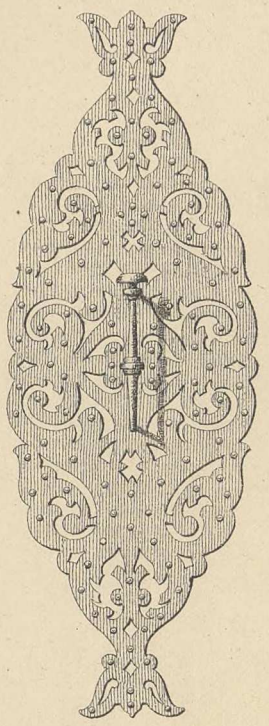

3.

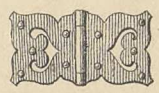

4.

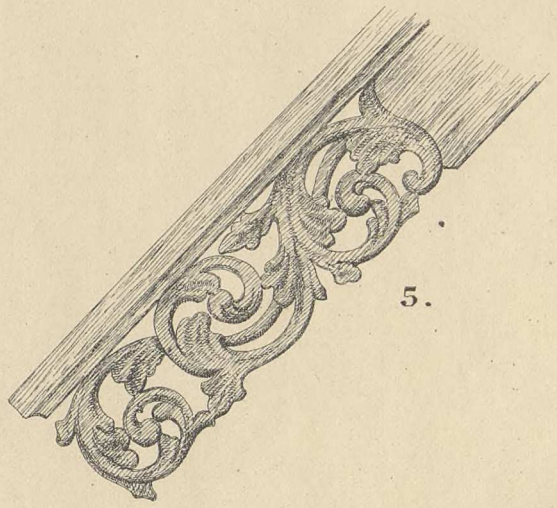

5.

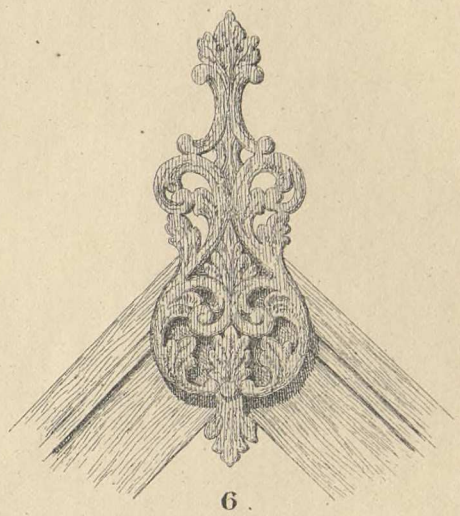

6.

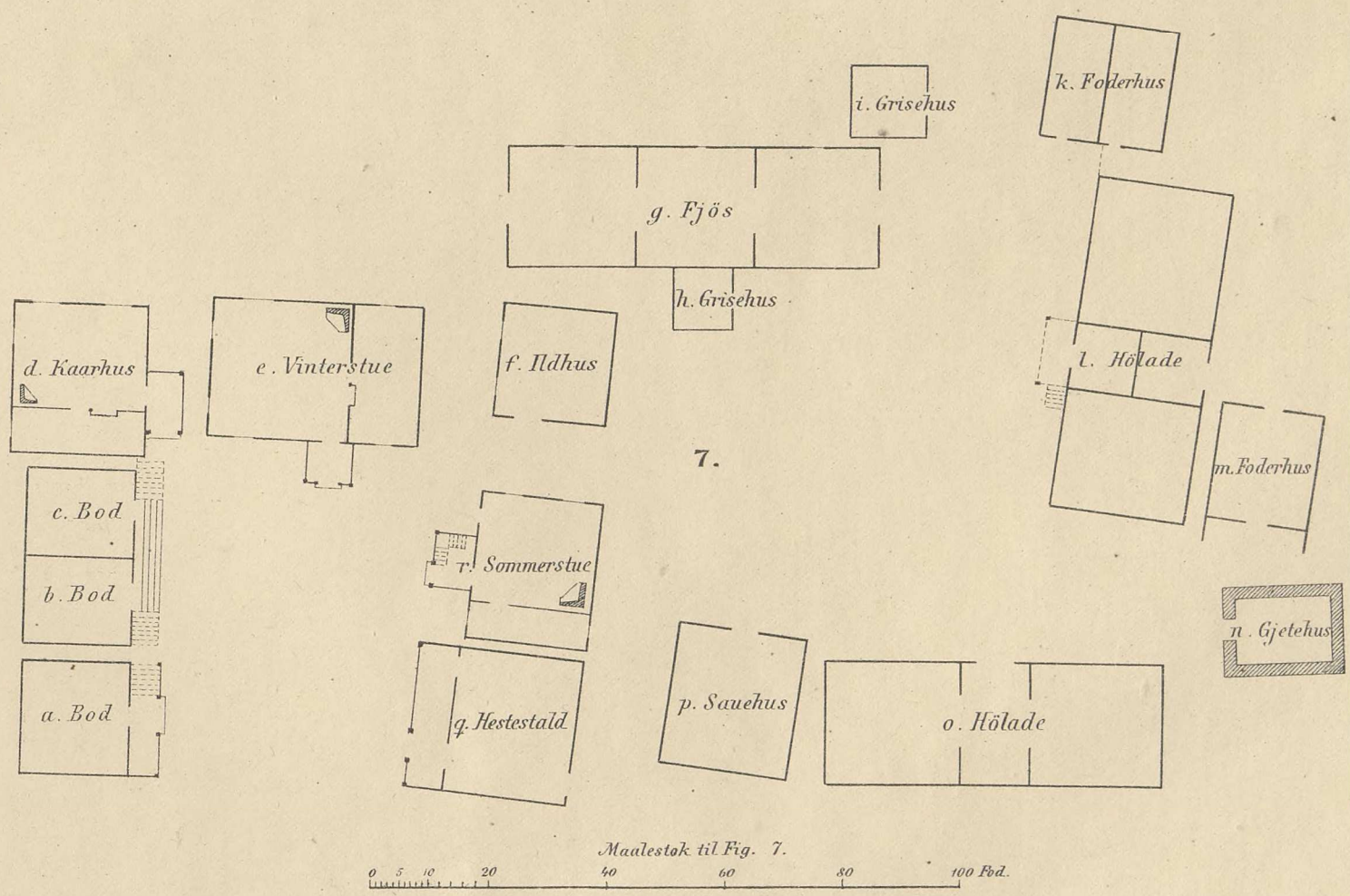

7.

Chr. Christie del. 1860.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

SANDBU (Vaage, Gudbrandsdal).

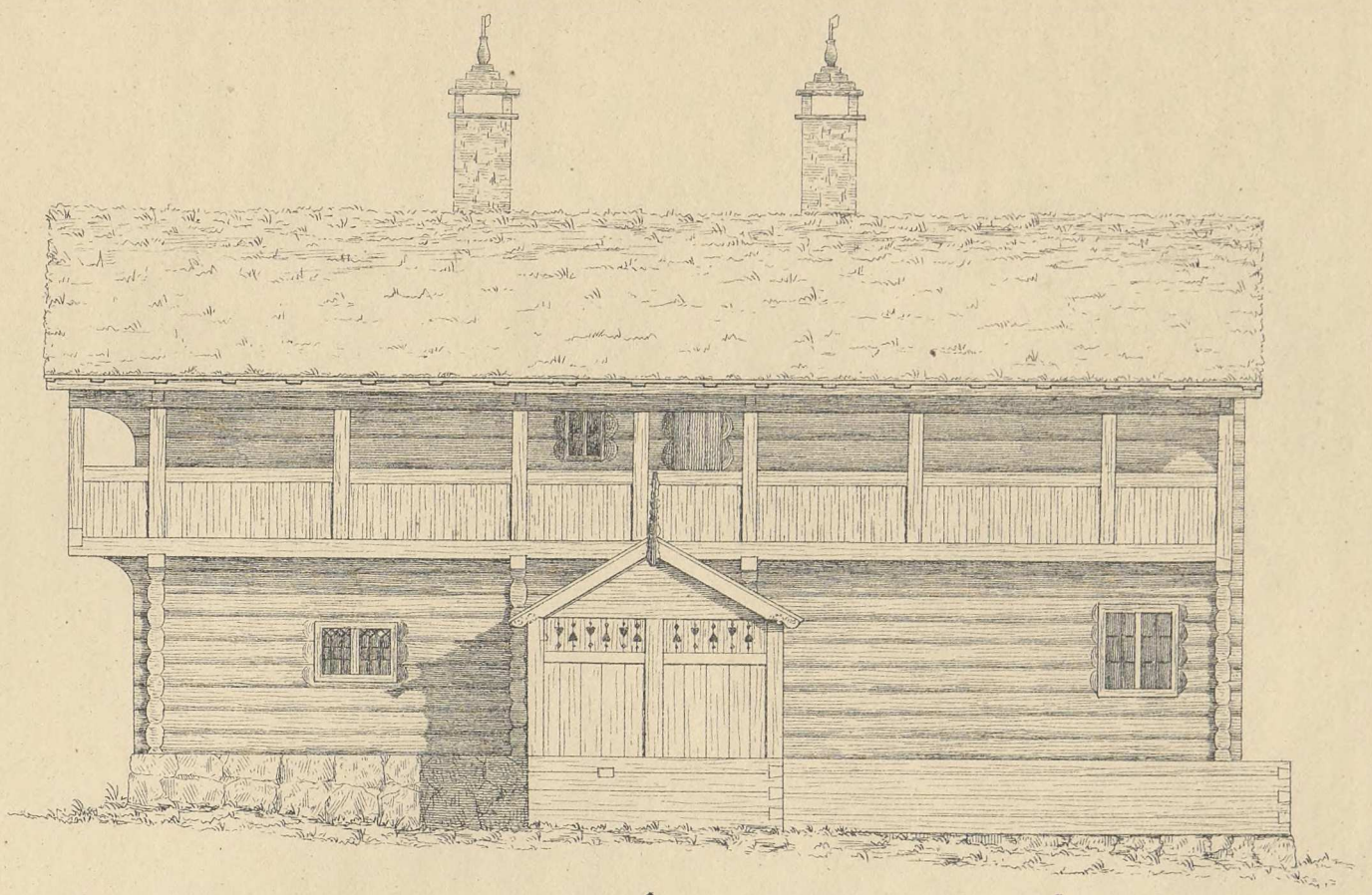

1.

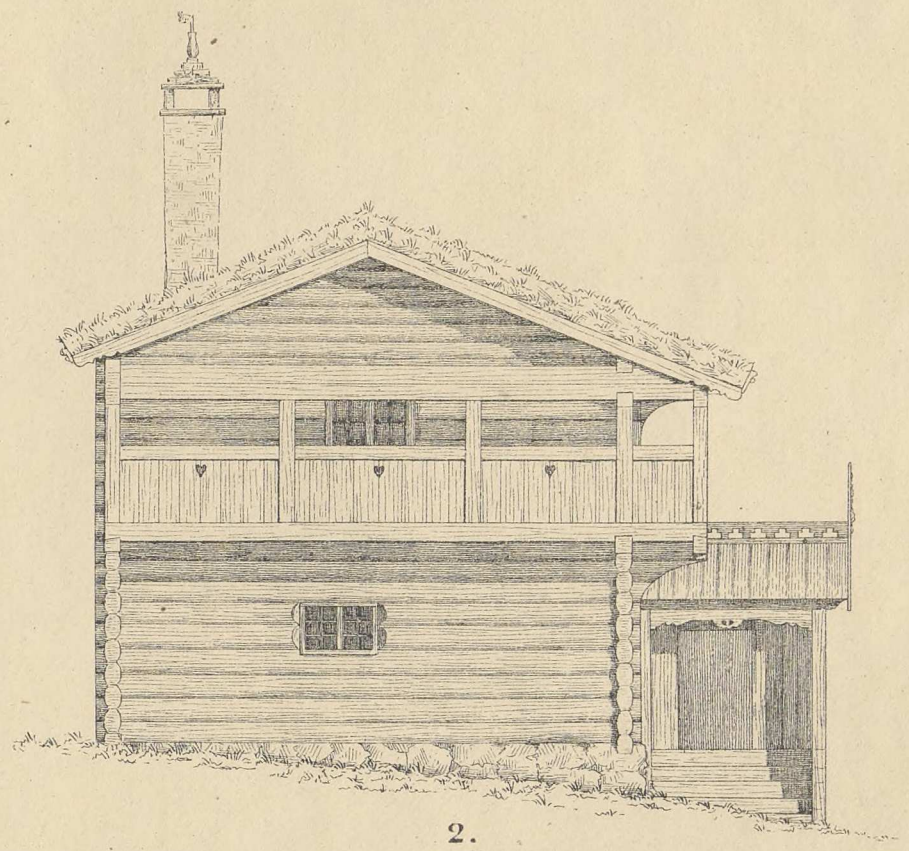

2.

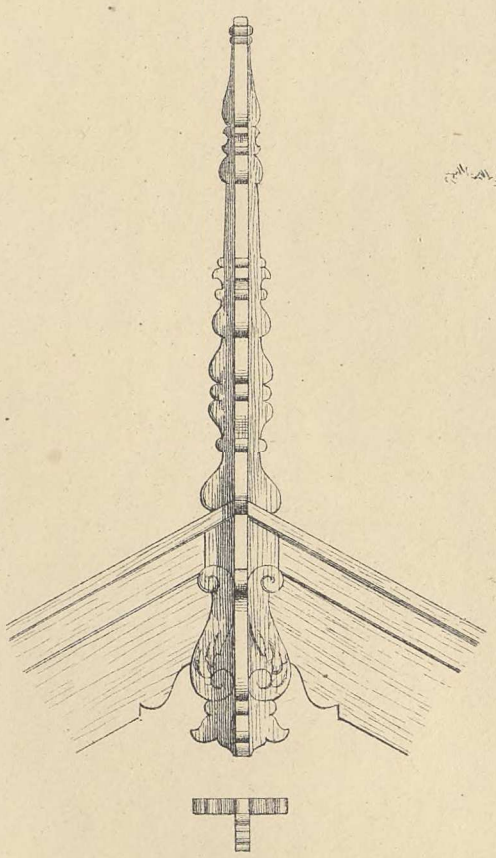

4.

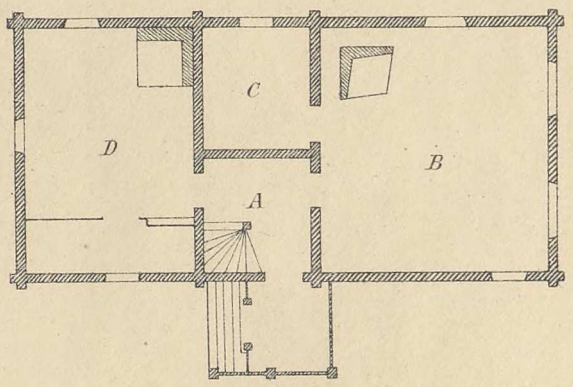

3.

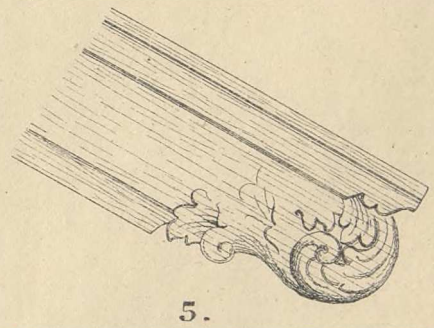

5.

Maalestok til Fig. 1. 2.

0 10 20 30 40 Fod.

Maalestok til Fig. 3.

0 10 20 30 40 Fod.

Maalestok til Fig. 4. 5.

0 1 2 3 Fod.

Chr. Christie del. 1860.

M. Lyngs lith. Anst. Christiania.

SANDBU (Vaage, Gudbrandsdal).

1.

2.

3.

4.

Maalestok til Fig. 2. 3.

0 1' 2 3 4 5 10 20 Fod.

Maalestok til Fig. 4.

0 5 10 20 40 60 80 100 120 140 160 Fod.

Chr Christie del. 1860.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania

HAAKENSTAD (Vaage, Gudbrandsdal).

1.

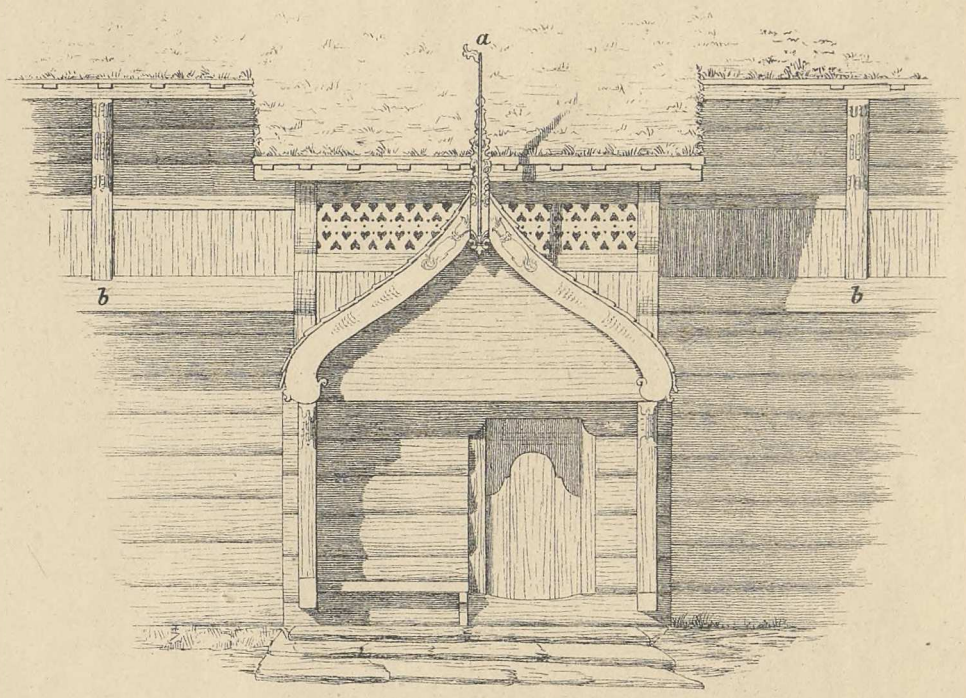

2.

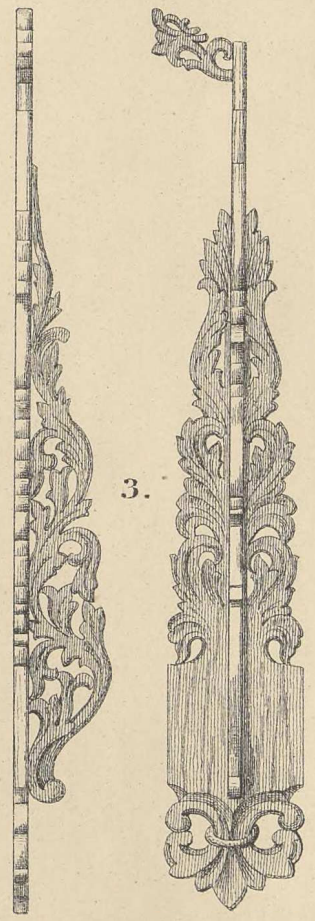

3.

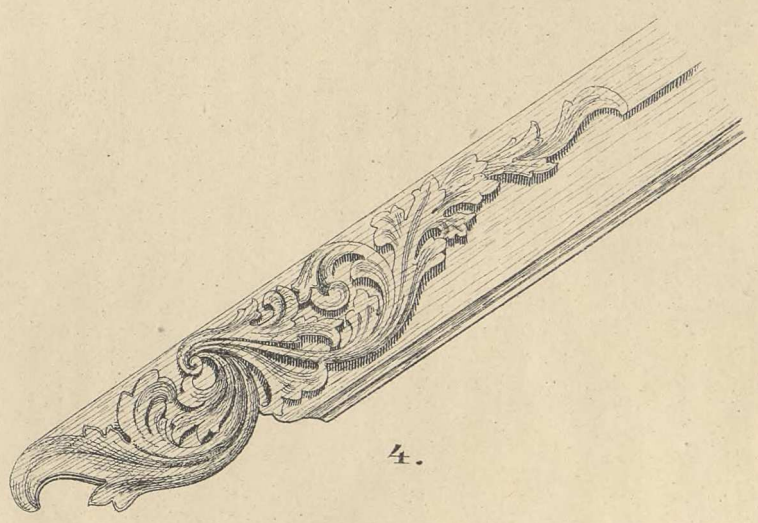

4.

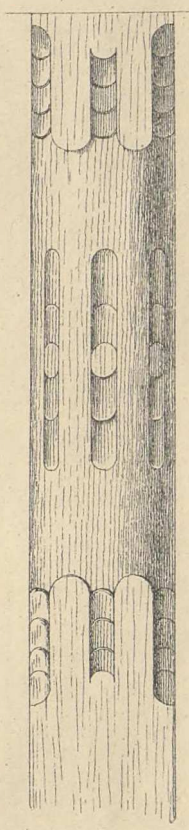

5.

Maalestok til Fig. 2.

0 1 2 3 4 5 10 20 Fod.

Maalestok til Fig. 3. 4. 5.

0 1 2 3 4 5 Fod.

Chr. Christie del. 1860.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

BJÖLSTAD (Vaage, Gudbrandsdal).

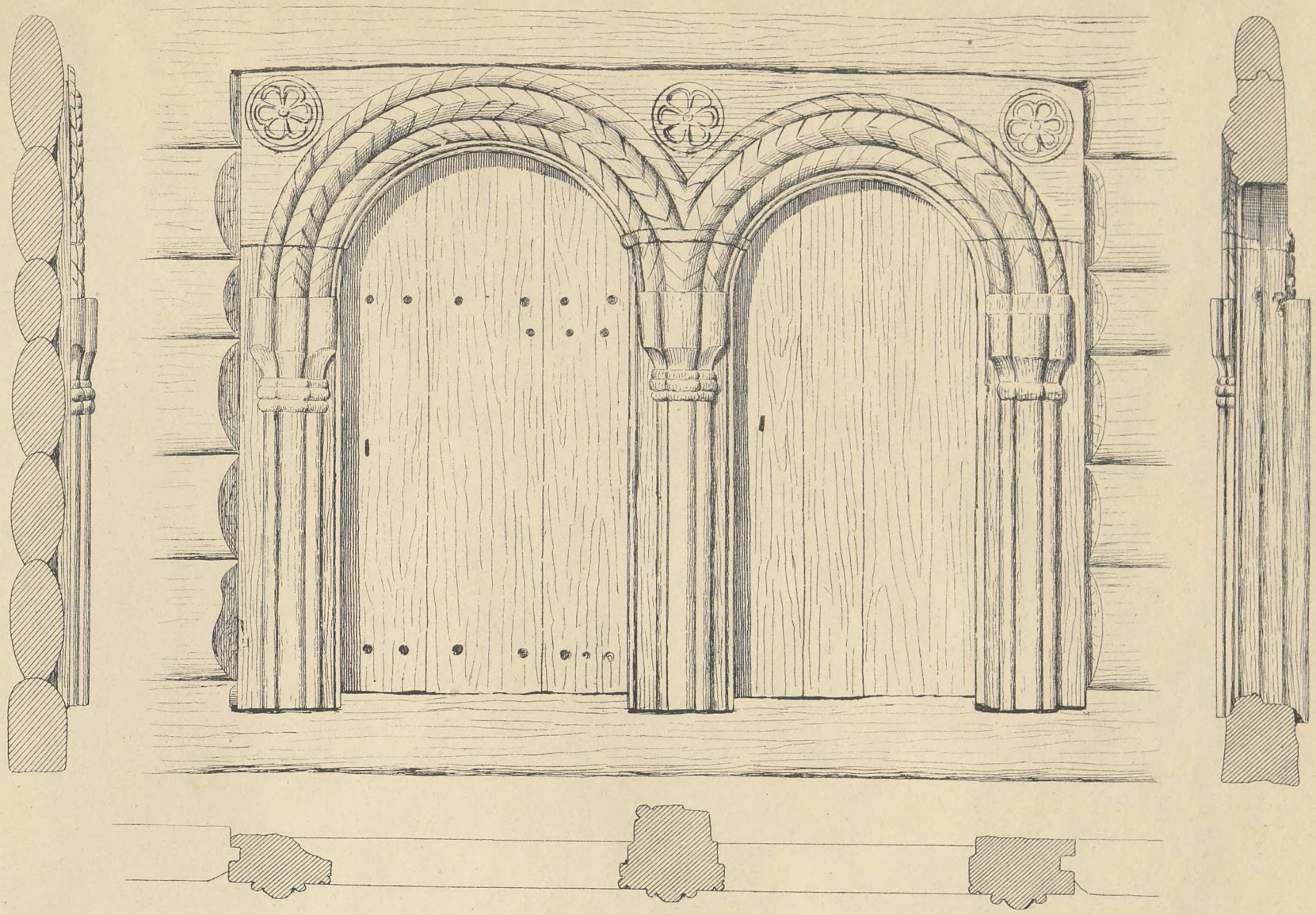

1.

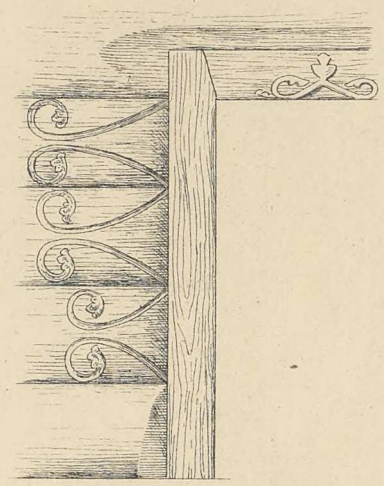

2.

3.

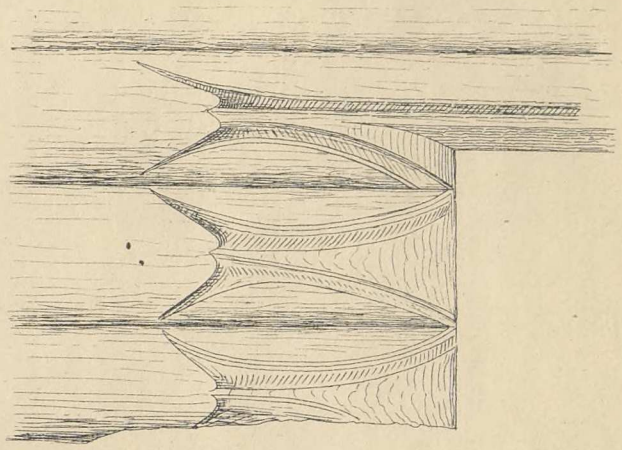

4.

5.

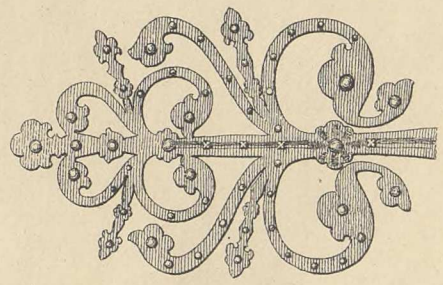

7.

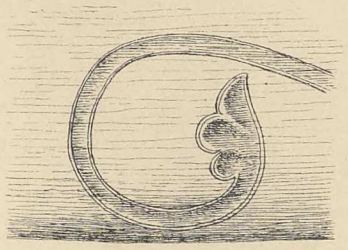

6.

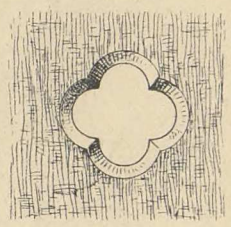

8.

Maalestok til Fig. 1.

0 1 2 3 4 5 6 Fod.

Maalestok til Fig. 2. 3.

0 1 2 3 4 5 6 Fod.

Maalestok til Fig. 4.

0 1 2 Fod.

Maalestok til Fig. 5.

0 1 2 3 4 5 6 12 Tom.

Maalestok til Fig. 6.

0 1 2 3 4 5 6 12 Tom.

Maalestok til Fig. 7.

0 1 2 3 4 5 6 12 Tom.

Maalestok til Fig. 8.

0 1 2 Fod.

2-4, 6-8 Chr. Christie del. 1862.
5 efter Fotografi.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

1, **NORHEIM** (Vikör, Hardanger). 2, 3, 5-8, **AGA** (Ullensvang, Hardanger).
4 **VALSVIK** (Vik, Sogn).

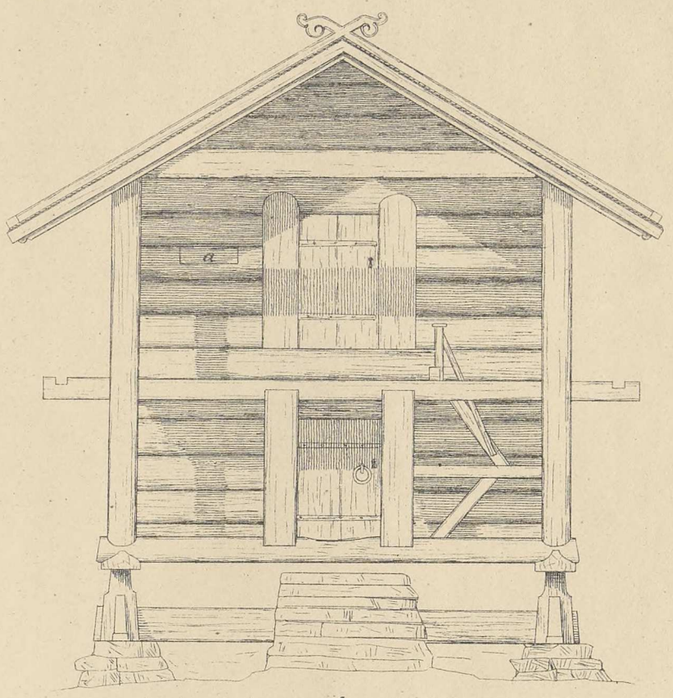

1.

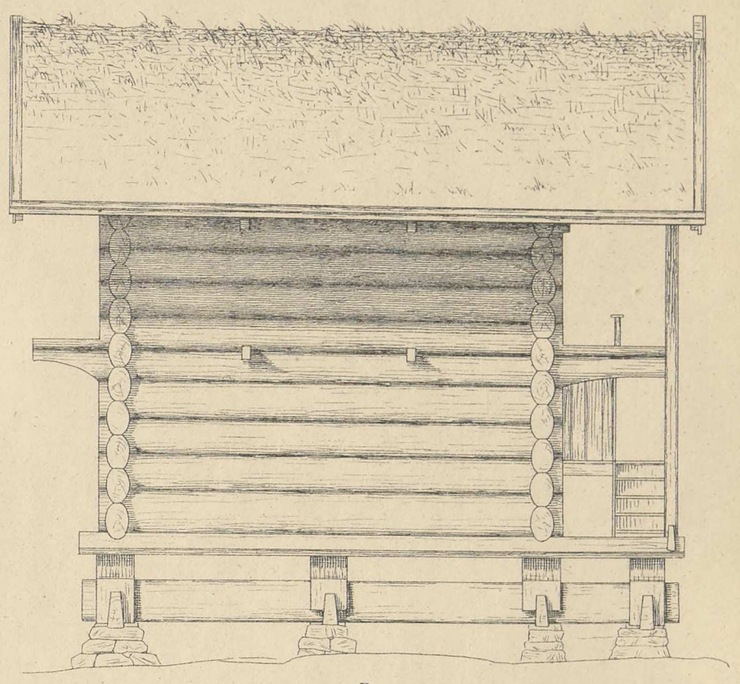

2.

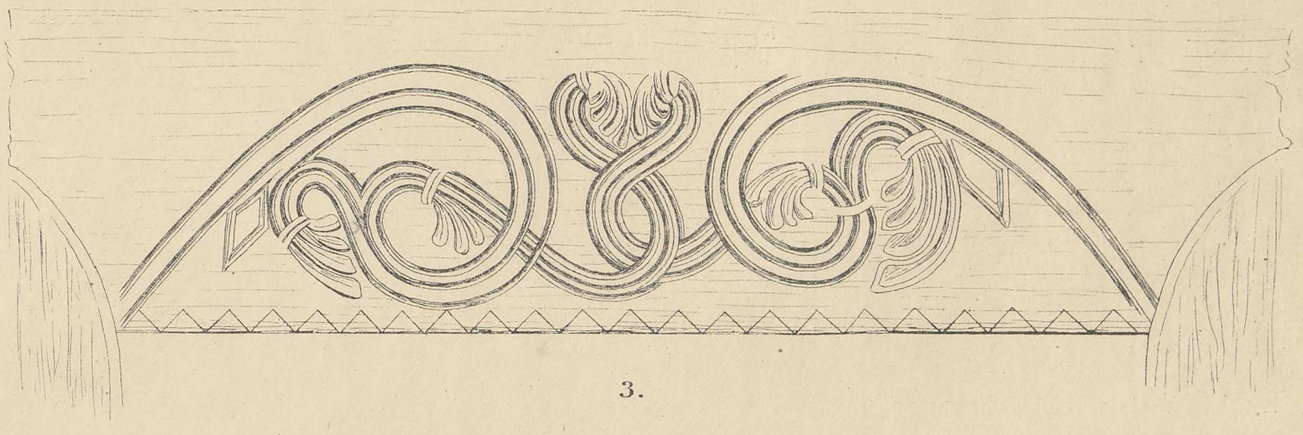

3.

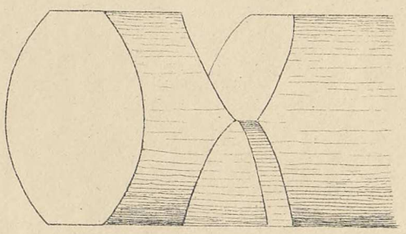

4.

Maalestok til Fig. 1. 2.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 — 20 Fod.

Maalestok til Fig. 3.

0 1 2 3 4 5 6 — 12 Tom.

Maalestok til Fig. 4.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 — 24 Tom.

H. Thorsen del. 1875.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

VINDLAUS (Laardal, Thelemarken).

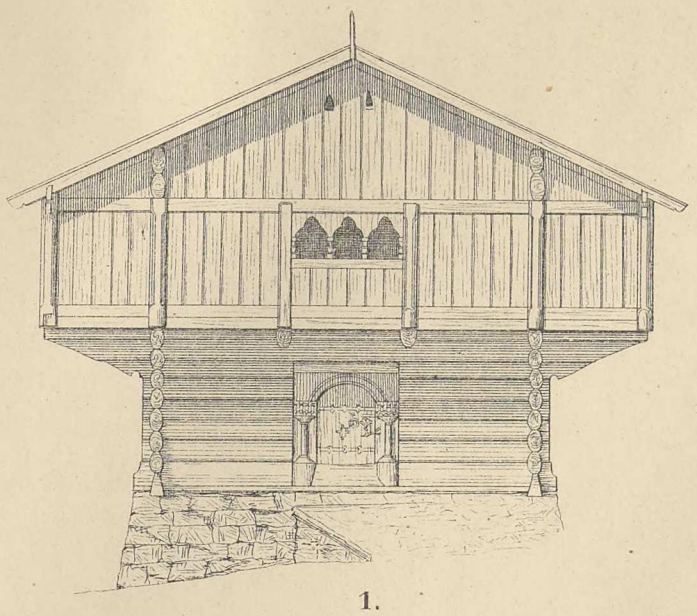

1.

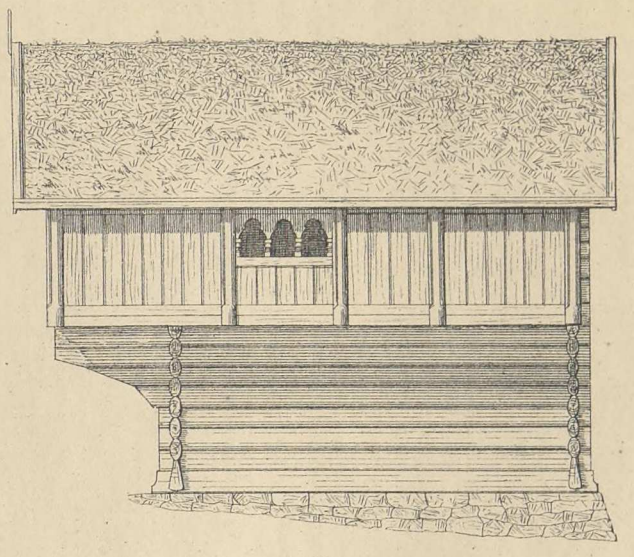

2.

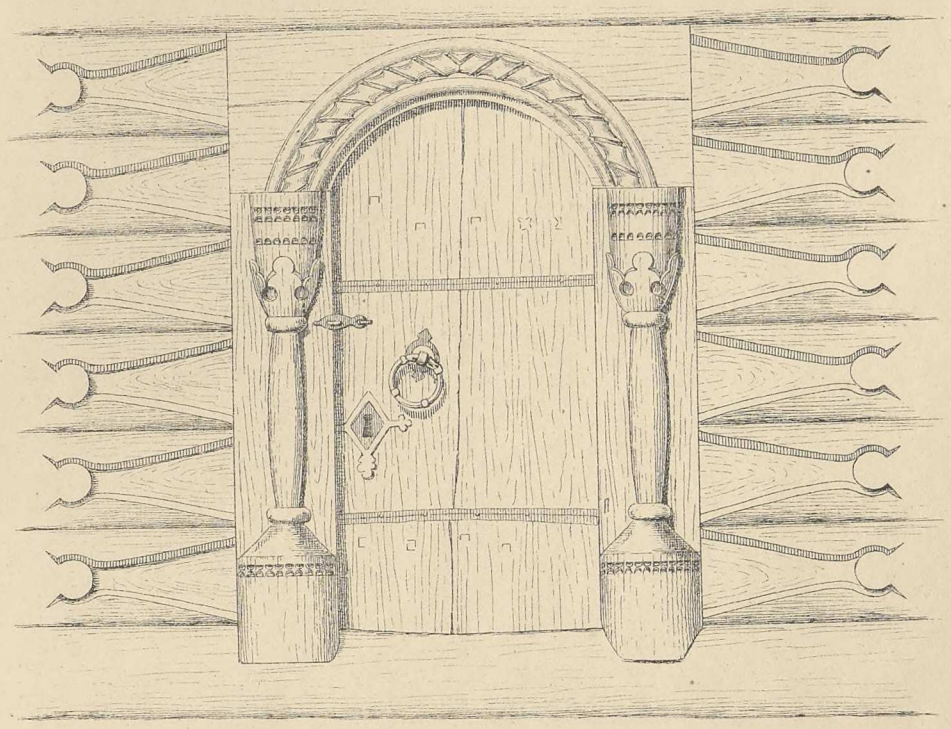

3.

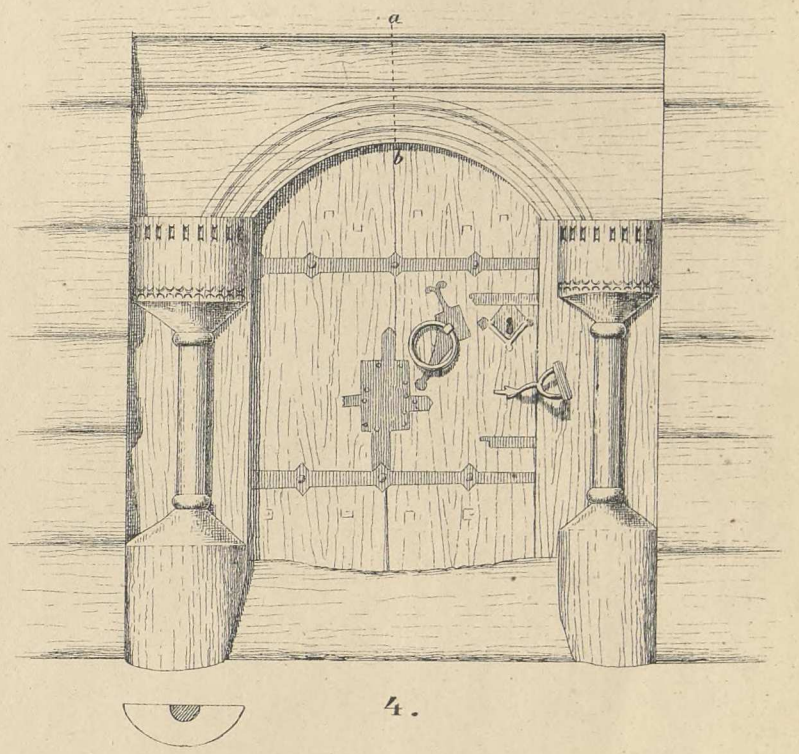

4.

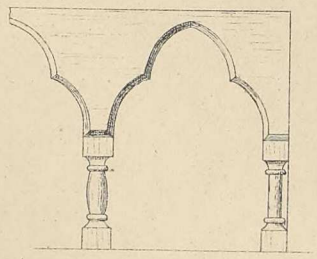

6.

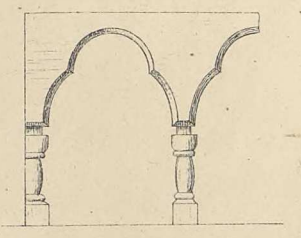

7.

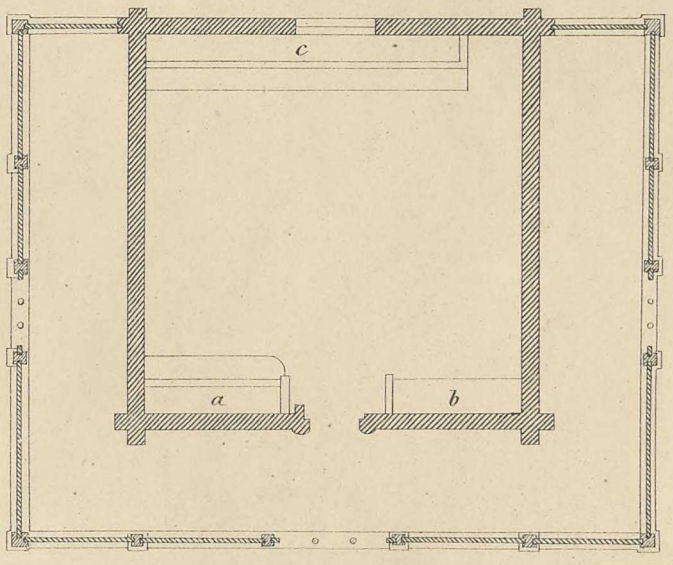

5.

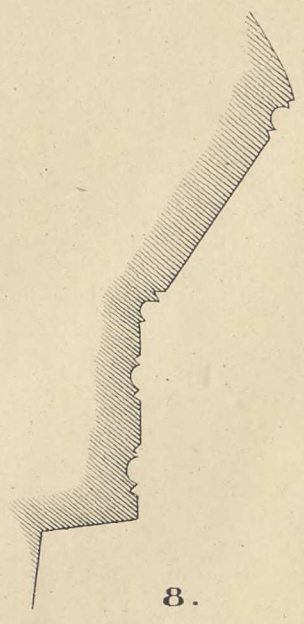

8.

Maalestok til Fig. 1. 2. 5.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 20 30 Fod.

Maalestok til Fig. 3. 4. 6. 7.

0 1 2 3 4 5 Fod.

Maalestok til Fig. 8.

0 1 2 3 4 5 6 12 Tom.

Chr. Christie del.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

STAVE (Aal, Hallingdal).

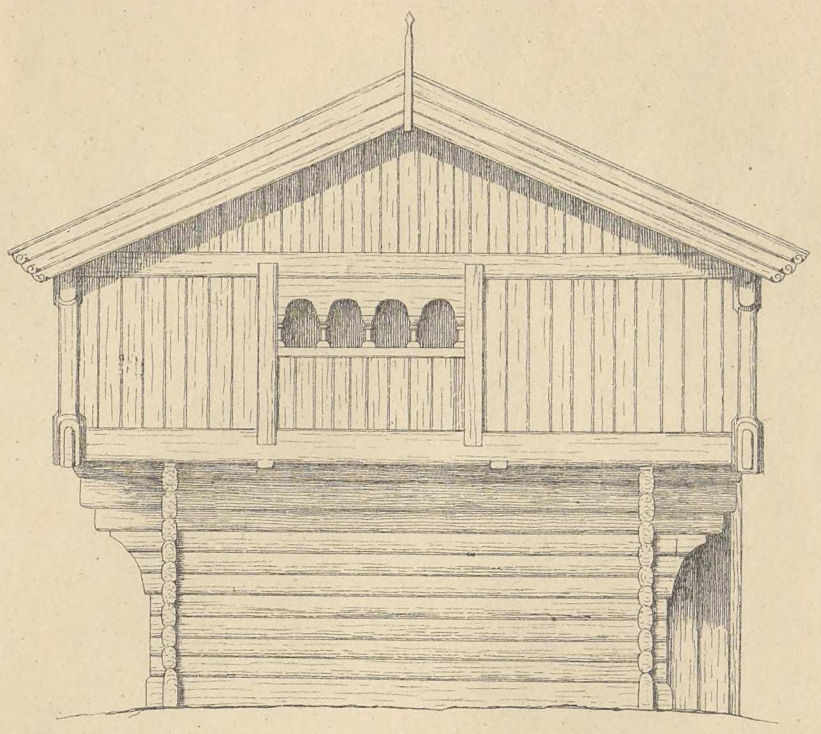

1.

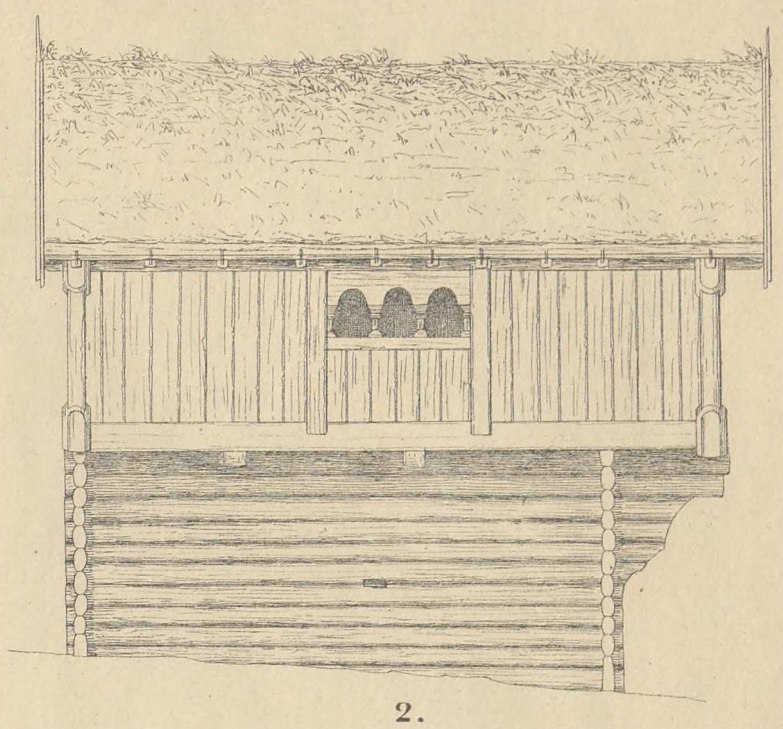

2.

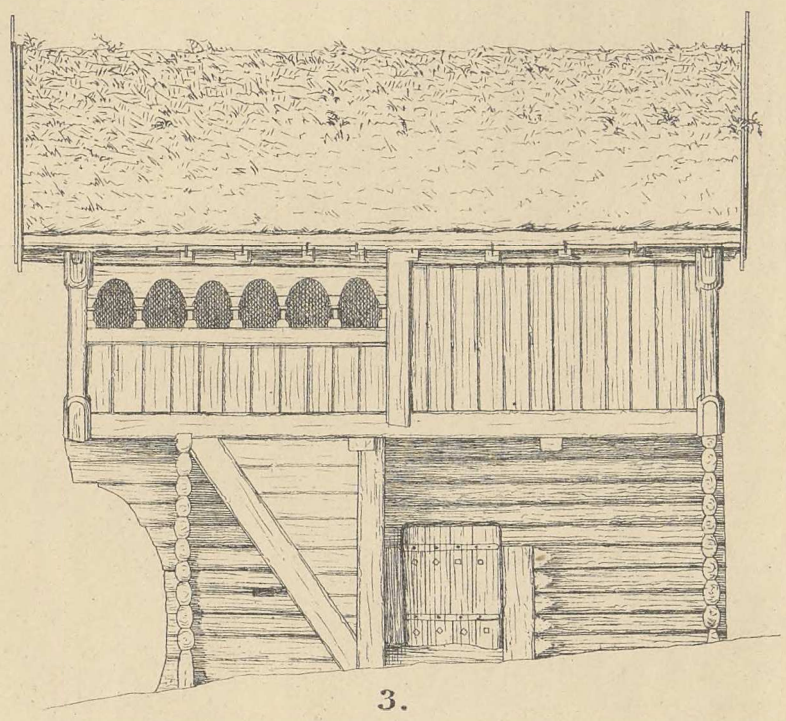

3.

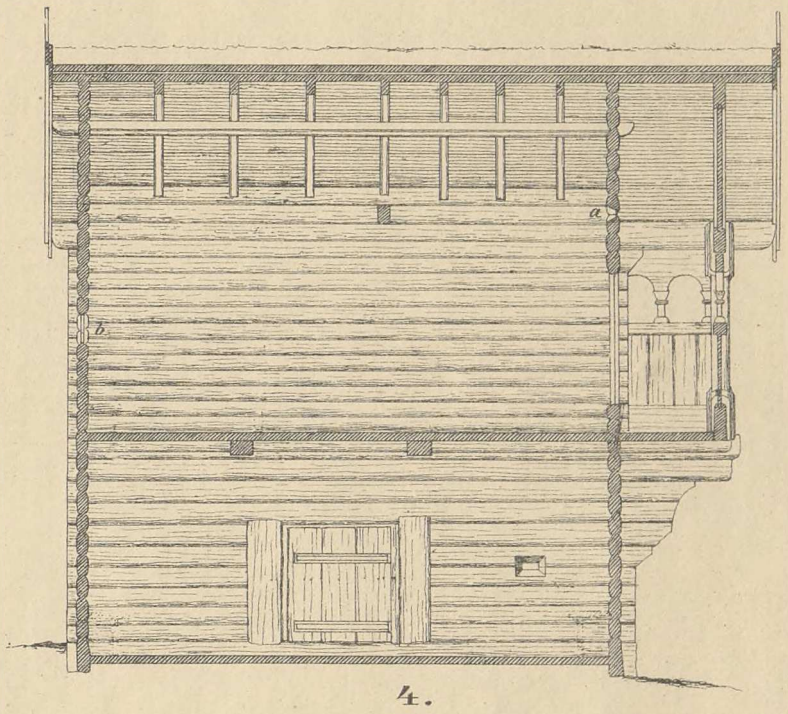

4.

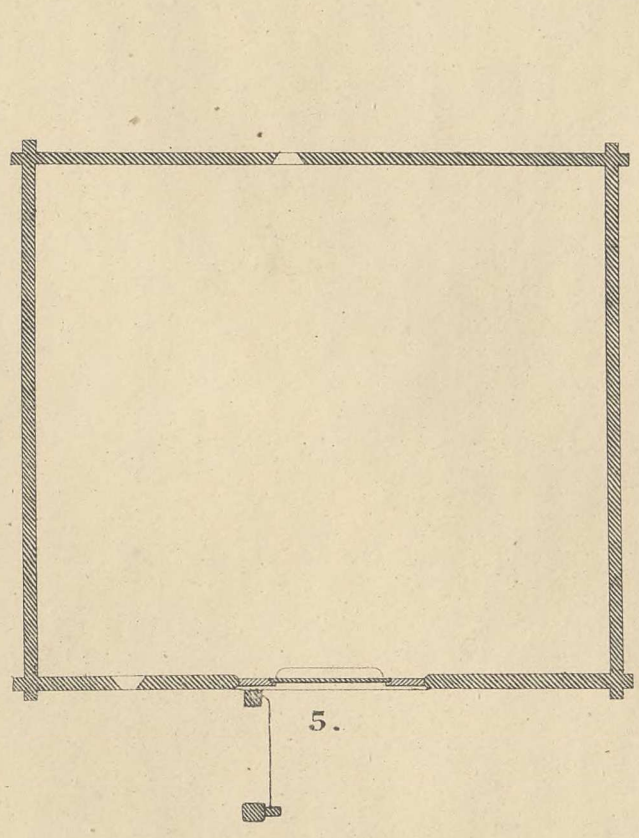

5.

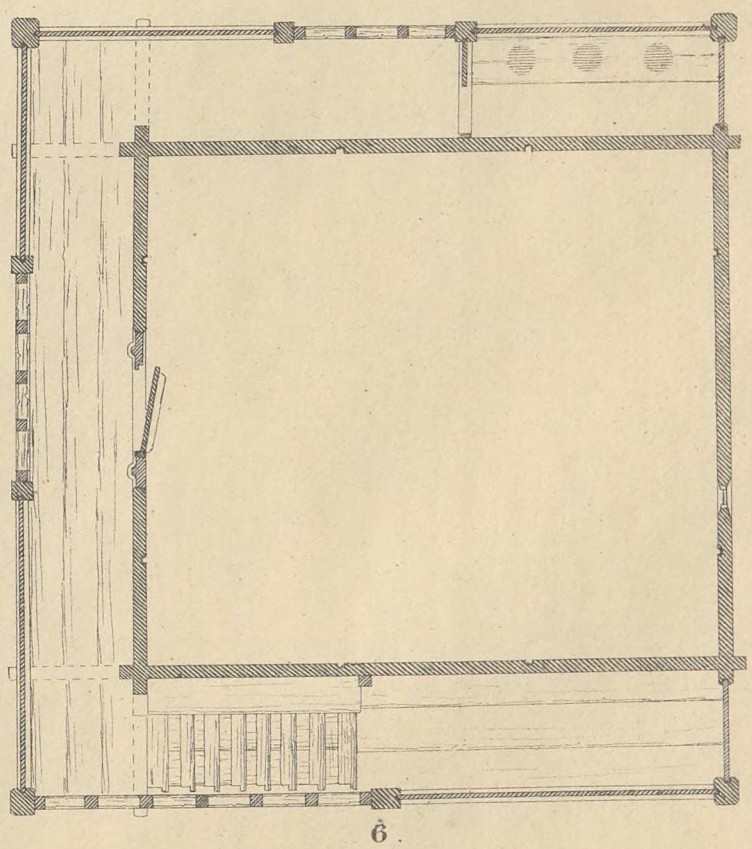

6.

Maalestok

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 20 30 Fod.

H. Thorsen del. 1884.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

ROLDSTAD (söndre Fron, Gudbrandsdal).

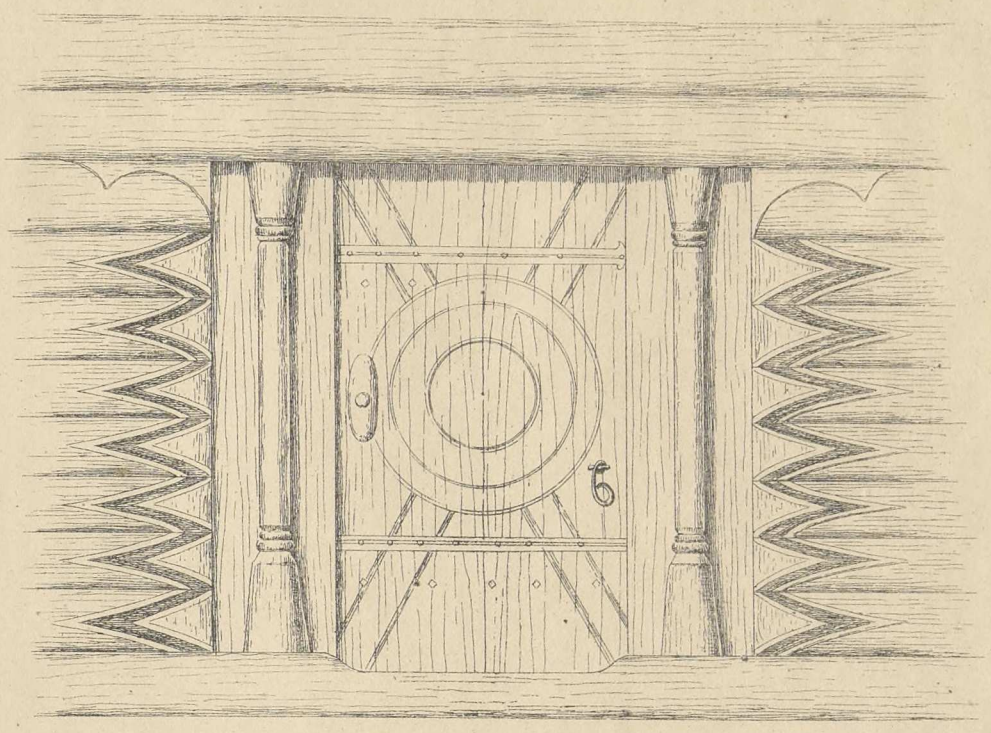

1.

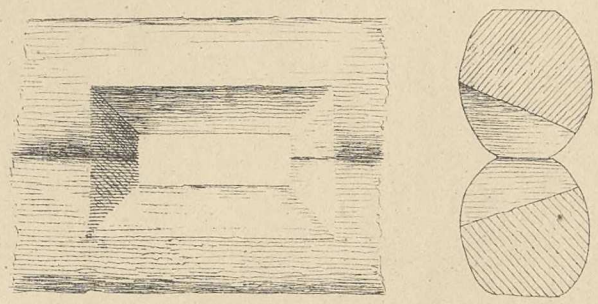

2.

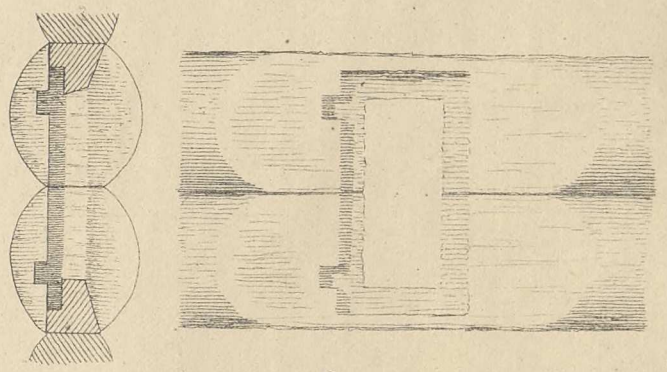

3.

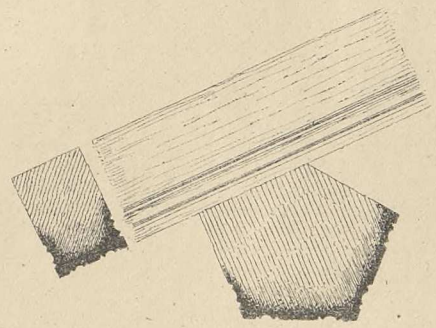

4.

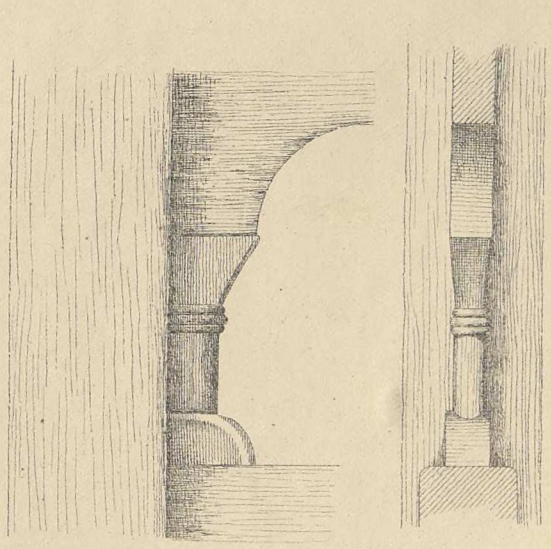

5.

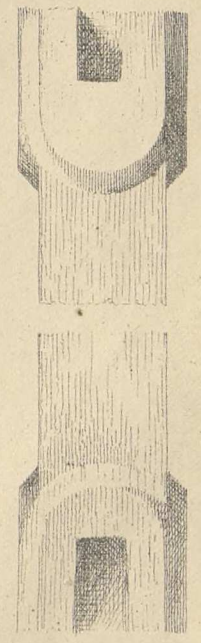

6.

Maalestok til Fig. 1.

0 1 2 3 4 5 Fod

Maalestok til Fig. 2. 3. 4. 5. 6.

0 1 2 Fod

H. Thorsen del. 1884

M. Dyngs lith. Anst. Christiania

ROLDSTAD (söndre Fron, Gudbrandsdal).

1.

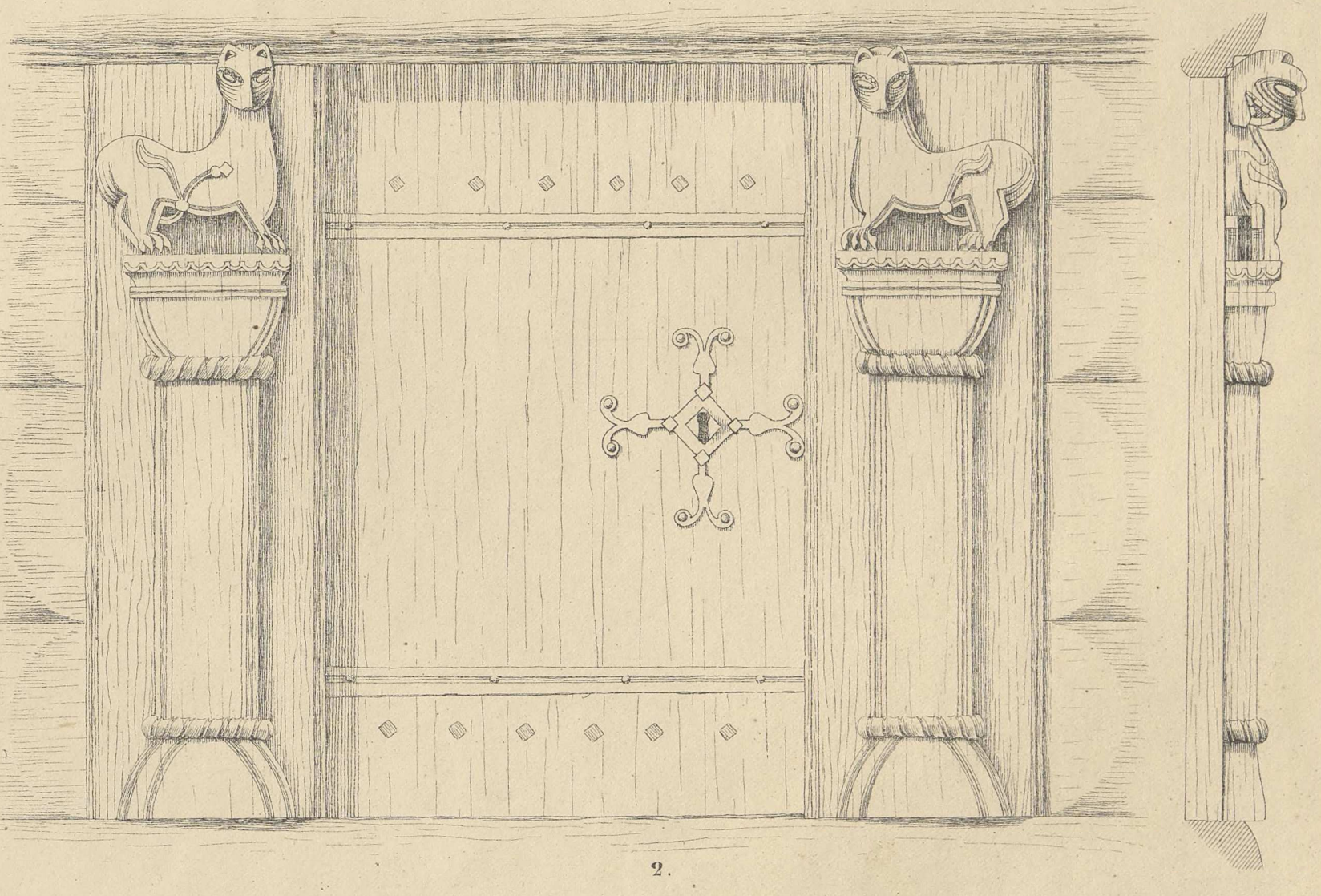

2.

Maalestok til Fig. 1, 2.

0 1 2 3 4 5 Fod.

H. Thorsen del. 1832. M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

1. NEDRE SENDING (Sandsvær). 2. LOFTSGAARD (Rauland).

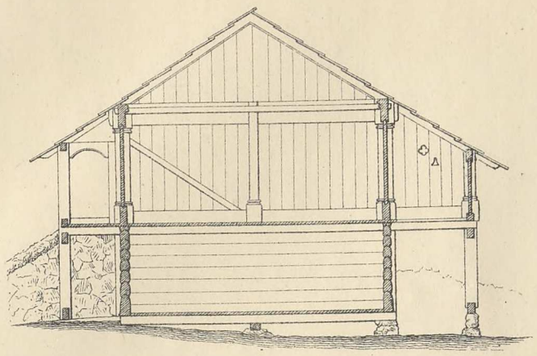

1.

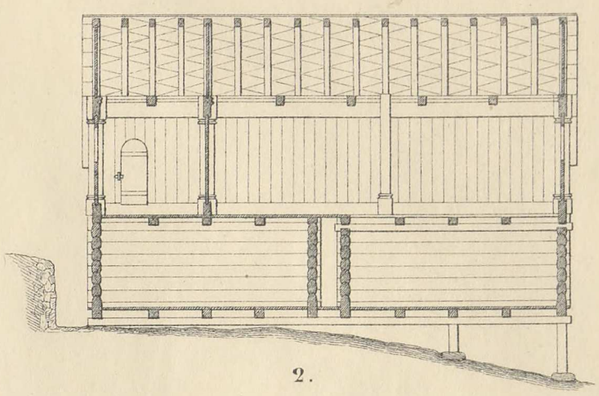

2.

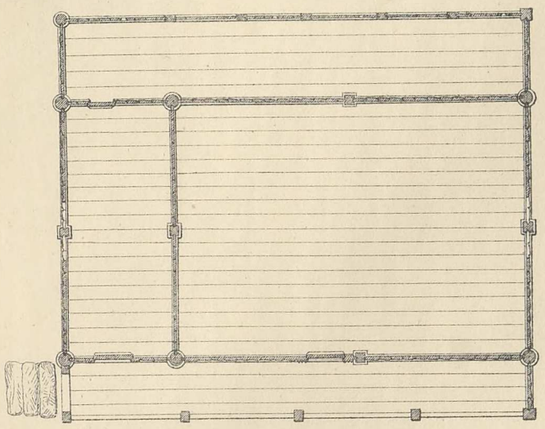

3.

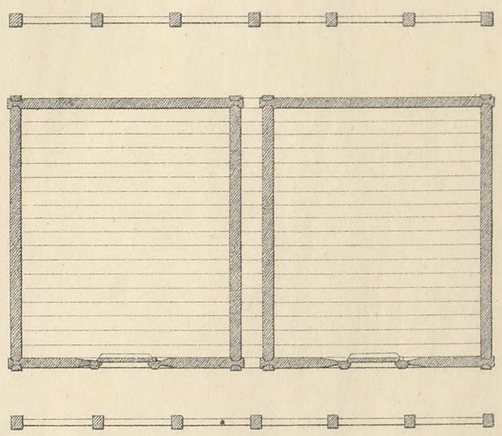

4.

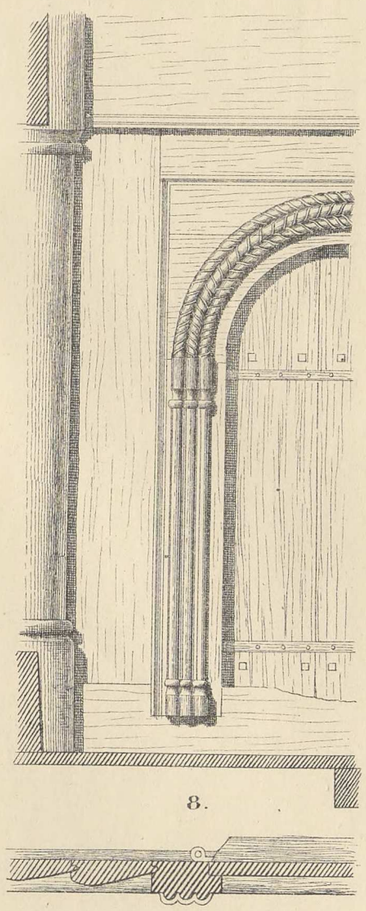

8.

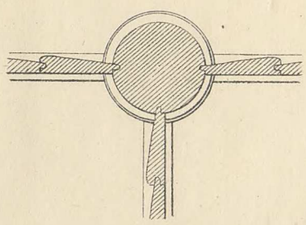

5.

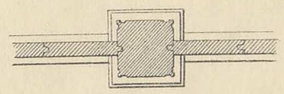

6.

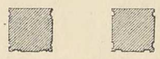

7.

9.

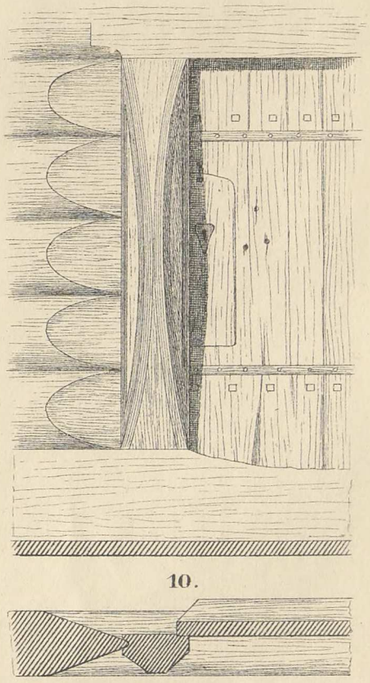

10.

Maalestok til Fig. 1, 2, 3, 4.

0 1 2 3 4 5 10 15 20 25 30 Fod.

Maalestok til Fig. 5, 6, 7, 8, 9, 10.

0 1 2 3 4 5 Fod.

G. Bull del 1853

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

FINNE (Vossevangen).

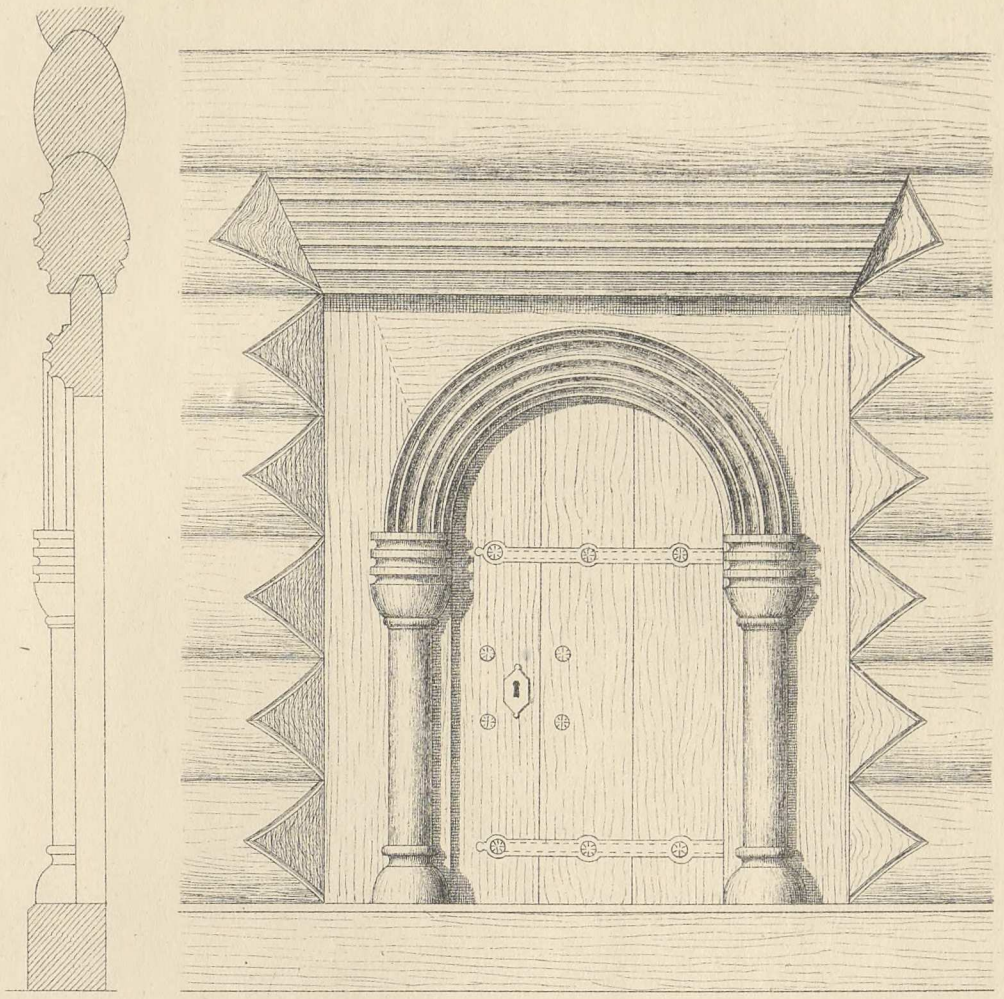

1.

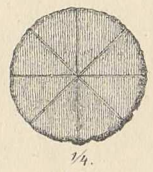

1/4.

2.

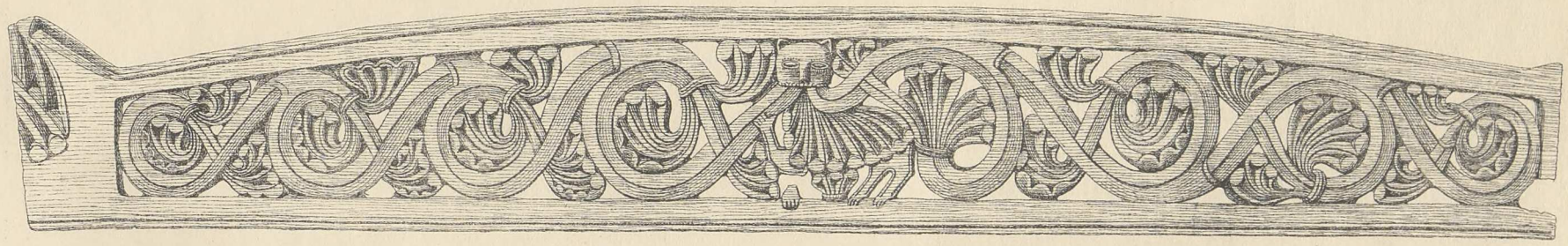

3.

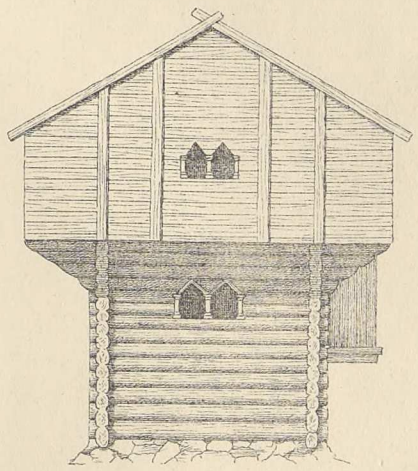

4.

5.

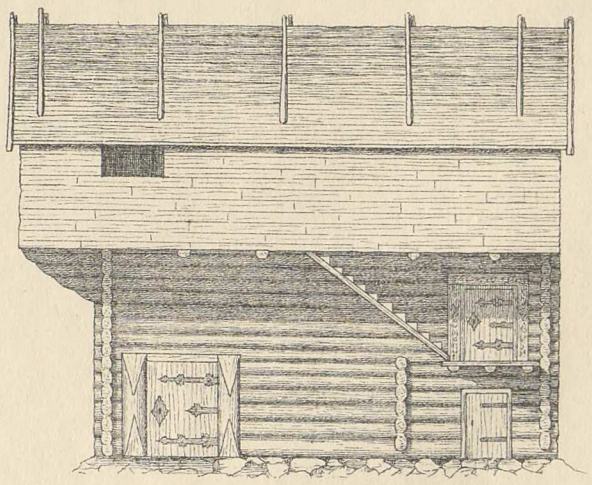

6.

Maalestok til Fig. 1.

0 1 2 3 4 5 Fod.

Maalestok til Fig. 3.

0 1 2 3 4 Fod.

Maalestok til Fig. 4, 6.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 Fod.

1, 2. P. Holtermann del. 1848.
3, efter Fotografi.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

1, 2, GAVELSTAD (Lardal). 3–6, SKJELDBRED (Andebo).

(Jarlsberg og Laurvik Amt).

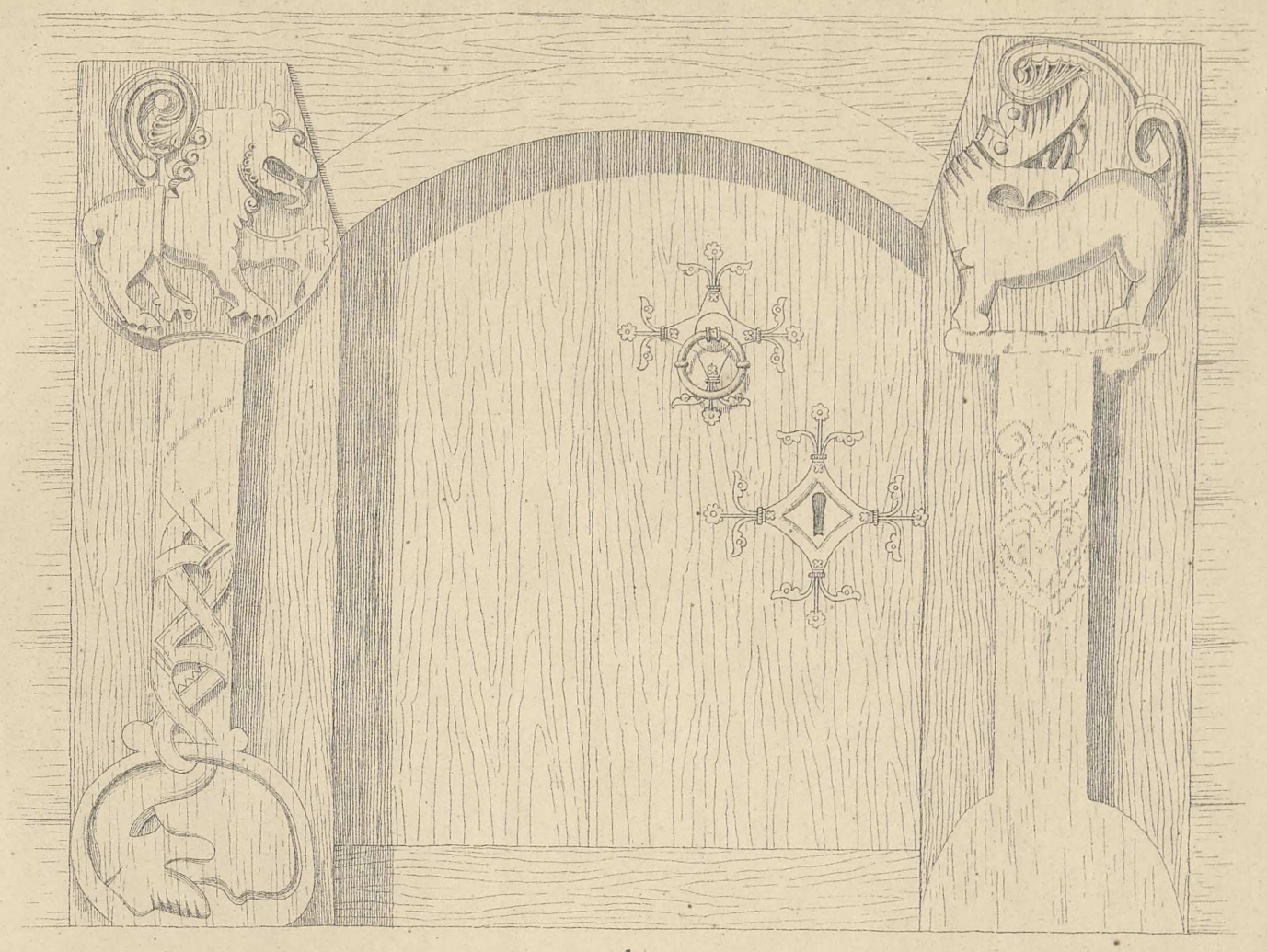

1.

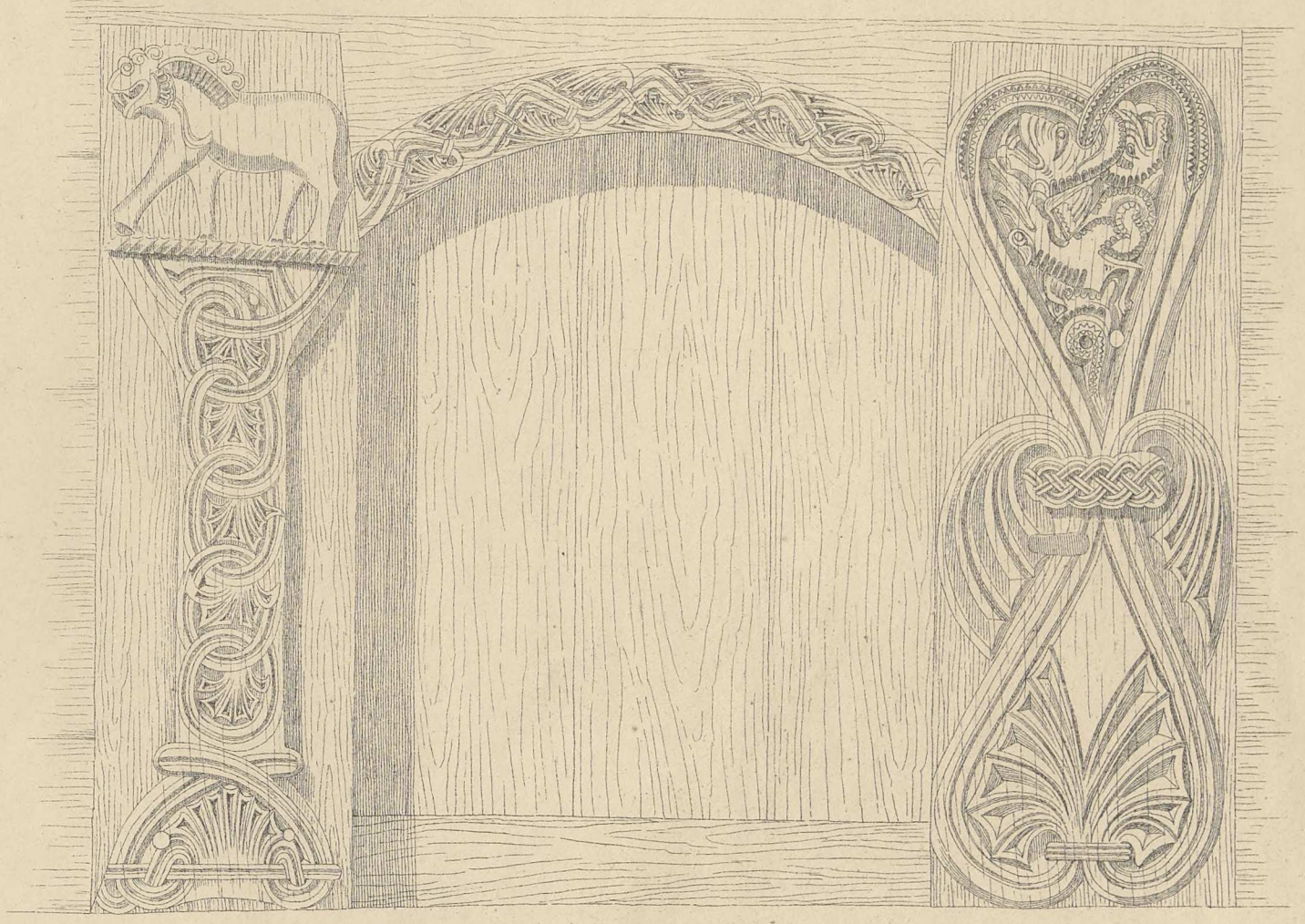

2.

3.

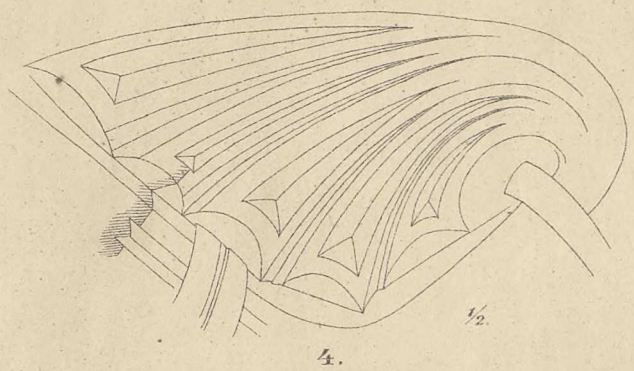

4.

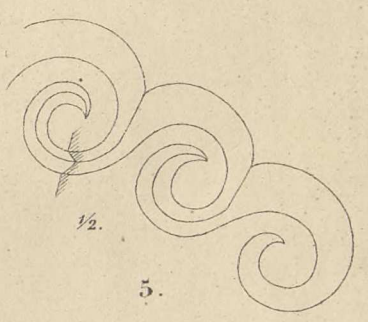

5.

Maalestok til Fig. 1, 2.

0 1 2 3 4 5 Fod.

H. Thorsen del. 1875. M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

SÖNDRE SKJÖNNE (Nore, Numedal).

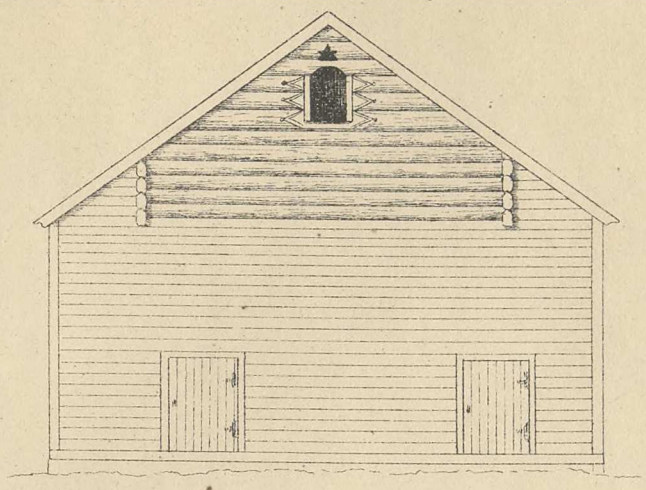

1.

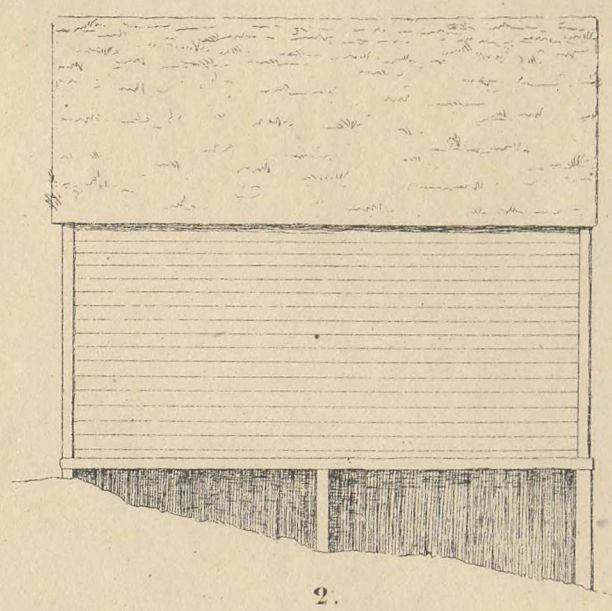

2.

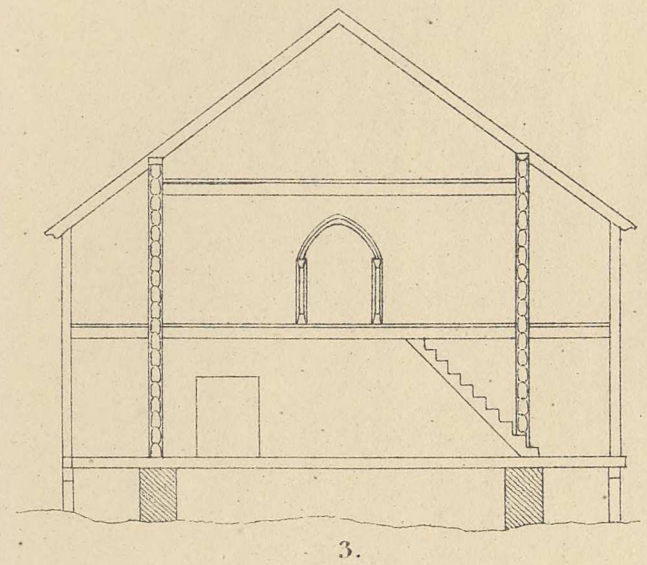

3.

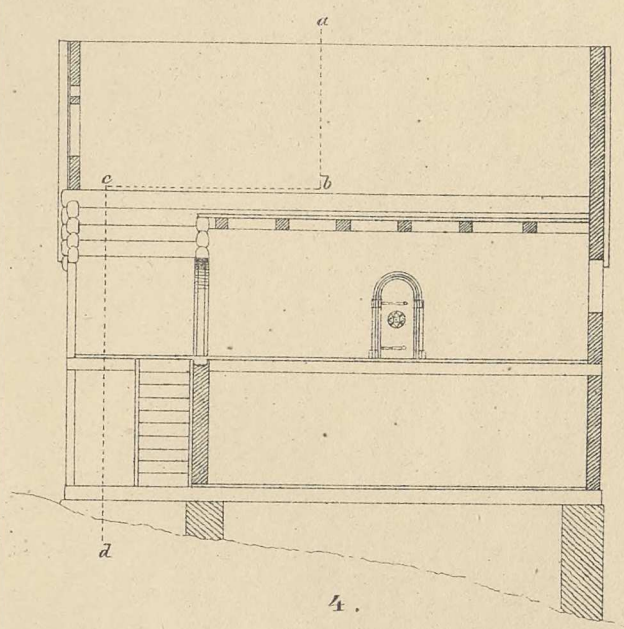

4.

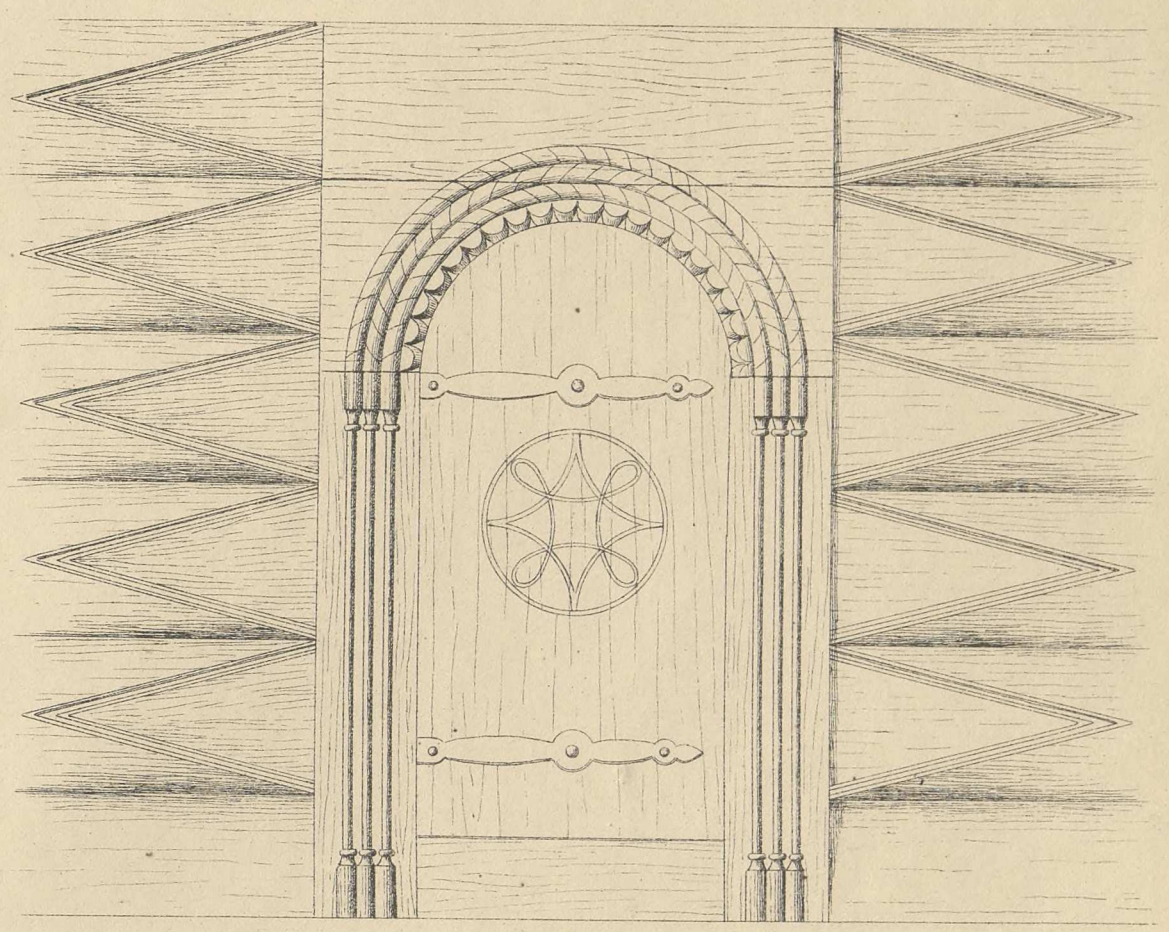

5.

6.

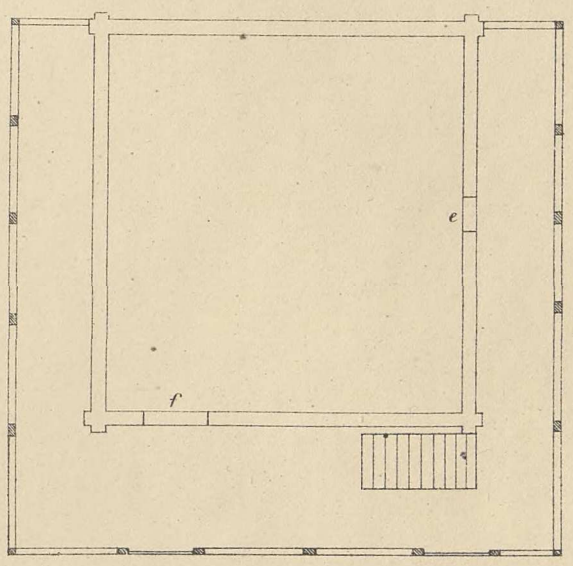

7.

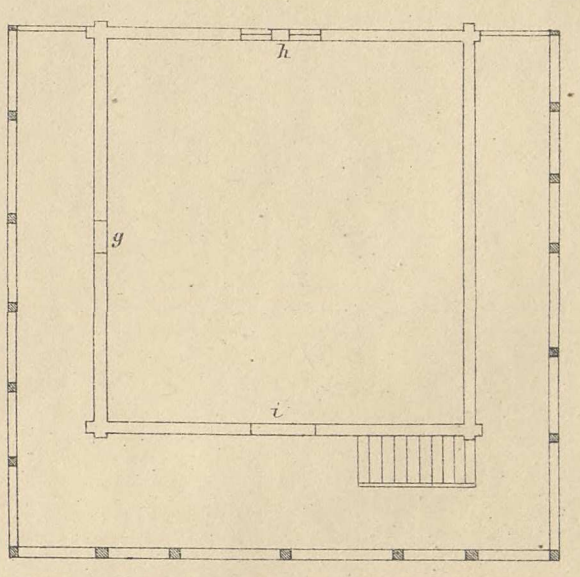

8.

Maalestok til Fig. 1, 2, 3, 4, 7, 8.

0 5 10 20 30 Fod.

Maalestok til Fig. 5.

0 1 2 3 4 5 Fod.

P. Blix del. 1872.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

LÖDVE (Vossevangen).

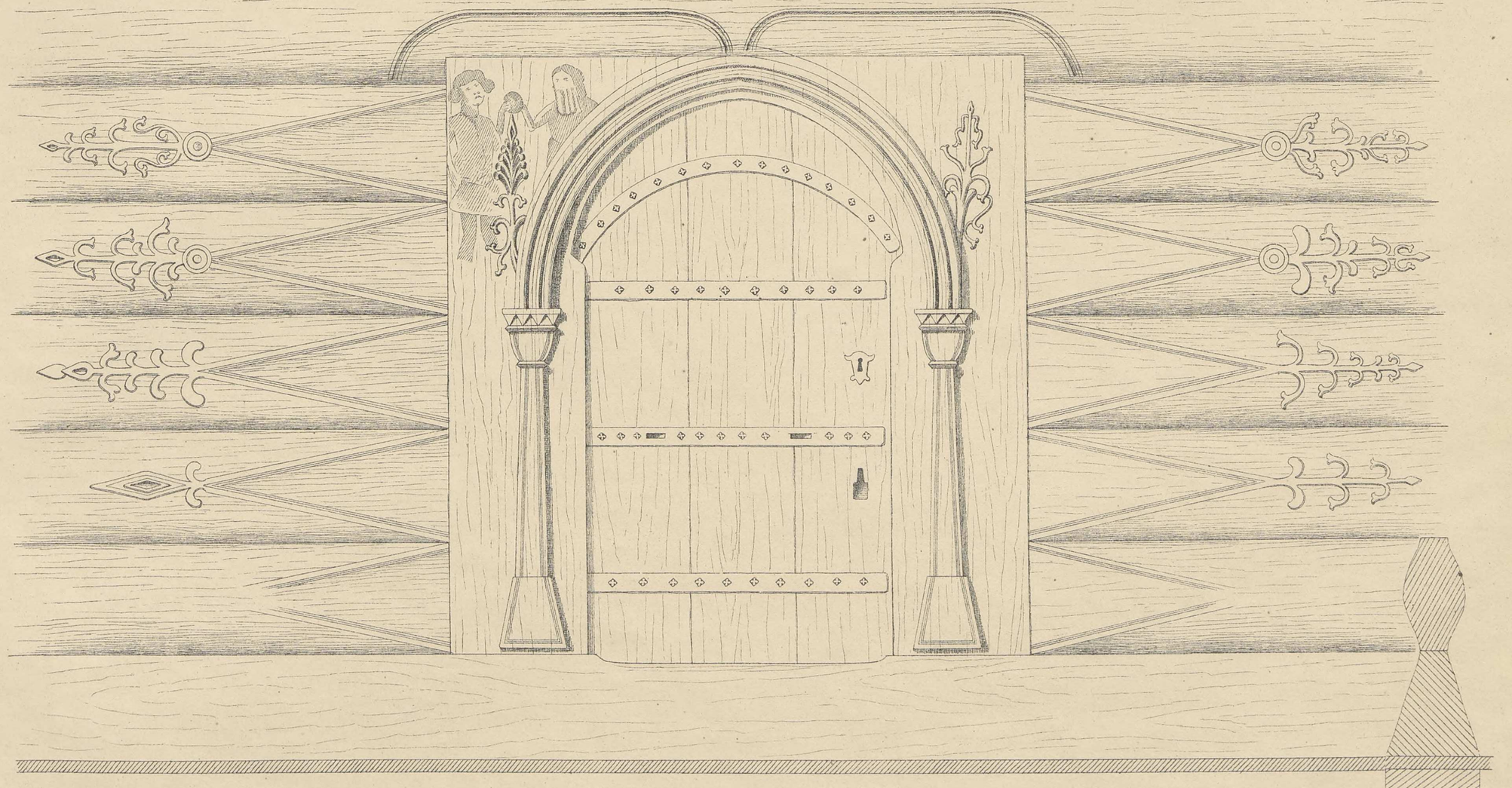

1.

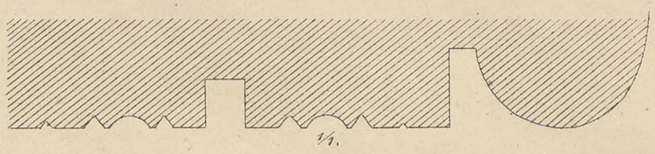

1/1.

2.

Maalestok til Fig. 1.

0 1 2 3 4 5 Fod.

P. Blix del. 1872.

M. Lyng & Ith. Anst. Christiania.

LÖDVE (Vossevangen).

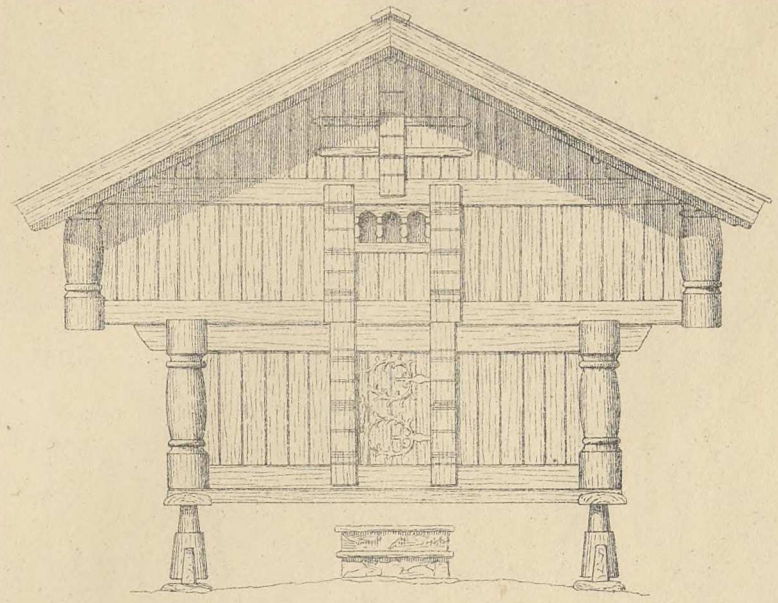

1.

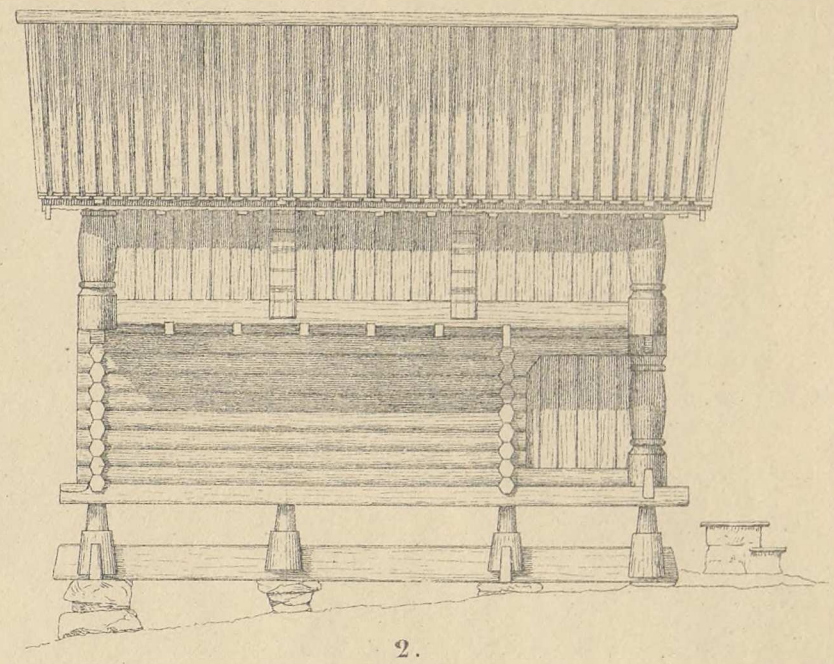

2.

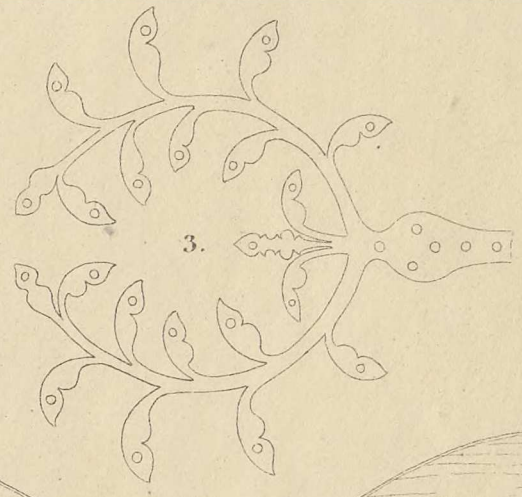

3.

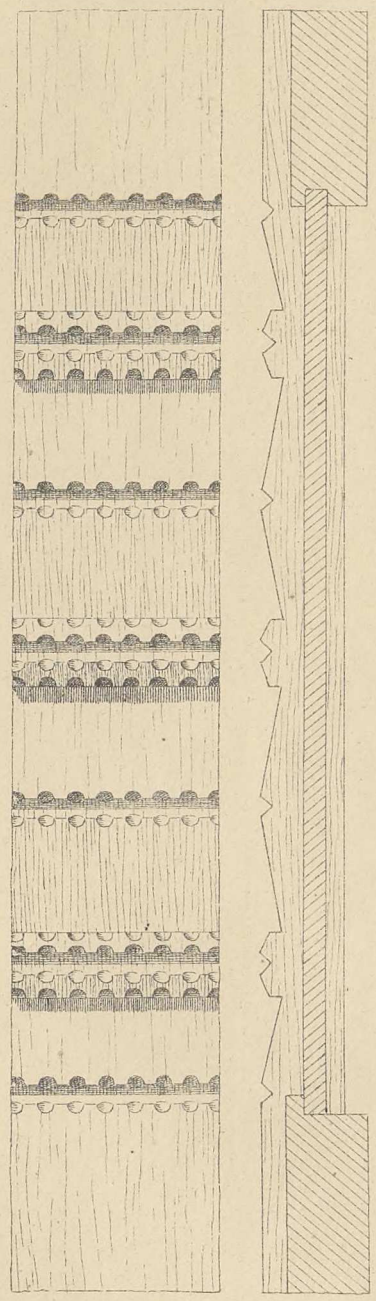

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

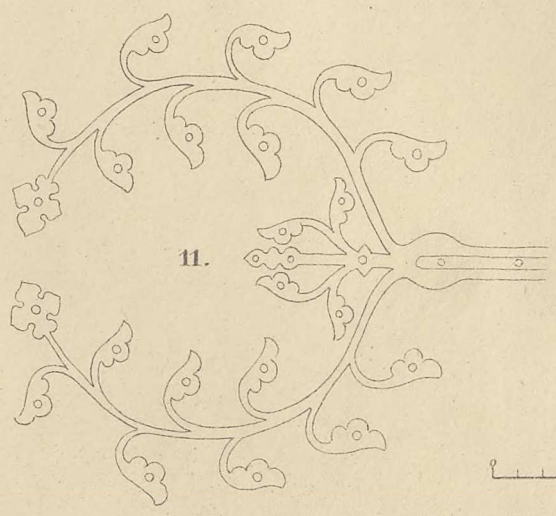

11.

Maalestok til Fig. 1, 2, 7.

0 5 10 20 30 Fod.

Maalestok til Fig. 3, 4, 5, 8, 9, 11.

0 1 2 3 4 5 Fod.

Maalestok til Fig. 10.

0 1 2 Fod.

H. Thorsen del. 1875.

M. Lynge's lith. Anst. Christiania.

1–10, FIGJAN, 11, ALFSTAD (Rollag, Numedal).

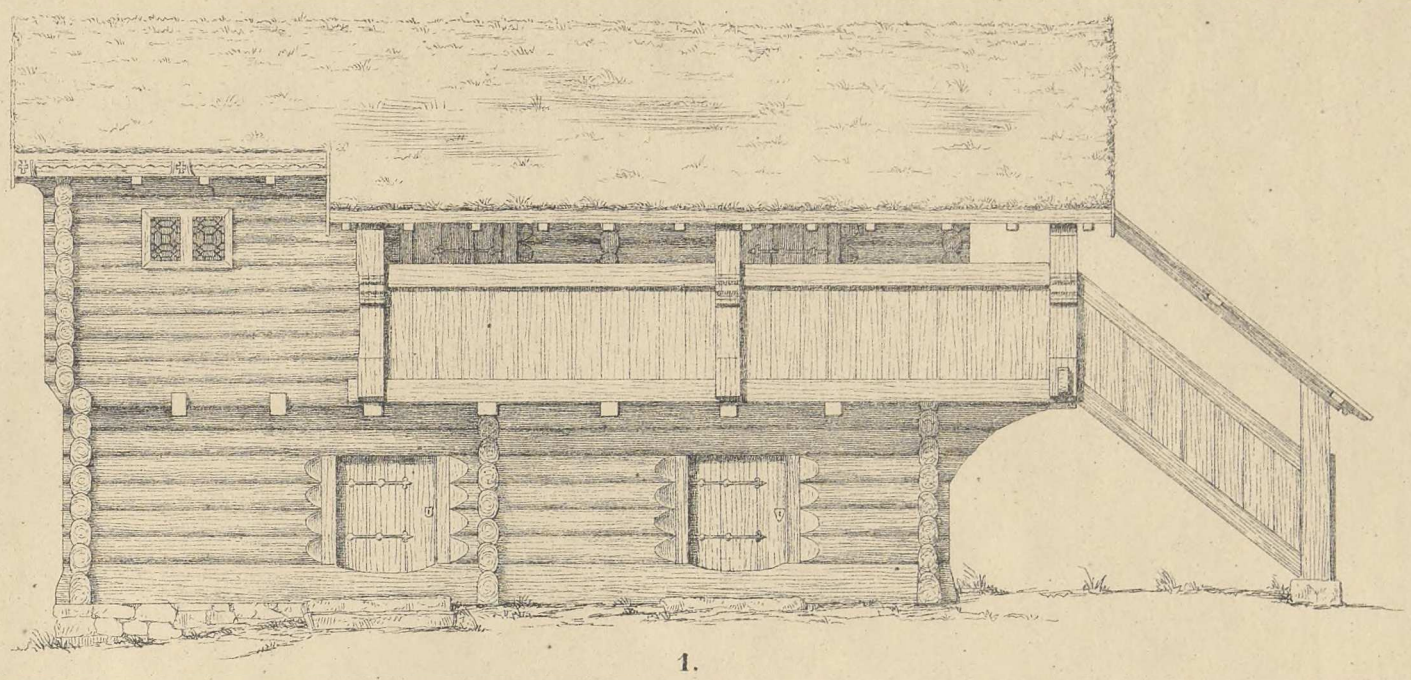

1.

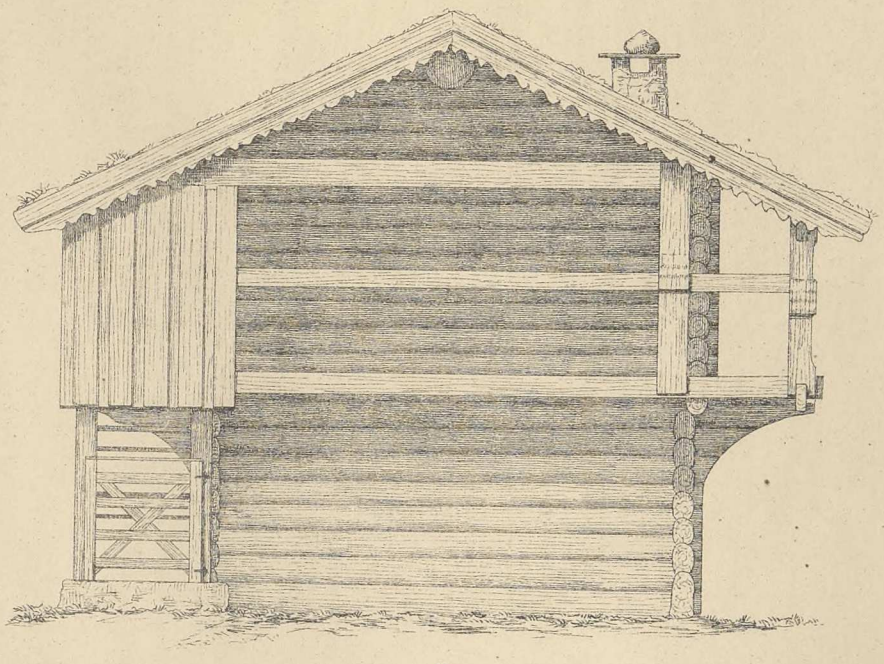

2.

3.

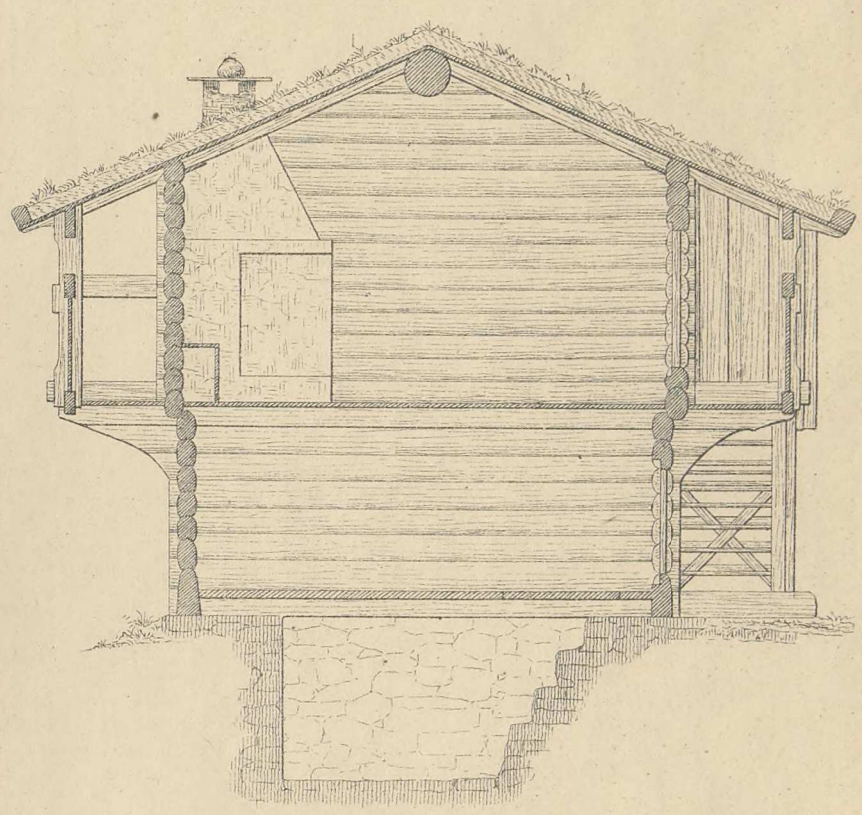

4.

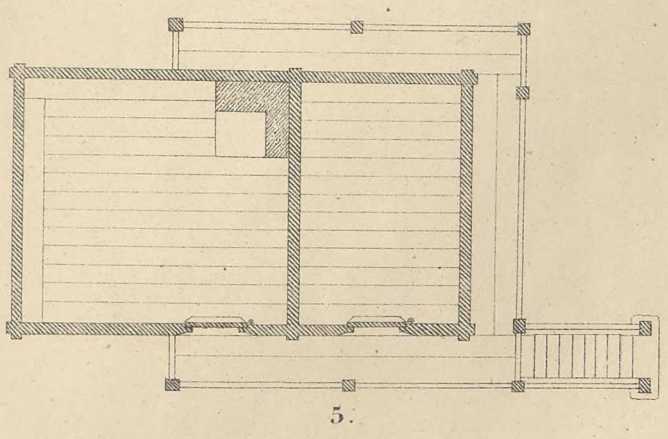

5.

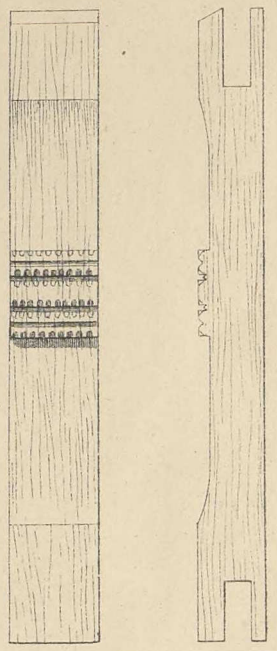

6.

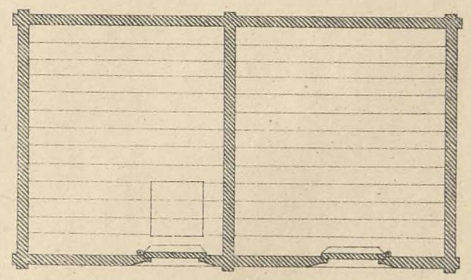

7.

Maalestok til Fig. 1, 2, 4.

0 5 10 15 20 25 Fod.

Maalestok til Fig. 5, 7.

0 5 10 15 20 25 Fod.

Maalestok til Fig. 3, 6.

0 1 2 3 4 5 Fod.

G. Bull del. 1853

M. Lyng's lith. Anst Christiania.

HANDE (vestre Slidre, Valders).

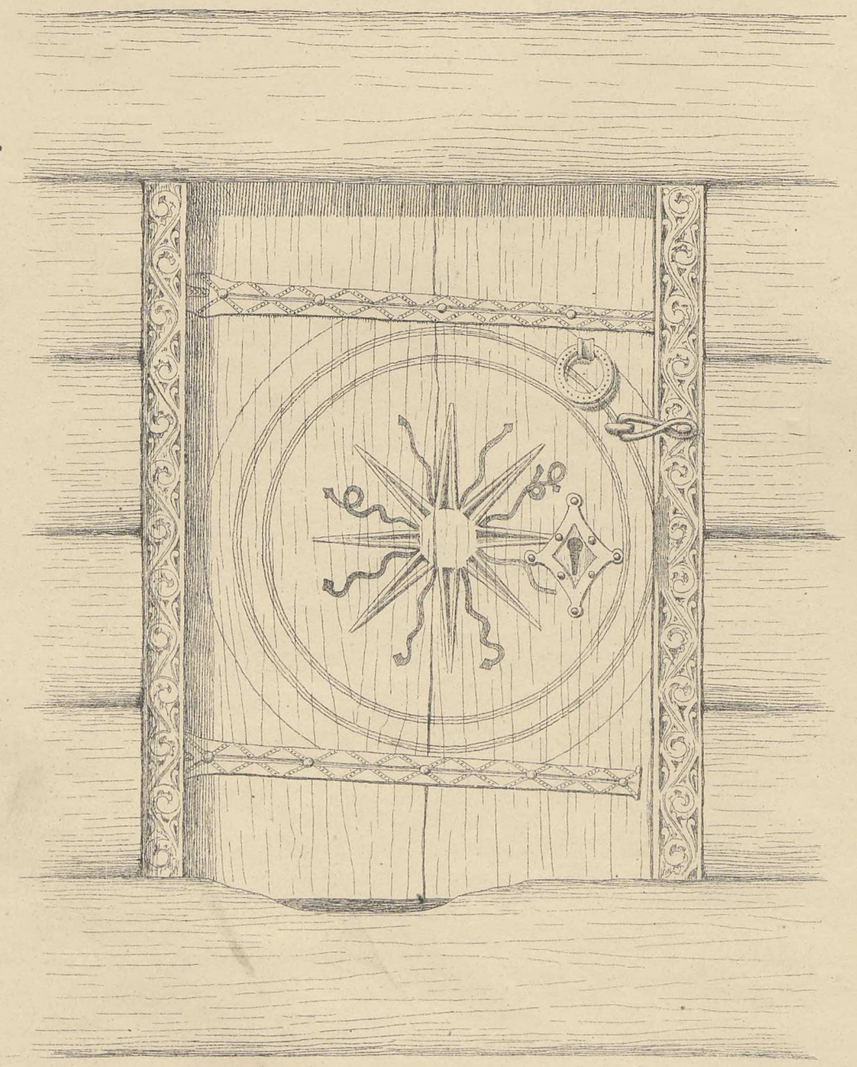

1.

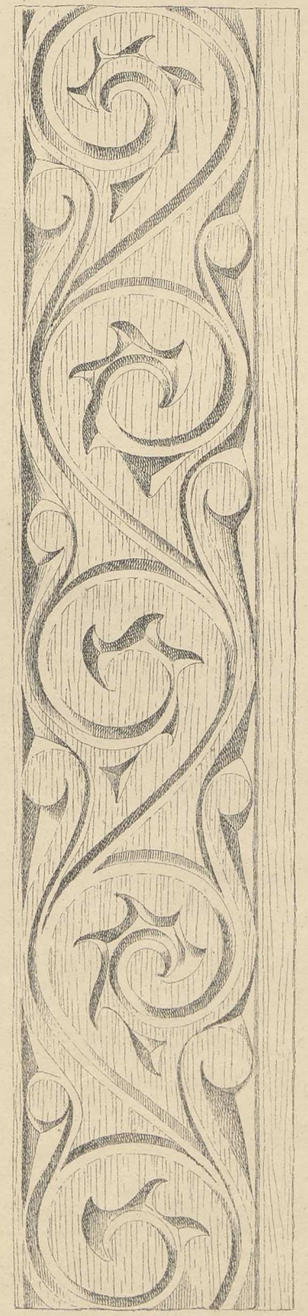

½.

2.

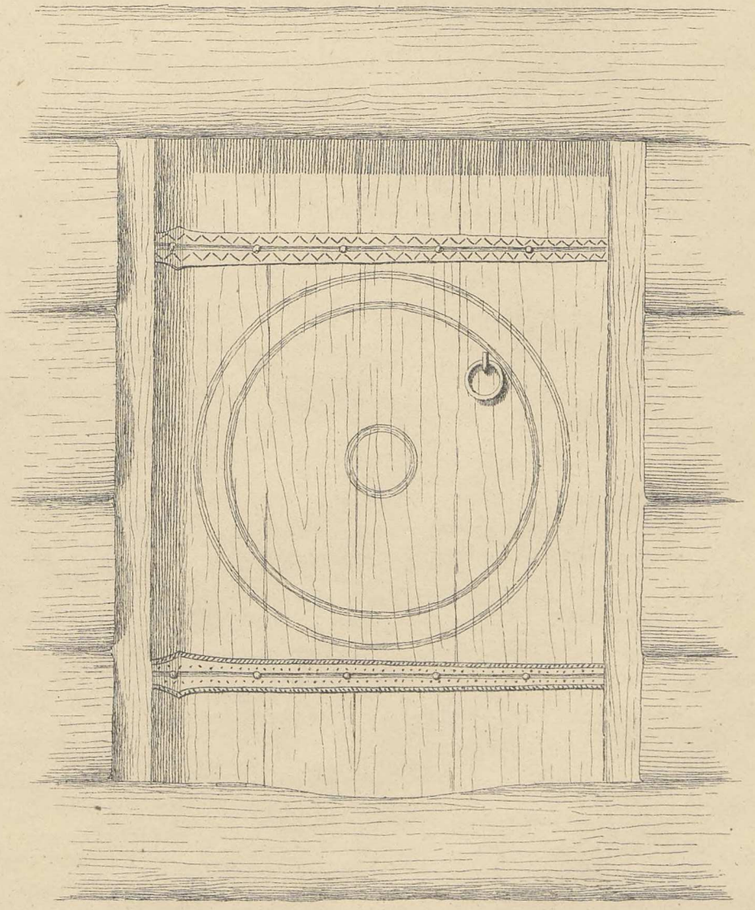

3.

Maalestok til Fig. 1, 3.

0 1 2 3 4 5 Fod.

H. Thorsen del 1882.

M. Lyngs lith. Anst Christiania.

GARVIK (Silgjord, Thelemarken).

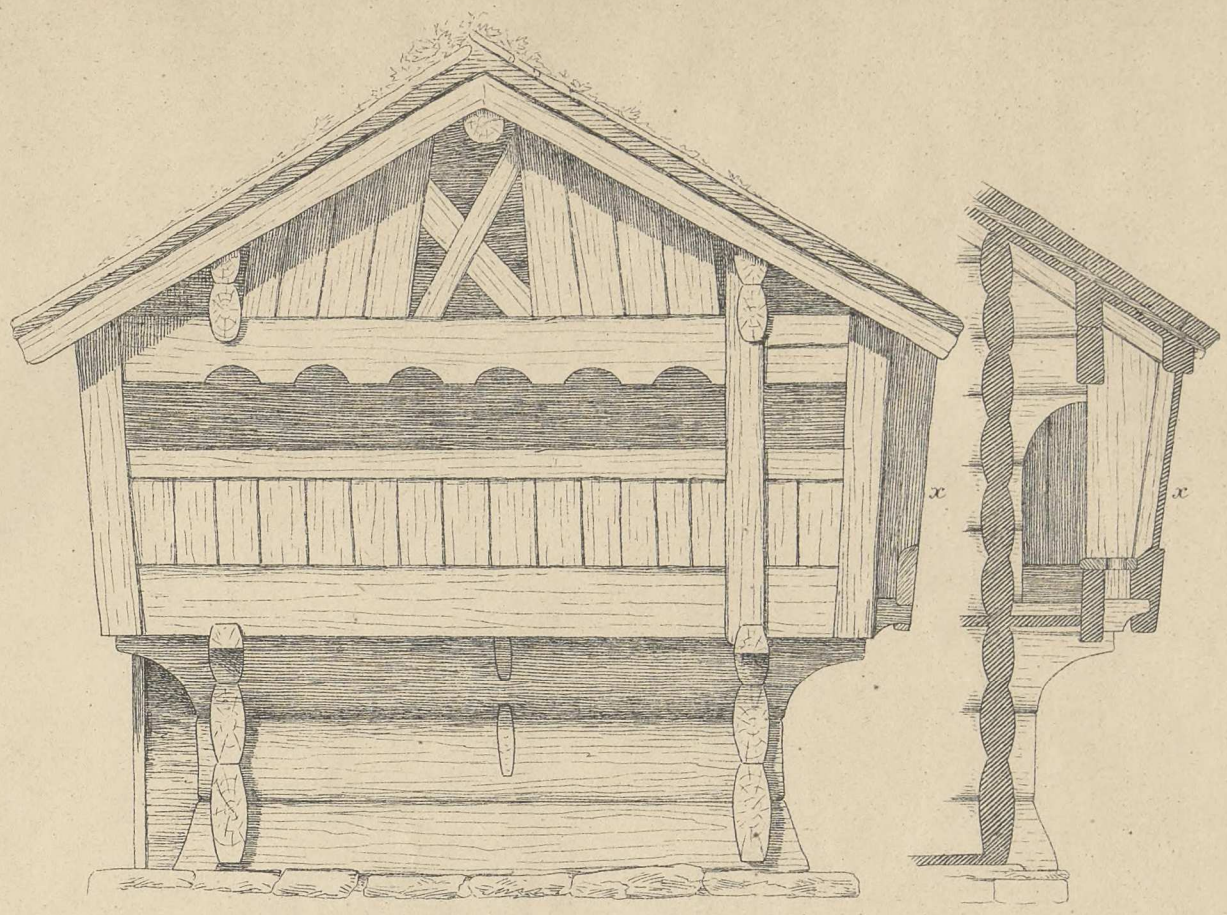

1.

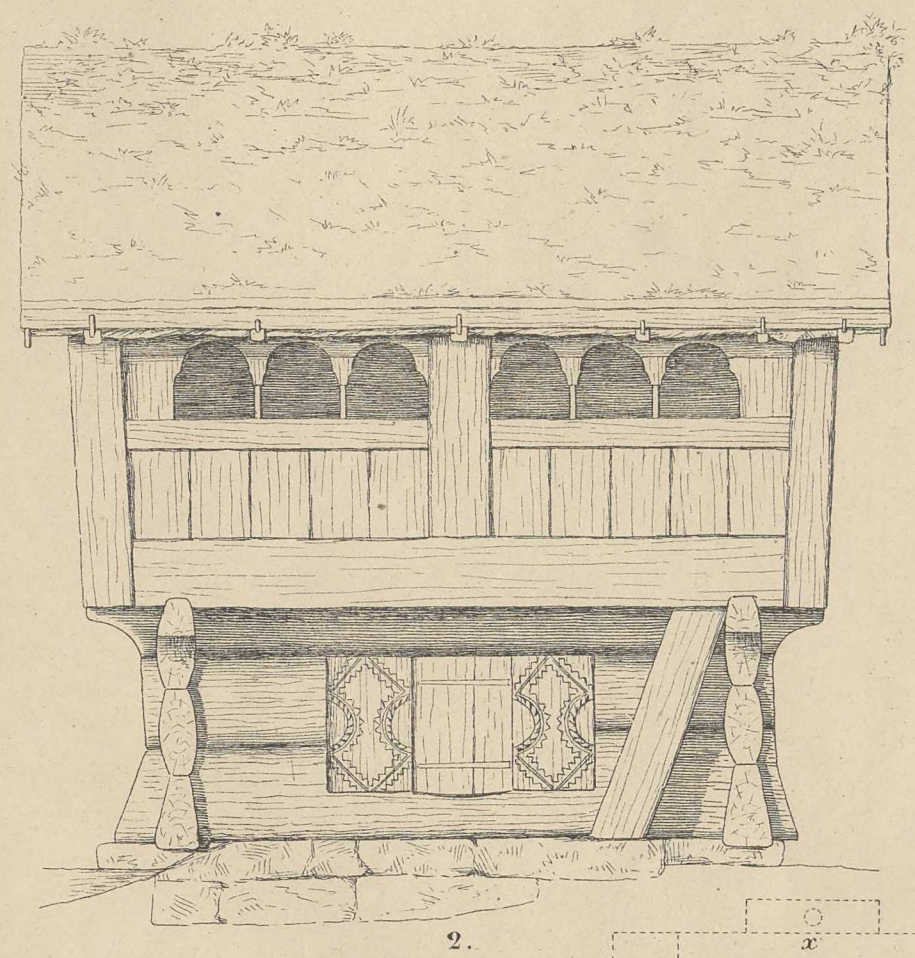

2.

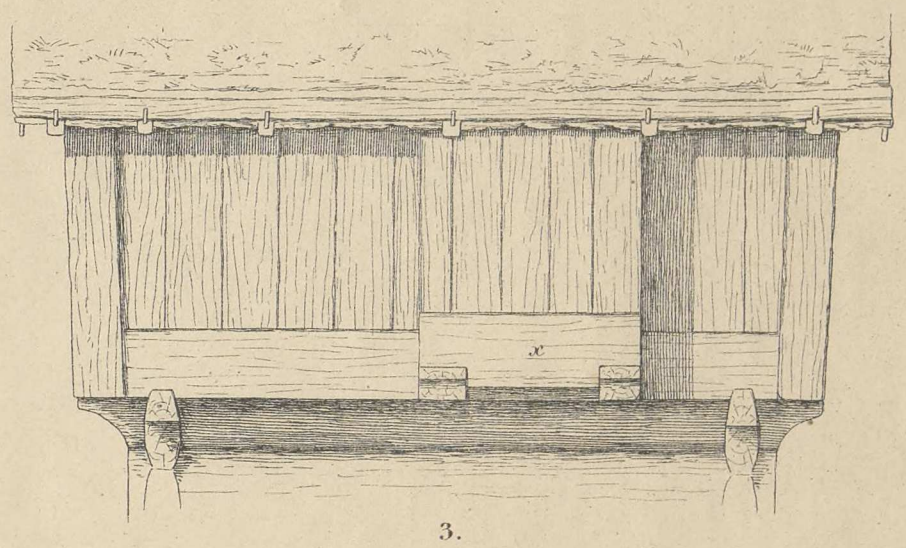

3.

4.

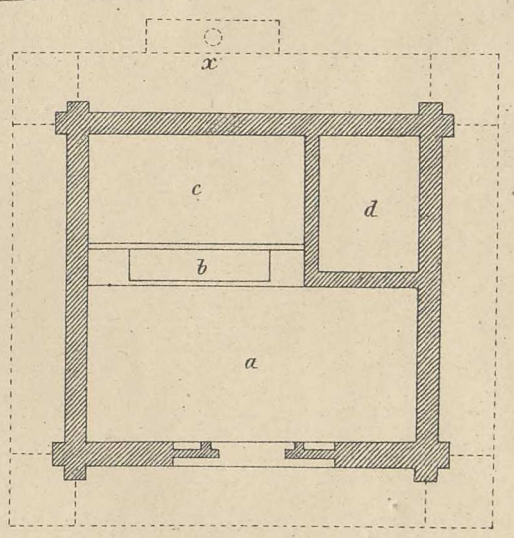

5.

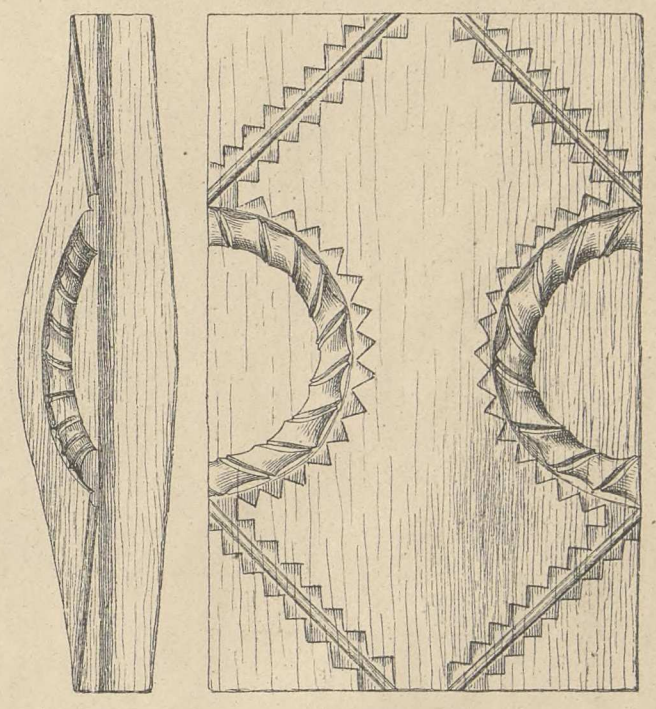

6.

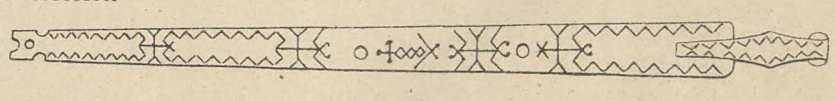

7.

Maalestok til Fig. 1, 2, 3.

0 1 2 3 4 5 10 15 20 Fod.

Maalestok til Fig. 5.

0 1 2 3 4 5 10 15 20 Fod.

Maalestok til Fig. 6.

0 1 2 Fod.

Maalestok til Fig. 4, 7.

0 1 Fod.

H. Thorsen del 1882.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

RÖYNESTAD (Valle, Sætersdal).